

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE’DE SANAYİ
POLİTİKALARI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet ÇEVİK

HAZIRLAYAN
Murat YILDIZ

ELAZIĞ – 2015

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE’DE SANAYİ POLİTİKALARI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mehmet ÇEVİK

HAZIRLAYAN
Murat YILDIZ

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Demokrat Parti Dönemi Türkiye’de Sanayi Politikaları****Doktora Tezi****Murat YILDIZ****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı****Elazığ – 2015; Sayfa: XV + 240**

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde çok partili hayat geçilmesinin ardından iktidara gelen Demokrat Parti döneminde izlenen sanayi politikalarını ele alarak, Türk Sanayisinin 1950-1960 yılları arasında kurulan Menderes hükümetleri tarafından nasıl şekillendirildiği hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bu bağlamda, Demokrat Parti İktidarının sanayileşme politikalarında benimsediği temel esaslar, sanayileşme politikalarına etki eden ulusal ve küresel gelişmeler hakkında bilgiler içermektedir.

Türk Sanayisi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen müdahaleci yaklaşımlar ve savunma giderlerine ayrılan bütçenin artması neticesinde duraklama dönemine girmiştir. Demokrat Parti iktidarı, sanayi politikaları gereği, liberalizm ve devletçiliği bir arada sürdürerek bir yandan uzun yıllar boyunca devlet politikası olarak görülen yerli sermayenin güçlendirilerek milli burjuvazinin oluşturulmasını amaçlamış, öte yandan özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda gerekli yatırımları yaparak sanayileşme de oluşan boşluğun devlet tarafından doldurulmasına yönelik sanayi politikaları gütmüştür.

1950-1960 yılları arasında sanayileşme politikalarının belirlenmesinde iç unsurlar kadar dış gelişmeler de belirleyici unsur olmuştur. CHP döneminde üye olunan İMF, IBRD, OEEC gibi teşkilatlar ile olan ilişkiler neticesinde Demokrat Parti İktidarı döneminde hazırlanan kalkınma raporlarının izlenen sanayi politikalarına ne denli etki ettiği sorusuna cevap vermeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Sanayi Politikaları, Adnan Menderes, Ekonomi, Marshall Yardımları, Liberalizm.

ABSTRACT**Democratic Party Period Industrial Policies in Turkey****Doctorate Thesis****Murat YILDIZ****Fırat University****Social Sciences Graduate School****The Main Study Field of History****Turkish Republic Study Field****Elazığ – 2014; Page: XV + 240**

This study gives detailed information about how Menderes governments, established between the years 1950-1960, gave shape to Turkish Industry by considering industrial policies followed during the rule of Democratic Party, which came to power after the transition to multi-party life in the Republic of Turkey. In this context, basic principles that Democratic Party Rule adopted in industrialisation policies provide information about national and global developments which affect industrialisation policies.

Turkish industrialization entered a period of stagnation as a result of interventionist policies followed in the Second World War years and increase in the budget allocated to defence costs. As industrial policies required, by sustaining liberalism and statism together, Democratic Party rule aimed to build the national bourgeoisie, which had been seen as a state policy for many years by strengthening domestic capital, at the same time, it pursued industrial policies aimed at filling the gap in the industrialization by making the necessary investments in areas where the private sector failed.

Between the years 1950-1960, as much as internal factors, external developments had been the decisive factor in the determination of the industrialization policies. This study tries to answer the question to what extent development reports prepared during the Democratic Party rule as a result of relations with organisations like IMF, IBRD, OEEC, joined during CHP period, affected the industrial policy followed.

Key Words: Democratic Party, Industrial Policies, Adnan Menderes, Economy, Marshall Plan, Liberalism.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
EKLER LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR	XI
ÖN SÖZ.....	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1923-1950 DÖNEMİ TÜRKİYEDE İZLENEN SANAYİ

POLİTİKALARI.....	10
1.1. 1923-1929 Liberal Sanayi Politikaları Dönemi	10
1.1.1. Milli Türk Ticaret Birliğinin Kurulması	11
1.1.2. İzmir İktisat Kongresi ve Sanayi Politikalarına Etkisi	11
1.1.3. Lozan Antlaşmasının Sanayi Politikalarına Etkisi	14
1.1.4. Sanayide Liberal Politika Dönemi	14
1.1.5. Sanayi ve Maadin Bankasının Kurulması.....	16
1.1.6. 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu	17
1.1.7. 1923-1929 Yılları Arasında Sanayide Yabancı Sermaye	18
1.1.8.1927 Sanayi Sayımları ve Genel Durum	20
1.1.9. 1929 Buhranı ve Sanayi Politikalarına Etkisi	21
1.2. 1930-1939 Himayeci – Devletçi Sanayi Politikaları.....	22
1.2.1. Devletçilik ve Planlı Sanayi Politikaları.....	23
1.2.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	25
1.2.3. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı	28
1.2.4.1930- 1939 Dönemi Sanayi Politikalarına Genel Bakış	30
1.3.1940-1950 Dönemi Sanayi Politikaları	32
1.3.1. Savaş Yılları Sanayi Politikaları	32
1.3.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Sanayi Politikaları	35
1.3.3. 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 İktisadi Kalkınma Planı	36
1.3.4. Savaş Sonrası Küresel Ekonomik İşbirlikleri ve Dış Yardımların Sanayi Politikalarına Etkileri.....	39

1.3.5. 1940-1950 Dönemi Sanayi Politikalarına Genel Bakış	43
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU VE ÖNGÖRDÜĞÜ SANAYİ

POLİTİKALARI.....	45
-------------------	----

2.1. Demokrat Parti'nin Doğuşu	45
--------------------------------------	----

2.1.1. Dörtlülük Takrir	46
-------------------------------	----

2.1.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu	46
--	----

2.2. Demokrat Parti Tüzük ve Programlarında Belirlenen Sanayi Politikaları ...	47
--	----

2.3. Demokrat Parti'nin CHP Hükümetleri Döneminde İzlediği Sanayi	
---	--

Politikaları.....	57
-------------------	----

2.4. Demokrat Parti İktidarı Dönemi Hükümet Programlarında Öngörülen	
--	--

Sanayi Politikaları	63
---------------------------	----

2.4.1. 1950 Seçimleri Öncesinde Sanayicilerin Siyasi Eğilimleri	64
---	----

2.4.2. 1950 Seçimleri ve Demokrat Partinin İktidara Gelmesi	65
---	----

2.4.3. I. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen Sanayi Politikaları	
---	--

(22.05.1950-09.03.1951)	67
-------------------------------	----

2.4.4. II. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen Sanayi Politikaları	
--	--

(09.03.1951-17.05.1954)	76
-------------------------------	----

2.4.5 1954 Seçimleri ve III. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen	
--	--

Sanayi Politikaları (17.05.1954- 09.12.1955).....	80
---	----

2.4.6. IV. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen Sanayi Politikaları	
--	--

(09.12.1955-25.11.1957)	89
-------------------------------	----

2.4.7. 1957 Seçimleri ve V. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen	
---	--

Sanayi Politikaları (25.11.1957-27.05.1960).....	95
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1951 SANAYİ KONGRESİ VE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE

SANAYİ POLİTİKALARINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER.....	102
---	-----

3.1. 1951 Sanayi Kongresinin Düzenlenmesi Sanayi Politikalarına Olan Etkileri	
---	--

.....	102
-------	-----

3.1.1. Kongrede Oluşturulan Komisyonlar ve Çalışma Konuları.....	103
--	-----

3.1.2. Sanayinin Ana Hatlarının Belirlenmesi Komisyonu Raporu.....	108
--	-----

3.1.3. Sanayinin Teşkilatlandırılması Komisyonu Raporu.....	115
---	-----

3.1.4. Sanayinin Teşvik ve Himayesi Komisyonu Raporu.....	117
---	-----

3.1.5. Sanayinin Denetimi Komisyonu Raporu	125
3.1.6. 1951 Sanayi Kongresi Hakkında Genel Bir Değerlendirme.....	128
3.2. Demokrat Parti Döneminde Sanayi Politikalarına İlişkin Çıkarılan Yasalar	130
3.2.1. 5821 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu	130
3.2.2. İşçilere Hafta Tatili ve Genel Tatil Günlerinde Ücret Ödenmesi Hakkında Kanun.....	133
3.2.3. Kibritin Tekelden Çıkarılması Kanunu	134
3.2.4. Petrol Kanunu.....	135
3.2.5. Sanayiye İlişkin Vergilerde Yapılan Düzenlemeler	137
3.2.6. Demokrat Parti Dönemi Milli Korunma Kanunu ve Sanayileşmeye olan Yansımaları	139

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İZLENEN SANAYİ POLİTİKALARININ UYGULANIŞI VE SANAYİDE YAŞANAN GELİŞMELER

4.1. Devletçilikten Liberalizme Geçişte Sanayileşmenin Yeniden Şekillendirilmesi	142
4.1.1. Sanayileşmede Devletin Konumu ve Devletçiliğin Yeniden Yorumlanması	147
4.1.2. Özel Sektörün Teşvik ve Himaye Edilmesine Yönelik Faaliyetler.....	151
4.1.3. Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının Kuruluşu ve Sanayinin Gelişmesine Olan Etkileri	159
4.1.4. Sanayi Vekâletinin Kurulması	162
4.1.5. Müteşebbislerin Durumu ve Gelişimi	165
4.1.6. Sanayileşmede İşgücü ve Teknik Eğitim.....	170
4.1.7. Sanayileşmede Enerji Sorunun Çözümüne İlişkin Politikalar	173
4.1.8. Sanayileşme Sürecinde İzlenen Gümrük ve Dış Ticaret Politikaları ..	175
4.1.9. Sanayi Politikalarına Dış Yardımların ve Hazırlanan Yabancı Raporların Etkisi	179
4.1.9.1. Hilts Raporu	185
4.1.9.2. Thornburg Raporu	187
4.1.9.3. Barker Raporu	190

4.1.9.4. Hazırlanan Raporların Sanayileşme Politikalarına Yansımaları ..	191
4.2. Demokrat Parti Politikalarına Bağlı Olarak Sanayi Sektöründe Yaşanan	
Gelişmeler	194
BİBLİYOGRAFYA	219
EKLER.....	227
ÖZGEÇMİŞ	240

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1921 Yılında Milli Sınırlar İçinde Yer Alan Sanayi Kuruluşlarının Durumu .15	15
Tablo 2. 1927 Sanayi Sayımları20	20
Tablo 3. İBYSP’nda Kurulması Öngörülen Tesislerin Maliyet ve Getirileri29	29
Tablo 4. Türkiye’de Sanayi Sektörü Katma Değeri (1923-1939) (1948 Fiyatları ile Milyon TL)31	31
Tablo 5. 1947 Vaner Planında Öngörülen Harcamalar(1948-1952)38	38
Tablo 6. 1948-1950 Yılları Arasında Marshall Yardımlarının Harcandığı Alanlar41	41
Tablo 7. Demokrat Parti Dönemi Kurulan Anonim Şirketler154	154
Tablo 8. Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasının Müşterekleri ve Payları160	160
Tablo 9. TSKB’nın 1950-1958 Yılları Gerçekleşen Kredi ve İştirak Miktarları161	161
Tablo 10. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Sanayicilerin Önceki Meslekleri167	167
Tablo 11. Cumhuriyet Dönemi Sanayide Özel Sektörün Payı.....169	169
Tablo 12. Mesleki ve Teknik Okullarda Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1950-1960).171	171
Tablo 13. 1950-1960 Dönemi Sanayide Devlet Teşekküllü ve Özel Kuruluş Başına Düşen İşçi Sayısı.....172	172
Tablo 14. Sanayi Gruplarına Göre Özel ve Devlet Teşebbüslerinde Kuruluş Başına Düşen İşçi Miktarı.....173	173
Tablo 15. 1950-1960 Türkiye’de Elektrik Enerjisi Üretimi ve kanyaklara Göre Dağılımı (Milyon kW)175	175
Tablo 16. Demokrat Parti İktidarı Dönemi Dış Ticaret (Milyon Dolar)179	179
Tablo 17. Türkiye’ye Gelen Dış Sermaye Kaynakları184	184
Tablo 18. 1927-1960 Nüfus ve Oranları195	195
Tablo 19. İl ve İlçe Belediye sınırlarında Belediye Sınırlarında Yaşayan Nüfus195	195
Tablo 20. 1927-1961 Milli Gelir İçerisinde Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Payı (%).....196	196
Tablo 21. Sanayi Kollarına Göre Orta ve Büyük Sanayi Kuruluşu Sayısı (10 Beygir ve Daha Fazla Enerji Harcayan- 10 ve Daha Fazla İşçinin Çalıştığı İşyerleri)198	198
Tablo 22. Sanayi Kollarına Göre Orta ve Büyük İşyerlerine yapılan Yatırım Miktarları (Bin TL).....199	199

Tablo 23. 1950-1959 Sanayi Yatırımlarının Oransal Dağılımı (%)202

Tablo 24. Yıllara Göre Sanayi Mamulleri Üretim Miktarları204

EKLER LİSTESİ

EK 1. Orjinalik Raporu	227
EK 2. Başbakan Adnan Menderes Bursa Merinos Dokuma Fabrikası İşçileri İle Birlikte (1952)	228
EK 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes Şeker Fabrikasının Açılışını Yaparken (1956)	228
EK 4. Başbakan Adnan Menderes Kayseri Şeker Fabrikasının Açılışını Yaparken 6 Kasım 1955	229
EK 5. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes Ve Dönmemin DSİ Genel Müdür Süleyman Demirel İle Birlikte Seyhan Barajının Açılışını Yaparken (1956)	229
EK 6. Yapımına 1958 Yılında Adnan Menderes'in Talimatı Üzerine Başlanan Ve 1961 Yılında Tamamlana İlk Yerli Lokomotif "Karakurt"	230
EK 7. 1956 Yılında Necmettin Erbakan Öncülüğünde Kurulan Ve Tamamen Milli İmkânlar İle Üretilen İlk Yerli Motor Üretimi Yapılan Gümüş Motor Fabrikasında İşçiler Çalışırken	230
EK 8. Time Dergisi Adnan Menderes'i Kapak Yaptığı Sayısı (1958)	231
EK 9. 1957 Yılında Üretime Başlanan Kayseri Şeker Fabrikası.....	232
EK 10. 1951 Sanayi Kongresinin Düzenlenmesi Hakkında Başbakan Adnan Menderes'e Gönderilen Resmi Davetiye	233
EK 11. Sanayi Kongresi Haberleri	234
EK 12. Sanayi Kongresi Haberleri	235
EK 13. Sanayi Kongresi Haberleri	236
EK 14. 1950-1954 Yılları Arasında Sermaye Yatırımlarının Artış Yüzdeleri.....	237
EK 15. Sınai Kalkınma Bankasının Müteşebbislere Aktardığı Kredilerin Miktarı Ve Yatırım Alanları	238
Ek 16. 1949-1959 Yılları arasında Çimento Sanayisi Üretimleri.....	239

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Age	: Adı geçen Eser
Agm	: Adı Geçen Makale
A.Ş.	: Anonim Şirketi
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
ECA	: Economic Cooperation of Administration (Ekonomik İşbirliği İdaresi)
Haz.	: Hazırlayan
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
KW	: Kilowatt
Md.	: Madde
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Ülkeleri Anlaşması)
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OEEC	: Organisation for European Economic Cooperation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)
s.	: Sayfa
S. Sayısı	: Sayfa Sayısı
S.B.F.	: Siyasal Bilimler Fakültesi

T.A.O.	: Türk Anonim Ortaklığı
T.A.Ş.	: Türk Anonim Şirketi
TBMM TD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TL	: Türk Lirası
TSKB	: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ÖN SÖZ

Etkileri 19. yüzyıldan itibaren daha güçlü bir biçimde hissedilmeye başlanan sanayileşme, 20. ve 21. yüzyıl dünya tarihinin şekillenmesinde birinci derecede etki eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez unsuru haline gelen sanayileşme, güçlü devlet olabilmenin en önemli belirleyicileri arasında yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin sanayileşme konusundaki izlediği klasik-korumacı sistem neticesinde oluşan öz-yeterlilik anlayışı, Avrupa'da yaşanan gelişmelere uzak kalmasına neden olmuş ve kısa zamanda büyük gelişmelere sahne olan Avrupa sanayisi karşısında çaresiz kalarak gelişmiş ülkelerin pazarı haline dönüşmüştür. Bu durumun bedeli Birinci Dünya Savaşı'nda en ağır biçimde ödenmiş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurucuları, yaşanan bu acı tecrübelerden ders alarak, her bakımdan güçlü ve bağımsız bir devlet olabilmenin gereklerini yerine getirme çabasına girmiştir.

İkinci Dünya Savaşı akabinde ortaya çıkan soğuk savaş ile yeni bir dünya düzeni başlamış ve Türkiye, bu yeni düzende siyasal konumlanma tercihinin ABD'den yana kullanarak IMF, IBRD, OEEC, ECA ve NATO gibi uluslararası örgütlere üye olmuştur. ABD eksenli yaşanan bu gelişmelerle siyasi ve iktisadi liberalizmin ön plana çıkmasıyla Türkiye'nin ABD'nin yaptığı Marshall yardımlarından faydalanması devletçilikten liberalizme geçişte etkili olmuştur.

Demokrat Parti dönemi, çok partili hayata geçişin sağlandığı, yeniden liberal politikalara ağırlık verildiği, uluslararası ekonomilere uyum sürecinin başladığı ve milli burjuvazinin oluşturulduğu bir dönem olması nedeniyle Türkiye'de siyasal ve ekonomik açıdan bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Demokrat Parti, kuruluşu, icraatları ve adı partisiyle özdeşleşen Adnan Menderes kadar, hazin sonu ile de yıllardır ülke gündeminden düşmeyen bir siyasi parti olarak, Türk Siyasi Tarihindeki yerini almıştır.

Bu çalışmanın amacı, 1950-1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Devletinde iktidar olan Demokrat Parti döneminde ulusal ve uluslararası konjunktüre bağlı olarak gelişen sanayi politikalarını, objektif bir biçimde tespit edip, bundan sonraki bilimsel çalışmalara daha ayrıntılı ve kapsamlı bilgiler sunmaktır. Özellikle Türk siyasi tarihinin en tartışmalı dönemlerinden biri olması hasebiyle bu dönem hakkında sanayileşme politikalarına ilişkin ileri sürülen iddiaların doğruluğunu yahut yanlış noktalarını tespit edebilmeyi amaçladığımızı söyleyebiliriz. Demokrat Parti

dönemi ile ilgili yazılan tetkik eserler inceleyip, sanayileşme alanında belirgin bir çalışmanın olmayışı ve genel itibari ile bilimsel çalışmalarda bir kaç sayfa ile değinildiğini saptadıktan sonra söz konusu dönemle ilgili bir araştırmanın yapılması gerektiği kanısına vardık.

İncelediğimiz döneme ait en önemli kaynakları Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden temin ettik. Sanayileşmeyi doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren her türlü belgeyi tek tek inceleyip ilgili olanları Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden temin ettikten sonra söz konusu belgeleri içerik ve kronolojik olarak tasnif edip tezimizde yeri geldikçe kullandık. Çalışmamızda kaynak olarak kullandığımız bir diğer kaynak ise TBMM Tutanaklarıdır. TBMM Tutanaklarını incelediğimiz dönemi kapsayacak şekilde tarayıp sanayileşme ve kalkınma ile ilgili kısımları tespit edip yeri geldikçe istifade etmeye çalıştık. Ardından tezimizi ilgilendiren kanun, yönetmelik ve mevzuatları Resmi Gazete ve Kanunlar Dergisi tarayarak elde ettik. Bunun dışında Demokrat Partinin bastırmış olduğu Parti Programını içeren kitapçıkları ve partinin faaliyetlerini anlatan basılı eserleri temin edip tezimizde kullandık. Bununla beraber, Sanayi Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Gümrük Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Odaları, gibi resmi kurumların bastırdığı eserlerden de faydalandık. Tez konumuzu ilgilendiren özellikle Türkiye Ekonomisi, Türkiye İktisat Tarihi ve Türk Siyasi Tarihi alanlarında ayrıntılı bir literatür taraması yapılarak konuyla ilgili yazılmış raporları, tezleri ve tetkik eserleri inceleyip ilgili olanları temin ettik.

Çalışmamız dört bölümden oluşup giriş bölümünde, Osmanlı Devleti’nde üretim ve bilim ilişkisinin sanayileşmeye olan yansımalarına, Osmanlı Devleti’nde oluşan sanayileşmeye algısına, sanayi inkılâbının Osmanlı Devleti’ne olan etkilerine ve sanayi alanında meydana gelen gelişmelere genel itibari ile yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde 1923-1950 yılları arasında CHP iktidarı döneminde, ulusal ve uluslararası gelişmelere bağlı olarak Türkiye’de 1950 yılına kadar izlenen sanayi politikaları ve bu politikalar neticesinde sanayi alanında yaşanan gelişmeler hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde ise Demokrat Parti’nin kuruluşu ile muhalefet döneminde savunduğu sanayileşme politikalarına yer verilmiş, ardından Demokrat Parti’nin parti ve hükümet programlarında belirlediği sanayi politikalarına değinilmiştir. Bu amaçla hükümet programları ve parti programları dikkatle ele alınarak sanayileşmeye matuf

olan görüşlere yer verilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde Demokrat Parti'nin kendisinden önceki dönemlerden farklı olarak benimsediği sanayi politikalarına vurgu yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Demokrat Parti'nin sanayi politikalarını belirlemesinde etkin rol oynayan 1951 Sanayi Kongresi'ne değinilmiştir. Buna göre kongrenin toplanış amacı, oluşan komisyonlar ve bu komisyonların hazırladıkları raporların sanayileşme politikalarına olan etkilerinden bahsedilmiştir. Ardından Demokrat Parti'nin sanayileşme politikaları gereği yapmış oldukları kanun ve düzenlemelere yer verilerek bu düzenlemelerin sanayileşmeye olan etkilerine değinilmiştir.

Son bölümde, Türk sanayisinin gelişimi hususunda öngörülen politikaların, alınan tedbirlerin ve getirilen uygulamaların Türk Sanayisini ne şekilde etkilediğine değinilmiştir. Bunun dışında Marshall yardımları doğrultusunda hazırlanan raporların Türk sanayisine olan etkilerine yer verilmiştir. Son olarak 1950-1960 yılları arasında sanayi alanında yaşanan gelişmeler, nicelik ve nitelik bakımından ele alınarak on yıllık süreçte sanayileşme alanında geline düzey hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın tarihsel süreç içerisinde sanayi, tarım, ticaret, gümrük, ekonomi, maliye, para politikaları, ulusal ve uluslararası siyaset gibi birden çok alanı kapsamı itibarıyla bazı konulara yüzeysel değinmek suretiyle tezimizin ana seyrinden uzaklaşmamaya özen gösterdik. Bu nedenle çalışmamızın ana konusu olan sanayi politikalarını ön planda tutmaya çalıştık diyebiliriz.

Tezimizin yazım aşamasında ihmal ettiğim eşim ve çocuklarıma, büyük fedakârlıklar ile beni okutan anne ve babama teşekkür ederim.

Ayrıca ilmi birikim ve tecrübelerini bizden esirgemeyen, kendisiyle çalışma onuruna nail olduğum danışman hocam sayın Doç. Dr. Mehmet Çevik'e teşekkürlerimi arz ederim.

GİRİŞ

Hammadde ya da yarı hammaddelerin işlenerek mamule dönüştürülmesi işlemi olan sanayi, bilim-üretim ilişkisinin gelişmesiyle dünya tarihini değiştirecek bazı yeniliklere sahne olmuş, üretimde kapasite ve çeşitliliğin artmasıyla, süper güç kavramının en önemli ayaklarından biri haline gelmiştir. Avrupa’da meydana gelen sanayi inkılâbı ile dünya tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir hızda dengeler değişmiş, 18. ve 19. Yüzyıllarda merkantilizmden kapitalizme geçilmiş ve sanayileşme, uluslararası ilişkileri belirleyen güç kavramlarından biri haline gelmiştir. Oluşan bu yeni düzende güçlü devletler, amansız bir sömürge ve pazar mücadelesine girişmiş, sanayileşmemiş devletler ise sömürge olmamak için kendilerini koruyacak tedbirler almaya önem vermeye başlamışlardır

Demokrat Parti döneminde izlenen sanayi politikalarından bahsetmeden önce, kendisinden önceki dönemlerin toplum yapısı, bilgi birikimi ve devlet kültürüne bağlı oluşmuş sanayileşme anlayışına, ulusal ve uluslararası yaşanan gelişmelere bakmak gerekmektedir. Çünkü Demokrat Parti sanayi politikaları, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde oluşan birikim üzerine inşa olunmuştur.

Toplum yapısının sanayileşme üzerine etkisi oldukça önemlidir. Çünkü gelişmiş bir sanayi toplumunda sanayileşme politikaları, var olan düzeni daha ileri götürecek tedbirler almakla halledilebilirken, tarım ve hayvancılık ile uğraşan ziraat toplumunu aşamalı olarak sanayi toplumuna dönüştürmek, oldukça zahmetli ve birçok alanda köklü değişiklikler gerektiren, uzun vadeli yatırımlar yapması gerekirdi. Devlet kültürü de aynı şekilde sanayileşmenin sağlanabilmesinde önemli bir faktördür. Geçmişî sömürgeciliğe dayanmayan bir milletin acımasız kapitalist düzenin uygulayıcısı olması mümkün olmamakla beraber, Osmanlı gibi, fütihat anlayışı neticesinde, ana teması askerlik ve vergi olan bir devletin, iktisadi kaygılarla kapitalist bir yapıda olması beklenemezdi. Süper güç olabilmenin gereksinimleri değiştiği halde, sömürerek güç elde etmenin yerine dünyaya adaleti yayma, topraklarını genişleterek egemen güç olma ve İslam’ı yayma gibi vasıflarını devam ettiren Osmanlı Devletinin, gücünü toplayacağı vergilere ve girdiği savaşları kazanmak için asker beslemeye bağlaması, söz konusu gücü klasik yollardan elde edilebileceği saplantısına düşmesiyle neticelenmiştir. Maalesef bu anlayış, Avrupa’da üretim kapasitesi ve ürün çeşitliliğinin artması karşısında gerekli tedbirlerin alınmasında çok geç kalındığından, üç kıtaya yayılmış bir

devletin Avrupa'nın pazarı haline dönüşmesine engel olamamıştır. Kısaca devlet kültürü, zirai topluma egemen olmak ve düzeni korumak için klasik yapıyı korumak ve devam ettirmek olan Osmanlı Devletinin değişim için bir sebebi olmamıştır. Hakikaten Osmanlı Devletinde yer alan Ahilik, loncalar, narh sistemi, gedik ve inhisar usulü, sürekli sabit, değişmeyen ve değişime müsaade etmeyen klasik bir yapıya sebep olmaktadır. Aynı zamanda bu klasik-korumacı sistem, girişimci zihniyeti de kırmakta ve meşru yollardan büyük sermaye birikimini imkânsız hale getirmekteydi. Eğer Avrupa'da bilim, ticaret, sanayi ve üretim alanındaki gelişmeler yaşanmasaydı, Osmanlı Devletinde, erdemleri anlatmakla bitmeyecek olan bu iktisadi yapı, kendini koruyor olacaktı. Ancak bu sistem, Avrupa'da meydana gelen sanayileşme faaliyetleri ile artan ucuz ürün çeşitliliğinin, kazandıkça kazanma dürtüsü olan Avrupalı tüccarlar tarafından Osmanlı piyasalarına aktarılması neticesinde çökmüştür. Çünkü sanayi devrimi ile bütün kaynaklarını üretime aktaran ve yeni kaynaklar için sömürgeciliğe başlayan Avrupa ülkeleri, elindeki malları satmak için sanayileşmemiş ülkelere hücum ederek girdikleri pazar yarışında bu ülkelerin ekonomilerini alt üst etmişlerdir.

Sanayileşmenin temelinde hiç kuşkusuz sermaye birikimi oldukça önem arz etmektedir. Avrupa'da sanayi inkılâbına zemin hazırlayan sermaye birikimi 15. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Böylece kapitalizmin temel mantığı olan daha fazla kazanma düşüncesi tüccarları bölgesel ticaretten ziyade uluslararası ticarete gelişme göstermeye sevk etmiştir. Nitekim İngiliz tüccarlar işyerlerini büyüterek yanlarında çalışan işçi sayısını arttırmaya başlamışlardır¹. İşyerlerinin büyümesi ve çalışan sayısının artması neticesinde kurumsallaşmaya gidilerek şirketler kurulmaya başlanmıştır. Buna karşılık Osmanlı Devletinin uyguladığı klasik-korumacı sistem, getirmiş olduğu gedik sistemi, narh sistemi gibi kurallar ile serbest piyasayı engelleyerek tüccar kesiminin gelişimine engel olmuş ve sanayileşmenin temeli olan sermaye birikiminin önemi anlaşılamamıştır.

Sanayileşmeyi tetikleyen bir diğer unsur da bilimin üretime aktarılmasını sağlayacak aracı kurumlar olan üniversiteler, bilimsel cemiyetler ve şirketler bünyesinde bulunan araştırma-geliştirme birimleridir. Sanayi inkılâbı, Aydınlanma Çağında bilginin kurumsallaşması ile ortaya çıkan bilimsel cemiyetlerin çalışmaları neticesinde gerçekleşmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'nın farklı kentlerinde

¹ Maurice DOBB, *Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler*, çev. Feyzi Akar, Belge Yayınları, İstanbul, 1972, s.118.

bilimsel cemiyetlerin kurulmaya başlandığı görülürken², Osmanlı Devleti ise bilimsel cemiyet kavramı ile 1861 yılında “Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’nin” açılması ile tanışır. 1635 yılında Fransa’da açılan “Akademie Française” den 200 yıl sonra açıldığını söylersek iki kültür arasındaki fark anlaşılabilir³. Söz konusu cemiyetler, bilimi ve bilim insanlarını destekleyerek bilimsel çalışmaların süreklilik kazanmasını sağlamışlardır. Çünkü bilim, birbirinden habersiz buluşlar yığını olarak kaldığı sürece gelişemediği için bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla cemiyetler, bünyesinde yapılan çalışmaları destekleyerek bilimin dikey ilerleme kaydetmesini sağlamış ve sürekli olarak gelişme göstererek yeni yeni ürünlerin ortaya çıkmasında öncü olmuşlardır. Mesela buharlı makinenin bulunmasıyla başlayan süreç fabrikalarda buharlı makineye geçilmesi, buharlı vapurların ve trenlerin üretilmesi gibi birçok alanda kullanılmasıyla devam etmiştir. Bir icadın bu kadar çok alanda kullanılmasında dönemin bilimsel cemiyetlerin katkısı oldukça büyüktür. Avrupa’nın yaşadığı onlarca savaş, kaybedilen milyonlarca insan ve yıkılan şehirlere rağmen sanayide sürekli yükselişte olması, yaşanan bu acı olayların bir tecrübe olmasına ve yaşanan rekabetin verdiği hırsla hareket etmelerine bağlanmıştır⁴. Bu görüş elbette ki doğru olmakla beraber, asıl sebep sanayileşmenin toplum yapısına ve devlet kültürüne işlemiş olması neticesinde Avrupa’da güçlü bir sanayi toplumunun oluşmuş olmasıdır. Bulundukları coğrafya nedeniyle sürekli deniz aşırı ticaret yapmaları, toplumda belirgin bir tüccar sınıfının oluşmasını sağlamıştır. Çünkü coğrafi keşifleri de, sanayi inkılabını başlatan, toplum yapısına sirayet eden bu ticari kazanç kültürüdür. Bu ticari kültür, daha çok kazanmak için daha çok satmak, daha çok satmak için daha çok üretmek anlayışla hareket etmiş ve ardı arkası kesilmeyen sanayileşmenin bugünkü konumuna gelmesinde başlıca etken olmuştur. Aynı şekilde İkinci Dünya savaşında yerle bir olan Avrupa’nın 1960’lı yıllarda başka ülkelerden işçi talep edecek kadar çabuk toparlanması, devletin sanayileşmeyi temel bir unsur olarak görmesi ve uzun yıllar oluşmuş tecrübe ve bilgi birikimiyle açıklanabilir.

Sanayi İnkılabına zemin hazırlayan en önemli gelişme, bilimin disiplinlere ayrılmasıdır. Özellikle mühendislik alanlarının diğer bilim dallarından ayrılarak her birinin başlı başına bir bilim dalı olarak görülmesi ve bu alanda uzman kişilerin

² Orhan TÜRKDOĞAN, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB Yayınları, Ankara, 1995, 248-249.

³ Orhan TÜRKDOĞAN, *age*, s. 249.

⁴ Gülten KAZGAN, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.55.

yetiřmesi⁵ neticesinde meydana getirilen yeni buluşlar ile sanayileşmeye hız kazandırılmıştır.

Osmanlı Devletinde iktisadi hayat ve teşkilatlanma 17. yüzyıla kadar büyük oranda devletin koruyucu politikası neticesinde kontrollü bir şekilde sürdürölmüştür. Buradaki temel amaç öncelikli olarak ülke ihtiyacını karşılamak olarak düşünölmüştür. Bu politikayı ticari hayatta loncalar, tarımda ise tımar sistemi ile sağlamıştır. Üretim, büyük ölçüde tarıma dayalı olup uygulanan tımar sistemi ile üretimde süreklilik amaçlanmıştır. Bilindiğı üzere tımar sistemi, çift adı verilen ve bir ailenin geçimini sağlayacak şekilde halk arasında taksim edilen bu topraklar veraset şeklinde intikal edebildiğı gibi başkasına hibe edilemez veya satılamazdı. Bu esaslara göre yaşayan halkın, ticareti veya sanayileşmeyi gerçekleştirecek bir sermaye birikimine sahip olması mümkün olmamıştır. Özellikle tımar sisteminin bozulması ile bu durum gittikçe vahim bir hal almaya başlamış sermaye daha çok tefecilik ve sarraflık yapan gayri Müslimlerin elinde toplanmıştır. Bir nevi ihale usulü olan iltizam sisteminde mültezimler devlete ödemeleri gereken güvence akçesini tefecilik yapan gayri Müslimlerden yıllık %25 faizle almış, tefeciler ise oturdukları yerden paranın akışını yönetmişlerdir⁶.

Osmanlı Devletinde sanayi, 18. Yüzyıla kadar kendi kendine yetecek derecede gelişmiştir. Osmanlı sanayisi, ordu ve saray ihtiyaçlarını karşılayan devlet teşekküllerinin haricinde genel olarak mahalli ihtiyaçların karşılanması amacıyla kurulmuş, yün iplik ve yün dokumacılığı, pamuk ipliğı ve pamuklu dokuma, ipek dokumacılığı, değirmencilik, şekercilik, tahincilik, deri sanayisi ve debagat, tuğla, çömlekçilik, çini ve porselen, kerestecilik, yağ ve sabun üretimi yapan küçük atölyelerden oluşmuştur⁷. Dikkat edilirse halkın elindeki sanayi işletmeleri, genel olarak hayatı idame ettirecek ve temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir hacme sahip olmuştur. Günümüz sanayisi ile mukayese edilmeyecek derecede basit usullerle üretim yapılan ve daha çok el işçiliğine dayanan sanayi, Ahilik adı verilen ve XVI. yüzyıldan itibaren Lonca adını almış olan iktisadi bir teşkilat tarafından sürdürölmekteydi. Bu teşkilatlar, Osmanlı şehir hayatında ticareti ve üretimi belirli bir düzene oturtup gedik adı verilen meslek kolları ile bir nevi tekelciliğe benzer bir sistem benimseyerek iş kollarının korunmasını sağlamışlardır. Ancak bu durum sanayi inkılâbından sonra

⁵ Mustafa ÖZİLGİN, *Endüstrileşme Sürecinde Bilgi Birikiminin Öyküsü*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009, s.30-33.

⁶ Yahya TEZEL, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982, s.52.

⁷ Nizamettin Ali SAV, *Sanayi İktisadi ve Türk Sanayii*, Selüloz Basımevi, İzmit, 1950, s.148.

devletin aleyhine dönmüştür. Çünkü sanayi inkılâbı, bir nevi serbest piyasanın getirdiği rekabet anlayışı neticesinde gelişmiştir. Nitekim izlenen bu korumacı politika, kapitalizmin acımasız politikaları karşısında uzun süre ayakta kalamamıştır. Özellikle Avrupa ülkelerinin izlediği yüksek gümrük vergileri ile dışarıdan mal girişine müsaade edilmemiş böylece ithal ikameci anlayışıyla kendi üretimlerini ve sanayilerini güçlendirip diğer ülkeler ile girdikleri sanayi yarışında daha ileri gitmeye çalışmışlardır. Tabi bu gümrük duvarlarının tüm Avrupa genelinde yaygın olması, söz konusu ülkelerin yönünü sanayileşmemiş ülkelere çevirmesine yol açmıştır. Bunların başında da geniş bir coğrafyaya sahip Osmanlı Devleti gelmektedir. Buna karşılık Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlere tanımış olduğu kapitülasyonlar ile ülke ekonomisinin Avrupalı tüccarların eline geçmesine zemin hazırlamıştır.

Osmanlı devleti hala güçlü olduğu XVI-XIII. Yüzyıllar arasında küçük el sanatları, çinicilik, dokumacılık ve gemi sanayisinde Avrupa ülkelerine göre geri sayılmazdı.⁸ Büyük oranda insan gücüne dayalı olmakla beraber iç pazar ihtiyacını karşılamaya yönelik olan Osmanlı sanayisi, ordu ve saray için üretim yapan fabrikalar hariç, genelde 30-40 kişinin çalıştığı küçük işletmelerdi⁹. Osmanlı sanayisinin temelini dokumacılık oluşturmaktaydı. Nitekim XI. Yüzyıldan itibaren farklı Anadolu kentlerinde yapılan üretimler dünyaya ün salmıştı. Özellikle Bursa, Adana, Denizli gibi şehirlerde başlayan üretim, Avrupa ülkelerinin gözdesi olmuş olacak ki Kraliçe Elizabeth'in III. Murat Döneminde Osmanlıya gönderdiği bir ajana verdiği emirler bu işte ne kadar iyi olunduğunu göstermektedir¹⁰:

- *Türkiye’de boyanan yün kumaşların pek mükemmel surette boyanmış olduklarını bildirdiğine göre... Dyer’s Hall’a (Boyahane) götürüp göstermek için vatana parçalar göndereceksiniz.*
- *Bu sanatta yetişmiş muktadir bir genci oraya götürmek veya oradan hirfet sahibi birini getirmek yahut da daha iyisi bir tane ipekli, bir tane yün ve bir tane de yünlü kumaşlar için getirmeği temin etmek suretiyle İngiliz boyacılığının ıslahı için muktezi tedbiri alacaksınız.*
- *Türklerin boyamada kullandıkları bil-cümle madde ve nesneleri öğrenmek...*

Büyük sanayi yatırımları ise genellikle ordunun ihtiyacını karşılamak üzere kurulan baruthaneler, tophaneler, askeri kıyafetlerin kumaşı olan çuha fabrikaları, kâğıt

⁸ Necdet SERİN, *Türkiye’nin Sanayileşmesi*, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara, 1963, s.95.

⁹ Rifat ÖNSOY, *Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, İş bankası Yayınları, Ankara, 1988, s.7.

¹⁰ Tunç TAYANÇ, *Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s.16

fabrikaları, deri ve kundura fabrikaları, iplikhaneler ve demir dökümhaneler kurulmuştu¹¹. Bu kurumlar ordu ihtiyacını karşılamak üzere kurulduğundan ihracat özelliği bulunmuyordu. Gemicilik sektöründeki başarısı da oldukça iyi bir noktaya ulaşmıştı ki 1560-1618 yılları arasında denizcilikle ünlü Venedikliler bir kısım donanmalarının inşasını Osmanlı deniz tezgâhlarına sipariş verdiği görülmektedir¹². Ancak Avrupa’da meydana gelen makinelere dayalı fabrika üretimlerine geçiş karşısında daha çok el işçiliğine dayanan ve sınırlı klasik üretim tarzlarının pek bir şansı olmamıştır.

XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa’da, cereyan eden sanayi inkılâbı ile üretimde makineleşme başlamış ve bu ürünler Avrupa’da gümrük vergilerinin yüksek olması nedeniyle yeterli pazarı bulamayınca Osmanlıya yönelmiş ve kısa sürede Osmanlı pazarları bu ucuz malların istilasına uğramıştır. Böylece el sanatları gerilemiş ve üretimler durmuş işsizlik baş göstermiştir. Bunun en önemli nedeni kapitülasyon adı verilen vergi indirimleri olmuştur. Özellikle 1838 Balta Limanı anlaşması ile bu durum öyle bir hal almıştı ki Osmanlı esnafı % 12’den başlayarak % 50’ye varan çeşitli vergiler öderken Avrupalı tüccarlar % 5 ila % 8 oranında vergi vermekteydiler. Bu gümrük indirimleri 1838 yılında Balta Limanı anlaşması ile önce İngiltere’ye verilmişken, 1841 yılına dek diğer Avrupa ülkelerine de verilmiştir¹³. Bu durum karşısında Osmanlı esnafı üretmek yerine Avrupalı malların perakendecisi olmuş ve üretimler durmuştur.

Tüm bu sıkıntılar Osmanlı Devletini bir takım önlemler almaya sevk etmiştir. Sultan II. Mahmut döneminde ordu ve saray ihtiyaçları için açılan fabrikalaşma politikası Tanzimat döneminde de devam ettirilmek istenmiştir. Bu amaçla yurt dışından fabrika kurmak üzere makine ve teçhizatlar getirmenin yanı sıra, bu fabrikaların kurulum ve işletilebilmesi için yurt dışından teknik elemanlar da getirilmiştir¹⁴. Ancak bu icraatlar, Osmanlı ekonomisini düzeltmek için yeterli olmadığından istenilen neticeyi alınamamıştır. Yerli halkın elinde yeterli sermaye ve tecrübe olmadığından yabancı yatırımcıların eliyle verimli ovalara yani hinterlandı geniş bölgelere dokuma, çırçır, zeytinyağı, değirmen, iplik, halı, sabun gibi gayet elzem tüketim malları üreten fabrikalar açıldı ve kısa sürede yayılarak ülke ekonomisini sömürmüşlerdir. Bu

¹¹ Rifat ÖNSOY, *age*, s.45-50.

¹² Necdet SERİN, *age*, s.95.

¹³ Tunç TAYANÇ, *age*, s.20.

¹⁴ Rifat ÖNSOY, *age*, s.56.

yatırımcıların çoğu İngiliz menşelidir¹⁵. Böylece eskiden sadece toptancılık yapan yabancı sermaye artık doğrudan yatırımlara girişmiş ve piyasadaki yabancı sermaye üstünlüğünün ilk adımları atılmıştır.

1864 yılına gelindiğinde “Islah-ı Sanayi Komisyonu” kurulmuştur. Bu komisyon, Osmanlı esnafına rahat bir nefes aldirmek için gümrük vergilerini arttırmak, üretimde kaliteyi arttırarak Avrupa mallarıyla rekabet edebilmek, kalifiye eleman sıkıntısı gidermek için sanat okulları açmak, esnafları bir araya getirerek müşterek şirketler kurulmasını özendirmek gibi bazı tedbirler alarak mevcut sanayiye ve el sanatlarını korumayı amaçlamıştır¹⁶. Buradaki en temel amaç esnafın elini güçlendirmek ve özel teşebbüsü desteklemek amacıyla küçük esnafların birleşerek büyük şirketler kurulmasıdır. Bu karar doğrultusunda ancak Müslim ve gayrimüslim işadamlarının sermayeleri ile yedi adet esnaf şirketi kurulabilmiş ancak bu şirketler, istenilen başarıyı elde edememiştir.¹⁷ Islah-ı Sanayi Komisyonu 1874 yılında çıkarılan bir tezkere ile sanayi işlerini İstanbul Belediyesi ve Ticaret Nezareti arasında paylaştırılmıştır¹⁸. Islah-ı Sanayi Komisyonu lağvedilmesine gerekçe olarak komisyonun yaptığı sanayi işlerinin Şuray-ı Devlet Nafia Dairesi tarafından takip edildiğinden artık böyle bir komisyona ihtiyaç duyulmadığı ifade edilmiştir¹⁹. Yine bu dönemde loncaların dağılması ile beraber ortaya çıkan kalifiye elaman sıkıntısının giderilmesi için İstanbul Sanayi Mektebi açılmıştır²⁰.

Meşrutiyet döneminde Osmanlı sanayisini düzeltmeye yönelik çalışmalar sürdürülmüş ve 1876 yılında “Ticaret ve Ziraat Meclisi” kurulmuş ve sanayiye ilişkin faaliyetleri sürdürmesi amaçlanmıştır. Buna göre; sanayi mekteplerinin idaresi, sanayiye ilişkin imalat yöntemleri ve mühendislik biliminin öğretilmesi, ticaret ve sanayi bankalarının kurulması, işçilere yönelik yardımlaşma sandıkları kurulması, patent işleri, üretimde kalitenin sağlanması için denetimlerin yapılması görevleri verilmiştir²¹. 1879 yılında İstanbul’da bir Sanayi Odası kurulmuş, böylece sanayiciler arasındaki ilişkilerin

¹⁵ Rifat ÖNSOY, *age*, s.56.

¹⁶ Mehmet SEYİTDANLIOĞULLARI, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)” *Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (14 Mayıs 2005)* Prof. Dr. İ. Ercüment Kuran’a Saygı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006s.55-56.

¹⁷ Necdet SERİN, *age*, s.96.

¹⁸ Rifat ÖNSOY, *age*, s.101.

¹⁹ Nizamettin Ali SAV, *age*, s.133.

²⁰ Bundan önce Mithat Paşanın önce Niş sonra Sofya ve Rusçuk ve daha sonra sair Osmanlı şehirlerinde açılan “ıslahhaneler” kimsesiz çocukların himaye edildiği aynı zamanda mesleki eğitimler verilmek suretiyle zamanla ilkokul derslerinde okutulduğu mahalli bu sanat okulları, bu mektebin kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıca bkz. Rifat ÖNSOY, *age*, s.116-117.

²¹ Nizamettin Ali SAV, *age*, s.133.

geliştirilmesi ve birliğin sağlanması neticesinde fabrika açmaları, sanayi sergileri düzenlenmesi²² ve sanayi gazetesi çıkarmak gibi görevler verilmiştir. 1910 yılına gelindiğinde ise bu oda genişletilerek “Sanayi ve Ticaret Odası” halini almıştır²³. Sanayileşme konusunda atılan bu adımlar ile mevcut sanayici ve tüccarların organize edilmesi amaçlanarak, karışık olan sanayi ve ticaret işlerinin bir düzene bağlanması hedeflenmiştir.

Yine bu dönemde İttihat ve Terakkinin etkisi ile “Milli Ekonomi” kavramı ön plana çıkmış ve bu amaçla 1913 yılında “Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati” çıkarılmıştır. Bu kanun kapsamında belirli şartları yerine getiren kuruluşlara beylik arazilerden yer verilmesi sanayi kuruluşlarına bazı vergi muafiyetleri getirilmiştir. Böylece milli yatırımların, yabancı mallarla rekabet edebilecek bir konuma ulaştırılması hedeflenmiş ve böylece milli müteşebbis yabancı sermaye karşısında teşvik edilmeye başlanmıştır. Bunun devamı olarak I. Dünya savaşı başladığında kapitülasyonların sonlandırılması ve 1916 yılında yeni bir koruyucu gümrük yasası çıkarılmıştır²⁴. Böylece milli burjuvazinin oluşturulması davasına yönelik teşvikler başlatılmıştır.

I. Dünya savaşı sürerken 1915 yılında sanayi sayımı yapılmıştır. Bu sayımlar ülkedeki sanayi sektörlerinde yer alan kuruluşlar, coğrafi dağılımları, çalışan sayısı ve üretimler miktarları gibi birçok konuda bilgiler sunmaktadır. Bu bilgilere göre deri, toprak, tahta, dokuma, kırtasiye ve kimya sektörlerinin %81,6’sı özel sektöre, %10,6’sı anonim şirketler ve %7,8’i devlete ait bulunmaktaydı. Bu kuruluşların %55’i İstanbul ve çevresinde, %22’si İzmir, %23’ü ise Osmanlı’nın diğer memleketlerinde bulunmaktaydı. Kuruluşların %28,4’ü gıda, %27,7’si dokuma, %19,3’ü kırtasiye, %9,1’i tahta, %6,4’ü toprak, %4,9’u deri ve %4,2’si kimya sektörlerinde bulunmakta idi. Çalışanların çoğu %48,1’i dokuma sektöründe çalışmaktaydı²⁵. Verilere bakıldığında, dokuma ve gıda sektörünün oldukça yaygın ve güçlü olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Osmanlı döneminde izlenen sanayi politikaları, siyasi gelişmelere bağlı olarak şekillenmiştir. Siyasi alandaki kayıplar, ekonomik alanda verilen tavizler ile sonuçlanmıştır. Her kayıp yabancı ülkelere verilen yeni bir ekonomik imtiyaz olarak sonuçlanmıştır. Kapitülasyonların varlığı karşısında yabancı tüccarlardan daha fazla

²² Sanayi sergisi, bugünkü sanayi fuarları şeklindedir.

²³ Nizamettin Ali SAV, *age*, s.135-136.

²⁴ Necdet SERİN, *age*, s.97.

²⁵ Necdet SERİN, *age*, s.99.

vergi vermek suretiyle çok kötü duruma düşen yerli yatırımcı, bu koşullarda devam edememiştir. Her ne kadar bu gidişatı durduracak adımlar atılmak istenmiş ise de kapitülasyonların varlığı ve sanayici ve tüccar kesimin istenilen düzeyde oluşturulamaması, yabancı sermaye ve azınlıklar karşısında zayıf olan milli girişimler sonuçsuz bırakmış ve belirli sektörlerin dışına çıkılamamıştır. Cumhuriyet döneminde de görülecek olan tarım ülkesi çizgilerini aşamayan bir ülke konumuna dönüşmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1923-1950 DÖNEMİ TÜRKİYEDE İZLENEN SANAYİ POLİTİKALARI

Uzun süren bir varoluş mücadelesinin ardından yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bir yandan savaş yıllarının yaralarını sararken öte yandan yapılan devrimler aracılığı ile her açıdan güçlü, dinamik ve modern bir devlet yapısına kavuşmayı hedeflemiştir. Böylelikle geçmişte yaşanan sıkıntıların yeniden yaşanmasının önüne geçilmeye çalışılmış ve yeni devletin her anlamda bağımsız ve üretken bir yapıda olması zaruri görülmüştür. Büyük sıkıntıların yaşandığı kuruluş yıllarında bile bağımsızlık davasından vazgeçilmemiş ve sadece siyasi değil ekonomik açıdan da bağımsızlık devlet politikası haline gelmiştir. Nitekim Lozan Anlaşmasında Türk tarafının olmazsa olmazı kapitülasyonların kaldırılması ekonomik bağımsızlıktan hiçbir şekilde taviz verilmeyeceğinin açık bir göstergesiydi.

1.1. 1923-1929 Liberal Sanayi Politikaları Dönemi

I. Dünya Savaşı neticesinde yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti dönemi sona ermiş ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. 1913 yılında başlayan ve yaklaşık on yıl boyunca devam eden savaş yıllarının yıkıcı etkileri, cumhuriyetin ilk yıllarında devletin her alanında görülmüştür. Dinamik nüfus ve kalifiye elemanların, savaş yılları boyunca Arap yarımadasından, Romanya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada cephelere sevk edilmesi ve birçoğunun geri dönememiş olması bir tarım ülkesi olan Türkiye'de, ilk olarak üretimin önemli ölçüde durmasına yol açmıştır. Diğer yandan ülkede yetişmiş kalifiye elemanların azlığı sebebiyle de işgücü konusunda bu dönemde oldukça büyük sıkıntılar çekilmiştir. Özellikle demiryolları gibi büyük yatırımların yabancı sermayenin elinde olması, bunların millileştirilmesini de gerektirmiştir. Bu uygulamalara bakıldığında söz konusu yıllarda eski hataların tekrarına düşmemek için her açıdan tam bağımsız bir devlet olmanın gerekliliği çok daha iyi anlaşılmıştır. Bu amaçla siyasi alanda olduğu kadar ekonomik alanda da bağımsızlık, ülke politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu yeni süreçte sanayi alanında nasıl bir politika izleneceği İzmir İktisat Kongresi ile şekillenmeye başlamıştır.

1.1.1. Milli Türk Ticaret Birliğinin Kurulması

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle neticelenmesinin ardından İstanbul'da bulunan Türk tüccarlar, siyasilerin de teşvikleri ile bir araya gelerek yeni kurulan devletin iktisadi bağımsızlığını ve yeniden şekillenmesini sağlamayı amaçlamışlardır. Sanayi ve ticarete kadrolaşma hareketi olarak görülen bu birliktelik ile savaş yıllarının ardından gayrimüslim tüccarlardan boşalan alanları Türk tüccarlar ile doldurulmaya çalışılmıştır²⁶. Bu birlik sanayi ve ticarete millileşme fikrinin ilk somut adımı sayılmaktadır. 1 Aralık 1922 tarihinde 18 üyenin bir araya gelerek imzaladığı nizamname ile kurulan Milli Türk Ticaret Birliği (MTTB), çalışma biçimi ve amaçları bakımından Ticaret ve Sanayi Odaları'na benzerlik göstermektedir.

Milli Türk Ticaret Birliği, özellikle İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlenmesinden hemen önce kamuoyunun gündeminde olumlu bir yer edinmiştir. Nitekim Ocak 1923 tarihinde umumi sorunların görüşülmesi için bir kongre düzenleme hazırlığında olan MTTB, İktisat vekili Mahmut Esat Bey'in kendilerine bir telgraf göndererek Şubat ayındaki Milli İktisat Kongresi'ne katılmalarını rica etmesi üzerine kendi yapacakları kongreden vazgeçip İktisat Kongresi'ne katılma kararı almıştır. Konu ile ilgili hazırlıkları ve konulara hâkimiyetleri nedeniyle MTTB üyeleri kongreye katılan etkili bir grup olarak öne çıkmışlardır.

1.1.2. İzmir İktisat Kongresi ve Sanayi Politikalarına Etkisi

Milli mücadelenin en başından sonuna kadar her aşamada üzerinde durulan ve temel prensip olarak benimsenen “milli bağımsızlık” vurgusu ekonomik alanda da kendini göstermiştir. Nitekim hem Erzurum hem Sivas Kongrelerinde ekonomik bağımsızlık vurgusu yapılmış ve Misak-ı Millîde “*Milli ve iktisadi gelişmelerimizi sağlamak için her devlet gibi bizim de tam bir bağımsızlığa ve özgürlüğe sahip olmamız gerekir. Bu hayatımızın ve geleceğimizin ana şartıdır. Bu sebeple siyasi, adli ve mali ve sair gelişmemize engel olacak kayıtlara karşıyız...*”²⁷ ifadeleri ile bağımsızlık anlayışının her alanda olduğu vurgusu yinelenmiştir. İzmir İktisat Kongresi de işte bu anlayışa paralel olarak Lozan görüşmelerinin aksadığı 1923 Şubatı'nda İzmir'de toplanmıştır.

²⁶ Gülten KAZGAN, *age*, s.55.

²⁷ Orhan DOĞAN, *Atatürk İlkerleri ve İnkılâp Tarihi (XIX. Ve XX. Yüzyıl Türkiye Tarihi)*, Ankara, 2011, s181.

İzmir İktisat Kongresi'nin toplanış amacı, 'milli iktisat' kavramının içini doldurmak ve bu amaçla iktisadi hayata müteallik kesimlerin fikrini alarak bir yol haritası çizmek, yabancı sermaye ile olan ilişkilerin boyutunu belirlemektir. O dönemde 'Milli Sanayici' kavramının önündeki en büyük engel sermaye ve tecrübenin milli sanayiye kalkındırarak olgunluğa erişememesi olarak ifade edilebilir.

İktisadi politikaların temelini oluşturacak olan İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat 1923 tarihinde toplandı. Toplantıya, Anadolu'nun farklı illerinden sanayicileri, çiftçileri, tüccarları, esnafları ve işçileri temsilen 1135 temsilci katılmıştır. Böylelikle siyasi kadro ile üreten ve pazarlayan kesimlerin birlikte hareket etmesi amaçlanmıştır. Nitekim Atatürk, gerçek kurtuluş yolu olarak nitelediği kongrenin önemini şu sözlerle açıklamaktadır: *"Efendiler, Heyet-i Aliye'nizin bugün akdetmiş olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir, çok tarihidir. Nasıl ki, Erzurum Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak hususundaki misak-ı millinin ve teşkilatı esasiye kanunun ilk temel taşlarını tedarik hususunda amel olmuş, müessir olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarihi milletimizde en kıymetli ve yüksek hatırayı ihraz etmişse, Kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve halas-ı hakikisini temine medar olacak düsturun esaslarını ihzar edip ortaya koymak suretiyle tarihte büyük bir nam ve çok kıymetli bir hatırayı ihraz edecektir..."*²⁸.

Kongre öncesinde, kongrede görüşülmesi gereken konuları tespit etmek üzere "Heyet-i Faale" adı verilen bir heyet kurulmuştur. Heyet görüşülmesi gereken konuları beş başlık altında toplamıştır. Bu başlıklar; Türkiye'de kredi sorunu, üretimin düzenlenmesi ve arttırılması, gümrük sorunu, vergiler ve son olarak ulaştırma konularını kapsamaktadır²⁹. Kongrede daha önce Heyet-i Faale'nin hazırladığı raporda sanayiciye doğrudan kredi imkânı sağlayan bankaların ülkede bulunmadığı, bu nedenle sanayinin gelişemediği belirtilmiş ve acilen sanayiciye kredi verecek, gerekirse kendi imkânları ile vücuda getirdiği sanayi tesislerini daha sonra hisselendirip halka arz edecek mahiyette bankaların kurulmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun dışında Türkiye sanayisinin, ağırlıklı olarak tarım ürünlerine dayandığını ancak üretimin hala ilkel koşullarda sürdürüldüğü ve bir tarım ülkesi olmasına rağmen un, tereyağı, şeker,

²⁸ Avni ZARAKOLU, *Atatürk Devrimleri ve İktisadi Kalkınma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ellinci Yıl Armağanı, Ankara, 1977 s.56.

²⁹ Tunç TAYANÇ, *age*, s.39.

reçel konserve gibi tarıma dayalı sanayi ürünlerinin dahi ithal edildiği belirtilmiştir. Bu duruma çare olarak şu çözüm yolları sunulmuştur³⁰:

- Küçük el üretimlerinin yerine fabrika ve makine üretim tarzına geçilmesi
- Ferdi girişimlerin kooperatiflere dönüştürülmesi
- Sanayiciye kredi verebilecek bankaların kurulması
- Bir araya gelen müteşebbislerin birleşerek anonim şirketler kurması
- Halkın güç yetiremediği sanayi kuruluşlarını devletin sadece kendisi veya halkı ortak ederek tesis etmesi

Bu raporlarda gümrük konusunda, üretimi yerli imkânlar ile gerçekleştirilebilen hammaddelerin ihracatının yasaklanması ve gümrük konusunda özellikle kendi sanayicimizi himaye eden politikalar güdülmesi amaçlanmıştır³¹.

Görüşülen konular ve alınan kararlara bakıldığında ekonomik vaziyetin ne durumda olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle sanayicilerin üzerinde durduğu konu yatırımlar için kendilerine kredi imkânı sunabilecek milli bankaların kurulmasıdır. Diğer bir mesele ise yabancı sermaye karşısında himayeci bir politika izlenerek yerli üreticiyi koruyacak gümrük politikalarının izlenmesidir. Bunun dışında sanayicilerin ithal edecekleri makine ve teçhizat konusunda gümrük muafiyetleri ve ihtiyaç duyulacak olan kalifiye eleman meselesini çözmek için sanat ve meslek okullarının açılması kararlaştırılmıştır. Bir diğer mesele de o yıllarda yerli hammaddenin işlenmeden yurt dışına ihraç edilmesi ve söz konusu yerli hammaddeleri işleyecek milli tesislerin olmayışıdır. Bu meseleler kadar önemli olan diğer bir mesele ise gerekli olan ulaşım ve haberleşme gibi alt yapı konularıdır. Kongrede sanayileşmenin gerçekleştirilmesi açısından hayati önem taşıyan bu sorunların ivedilikle çözülmesi kararlaştırılmıştır.

İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ekonomik alanda devletin izleyeceği bir yol haritasının çıkarılması ve genç cumhuriyetin ekonomik politikasını belirlemek açısından oldukça önemlidir.

³⁰ Tunç TAYANÇ, *age*, s.40-42.

³¹ Tunç TAYANÇ, *age*, s.42-43.

1.1.3. Lozan Antlaşmasının Sanayi Politikalarına Etkisi

Lozan Barış Antlaşması sadece siyasi meselelerin değil, iktisadi meselelerin de yoğun olarak tartışıldığı, bazılarının karara bağlandığı, bazılarının da ötelendiği bir anlaşma niteliğindedir. Bu anlaşmayla Osmanlı döneminde iktisadi alanda yaşanan hataların mümkün olduğunca düzeltilmesi amaçlanmıştır.

Lozan görüşmelerinin sanayi politikalarına en önemli etkisi, hiç şüphesiz, kapitülasyonların kaldırılması olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak kaldırılan Kapitülasyonlar, Lozan'da tamamen kaldırılmıştır. Ancak gümrük tarifeleri konusunda büyük sıkıntılar çıkmış ve Lozan'a ek olarak imzalanan ticaret sözleşmesine göre 1 Eylül 1916 tarifesinin 5 yıl daha yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır³². Buna göre 5 yıl boyunca istisnai durumlar haricinde, ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılması, yerine yenilerinin getirilmesi ve 1916 gümrük tariflerine devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece yerli sanayici 5 yıl boyunca yani 1928 yılına kadar dış rekabet karşısında korumasız kalmıştır.

Ayrıca Lozan'da Osmanlı borçlarının üçte ikisine tekabül eden yaklaşık 85 milyon altın lira tutarındaki meblağın Türkiye tarafından ödenmesine de karar verilmiştir. Bu durum, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların uygulanması için gereken finans kaynaklarının bir kısmının yurtdışına aktarılmasına neden olmuştur. Böylece ekonomik olarak oldukça sıkıntılı bir sürece girilmekle beraber zaten yetersiz olan gelir kaynaklarının borçlara aktarılması, yeni kurulan devletin yükünü ağırlaştırmıştır. Ancak daha sonra yapılan bir düzenleme ile 15 milyon liralık ilk taksit 1929 yılına ertelenmiş³³, böylece geçici de olsa rahat bir nefes alma imkânı bulunmuştur.

1.1.4. Sanayide Liberal Politika Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti, savaşların etkisi ile harabeye dönmüş, hemen her alanda üretimi durma noktasına gelmiş ve çağdaşlarına göre oldukça geri kalmış bir mirası devraldıktan sonra ilk olarak kapitülasyonlardan kurtulmuş ve daha önceki tecrübelerinden faydalanarak dışa bağımlı iktisadi düzeni terk etmenin yollarını aramıştır. Bu noktada kendi müteşebbisini yetiştirmek ve kendi sanayisini oluşturmak fikri üzerinde yoğunlaşan kurucu irade, ilk hedef olarak milli burjuvazinin

³² Yakup KEPENEK, *Türkiye Ekonomisi*, Teori Yayınları, Ankara, 1987, s.36.

³³ Korkut BORATAV, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Yayınevi, Ankara, 2012, s.43-44.

oluşturulmasını belirlemiştir. Ancak bu durum o kadar kolay olmamıştır. Durumun anlaşılması için 1921 yılına ait istatistikî veriler içeren tablonun incelenmesi faydalı olacaktır.

Tablo 1. 1921Yılında Milli Sınırlar İçinde Yer Alan Sanayi Kuruluşlarının Durumu

Sanayi Dalı	Kuruluş Sayısı	Toplam Sanayiye Oranı (%)	İşçi Sayısı	İşçi Oranı %
Dokuma	20.057	60.7	35.316	48.34
Deri	5.347	16.2	17.964	23.57
Maden	3.273	9.9	8.021	10.52
Tahta	2.067	6.3	6.007	7.88
Gıda	1.273	3.8	4.493	5.89
Toprak	704	2.1	3.612	4.74
Kimya	337	1.0	803	1.06
Toplam	33.058	100	76.216	100.00

Kaynak: Necdet SERİN, *Türkiye'nin Sanayileşmesi*, Ankara Üniversitesi S.B.F.

Yayınları, Ankara, 1963, s.100.

Savaş yıllarının da etkisi görülmekle beraber ülke sanayisinde faaliyet gösteren kuruluş sayısı yaklaşık 33 bin civarındadır. Bu verilere bakarak Türk sanayisinin o dönemki niceliği hakkında net bir şeyler söylemek mümkün değildir. Bu verilerin İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana gibi Osmanlı sanayisinin merkezi haline gelen illeri kapsadığı söylenebilir. Dokuma sektörü tüm sektörlerin % 60'ına denk gelmekle en önemli sanayi sektörünü oluşturmaktadır. İstihdamın neredeyse yarısını dokuma sektöründe çalışan işçiler oluşturmaktadırlar. Sanayi kuruluşlarının geneline baktığımızda çoğunlukla günlük ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olan üretimin, giyim ve gıda gibi hafif sanayi kollarında yoğunlaştığını görmekteyiz. Ayrıca muasır Avrupa devletlerindeki benzer bir ağır sanayi sektörünün olmadığını da görmekteyiz. Sanayi kuruluşlarına nazaran çalışan sayısının az olması bu işletmelerin küçük atölyeler olabileceği fikrini vermektedir. Çünkü işletme başına ortalama 2-3 kişi düşmektedir.

Yeni dönem bu mirasın üzerine kurulacaktır. Atatürk yeni Türk Devleti için iktisadın ehemmiyetini şu sözler ile ifade etmektedir:

“... Bundan sonra pek önemli zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferi değil, iktisat ve ilim zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar elde ettiği zaferler memleketimizi hakiki kurtuluşa sevk etmiş sayılmaz. Bu zaferler ancak ilerideki

zaferimiz için kıymetli bir temel hazırlamıştır. Askeri zaferlerimizle gururlu olmayalım, yeni bir ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım...³⁴”.

“...Tahakkuku tammını temin edebilmek için yegâne kuvvet, hakiki en kuvvetli temel, iktisadiyattır. Siyasi, askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetler ile tehyiç edilmezlerse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner...³⁵”.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, tam bağımsız bir devlet olabilmenin yolu, ancak tam bağımsız iktisadi politikaların izlenmesi neticesinde sağlanabileceğidir. Sanayi politikaları da bu bağlamda değerlendirilmiş ve milli sanayiye meydana getirmek için milli sanayicinin teşvik edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu amaçla liberal politikalara İzmir İktisat Kongresi’nde karar verildiği söylenebilir³⁶. 1923-1929 yılları arasında, liberal sanayi politikalarına yönelik atılan en güçlü adımların, müteşebbislere kredi sağlayan bankaların kurulması ve Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun çıkarılması şeklinde özetlenebilir.

1.1.5. Sanayi ve Maadin Bankasının Kurulması

İzmir İktisat Kongresi’nde belirtildiği gibi milli sanayicinin en temel ihtiyaçlarından biri kendilerine kredi verebilecek bankaların olmayışydı. Bu açığın giderilmesi için ilk olarak 1924 yılında Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Yarı resmi olan Türkiye İş Bankası, daha çok ülkedeki özel teşebbüse ait sanayi yatırımları için finans ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulmuştur.

Sanayi ve madenler sektöründe özel teşebbüsleri kredilendirmek, devlete ait kamu iktisadi teşekküllerini işletip devretmek veya ortaklık şeklinde işletilmesini sağlamak gibi hizmetleri yerine getirmek amacıyla da 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bankanın kuruluşunun 2. Maddesinde *“bankaya devredilmiş olan müessesat-ı sinaiyeyi, teşekkül edecek şirketlere devredinceye kadar idare etmek; İştirak suretiyle tesisat-ı sinaiyede bulunmak ve işletmek...³⁷”* ifadesi yer almaktadır. Buna göre bankaya devredilecek olan devlet teşekkülleri bir süre işletildikten sonra özel teşebbüse ait sanayicilerin yeterli sayıya, olgunluğa ve sermaye birikimine ulaştığında

³⁴ Necdet Serin, *age*, s.101.

³⁵ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri I, Ankara, 1989, s.111.*

³⁶ Heyet-i Faale’nin hazırladığı ve İzmir İktisat Kongresinde görüşülen raporda özel sektörün canlandırılması güç yetiremediği alanların ise devlet yatırımları ile desteklenmesi kararı ağırlık kazanmıştır.

³⁷ Tunç TAYANÇ, *age*, s.56.

kendilerine devredilmesinden bahsedilerek açıkça liberal politikaların varlığına işaret edilmektedir.

Sanayi ve Maadin Bankasının kuruluş yasasının 8.maddesinde “ *Banka kendisine devredilen fabrikaları %51’i nama muharrer senetle kendisine ve Türk efrat ve eşhası hükmüyesine ait olmak üzere tesis edeceği Türk Anonim Şirketlere devrederek işletmeğe mezundur*³⁸” ibaresi yer almaktadır. Buna göre Sanayi ve Maadin Bankasına devredilecek kamu işletmelerinin, % 51 hissesi banka ve Türk vatandaşlarına ait olmak üzere, hisseler bölünüp işletilebilmesi sağlanmıştır. Bu şekilde Türk Anonim Şirketlerinin kuruluş sanayinin canlandırılması hedeflenmiştir. Bu durum liberal politikanın ilk somut adımları olarak kabul edilebilir. Bu düşünceyle Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Beykoz Deri Ve Kundura Fabrikası, Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası gibi kamu teşekkülleri, belirli oranda halka arz edilecek olan kuruluşlardı.

1.1.6. 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların somutlaştırılması için bir an önce sanayiciyi destekleyecek kanuni düzenlemelere gidilmesi kararlaştırılmış ve 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu baz alınarak milli kalkınmayı hedef alan yeni bir sanayi teşvik kanunu çıkarılması için çalışmalara başlanmıştır. Bu amaçla 27 Mayıs 1927 tarihli, 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu mecliste kabul edilmiştir. Bu yasayla yerli sanayinin kalkındırılması ve yerli üreticinin ithal malları ile rekabet edebilecek bir seviyeye getirilmesi hedeflenmiştir. Bunun dışında devletin tüm sanayi faaliyetlerine yetecek sermayesi olsa bile bunun uzun vadede yerli sermayenin gelişimini engelleyeceğinden özel teşebbüsün azami derecede geliştirilmesi düşünülmüştür. Bu yasayla sanayiciye sağlanan kolaylıklar şöyledir³⁹:

- Hazineye ait arazilerin müteşebbislere belediye sınırları dışında bedelsiz verilmesi, belediye sınırları içerisinde ise bedeli 10 yıl süre zarfında ödenmek şartıyla verilmesi,
- Sanayi kuruluşlarının kurulmasında gerekli olan tesis ve araçların yurtdışından ithalinden doğacak her türlü vergi ve resimlerden muaf olunması

³⁸ Tunç TAYANÇ, *age*, s.56.

³⁹ Tunç TAYANÇ, *age*, s.58-59; İbrahim DİNÇER, *Sanayileşen Türkiye*, c.1, İstanbul, 1965, s.27-29.

- Sanayi kuruluşlarının yapı malzemeleri ve makine teçhizatlarının demiryollarında ve denizyollarında %30 indirimli tarifieden faydalanılması
- İthal mallarından %10 pahalı olsa bile devlet kuruluşları, belediyeler ve yasadan yararlanan tüm kuruluşların yurtiçi üretim mallarını kullanma zorunluluğu,
- Tuz, ispiroto, patlayıcı maddeler gibi tekel maddelerinin daha ucuza temin edilebilmesi,
- Bir yıl için mamullerin değerinin %10'u oranında prim alınabilmesi,
- Belli kuruluşların 25 yıl süre ile vergiden muaf tutulması

Bu kararlar, 1942 yılına kadar 15 yıl süreyle yürürlükte kalarak özel teşebbüsün devlet tarafından büyük ölçüde desteklenmesini amaçlamıştır. Böylece devletin sanayide tüm imkânlarını seferber ederek yerli sanayiciyi desteklemek suretiyle liberal politikaları benimsediği söylenebilir. Ancak yerli sermaye ve tecrübenin henüz olgunlaşamamasının yanı sıra gümrük tarifelerinin Lozan'da 1916 yılındaki halinin 5 yıl daha uzatılması nedeniyle kanundan tam anlamı ile istifade edilememiştir. 1929 yılında çıkarılan gümrük yasası ile birlikte sağlık malzemeleri ve diğer yasalarda belirtilen vergi muafiyetleri dışında kalan ithal mallarından alınan vergi %16'dan % 40'a çıkarılmıştır⁴⁰. Böylece yapılan bu yeni düzenleme ile yerli üretimin korunması ve sanayi üretiminin dış rekabete karşı korunması amaçlanmıştır.

1.1.7. 1923-1929 Yılları Arasında Sanayide Yabancı Sermaye

Yabancı sermayeye karşı, Osmanlı Devletinden kalan bir önyargı oluşmuştur. Çünkü kapitülasyonlar vasıtasıyla Osmanlı Ekonomisi, yabancı sermayeler tarafından ele geçirilmiş hatta bu durum sadece ekonomi ile sınırlı kalmayarak sosyal ve siyasal alanlara da müdahale edebilmeleri açısından bir araç durumuna getirilmiştir. Öyle ki, kaybedilen savaşların ardından yapılan anlaşmalarda bile siyasi maddelerin yanına ekonomik imtiyazlar sağlayacak maddeler de eklenmiştir. Bunun en önemli örneği maalesef İngilizler ile 1838 yılında imzalanan Balta Limanı anlaşmasıdır. Yaşanan bu olumsuz tecrübelerin ardından yeni kurulan Türk Devletini kuran irade yabancı sermayeye karşı daha dikkatli ve temkinli olmuştur. İzmir İktisat Kongresi'nde İktisat vekili Mahmut Esat Bey'in "*Yabancı sermayeye karşı Türkiye milletinin hiçbir buğz ve*

⁴⁰ Yakup KEPENEK, *a.g.e*, s.40.

*adaveti yoktur ve onun memlekete girmesi için her türlü kolaylığı da bütün medeni milletlere olduğu gibi göstermeye amadedir*⁴¹.” ifadeleri ile Mustafa Kemal’in “*Kanunlarımıza riayet etmek şartıyla ecnebi sermayeye lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız*⁴²” sözleri yabancı sermayeye karşı sergilenecek tutumun nasıl olacağı hakkında yol göstermektedir. Açıkçası yeni Türk Devletini kuran ve idare eden irade, yabancı sermayeye karşı değil, sadece yabancı sermayenin ülke ekonomisine egemen olmasına karşıdır.

Bu dönem içerisinde özellikle savaş yıllarının etkisi ile yerli sermayenin yetersiz oluşu sebebiyle doğrudan yabancı yatırımlarda 1929 yılına dek büyük artışlar olmuştur. Yabancı sermayenin üçte ikisi imalat ve madencilik sektörüne, üçte biri ise bankacılık, sigorta, dış ticaret ve ticaret şirketleri alanlarında yoğunlaşmışlardır⁴³. 1923-1930 yılları arasında ülkede yer alan yerli ve yabancı şirket sermayelerinin toplam cari fiyatlarla 73.411.500 Türk Lirası olup bu sermayenin %44’ü yabancı, %56’sı ise yerli şirketlerdir⁴⁴. Karma sermayeli şirketlerin de % 75’i yabancıların elinde bulunmaktaydı⁴⁵. Bu açıdan diyebiliriz ki, yerli sermayeyi ve özel sektörü güçlendirmeye yönelik her türlü uğraşa rağmen bu dönemde halen sanayi sektöründe ki yabancı sermaye oldukça etkili bir yer tutmaktadır. Bunun en önemli sebebi milli sermayenin ülke sanayileşmesinde yetersiz kalmasıdır.

Bu dönemde yabancı sermaye tarafından açılan sanayi kuruluşlarından bazıları şunlardır; İstanbul Gaz ve Elektrik Şirketi (Belçika), İzmir Telefon Şirketi (İsveç), İzmir Elektrikli Tramvay Şirketi (Belçika), Zingal Ormancılık Şirketi (Belçika), Güney Anadolu Manganez Madencilik Şirketi (Alman), Kireçlik Krom Madencilik Şirketi (Fransız), Adana Elektrik Şirketi (Alman), Ford Şirketi (Amerika)⁴⁶. Bu şirketler arasında Ford şirketi, ülkedeki ilk otomotiv montaj fabrikasıdır. Görüldüğü üzere ülkedeki az gelişmişlikten ötürü, genel olarak dönemine göre teknoloji gerektiren alanlara yayılmışlardır.

⁴¹ Tunç TAYANÇ, *age*, s.60.

⁴² Tunç TAYANÇ, *age*, s.60-61.

⁴³ Sefer ŞENER, Cüneyt KILIÇ, “Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye”, *Bilgi Dergisi*, c.10,Sayı 1, İstanbul, 2008, s. 28.

⁴⁴ Orhan TÜRKDOĞAN, *age*, s.456.

⁴⁵ Yahya TEZEL, *age*,178.

⁴⁶ Yahya TEZEL, *age*, s.177.

1.1.8.1927 Sanayi Sayımları ve Genel Durum

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sanayimizin nicelik ve nitelik bakımından mevcut durumunun tespiti, ilerleme ve gelişim safhalarının belirlenmesi üzerine gerekli önlemleri alarak sanayi politikalarına yön vermek amacıyla 1927 yılında Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü'ne genel bir sanayi sayımı yaptırılmıştır. Bu sayım sistematik olan ilk sanayi sayımı olmakla birlikte ülke sanayisinde geline noktanın anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bu sanayi sayımlarında binalarda, meskenlerde ve bilumum sanayi işletmesi olarak kabul edilebilecek her türlü mekân için gerekli evraklar hazırlanarak bir nevi anket şeklinde hazırlanmıştır⁴⁷. 1927 sanayi sayımlarının sonuçları ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. 1927 Sanayi Sayımları

Sanayi Kolları	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Gayri Safi Üretim Değeri
Maden	556	18.932	12.380
Tarıma Dayalı Sanayi	28.439	110 480	281.605
Dokuma Sanayisi	9.353	480.25	76.366
Ağaç Sanayi	7.896	24.264	15.161
Kâğıt ve Karton Sanayisi	848	2.792	4.238
Metal Sanayi	17.752	33.866	14.444
Bina Ve İnşaat Sanayisi	2.877	12.345	3.816
Kimya Sanayisi	697	3.107	17.244
Elektrik Sanayisi	106	1.805	122
Çeşitli Sanayisi	221	1.239	7.364
TOPLAM	65.245	256.855	432.740 (TL)

Kaynak: Sefer ŞENER, Cüneyt KILIÇ, “Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye”, *Bilgi Dergisi*, c.10,Sayı 1, İstanbul, 2008, s. 28.

Tabloya bakıldığında sanayi sektöründeki gelişimin önceki yıllara nazaran çok fazla değişmediği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet sanayisinin, Osmanlı’dan devralınan sanayi kollarının üzerine inşa edilmesi nedeniyle en yoğun sektörün yine tarıma dayalı sanayi ve dokumacılık sektörleri olduğu anlaşılmakla beraber, diğer sanayi kollarında yeterli bir ilerleme sağlanamadığı görülmektedir. Bu dönemde, özellikle bankaların

⁴⁷ Haluk CİLLOV, “Türkiye’de Sanayi İstatistikleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.16, Sayı 1-4, İstanbul, 1954, s.195-196.

verdiği kredilerin etkisiyle birçok anonim şirketlerin kurulduğunu ve halkın elindeki sermayenin bir araya getirilmesi suretiyle yatırımlara dönüştürüldüğünü söyleyebiliriz.

1.1.9. 1929 Buhranı ve Sanayi Politikalarına Etkisi

1929 Buhranı, Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayarak dünyanın geneline yayılan ve yıkıcı etkileri neticesinde birçok ülkenin ekonomisini çökerten küresel krizdir. Bu kriz uluslararası ekonomiyi altüst etmiş ve tabii Türkiye Ekonomisi de bu krizin olumsuz dalgalarından etkilenmiştir. Bu duruma bir de Osmanlı'dan kalan dış borçların ilk taksiti eklenince ekonomi büyük bir yükün altına girmiş, iktisat ve sanayi politikalarının tekrar gözden geçirilmesine karar verilmiştir.

1929 yılında, Lozan Anlaşması ile belirlenen gümrük tarifeleri değiştirilerek Türkiye Ekonomisine önemli miktarda gelir kaynağı temin edilmesi hedeflenmiştir. Her ne kadar durum böyle görünse de, spekülasyon ithalat hareketleri nedeniyle, bu süreçte Türk Lirası sterlin karşısında oldukça ciddi düşüşler yaşamıştır. Özellikle ithalat vergilerinin artacağını öngören bazı tüccarların ithal mallarına yönelerek gereğinden fazla stok yapmaları, Türk lirasının değer kaybetmesine yol açmıştır⁴⁸. Kriz döneminde Türkiye ihracat miktarını %40 arttırmasına rağmen ülkeye döviz girdisinin düşmesinin nedeni krizden kaynaklanan fiyat düşüşleri olarak açıklanabilir⁴⁹. Yine 1930 yılında çıkarılan 1567 sayılı “Türk Parasını Koruma Hakkında Kanun” yürürlüğe konularak döviz işlemleri üzerinde kontrol uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde alınan diğer bir tedbir ise ithalat kısıtlamalarıdır⁵⁰. Böylece dış ticaret açığının önüne geçilmek istenmiştir.

Kriz döneminde milli ekonomide tasarruf sağlanması amacıyla 1929 yılında “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti” kurulmuştur. Bu cemiyetin amacı milli bir tasarruf politikasından ziyade dış ticaret açığına yol açan ithal mallarına yoğun talebin önüne geçmekti⁵¹. Böylece Türk Lirası'nın uluslararası piyasadaki değerinin korunması ve halkın yerli üretime yönlendirilmesi ile yerli üretimde bir canlanma olması hedeflenmiştir.

⁴⁸ Yaşar SEMİZ, “1923-1938 Döneminde Türkiye'nin Sanayi Politikası”, *TÜRKLER*, c.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 715.

⁴⁹ Feyzullah EZER, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'ye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Doğu Anadolu Araştırmaları Dergisi*, c.3, Sayı 2, Şubat-2005, Elazığ, s. 160.

⁵⁰ Tunç TAYANÇ, *age*, s.79.

⁵¹ Orhan TÜRKDOĞAN, *age*, s.461.

Her ne kadar özel sermaye teşvik edilmiş ve her türlü kolaylık sağlanmış olsa bile dış ekonomiye bağlı olarak gelişen kriz karşısında yerli üretici çaresiz kalmış ve istenilen direnci gösterememiştir. İki temel noktanın fark edilmesi sanayi politikalarının değişmesine sebep olacaktır. Bunlardan birincisi; sanayici kesiminin yeterli birikim, sermaye ve tecrübeye sahip olmayışıdır. İkincisi ise; krizler karşısında çaresiz kalan özel teşebbüsün ülke kalkınmasındaki yetersizliğidir. Genel itibari ile tarım toplumu olunması nedeniyle, sanayici entelektüelini oluşturmakta zorlanıldığı söylenebilir. Bu durum karşısında devlet mecburi olarak liberal politikaların yanında devletçilik modelini de benimseyerek karma ekonomi modeline geçiş yapacaktır.

1.2. 1930-1939 Himayeci – Devletçi Sanayi Politikaları

1930 -1939 dönemi Türkiye’de sanayi politikaları özel sektörü himaye eden ve aynı zamanda özel sektörün güç yetiremediği alanlarda kendini ön plan çıkararak bu yatırımların devlet eliyle yapılmasını amaçladığı için bu döneme himayeci- devletçi politikalar dönemi diyebiliriz⁵². Bu politikaların belirlenmesinde en önemli faktör daha önce değindiğimiz gibi küresel kriz döneminde özel sektörün yetersizliğinin anlaşılmasıdır. Çünkü devlet politikası haline getirilen İzmir İktisat Kongresi kararlarında iktisadi bağımsızlık ulusal bağımsızlık ile eşdeğer tutulmuş ve her fırsatta dile getirilen muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmenin en önemli ayağını teşkil eden sanayileşmeyi gerçekleştirebilmek için gereken hamlelerin sadece özel sektör tarafından yapılamayacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yerli sanayide yabancı sermayenin de payı düşünüldüğünde yerli üreticinin böylesine büyük bir hedef için cılız kaldığını söylemek mümkün görünmektedir. Özellikle sanayi inkılâbıyla ortaya çıkan ve gelişen, sadece kazanmayı hedef edinen kapitalist ekonominin birbirine bağlı olarak dünya genelinde zincirleme bir kaosa sürüklenmesi, Rusya’nın izlediği “Devletçilik” politikalarındaki başarısını ön plana çıkarmıştır⁵³. Bu durum, Türkiye’de de izlenecek devletçilik politikalarının ülke geleceği adına daha büyük bir önem kazanmasını sağlayacaktır.

Korumacılık ifadesi ise devletçilik politikalarının yanı sıra özel sektörün de gelişiminin devamlığını sağlayacak tedbirlerin alınmasını sağlamak olarak ifade edilebilir. Korkut Boratav, bu süreci “İttihat ve Terakki Partisi ile başlayan sürecin

⁵² Korkut BORATAV, *age*, s.59.

⁵³ Sefer ŞENER, Cüneyt KILIÇ, *agm*, s.28-29.

tersine çevrilmesi⁵⁴” olarak ifade etmektedir. Çünkü bu döneme kadar sürekli devletin özel sektörü ön plana çıkaran bir sanayi politikası güttüğü söylenebilir. Aslında bu durumun en önemli nedeninin sanayi sürecinde Avrupa’nın sanayileşmesinde olduğu gibi özel sektörün gelişen ve üreten ve pazarlayan, iç piyasa ihtiyacını karşılayarak ithalatı engelleyen, ödediği vergiyle kazandıran sanayici profilinin örnek alınmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu durumun Avrupa için 200 yıllık bir tecrübenin neticesinde şekillendiğini unutmamak gerekir. Bu tecrübenin içerisinde teknolojiye ön ayak olan ve azami derecede bundan istifade eden, piyasaya hâkim ve kalifiye eleman noktasında yeterli insan kaynaklarına sahip bir sanayi platformu bulunmaktadır. Türkiye’nin neredeyse tüm bu şartların eksik ve yetersiz kaldığı bir mücadelede yer alması, elbette ki rekabet gücünü kıracak ve ülke sanayisine tek başına yetememesine sebep olacaktır⁵⁵. Bu şartların oluşmasını sağlamak ise korumacılık politikasının devamı ile olacaktır.

Bir diğer nokta ise sanayinin daha çok tarıma dayalı sanayi, gıda ve tekstil gibi hafif sanayi kollarında yoğunlaşmış olmasıdır. Nitekim 1932 sanayi sayımlarına göre sanayi kuruluşlarının yaklaşık %78’i tarım, gıda ve dokumacılık ile meşgul olmaktadır⁵⁶. Bu durum ağır sanayi gibi kendisiyle birlikte birçok sanayi kolunu destekleyecek geliştirecek sanayi kollarının güç yetirilemediğinden dolayı geri kalmasına yol açmıştır. Bu yeni dönemde devlet bu açığı kapamak üzere kendisi birçok atılımın altına imza atacaktır.

1.2.1. Devletçilik ve Planlı Sanayi Politikaları

Devletçilik politikasıyla ilgili gerekçeleri yukarıda anlattıktan sonra devletçiliğin sınırlarının belirlenmesinde de yarar görülmektedir. Devletin hangi alanlarda ne kadar hâkim olacağı hususu, bu konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak 1931 yılında Recep Peker’in, “*Ticaret faaliyetlerini serbest tutmakla beraber yapılması lazım olan işlerden şahsi teşebbüslerin başaramayacaklarını veya şahsi teşebbüse bırakmakta zarar tasavvur ettiklerini devlete yaptırmak yolunu takip ediyoruz*”⁵⁷.” ifadelerini kullanarak devletçiliğin sınırları hususunda belirli hatlar çizdiği görülmektedir. Bununla beraber Atatürk, “...*Fertlerin hususî teşebbüslerini ve*

⁵⁴ Korkut BORATAV, *age*, s.60.

⁵⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Serin, *age*, s.107-108.

⁵⁶ Tunç TAYANÇ, *age*, s.73.

⁵⁷ Tunç TAYANÇ, *age*, s.83.

*faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket iktisadiyatını devletin eline almak...*⁵⁸ sözleri ile devletçiliğin tanımını yapmıştır. Devletin bu tip açıklamalar yapmasının nedeni özel teşebbüsün yerinin devlet teşekküllerinin almasından doğacak bir korkuya engel olunması ve o dönemde Sovyetler Birliği'nin komünist bir ülke olması ve Türkiye'nin bundan etkilenebileceği endişelerinden kaynaklanması olarak ifade edebiliriz.

Sovyetler Birliği'nin 1929 Buhranından fazla etkilenmemesi söz konusu ülkenin tecrübelerinden faydalanılması fikrini ön plana çıkarmıştır⁵⁹. 1932 yılında İnönü Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaret ile birlikte 8 milyon dolarlık kredi almıştır. Bu kredi karşılığında sanayi tesisleri için gerekli malzeme ve teçhizatın Sovyetlerden alınması için bir anlaşma imzalanmıştır⁶⁰. Bunun dışında Sovyet Profesörü Orlof ve beraberindeki heyet 1932'de Türkiye'ye getirilerek incelemelerde bulunmuşlardır. Orlof, Türkiye ziyareti sırasında birçok yeri gezerek yatırımların hangi sanayi kollarına yapılması hususunda önemli tespitlerde bulunmuştur. Orlof ve beraberindeki heyet sanayi tesislerini ve kurulacak olan tesislerin yerlerini ziyaret ederek bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre Türkiye'de üretilebilecek malların ithalatına karşı bir yasak getirilmesi tavsiye edilmiştir⁶¹. Raporda yer alan en önemli ifadeler hiç şüphesiz dönemin şartları ve ileriki yıllarda meydana gelecek olan gelişmeler göz önüne alındığında kimya ve demir sanayisi ile ilgili olanıdır. Çünkü raporda maddi yetersizliklere rağmen kimya ve demir sanayisine gereken yatırımların yapılması böylece Türkiye'nin sanayileşmesine ve savunma gücüne önemli katkılar sağlayacağı belirtilmiştir⁶². Bu rapor özellikle dokuma sektörünün geliştirilmesi yönünde bir rapor olup “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nda yer alan mensucat sektörü ile ilgili yatırımların bu raporlar doğrultusunda hazırlandığı söylenebilir.

⁵⁸ Afet İNAN, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı*, 1933, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s. 15.

⁵⁹ Bu dönemde Tevfik Rüştü Aras ve Falih Rıfkı Atay'ın Sovyetler Birliği'ne gönderilmiş ve ardından Başbakan İnönü'nün de 1932 yılında Moskova'ya giderek bir takım incelemelerde bulunduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Perihan Ünlü SOYLU, Özlem YAKTI, “Devletçiliğe yönelmede bir köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”, *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı Sayısı, Ankara, Şubat-2012, s.371.

⁶⁰ Perihan Ünlü SOYLU, Özlem YAKTI, *agm*, s.371.

⁶¹ Perihan Ünlü SOYLU, Özlem YAKTI, *agm*, s.371.

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. Selim İLKİN, İlhan TEKELİ, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982, s.255-271.

1.2.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Devletçilik politikasının, sanayi alanında gelişigüzel bir şekilde uygulanamayacağından, bir plan çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Çünkü yapılacak yatırımların ulaşım, hammadde, pazarlama ve hepsinden önemlisi acil gereksinim arz eden alanlara yapılması gerekmektedir. Mali kaynakların kısıtlı oluşu, yapılacak yatırımların tutarlı ve isabetli alanlarda olmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla yurt dışından uzmanlar getirilip sanayi ve yatırımlar üzerine raporla hazırlanmış, gelişmiş ülkelerdeki tecrübelerden istifade edilerek yatırımların dengeli ve isabetli bir şekilde uygulanması amaçlanmıştır. Rus bilim adamlarının dışında, her ne kadar raporların hazırlanmasında etkisi olmasa da, uygulamada etkileri olduğu için ABD'nin de hazırladığı raporlardan istifade edilmiştir. Tüm raporlar bir araya getirilerek gerekli istişareler ve hazırlıklar neticesinde 1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, uygulamaya 1934 yılında geçilmiştir⁶³.

BBSP öncesi devletçilik politikasının bir uygulaması olarak devletin 1925 yılında kamu iktisadi teşekküllerini devlet adına işletmek, halka arz etmek ve devretmek amacının yanı sıra sanayiciye gereken kredilerin sağlanması amaçları ile kurulan Sanayi ve Maadin Bankası, 1932 tarihinde Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sınaî Kredi Bankası adında iki kuruma dönüştürülmüştür. Devlete ait kamu iktisadi teşekküllerini idare etme vazifesi Devlet Sanayi Ofisi'ne verilirken Türkiye Sınaî Kredi Bankasının ise özel sektörün kredi ihtiyacını karşılamının yanı sıra bu kez farklı olarak devletin kuracağı sanayi tesislerine de finansman sağlamak üzere kurulmuştur⁶⁴. Bu kurumun kuruluşuna ilişkin 2058 sayılı yasada yer alan gerekçede ülkemizde yeterli sermayenin olmayışı nedeniyle halkımızın daha çok küçük mikyasta sanayi işlerine yöneldiğini, büyük sermaye gerektiren sanayi yatırımlarının ise ya yabancı sermaye eliyle ya da devlet eliyle yapılması gerektiğinden bahsedilmiştir⁶⁵.

Devlet Sanayi Ofisi ve Sınaî Kredi Bankası beklentilere cevap veremediği için bu kurumların vazifesini yerine getirecek olan Sümerbank ile sanayiye hız verilmesi hedeflenmiştir. BBYSP'nin uygulanma görevi Sümerbank'a verilmiştir⁶⁶. Devlet Sanayi Ofisinin kaldırılma gerekçesi, Meclis Tutanaklarında milli sanayinin

⁶³ Perihan Ünlü SOYLU, Özlem YAKTI, *agm*, s.373.

⁶⁴ Halil SEYİDOĞLU, *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1982, s. 12.

⁶⁵ Tunç TAYANÇ, *age*, s.83-84.

⁶⁶ Rahmi DOĞANAY, "1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu'da Uygulanan Sanayi Politikaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.10, Sayı, Elazığ, 2000, s.224.

gerçekleştirilememesinden ziyade, milli sanayicileri endişelendiren bir kurum olması olarak ifade edilmiştir⁶⁷. Sinaî Kredi Bankası ise elindeki sermayenin büyük miktarının Devlet Sanayi Ofisi'ne bağlı devlet teşekküllerine bırakmış olmasında dolayı zayıf kaldığı belirtilmiştir⁶⁸.

Kurulması ile devlet yatırımlarına hız kazandırılması amaçlanan Sümerbank'ın kuruluş gerekçesi, meclis tutanaklarında şöyle ifade edilmektedir: *"Milli ihtiyaç ve menfaatlerimizin mübrem kıldığı sanayi şubelerinin bir an önce tahakkuk ettirilmesi iktisadi istihsalâtı ve emniyetimizi, memleketimizin umumi muvazenesini koruyacak olan bu sanayi hareketine hız verilmesi için bütün milli kuvvet memba ve unsurlarından en çok istifade etmek lazım geldiğini ilk teşebbüs devresinin tecrübeleri göstermiştir. Bu itibarla ofis ve Sanayi Kredi Bankaları kanunları yerine geçmek üzere bu kanunlarla erişmek istediğimiz milli hedeflere daha müessir ve daha seri bir suretle ulaştıracak esasları ihtiva eden bu kanun lâyihası hazırlanmıştır"*⁶⁹. Buradan anlaşıldığı üzere Ofis ve Sanayi Kredi Bankası, öngörülen hedeflere ulaşılabilmesi için yeterli kurumlar olamamış, bu sebeple daha etkin bir kurum olacak olan Sümerbank kurulmuştur.

Sümerbank BBYSP'nin uygulanmasında oldukça geniş yetkiler ile önemli bir yer tutmuştur. Sümerbank'ın yetkileri, sanayimizin gelişmesi için gereken önemleri araştırmak, devlete ait sanayi iştiraklerini devralıp işletmek, sanayi kuruluşları için gereken etüt ve projeleri hazırlamak, ülkedeki sanayi alanında eğitim hizmetleri sunmak ve yurt dışından uzmanlar getirmek ve özel sektöre gereken desteği ve krediyi sağlamak olarak sayılabilir⁷⁰. Bu amaçlar ile kurulan Sümerbank yakın tarihimize kadar ülkemizde üretim ve sanayi alanında çok önemli bir yer edinmiştir. Sümerbank'ın diğer ve oldukça önemli bir fonksiyonu ise özel sektörün gelişmesinde sermayeden çok özel sektörün ihtiyaç duyduğu yetişmiş eleman açığının kapatılmasını sağlamak olmuştur. Sümerbank çalışanlarının daha sonra ayrılarak ya da emekli olarak kendi işletmelerini kurdukları gözlenmiştir.

Planlı sanayi sürecinde kurulan diğer bir kurum ise Etibank'tır. Özellikle enerji ve maden sektöründe önemli atılımların gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Madenlerimizin çıkarılması ve muharrik güç olarak kullanılan elektrik enerjisinin elde edilmesi o günkü şartlarda oldukça zor görülmektedir. Bu işin üstesinden gelmek üzere

⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 4, S. Sayısı 257, (20.04.1933), s.1.

⁶⁸ TBMM TD, Dönem: 4, S. Sayısı 257, (20.04.1933), s.1.

⁶⁸ TBMM TD, Dönem: 4, S. Sayısı 257, (20.04.1933), s.1.

⁶⁹ TBMM TD, Dönem: 4, S. Sayısı 257, (20.04.1933), s. 2.

⁷⁰ Perihan Ünlü SOYLU, Özlem YAKTI, *agm*, s.374.

Etibank'ın kurulması sanayi alanında gerekli olan enerji kaynaklarının arttırılması yönünde olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bunun dışında maden araştırmaları yapmak üzere Maden Tetkik Arama Enstitüsü Etibank'ın faaliyetlerine yardımcı olmak üzere kurulmuştur⁷¹.

Bu kurumlar vasıtasıyla sanayi planının uygulanması için gerekli alt yapı hazırlanmış ve 1934 yılından itibaren planın uygulanmasına geçilmiştir. BBYSP'nın temel mantığı hammaddeyi ülkede yer alan sanayi işletmelerinin kurulmasına öncelik vermektir. Böylece hammadde ithalini azaltarak ve ülkedeki hammaddeye işlerlik kazandırıp ilk etapta iç pazara cevap verecek nitelikte teşekküllerin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu plana göre dokuz sektörde 20 kadar sanayi teşekkülünün kurulması kararlaştırılmıştır⁷².

1. Kimya Sanayisi

1.1. Suni İpek Fabrikası - Gelibolu

1.2. Gülyağı - Isparta

1.3. Kibrit Asidi - İzmit

2. Toprak Sanayisi

2.1. Seramik - Zonguldak

2.2. Paşabahçe Cam Ve Şişe - Paşabahçe

2.3. Çimento Fabrikaları

3. Demir Sanayisi- Karabük

4. Kâğıt Ve Selüloz Sanayisi- İzmit

5. Kükürt Sanayisi- Keçiözümlü

7. Pamuklu Dokuma Sanayisi- Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli, Malatya, Iğdır

8. Kamgarn (Yün İpliği) Sanayisi –Merinos, Bursa

9. Kendir Sanayisi- Kastamonu

BBYSP çerçevesinde kurulması hedeflenen bu işletmelerin çoğu kurulmuş, İzmit'teki selüloz, Karabük'te Demir, Kastamonu'da Kendir, Kütahya'da Porselen ve çimento sanayisine ait kuruluşların tamamlanmasına ise devam edilmiş ve kısa süre de hayat geçirilmişlerdir. BBYSP'nın uygulanmasında gereken sermayede en büyük pay

⁷¹ İbrahim DİNÇER, *age*, s.38.

⁷² Necdet Serin, *age*, s.115-116.

Sümerbank'a ait olup, Paşabahçe Şişe Cam ve Sömikok gibi işletmelerin kuruculuğu ise İş Bankası'na verilmiştir⁷³.

BBYSP uygulanmasıyla o dönemin şartlarına göre oldukça başarılı ve yerinde yatırımlar yapılarak yerli sanayinin gelişmesine katkılar sağlanmıştır. Söz konusu planda, devletçilik politikasının başarı ile uygulandığı bu dönemde, devlet teşekküllerinin ithal malları ile rekabeti için oluşturulan gümrük duvarları, özel sektörü de korumuş aynı zamanda devletin fiyat politikasını elinde tutması sebebiyle rekabet içerisinde erimesinin engellendiği görülmüştür. Plan dâhilinde kurulan sanayi teşekkülleri aynı zamanda yabancı sermayenin ülke sanayisine egemen olmasını engellemiştir. Ancak sanayi planının olumsuz yanı, ithal ikameci bir anlayışla sadece iç pazarın hesaplanarak tesislerin kurulması olmuştur. Bu durumda dış pazara açılan ihracat eksenli tesisler yerine sadece iç pazarı hedefleyen tesisler kurulmuştur.

1.2.3. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

BBYSP başarılı bir şekilde uygulanmış ve istenilen başarı elde edilmiştir. İstenilen başarının elde edilmesi ile BBYSP bitmeden 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. İBYSP'nda hammaddesi ülkede yer alan ileri teknoloji ve sermaye gerektiren yatırımları hedef alınmıştır. Bu amaçla 100'den fazla tesisin kurulmasını amaçlamıştır. Böylece madencilik başta olmak üzere, elektrik santralleri, toprak, gıda, tarıma dayalı, kimya, makine ve denizcilik sanayisine dayalı tesisleri kapsayan İBYSP hazırlanmıştır⁷⁴. Sanayi tesislerinin artması ve ileride kurulacak olan tesislerin ihtiyaç duyacağı dönemin ifadesiyle muharrik kuvvet, bugünkü adıyla enerji kaynağının arttırılması yönünde de adımlar atılmak istenmiştir. Bu amaçla iki elektrik santrali kurulması kararlaştırılmıştır⁷⁵.

⁷³ Necdet Serin, *age*, s.117.

⁷⁴ İbrahim DİNÇER, *age*, s.41.42.

⁷⁵ Necdet Serin, *age*, s.118.

Tablo 3. İBYSP’nda Kurulması Öngörülen Tesislerin Maliyet ve Getirileri

Kurulacak Fabrikalar	Fabrikaların Öngörülen Maliyeti (T.L.)	Fabrikaların Öngörülen Katma Değeri (Fiziki)	Fabrikaların Öngörülen Katma Değeri (Parasal) (TL)
Pamuklu	18.538.000	100.000.000m.	35.0000.000
Yün İpliği	1.650.000	1.000ton	2.500.000
Kendir	1.700.000	6.000ton	12.000.000
Demir-Çelik	10.000.000	125.000ton	1.000.000
Yarım Kok	1.000.000	60.000ton	13.000.000
Bakır	550.000	24.000ton	400.000
Kükürt	300.000	5.000ton	5.000.000
Kâğıt	3.790.000	20.000ton	500.000
Suni İpek	490.000	300ton	850.000
Şişe Ve Cam	1.250.000	750.000ton	250.000
Porselen	800.000		
Kimya; Sülfürik Asit Süper Fosfat Kireç Kaynağı Posata Selüloz	3.385.000	14.500ton	1.600.000
Toplam	43.450.000		74.000.000

Kaynak: İlker Parasz, *Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze Türkiye'de İktisat ve İstikrar Politikaları ve Uygulamaları*, İstanbul, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998, s. 51.

Tablo-3’e bakıldığında öncekine göre çok daha geniş kapsamlı ve maliyetli bir planın hazırlandığı görülmektedir. Hammaddenin mamul ya da yarı mamul şeklinde üretilmesine yönelik girişimler öngörülmüştür.

İBYSP, 1939 yılında II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi nedeniyle sekteye uğramış ve plan uygulanmadan rafa kaldırılmıştır⁷⁶. Ancak İBYSP dâhilindeki Guleman Krom, Ergani ve Murgul Bakır, Divriği Demir Fabrikalarının yanı sıra Karabük Boru Fabrikası açılmıştır. Yine bu plan dâhilinde çeşitli gemiler satın alınarak, Trabzon ve Zonguldak limanlarının yapımına başlanılmıştır⁷⁷.

⁷⁶ Haluk CİLLOV, *Türkiye Ekonomisi*, Arıkan Yayınevi, İstanbul, 1972, s.134-135.

⁷⁷ Kahraman EMMİOĞLU, *Türkiye’de Sanayinin Serüveni*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s.231.

Savaşın getirdiği uluslararası tedirginlik, Türkiye'nin yatırımlarını askıya alarak savunma ağırlıklı bütçeler yapmasını zorunlu kılmış, bu nedenle yapılacak olan yatırımlardan vazgeçilerek sadece olası savaş ihtimallerine karşın, daha çok mevcut durumu muhafaza edecek politikalar izlediğinden İBYSP uygulanamamıştır.

1.2.4.1930- 1939 Dönemi Sanayi Politikalarına Genel Bakış

Bu dönemde devlet, 1923-1929 yılları arasında gerçekleşen sanayinin yeterli olmadığını görünce kendi imkânlarını seferber ederek Devletçi-Korumacı politikalar izlemiştir. Diğer bir ifadeyle, özel teşebbüse tanınan kolaylıklara rağmen güç yetirilemediğinden dolayı gerçekleşemeyen sanayi yatırımlarının devlet tarafından bizzat üstlenilmesidir. Burada amacın özel sektörü ortadan kaldırmak değil bilakis özel sektör gelişinceye kadar devletin ihtiyaç duyduğu ve dışa bağımlı olmaktan kurtaracak yatırımların yapılmasını sağlamak olduğu görülmektedir. Bu amaçla bir takım yurt dışı geziler düzenlenmiş ve yabancı uzmanlar getirilerek Türkiye sanayisinin daha iyi bir noktaya taşınabilmesi için raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar doğrultusunda beş yıllık kalkınma planları düzenlenmiştir.

1938 yılında devlete ait sanayi teşekküllerinin statülerini belirlemek amacıyla 3640 sayılı kanun ile birlikte bu işletmelere “İktisadi Devlet Teşekkülleri” adı verilmiştir. Bununla birlikte bu teşekküller yarı özerk kuruluşlar olarak konumlandırılmış olup iktisadi gelişimlerini devlet baskısı altında olmadan rahatça sürdürebilmeleri amaçlanmıştır⁷⁸.

Planlı ekonominin asıl amacı, yetersiz kaynakların en uygun şekilde, ithalatı azaltacak bir surette yatırıma dönüştürülmesi olmuştur. Bu amaçla ilk olarak ithal ikameci politikalar izlenmiş ve yerli üretimin ithal malları karşısında rekabet edecek olgunluğa hatta ihracat yapacak seviyeye gelmesini amaçlanmıştır. Buradaki asıl mesele, ithal ikameci politikaların hangi sektörlerle uygulanacağı konusunda yoğunlaşmaktadır. İlk olarak tarıma dayalı, tekstil ve çimento fabrikaları gibi tüketimi fazla olan ürünlerden hammaddesi ülkede olan, basit teknoloji gerektiren ve ülke şartlarında üretim yapabilecek fabrikaların kurulması ile başlanmıştır⁷⁹. Nitekim BBYSP'nin da ana teması, bu anlayış üzerine kurulmuştur. Bu planlar neticesinde 1930-1939 yılları arasında ortalama yıllık büyüme hızı sabit fiyatlar ile % 10,3 olarak ifade

⁷⁸ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *50. Yılda Türk Sanayii*, Ankara, 1973, s.7.

⁷⁹ Yahya TEZEL, *age*, s.258-261.

edilmektedir. 1929 yılında cari fiyatlarla milli hâsılanın %9,9'unu oluşturan sanayi kesiminin payı 1939'da %18,3'e çıkmıştır⁸⁰.

Yine bu dönemde millileştirme politikalarının izlendiği görülmektedir. Yabancı sermaye ile işletilen demiryolları, limanlar, telefon işletmeleri, elektrik, havagazı ve su işletmelerinin satın alma yoluyla milli sermayeye devredilmesi söz konusu olmuştur.

Sektörel olarak ele alındığında aslında geçmişten kalan çok büyük bir miras olmadığından, sanayi ekseri dokuma, iplik ve tarıma dayalı ürünler üzerine inşa olunmuştur. Bu durum neticesinde tabii olarak, diğer alanlarda büyük boşlukların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu durumda ülke sanayisinin topyekûn olarak, hemen her alanda yatırımlara ihtiyacı olmuştur. Bu atılımların bazıları 1923-1929 döneminde giderilmiş olsa dahi, planlı sanayi döneminde oldukça mühim boşlukların doldurulduğu görülmektedir. Özellikle alt yapı yatırımlarına ve büyüyen sanayinin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının arttırılmasına önem verildiğini görmekteyiz. Aşağıdaki tabloda katma değerleri ile birlikte verilen sanayi sektörleri yer almaktadır.

Tablo 4. Türkiye'de Sanayi Sektörü Katma Değeri (1923-1939) (1948 Fiyatları ile Milyon TL)

YILLAR	MADENCİLİK	İMALAT SANAYİSİ	ENERJİ	TOPLAM SANAYİ
1923	18,5	284,5	7,2	310,6
1924	31,2	249,9	7,8	288,9
1925	27,0	310,4	8,5	345,9
1926	37,2	351,5	9,4	398,1
1927	40,0	430,0	10,0	480,0
1928	43,8	419,6	11,0	474,7
1929	37,8	443,7	11,8	493,3
1930	38,8	501,4	14,2	554,4
1931	41,3	579,4	15,3	636,0
1932	45,5	683,7	16,1	745,3
1933	45,2	819,9	17,3	882,4
1934	56,2	929,0	19,6	1004,2
1935	59,8	921,7	19,1	1000,6
1936	58,9	889,6	19,5	968,0
1937	64,5	976,7	21,6	1062,8
1938	70,6	1141,4	24,1	1236,1
1939	71,6	1342,9	26,3	1440,8

Kaynak: Bahar ŞANLI, *Sanayi Stratejileri ve Türk Dış Ticareti: Sanayi Stratejilerinin Türk Dış Ticaretinin Yapısı Üzerindeki Etkileri*, İstanbul, 1997, s.81.

⁸⁰ Haluk CİLLOV, *age*, s.272.

Tablo-4’den de anlaşılacağı üzere tüm sektörler birbirine bağılı olarak gelişme göstermiştir. Madencilik sektörünün gelişmesinde özellikle beş yıllık kalkınma planlarının etkili olduğu söylenebilir. Ereğli- Zonguldak’ta taş kömürü ve Kütahya’da linyit kömürü ile elektrik enerjisi üretimi önerilmiştir⁸¹.

1.3.1940-1950 Dönemi Sanayi Politikaları

İnönü Dönemi olarak adlandırılan bu dönem savaşın yıkıcı etkileri ve sonrasında gerçekleşen uluslararası toparlanma hamlelerinin görüldüğü özellikle soğuk savaşın başlaması ile siyasetle ekonominin birbirine geçtiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. II. Dünya Savaşı’nın başlaması ile zorunlu olarak devletçilik politikaları daha da koyularak savaşın yıkıcı etkilerinden mümkün mertebe korunmaya çalışılmıştır. Savaş sonrasında gelişen küresel ekonomik olaylar neticesinde sanayi politikalarında da bu gelişmelere paralel değişimler yaşanmıştır. Bu çerçevede salt içe dönük bir sanayi politikasından ziyade dış yardımlar ve uluslararası ekonomik işbirliklerinin dâhil olduğu farklı boyutlar ortaya çıkmıştır.

1.3.1. Savaş Yılları Sanayi Politikaları

Türkiye’nin olası savaşa dâhil olma senaryoları gereği Meclis, asker sayısını ve bütçede savunmaya ayrılan payı arttırmış ve ordu teyakkuz haline getirilmiştir. Bu durum neticesinde oluşan giderler ise ülke ekonomisine büyük maliyetler getirmiştir. Askere alınan genç nüfusun, üretici konumundan tüketici konumuna geçmesi neticesinde ağırlıklı olarak bir tarım ülkesi olan Türkiye’de üretimin azalmasına yol açmıştır.

Savaşa fiilen girilmemiş olunmasına rağmen küresel ekonominin savaş şartları nedeniyle bozulması, Türkiye’ye de yansımıştır. Nitekim dinamik nüfusun silâh altına alınması özellikle tarım sektörü başta olmak üzere birçok sektörde üretimin düşmesine yol açmıştır. Bunu takip eden Savunma Bakanlığı bütçelerindeki artış, sanayi alanında ele alınan birçok planlama ve sanayi yatırımlarının ötelenmesi ile sonuçlanmıştır. Savaş hazırlıkları için savunmaya ayrılan bütçe 1939’da % 44 iken, ileriki yıllarda bütçenin yarısını da geçecektir. 1940’tan itibaren sanayiye ayrılan bütçe kısılmaya başlanmıştır. 1939 yılında sanayiye yatırılan miktar 431 milyon TL iken, 1942’de 281 milyon TL’ye

⁸¹ Afet İNAN, *Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Sanayi Planı 1936*, TTK Yayınları, Ankara, 1973, s.5.

inmiş bunun içerisinde 1939 yılında makine teçhizat yatırımları 244 milyon TL'den 1944'te 161 milyon TL'ye inmiştir⁸².

Genel itibarı ile savaş yılları ekonomik göstergelerin ve buna bağlı olarak sanayi verilerinin sürekli düşüşe geçtiği yıllar olarak ifade edilebilir. 1940-1945 yılları arasında milli hâsılanın %3,2'ye düşmesi ve sanayi üretiminin % 5,5'lere gerilemesi buna örnek olarak gösterilebilir⁸³.

Bu dönemde devletçilik politikaları izlenmeye devam edilmiştir. Ancak bu dönemde daha önceki dönemlerden farklı olarak devletçiliğin amacı özel sektörün gerçekleştirmediği alanlarda atılımlar gerçekleştirmek suretiyle oluşan açığı kapatmak değildir. Bu dönemde devletçiliğin amacı, savaş süresince ülke savunmasını sağlayacak ekonomik tedbirler almak suretiyle olası bir savaşa dâhil olma durumunda her şeye hazırlıklı olacak şekilde gerekli hazırlıkları sağlamak amacını gütmektedir. Bu yönüyle daha önceki devletçilik anlayışından ayırmak gerekir. Söz konusu dönemde atılan her adım, çıkarılan her yasa ve diğer bütün uygulamalar hazineyi güçlendirmeye yöneliktir. Yatırım düşüncesi ve planlamalar ikinci sıraya atılmış hatta bir süreliğine durdurulmuştur. Bu dönemde hükümet, hazine ve para politikalarında dört olağanüstü uygulamaya imza atmıştır.

Bu uygulamaların başında, 18 Ocak 1940 tarihinde çıkarılan 3780 sayılı “Milli Korunma Kanunu” yer almaktadır. 21 Ocak 1940 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir⁸⁴. Milli Korunma Kanunu, olası savaşa girme ihtimaline karşı çıkarılmış olup hükümete olağanüstü yetkiler veren sıra dışı bir kanundur. 1940-1945 yılları arasında bu kanuna istinaden 596 kanun çıkarılmış olup alınan kararlar genelde üretim, tüketim, dağıtım, satış, ithalat, ihracat, üretimin ve üreticilerin örgütlendirilmesi ve ulaştırma gibi alanları kapsamaktadır⁸⁵. Kanuna göre, bazı üretilen malların hükümetin belirleyeceği kar oranları ile yine hükümet tarafından satın alınması, sanayi ve maden kuruluşlarından üretim programlarının talep edilmesi, hükümetçe önemli görülen üretim araçlarına ve üretim kuruluşlarına el koyması gibi maddeler içermektedir⁸⁶. Bu tip uygulamalara mahal verdiğinden dolayı bu kanunla

⁸² Kahraman EMMİÖĞLU, *age*, s.250-251.

⁸³ Ömer Celal SARAÇ, “50 yıllık Cumhuriyet Döneminde Ekonomik ve Sosyal Bünyedeki Başlıca Değişmeler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesi Mecmuası*, c. 30, İstanbul, 1973, s.46.

⁸⁴ *Resmi Gazete*, Sayı:4439, 21.02.1940.

⁸⁵ Günver GÜNEŞ, “Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri”, *TÜRKLER*, c.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 617.

⁸⁶ Tunç TAYANÇ, *age*, s.112.

savaş ekonomisine geçildiğini belirtebiliriz. Milli Korunma Kanunu, ülkedeki üretimin ve tüketimin kontrol altına alınması amaçlamış olduğundan, ülke sanayisinin olağan gelişimini sekteye uğratmıştır.

Olağanüstü uygulamalardan ikincisi, işgücünü arttırmaya yönelik tedbirler almak olmuştur. Bu amaçla çalışma saatleri uzatılırken sanayinin bazı sektörlerinde fazla mesai zorunluluğu getirilmiştir. Seferberlik ve silâh altına almalar nedeniyle daralan iş gücünü takviye etmekte kadın-çocuk emeği, iş mükellefiyeti, mahkûmlardan yaralanma gibi yeni kaynaklar devreye sokulmuştur. Zorunlu çalışma, sanayi ve maden işletmelerinde ücretli fazla mesai yapma zorunluluğu, iş yerini terk etme yasağı, iş gününün 11 saate çıkarılması, bütün sanayi işletmelerinde hafta tatilinin ve kadın-çocuk emeği ile ilgili düzenlemelerin kaldırılmasını beraberinde getirmiştir⁸⁷. Böylece üretimin arttırılmasına yönelik her türlü önlemin alındığını söyleyebiliriz.

Alınan olağanüstü tedbirlerin üçüncüsü ise 4305 sayılı “ Varlık Vergisi” hakkında çıkarılan kanundur. Varlık vergisi yasasıyla, olağanüstü koşullardan doğan sermaye kazançlarının vergilendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kanun birçok eleştiriyi beraberinde getirmiş ve daha çok azınlıklardan alındığı vurgulanmıştır. 1942 bütçe gelirlerinin %45’i bu kanun kapsamında toplanan vergilerden oluşmuştur. Sermaye sahipleri tarafından oldukça sert eleştiriler alan ve uzun süre tartışılacak olan bu uygulama 1943 yılında sınırlandırılmış ve 1944 yılında kaldırılmıştır⁸⁸.

Hükümetin aldığı bir diğer olağanüstü uygulama olarak Tarımsal üretimin %8 ile %12’si arasında değişen oranının aynı veya nakdi olarak devlete vergi verilmesini öngören “Toprak Mahsulleri Vergisi” kanunun çıkarılmasıdır⁸⁹. 1942 yılında çıkarılan bu kanunla bir nevi aşar vergisi geri getirilmiştir⁹⁰. Dinamik ve genç nüfus içerisinde yer alan erkeklerin askere alınması nedeniyle zor şartlar altında üretim yapan halkın, üretiminin %10’unu devlete vergi olarak vermesi tarımla uğraşan halk nazarında bir hoşnutsuzluk uyandırmıştır.

Bu vergiler, olası savaş hazırlıklarına ayrılan bütçenin artması nedeniyle, devletin daralan ekonominin ayakta kalmasını sağlayan tedbirleri arasında sayılmaktadır. Ancak bu uygulamalar, sermaye sahipleri ve halk nezdinde CHP’ye karşı

⁸⁷ Kahraman EMMİOĞLU, *age*, s.251. ; Tunç TAYANÇ, *age*, s.112-113.

⁸⁸ Yakup KEPENEK, *age*, s.74.

⁸⁹ Tunç TAYANÇ, *age*, s.113.

⁹⁰ Yakup KEPENEK, *age*, s.74.

negatif bir havanın oluşmasında büyük etken olmuş ve 1946 yılında kurulan olan Demokrat Parti'nin en önemli muhalif söylemleri arasında yer almıştır.

1.3.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Sanayi Politikaları

Savaş sonrasında Türkiye'de sanayi politikaları, içe dönük politikaların ötesinde, dünyada meydana gelen küresel gelişmeler ışığında şekillenmeye başlamıştır. Zira savaş sonrasında küresel devletler ortaya çıkarak dünya siyasetine ve ekonomisine yön verecek hale gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında gücünü ve rüştünü ispat eden ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın zayıflaması ile birlikte gittikçe güçlenerek, kapitalizm merkezli askeri, siyasi ve ekonomik karar mekanizmalarının yönlendiricisi konumuna gelmiştir. Bu dönem, özellikle savaş sonrası Sovyetlerin yayılmacı komünist fikirleri karşısında batıya dönük ekonomik ve siyasi politikalar izleyen Türkiye'nin ABD ile yeni ilişkiler içerisine girdiği dönem olarak ifade edebiliriz.

Bu dönemde yaşanan dış gelişmelerin ülkede izlenen sanayi politikalarını etkilediği görülmektedir. Özellikle savaş sonrasında ABD'nin öncülüğünde kurulan "Uluslararası Para Fonu (IMF)" ve "Yeniden Yapılandırma ve Kalkındırma Bankası: Dünya Bankası (IBRD)" yeni dünya düzeninin bir politikası olarak dünya ekonomisini şekillendirecek iki kurum olarak ortaya çıkmıştır⁹¹. Bu kurumlara daha sonra OECD ve NATO eklenmiştir. Aynı dönemde Sovyetler Birliği'nin Türkiye hakkında saldırgan tavırları nedeniyle Türkiye-ABD yakınlaşması başlamış ve Truman Doktrininin Türkiye ve Yunanistan'ı kapsamasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda Türkiye'ye mali yardımlar yapılması kararlaştırılmıştır. Bu konuya ileriki bölümlerde tekrar değinilecektir.

Bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de sanayi planları sekteye uğramış ve savaş süresince askeri tedbirler nedeniyle üretim azalmış, sanayi yatırımları askıya alınmıştır. Üreten nüfusun silah altına alınması ve silahlanma nedeniyle bütçenin %60'ı savunmaya ayrılmış, bu ise hem üretimin azalıp tüketimin artmasına, hem de sanayi yatırımlarına ayrılan bütçenin askeri alanlarda kullanılmasına sebep olarak sanayi atılım hamlelerini durma noktasına getirmiştir. Savaş sonrasında Türkiye'de yeni bir dönem başlamış, savaş dönemi ve öncesinde başlayan muhalefet neticesinde Demokrat Parti

⁹¹ Günver GÜNEŞ, "Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri", *TÜRKLER*, c.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.149-150.

kurulmuş ve çok partili hayata geçilmiştir. İktidar olan CHP'nin gittikçe güçlenen muhalefet karşısında daha temkinli ve dikkatli hareket etmesi ve savaş süresince zenginleşen sermaye sahiplerini memnun etmek için özel sektörü hedef alan adımlar atması zorunlu hale gelmiştir.

1.3.3. 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 İktisadi Kalkınma Planı

Savaş döneminde kesintiye uğrayan planlı sanayi süreci savaş sonrasında da devam ettirilmek istenmiştir. Bu amaçla 1945 yılında, Kadro hareketinin fikir babası olarak bilinen Şevket Süreyya Önder başkanlığında “Ekonomi Bakanlığı Sanayi Tetkik Heyeti” kurularak çalışmalara başlanmıştır. Heyet 1945 yılında bir “Öz Rapor” hazırlayarak savaş sonrası, küresel dengeleri ve Türkiye'nin iç dinamiklerini göz önünde bulunduran bir sanayi stratejisi hazırlamıştır⁹². Bu raporda öngörülen devletçilik anlayışı ne tam anlamıyla kapitalist ne de sosyalist bir anlayışı benimsemiş, bunun yerine Türkiye'ye has bir devletçilik anlayışı hâkim olmuştur⁹³.

Raporda devlet teşekküllerinin gittikçe genişleyen ve gelişen bir yapıyla, ülke sanayisini geliştirip kalkındırması, özel sektörün ise sermaye biriktirebilmek, kredi kullanmak, çağdaş teknikler kullanan işletmeler kurmak, verimli çalışmak, pazar bulmak gibi koşulları yerine getirmesi ile geniş iş sahaları bulabilmesi stratejisi öngörülmüştür. Bu işletmelerin daha çok mahalli, küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelmesi tavsiye edilmiştir⁹⁴. Böylelikle aslında özel teşebbüsün yerel ihtiyaçları karşılayan küçük ve orta ölçekli işletmeler olması karşılığında, devletin gittikçe gelişen ve büyüyen bir yapıyla sanayileşmesi, böylece egemen küresel güçler karşısında aciz kalmaması hedeflenmiştir.

Hazırlanan programa göre geliştirilmesi düşünülen sanayi kolları olarak; tekstil ürünleri, kâğıt, çimento, selüloz, inşaat malzemesi, makine, madeni eşya ve malzemeleri sanayileri, madencilik ve elektrik santralleri düşünülmüştür. Yapılacak olan yatırımların toplam tutarı 1,345 milyar TL düzeyinde olup bu tutarın 610 milyon TL'lik kısmının döviz cinsinden olması öngörülmüştür. İkinci program ise Etibank ve Sümerbank tarafından yapılması düşünülen projelerin olduğu programdır⁹⁵.

⁹² Yahya TEZEL, *age*, s.284.

⁹³ İsmail Cem AY, *agm*, s.159.

⁹⁴ Yahya TEZEL, *age*, s.285.

⁹⁵ İlhan TEKELİ, "II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan 'Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları'", *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı*, Ankara, 1980, s.309.

Bu projelerin hayata geçirilmesi için Ekonomi Bakanlığı, Sümerbank ve Etibank yetkilileri bir araya gelerek bir sanayi planı hazırlamışlardır. 1946 yılında hükümet değişikliği olmuş ve sanayileşmede özel sektöre daha çok rol verilmesini benimsemiş Recep Peker hükümeti iktidara gelmiştir. Hükümet, planda özel sektöre yeterince yer verilmemesi, savaş sonrası gelişen küresel dengeler, Türkiye-ABD yakınlaşması ve batının benimsediği liberal anlayışlara ters düşülmesi ve en önemlisi 7 Eylül 1946 yılında Türk Lirasının devalüe edilmesinden dolayı hazırlanan planın yeniden gözden geçirilmesi hususunu gündeme getirmiştir⁹⁶. Çünkü gerek ABD, gerekse güdümüne giren Avrupa devletleri, siyasal ve ekonomik anlamda giderek ilişkilerin geliştiği ve güçlendiği ve liberalizmin ön plana çıktığı bir anlayış ile hareket etmekteydiler. Devletçilik daha çok komünizmi çağrıştırdığından ABD ve Avrupa Devletlerinin desteğini alabilmek için böyle bir değişikliğe gidilmiştir. Planın gözden geçirilmesi ile birlikte uygulanabilmesi için 301 milyon liralık ödeneğe ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. 1946 İvedili Sanayi planını gerçekleştirmek üzere ihtiyaç duyulan kredi için Avrupa Kalkınma Programına başvurulmuş, yapılan başvuru değerlendirilmiş ve “Devlet Sosyalizmi” olarak nitelendirilmiştir⁹⁷. Söz konusu yatırımlar için gerekli sermaye bulunamadığından dolayı plan askıya alınmış ve daha liberal bir plan yapılması kararlaştırılmıştır⁹⁸.

Yeni Hükümet, 1947 yılında, Ekonomi Bakanlığı Başdanışmanı Kemal Süleyman Vaner başkanlığında daha çok liberal görüşe sahip “Türk Ekonomi Kurumu” üyelerinden oluşan yeni bir heyetten, değişen dünya dengelerini göz önünde bulundurarak yeni bir plan hazırlamalarını istemiştir⁹⁹. Vaner Planı olarak ta bilinen bu kalkınma planı için ihtiyaç duyulacak olan sermayenin yerli kaynaklarla karşılanmasının mümkün olamayacağı hususu gündeme gelmiş ve dış yardım alınarak gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır¹⁰⁰. Bu şartlar göz önüne alınarak yeni bir kalkınma planı hazırlanmıştır.

Hazırlanan planlardaki bu değişimlerin temelinde öz kaynakların yetersizliği yatmaktadır. Yatırımlar için ihtiyaç duyulan kaynakların yetersizliği, hükümeti dış yardımlara yönlendirmiştir. Ancak dış yardımları finanse edecek ABD’nin, ülke

⁹⁶ Yahya TEZEL, *age*, s.293-294.

⁹⁷ İsmail Cem AY, *agm*, s.162.

⁹⁸ Yahya TEZEL, *age*, s.294.

⁹⁹ Yahya TEZEL, *age*, s.295.

¹⁰⁰ İsmail Cem AY, *agm*, s.164.

kalkınmasında devletçi yaklaşımları reddederek daha çok liberal kalkınma modellerini desteklemesi nedeniyle koyu devletçi politikalarından vazgeçilmiştir.

Tablo 5. 1947 Vaner Planında Öngörülen Harcamalar(1948-1952)

Türk Lirası İle Yapılacak Harcama			Döviz İle Yapılacak Harcama	
Sektörler	Milyon TL	%	Milyon TL	%
Tarım	612	16,4	280	15,4
Büyük Su İşleri	155	4,2	13	0,8
Ulaştırma	1.628	43,7	779	42,9
Enerji	598	16,0	327	18,0
Demir-Çelik Sanayi	128	3,4	93	5,1
Çimento Sanayi	23	0,6	11	0,6
Diğer İmalat Sanayi	525	14,1	288	18,8
Madencilik	60	1,6	25	1,4
Toplam	3.729	100,0	1.816	100,0

Kaynak: İsmail Cem AY, "İkinci Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planının Karşılaştırmalı Analizi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.62, Sayı 1, İstanbul, 2012, s.166.

Hazırlanan plana göre en büyük yatırım payı, 1.628 milyon liralık yatırım payı ile planın genel bütçesinin % 43,7'sini kapsayan ulaştırma işlerine ayrılmış olup, bunu tarım, imalat sanayisi ve enerji sektörü izlemektedir.

Bu planın gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan kredi temini için başvurulmuş Amerika hükümetine bağlı "İktisadi İşbirliği İdaresi" olarak bilinen ECA, Vaner Planı hakkında "*Avrupa'nın kalkınmasına fayda sağlamayan, koyu bir öz-yeterlilik içeren, devletçi bir plan*"¹⁰¹ olarak nitelemiş ve yardım talebini reddetmiştir. Bu durum karşısında Yahya Tezel'in ifadesi ile "*daha mütevazı*" bir program hazırlamak durumunda kalmıştır¹⁰².

Gerek ikinci gerekse üçüncü sanayi planları gerçek hayata aktarılamadığından birer projeden öteye gidememiştir. Planın hayata geçirilebilmesi için öncelikle tüm kurumların üzerinde koordinasyonu sağlayan bir kurum¹⁰³ tarafından hazırlanmaması, bunun yerine daha çok kurumların harcamalarından oluşan birbiriyle uyumsuz ve müstakil yatırımları içeren küçük planların bir araya getirilmesi suretiyle oluşan bir plan

¹⁰¹ Yahya TEZEL, *age*, s.300.

¹⁰² Yahya TEZEL, *age*, s.301.

¹⁰³ Bugünkü anlamda Devlet Planlama Teşkilatı benzeri bir kurumdan bahsedilmektedir.

olduğu için başarılı olunamamıştır¹⁰⁴. Buna ilaveten bu planları gerçekleştirecek sermayenin olmayışı zaten başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Tüm bu sorunların temel nedeni ülkede yeterince sermaye birikiminin sağlanamaması ve özel teşebbüsün büyük yatırımların altına girmekten imtina etmesi olarak ifade edilebilir.

1.3.4. Savaş Sonrası Küresel Ekonomik İşbirlikleri ve Dış Yardımların Sanayi Politikalarına Etkileri

Daha önce de belirttiğimiz gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyaya egemen olan, doğrudan savaş metodunu bir kenara bırakarak daha çok üçüncü devletler üzerinde güç gösterisine dönüşen ABD ile Sovyetler Birliği arasında cereyan eden, bilinen tabiri ile iki kutuplu “Soğuk Savaş” süreci başlamıştır. Bu süreçte diğer gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler gibi Türkiye’nin de bu mücadeleden etkilenmemesi, jeopolitik konumu itibarı ile mümkün olamamıştır. Bilhassa savaş sonrası Sovyetlerin Türkiye’ye karşı yürüttüğü negatif yaklaşımları, Türkiye ile ABD arasında bir yakınlaşmanın başlangıcı olmuştur.

12 Mart 1947 tarihinde ABD başkanı Truman, Türkiye ve Yunanistan’a 400 milyon dolarlık silah yardımı yapılması yönünde açıklamada bulunmuştur¹⁰⁵. Böylece Sovyet tehdidine karşı, Türkiye’yi de kapsayan yardım planları başlatmıştır. Bu yardımlar esasında askeri yardımları kapsarken zamanla değişen dünya dengeleri ile oluşan ekonomik teşkilatlar aracılığı ile dönemin ABD Dışişleri Bakanı General Marshall’ın adı ile anılacak ekonomik yardımları kapsayan “Marshall Yardımları” olarak genişletilerek ekonomik alanda da yardımları kapsamıştır.

G. Marshall, 5 Haziran 1947 tarihinde bütün Avrupa devletlerini ekonomik işbirliğine davet ederek savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulup yeniden yapılanma sürecinin başlatılmasını istedi. Bunun neticesinde Paris’te bir araya gelen Avrupa devletleri bir konferans neticesinde “Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı” ya da İngilizce kısaltması olan OEEC’yi (daha sonra OECD’ye dönüşecektir.) kurdu. Türkiye bu teşkilata üye olup 8 Temmuz 1948 tarihinde ABD ile Türkiye arasında imzalanan İktisadi İşbirliği Anlaşması TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu anlaşma gereğince Türkiye, OEEC kararlarına uygun bir şekilde hareket etme, ABD ise imkânları

¹⁰⁴ Necdet Serin, *age*, s.119-120.

¹⁰⁵ Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1997, s.442.

çerçevesinde Türkiye'ye dış yardımlarda bulunma garantisini vermiştir¹⁰⁶. Bunun anlamı ise, aslında artık Türkiye kendi çıkarlarını gözetken ve geleceğe dönük yatırımları sadece kendi isteği ile değil Avrupa ve ABD'nin de onayını alarak belirlenen ölçülerde ve alanlarda yapması anlamına gelmekteydi. Nitekim bu gelişmelerin arifesinde 1947 yılında hazırlanan ve dış yardımlardan yararlanamayan Vaner Planı "Avrupa'nın kalkınmasına fayda sağlamayan, koyu bir öz-yeterlilik içeren, devletçi, bir plan"¹⁰⁷ olması nedeniyle reddedildiğinden bahsetmiştik. Yani bu dönemden itibaren kalkınma sadece bireysel manada ülkelerin kendi problemi olmaktan çok Avrupa'yı merkez alan topyekûn bir kalkınma programına uyum sağlayacaktı.

Belirtilmesinde fayda görülen diğer bir husus ABD'nin "liberal" görüşü, devletçi sanayiye pek sıcak bakmamış, bunun yerine daha çok kapitalizmi pekiştirecek özel sektör merkezli sanayileşmeyi daha uygun bulmuştur. Bu konuda giderek artan ABD telkinlerinin etkisiyle yatırımların bu yönde olmasına önem verilmiştir. Bir başka husus olarak, tek partili sistemin demokrasiyi tam anlamıyla yansıtmaması nedeniyle çok partili hayatı teşvik edecek şartların oluşturulması da tavsiye edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, liberalizmin hem ekonomik hem de siyasi alana yayılması teşvik edilmiştir.

Marshall yardımları iki şekilde sağlanmıştır. Birincisi doğrudan yardım olup Amerikan hükümetinin Türkiye'ye yapacağı dolar yardımları karşılığında yine Amerika'dan mal ve hizmet satın alınması için kullanılmıştır. İkincisi ise tiraj hakkı suretiyle Avrupalı devletlerden Türkiye'nin elde ettiği satın alma imkânlarıdır.¹⁰⁸ Dikkat edildiğinde aslında ABD, bir yandan yardım yapıp dünya geleceğinin kendisine bağladığı ülkeler aracılığı ile kendi kontrolünde gelişmesini sağlarken yardım edilen ülkelerin kendi ülkesiyle yapacakları alımlar vasıtası ile kendi ekonomisini de canlı tutma hedefi gütmüştür.

Marshall yardımları doğrultusunda 1948 yılından itibaren Türkiye'ye yardımlar yapılmaya başlanmıştır. 1948-1949 yılları arasında 49,7 milyon dolarlık yardım yapılmış, 1949-1950 yılları arasında da 59 milyon dolar doğrudan ABD tarafından, 58 milyon dolar da Avrupa ülkelerinden elde edilen tiraj haklarından olmak üzere 117 milyon yardım alınmıştır¹⁰⁹.

¹⁰⁶ 1952 yılında Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı tarafından hazırlanan "Marshall Planı ve Türkiye'de Tatbiki Hakkında Muhtıra" adlı rapordan alınmıştır. Bkz. BCA 030.01/125.801.5.

¹⁰⁷ Yahya TEZEL, *age*, s.300.

¹⁰⁸ BCA, 030.01/80.507.5.

¹⁰⁹ BCA, 030.01/80.507.5

Marshall yardımlarının, ihtiyaç duyulan sektörlere aktarılması, gerekli yabancı kurumlar ile ilişkilerin kurulması ve koordinasyonunun sağlanması, istenilen bilgilerin ve belgelerin toplanıp ilgili makamlara iletilmesi ve yardımların yerlerinde doğru şekilde suiistimal edilmeden harcanmasının kontrolü gibi görevleri ifa etmesi hususunda başbakanın isteği üzerine bir heyet kurulmuş ve bu heyete “Amerikan Kredileri Komitesi” adı verilmiştir¹¹⁰. Bu heyet vasıtası ile gelen yardımların hangi sektöre ne miktarda aktarılacağına planı hazırlanmış ve uygulanmak üzere gerekli bakanlıkların bütçelerine aktarılmıştır. Aşağıda arşiv kaynaklarından derlenen tabloda 1948 ile 1950 yılları arasında yapılan yardımların harcandığı alanlar görülmektedir.

Tablo 6. 1948-1950 Yılları Arasında Marshall Yardımlarının Harcandığı Alanlar

Kamu Sektörü		Özel Sektör	
Karayolları	35.677.000	Darıca ve Zeytinburnu Fabrikası	7.063.000
İskenderun-Erzurum Şosesi	1.320.000	İzmir Çimento	5.600.000
Ziraat Bankası	15.339.000	Kartal Fabrikası	784.000
Teknik Yardım	1.310.000	İzmir Çırçır ve Yağlı Tohumlar Fabrikası	462.000
Etibank	42.352.000	İstanbul Soğuk Hava Deposu ve Buz Fabrikası	612.000
İstatistik Genel Müdürlüğü	1.000.000	Piramit Fabrikası	1.812.000
Tuzla Yolu	403.000	İbrahim Ethem Ulugay Kimya Evi	1.534.000
Göçmenler	30.000.000	Sanayi Kalkınma Bankası	10.000.000
Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu	5.500.000		
Toplam	132.901.000	Toplam	27.868.000
Genel Toplam : 160.767.000 (Milyon TL)			

Kaynak: BCA, 030.01/125.801.5

Bu dönemde alınan yardımların yaklaşık %78’si devlet yatırımlarına ayrılmışken yaklaşık % 22’si de özel sektör yatırımlarına ayrılmıştır.

Özel sektörün Marshall yardımlarından faydalandırılmaları, devlet bankaları aracılığı ile kendilerine 10 yıla kadar vadeli krediler verilmesi şeklinde olmuştur. Öncelikle müteşebbis, ilgili bakanlığa başvuru yaparak alacağı krediyi ne şekilde

¹¹⁰ BCA, 030.18.01/02.116.48.10.

harcayacağını belirttikten sonra gerekli işlemlerin yapılarak uygun görülen müteşebbislere kredileri verilmiştir. Krediler doğrudan ithal tarım ve sanayi makinelerinin satın alınması hususunda verilebildiği gibi sanayi tesisi kuran sanayicilere nakit olarak ta verilmiştir¹¹¹. Marshall yardımları hibe şeklinde değil, krediler vasıtasıyla uzun vadeli borçlanmalar şeklinde olmuştur. Bu yardımlar aracılığı ile tarım ve sanayi makinelerinin dışarıdan satın alınması ithalatın artmasına sebep olmasına karşılık, yurt içinde tarım ve sanayiye dayalı üretimi zamanla arttıracak olması uzun vadede bazı temel maddelerin yurt içinde üretilmesini sağlayarak ithalatı düşüreceği düşünülmüştür. Yukarıdaki tabloda daha çok büyük sanayi yatırımlarının faydalandırıldığı görülmektedir. Ancak bu durum böyle görülse de diğer yandan tarımı teşvik edici yoğun çalışmalar mevcuttur. Nitekim sadece 1948-1949 yılları arasında Marshall yardımlarının %44,5'i olan 22.148.000 milyon lira Tarım Bakanlığına aktarılmıştır. 1949-1950 döneminde ise 16.134.000 milyon liralık yardım yapılmış olup genel yardımların %13,8'ini teşkil etmektedir¹¹². Tarım sektörüne yatırılan bu paraların geneli çiftçiye kredi sağlayacak olan Ziraat Bankası'na sermaye olarak aktarılmış ve tarımsal üretimi arttıracak olan tarımda makineleşmeye ve zirai mücadele yöntemlerine harcanmıştır¹¹³. Böylelikle ağırlıklı olarak tarıma dayalı sanayinin geliştirilerek ihracat oranlarının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bu durumda özellikle traktör alımları yapılmış ve bunların servisini sağlayacak atölyeler açılmıştır. Dikkate şayan nokta şu ki, 1950 yılına dek traktörün hiç olmadığı iller bulunmaktadır. 1948 yılında ülkemizdeki traktör sayısı 2338 iken 1950 yılında Marshall yardımları ile bu sayı 5781'e yükselmiştir¹¹⁴.

Genel itibari ile bu dönemde sanayi politikalarının sadece yerli uzmanların hazırladıkları kalkınma planları ile gerçekleştirilemeyeceği düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Bu amaçla Marshall yardımlarından belirli bir ödenekte, teknik yardımlara ayrılmış ve yurt dışına eğitim amaçlı uzmanlar gönderildiği gibi yurt dışından da uzmanlar getirilmiştir¹¹⁵. Kalkınma planları, dış borçlanmalara gidilerek yapılmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. Dış yardımlar daha çok, koşullu ve belirlenen alanlara yatırılması hususunda dışarıdan gelen yönlendirmelerin olduğu görülmektedir.

¹¹¹ BCA, 030.10/ 268.807.3

¹¹² BCA, 030.01/80.507.5

¹¹³ BCA, 030.01/80.507.5

¹¹⁴ BCA, 030.01/80.507.5

¹¹⁵ BCA, 030.10/268.807.3

Devlet, savaş sonrasında her ne kadar devletçilikten liberalizme kayan bir sanayi politikası gütse de öncesinde, yani savaş döneminde görülen devletçi yaklaşımlar özel teşebbüsün önün kesmemiş bilakis büyümesini sağlayarak özel teşebbüsün ülke sanayisindeki payını arttırmıştır¹¹⁶. Savaş döneminde çeşitli sebeplerle zenginleşen kesimin sanayiye yönelmesinin bu artışlarda etkisinin olduğu söylenebilir.

1.3.5. 1940-1950 Dönemi Sanayi Politikalarına Genel Bakış

Başarılı bir sanayi döneminin ardından kendini gösteren savaş döneminde devletin ayakta durabilmesinde hiç şüphesiz önceki döneme ait planlı sanayinin faydaları görülmüştür. Bu dönemde her ne kadar savaşa fiili olarak girmemiş sayılsak da savaşın acı yüzü kendini göstermiş ve ağır savaş tedbirleri nedeniyle üretim azalmış tüketim artmıştır. CHP iktidarı bu süreci en hafif şekilde atlatabilmek için ülkeyi savaşa sürüklemekten oldukça uzak durmuş ve sürekli olası savaş ihtimalleri nedeniyle teyakkuza geçmiştir. 1933 yılında başlayan hızlı sanayi süreci savaş yılları nedeniyle kesintiye uğramış ve yeni atılımlardan çok mevcut düzeni korumanın yolları aranmıştır.

Savaş yıllarının ardından değişen dünya dengelerine ayak uydurmak için sanayiye kaldığımız yerden devam etmeye karar verilmiş, bu amaçla bir takım sanayi planları hazırlanmıştır. Bu planlar için gereken sermayenin yetersizliği hükümetin dış politikalarında değişikliklere yol açmış ve daha önceki dönemlerde imtina edilen yabancı sermayeye karşı mecburi bir yönelme başlamıştır. Bununla birlikte Marshall yardımlarından elde edilecek gelirler ile sanayi planlarının hayata geçirilmesi hedeflenmiş ancak bu planlar yeterli ilgiyi göremediğinden uygulanamadan rafa kaldırılmıştır. Dış yardımların daha çok, koşullu ve belirlenen alanlara yatırılması hususunda dışarıdan gelen yönlendirmelerin olduğu görülmektedir. Bu yardımların alınabilmesi için ABD ve Avrupa ülkelerinin telkinleriyle hareket edilmiş, bu ülkelerden gelen uzmanların hazırladıkları raporlara riayet edilmeye özen gösterilmiştir. Ne var ki, bu raporlarda sıklıkla Türkiye'nin tarım ülkesi olduğu vurgusu yapılarak yardımların daha çok tarımsal alanlara harcanması tavsiye edilmiştir. Bu durumda ülkenin asıl ihtiyacı olan ve bugün dahi istenilen seviyeye ulaşamadığı düşünülen sanayi kollarına yönelik adımlar atılamamıştır.

Savaş sonrasında devletçilik denemelerinin başarılı olmamasının asıl sebebi yeni dünya dengeleri içerisinde taraf olduğumuz ABD eksenli batı kanadının liberalizme

¹¹⁶ Yahya TEZEL, *age*, s.304-305.

verdiği önem ile açıklanabilir. Önce de belirttiğimiz gibi sanayi planlarına talep edilen dış yardımlar devletçi sanayi prensibini benimsediğinden destek bulamamış ve bu nedenle ister istemez liberalizmi destekleyen politikaların önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Devlet savaş sonrasında, her ne kadar devletçilikten liberalizme kayan bir sanayi politikası gütse de, savaş döneminde görülen devletçi yaklaşımlar özel teşebbüsün önünü kesmemiş bilakis büyümesini sağlayarak özel teşebbüsün ülke sanayisindeki payını arttırmıştır¹¹⁷. Savaş döneminde çeşitli sebeplerle zenginleşen kesimin sanayiye yönelmesinin bu artışlarda etkisinin olduğu söylenebilir.

Kısaca Demokrat Parti ile başladığı düşünülen liberal politikaların temeli aslında CHP döneminde başlamıştır. Nitekim Demokrat Parti iktidara gelmese dahi, dönemin şartları itibariyle CHP'nin de liberal politikalara yönelme ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Zira Marshall yardımlarının finansörü olan ABD, devletçiliğin komünizmi çağrıştırmaması nedeniyle hür teşebbüsü destekleyen liberalizmi benimsemiş ve o dönemde müttefiklerine de bu yönde baskılar yapmıştır. Bununla birlikte CHP, Demokrat Parti'nin kuruluşuna destek vererek demokrasi yanlısı olduğunu hem ülkeye hem de ABD'ye kanıtlamıştır. CHP'nin Marshall yardımlarına talip olması, gerek siyasi, gerekse ekonomik anlamda liberal çizgiye doğru kaymasını zorunlu kılmış, kalkınma planlarını esneterek değişiklikler yapması bunun bir göstergesidir.

¹¹⁷ Yahya TEZEL, *age*, s.304-305.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU VE ÖNGÖRDÜĞÜ SANAYİ POLİTİKALARI

2.1.Demokrat Parti'nin Doğuşu

Demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarından olan çok partili hayat, cumhuriyet tarihimizde birkaç kez denenmiş ancak gereken ortamın müsait olmaması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Şartların olgunlaşması ile birlikte, 1946 yılında CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan gibi isimler bir araya gelerek Demokrat Partiyi kurmuşlardır. Demokrat Parti Meclis'in dışında ortaya çıkan fikişsel bir hareketin neticesinde değil, Meclisteki tek parti olan CHP içerisinde oluşan iç muhalefetin neticesinde ortaya kurulmuştur. Ancak öncesinde yaşanan gelişmelerden kısaca bahsetmekte fayda vardır.

1945 sonrasında gittikçe güçlenen demokrasi havasında CHP politikalarına karşı parti içi muhalefet alışık olunmayan bir oranda artmaya başlamıştır. 21 Mayıs 1945 tarihinde başlayan bütçe görüşmelerinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur ve Emin Sazak gibi isimler hükümete karşı gittikçe artan iç muhalefetin sesleri olmuşlardır. Bu eleştiriler, bütçe açıklarından kaynaklanan devlet borçları, hayat pahalılığı, memurların düşük maaş sıkıntıları, vurgunculuk, karaborsa ve vergi sisteminin adaletsizliği gibi konularda toplanmaktaydı¹¹⁸. Her ne kadar mesele normal itirazlar gibi görünse de asıl sebebi mecliste görüşülen toprak yasası ile başlamaktadır. Tartışmalara sebep olan yasanın 17. maddesine göre toprağı olmayan köylülere toprak dağıtmak amacıyla toprak sahiplerinin 50 dönüme kadar arazileri kamulaştırılacaktı. Diğer bir madde olan 21. Maddeye göre bu kamulaştırmalar gerçek bedel üzerinden değil vergi matrahı üzerinden gösterilen değer üzerinden hesaplanacaktı¹¹⁹. Bu maddelerden dolayı oldukça sert bir muhalefet sergileyen Adnan Menderes ve arkadaşları, ilerde “dörtlü takrir” olarak adlandırılan önergelerini sunacaklardır.

¹¹⁸ Cem, EROĞUL, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.28.

¹¹⁹ Cem EROĞUL, *age*, s.28.

2.1.1. Dörtlü Takrir

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu kapsamında 17. ve 21. maddelere muhalefet eden İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü bir araya gelerek sundukları önerge tarihe “dörtlü takrir” olarak geçmiştir¹²⁰. Verilen önergede “*Milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi’nde hakiki ve bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını*”¹²¹ istemekteydiler. Bu açıklamaya göre, gerek kanunlarda gerekse parti tüzüğünde yer alan antidemokratik gördükleri hükümlerin kaldırılmasını istiyorlardı. Bu amaçla “demokratik müesseselerden” kastedilen partilerin kurulabilmesi, seçimlerin serbestçe yapılabilmesi ve muhalefet yapabilmesi amacıyla bazı kanunlarda değişiklik isteniyordu. O dönemdeki şartların tabii bir neticesi olarak dörtlü takrir mecliste reddedildi. Bunun ardından giderek artan muhalefet adımları kendini gazetelerde yazılan yazılara da aksettirdi. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Vatan Gazetesinde yazdıkları yazılar ile muhalefetin tonunu gittikçe arttırmaktaydılar. Bu yazılar nedeniyle ikili 21 Eylül 1945 yılında partiden ihraç edildiler. Bunu Refik Koraltan’ın ihracı takip etti. Ardından Celal Bayar bu duruma tepki olarak önce milletvekilliğinde ardından da partisinden istifa etmek suretiyle tepkisini dile getirdi¹²². Böylece Demokrat Parti’nin kuruluşu için gereken muhalif ortam oluştu.

2.1.2. Demokrat Parti’nin Kuruluşu

Yaşanan İhraç ve istifanın ardından bir araya gelen dörtlü demokrasiye renk kazandıracak yeni bir parti kurmaya karar verdiler. Bu amaçla 1 Aralık 1945 tarihinde Celal Bayar, basına verdiği bir demeçle arkadaşları ile birlikte yeni bir parti kurulacağını açıkladı. Açıklamanın birkaç gün sonrasında İsmet İnönü, Bayar’ı Çankaya Köşkü’ne davet ederek birlikte yemek yediler¹²³. İnönü, bu hareketi ile kaçınılmaz olan çok partili hayata geçişin sulh içerisinde olmasını düşünecek ki böyle bir davet düzenlemiştir. 7 Ocak 1946 yılında Celal Bayar başkanlığında Demokrat Parti resmen

¹²⁰ Ferit Erden BORAY, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi*, c. 4, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2010, s.267.

¹²¹ Cem EROĞUL, *age*, s. 30.

¹²² Cem EROĞUL, *age*, s. 31.

¹²³ Ferit Erden BORAY, *age*, s.267.

kurularak tarihimizde ilk kez günümüze kadar kesintisiz olarak devam edecek olan çok partili hayata geçilmiştir.

Tüzüğü incelendiğinde, Demokrat Parti, liberal, o dönemin ifadesi ile serbest fırka olarak tanımlanabilir. CHP ile ayrışmalarında bile antidemokratik kuralların tasfiyesinden bahseden bir partinin daha demokrat bir tüzük hazırlaması doğaldır. Aslında o dönemde ABD'nin sürekli demokrasi söylemleri, ülkemizdeki politik gelişmelerin şekillenmesinde etkili olduğu savunulabilir. Nitekim “Milli Şef” olarak anılan ve ülke yönetimine tek başına hâkim olan CHP'nin lideri İnönü de tek partili sistemin terk edilmesini istiyordu. Bu düşüncenin oluşmasında özellikle ABD'ye yaklaşmanın da etkilerinin olduğunu söylemek gerekir.

Demokrat Parti, 1946 parti programında demokrasinin daha etkin tesis edilebilmesi için şu ifadelere yer vermiştir: *“Umumi hayata her bakımından muvazeneli ve ahenkli bir gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasî partiler kurulmasını, yani sadece siyasî sahada teşkilatlanmış olmayı kâfi görmüyoruz. Milletimizin iktisadî ve içtimai sahalarda da süratle teşkilatlanması ve daha şuurlu bir birlik tecellisi için işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslekler mensuplarının, memur ve muallimlerin, yükseköğretim talebesinin mesleki içtimai ve iktisadî maksatlarla, cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz”*¹²⁴. Demokrat Parti, halkın hemen her kesimine hitap ederek bireylerin sadece oy vermesiyle demokrasiye katılmalarından ziyade demokrasinin daha da etkin hale getirilebilmesi için ülkedeki kesimlerin bugünkü anlamda sivil toplum örgütleri, dernekler, sendikalar ve kooperatifler kurarak demokrasinin tüm imkânları aracılığı ile duygu, düşünce fikirlerini temsil edebilmesi gerektiğini belirtmiştir. İleri demokrasilerde var olan bu anlayış, demokrasinin daha çok olgunlaşmasını sağladığı gibi halkın demokrasi bu imkânları kullanarak, zamanla politik olmanın verdiği fanatizm neticesinde kutuplaşarak anlamsız bir mücadelesine de dönüşebilmektedir. Nitekim 1970'li yıllar Türkiye'sine bakıldığında bu yaklaşımın neticeleri daha net görülecektir.

2.2. Demokrat Parti Tüzük ve Programlarında Belirlenen Sanayi Politikaları

Demokrat Parti, 1946 yılında yayımladığı parti programı adlı kitapçık ile partinin esaslarını, siyaset, ekonomi, sanayi, eğitim, tarım, ulaştırma ve imar

¹²⁴ *Demokrat Parti Programı*, md. 7, Ankara, 1946.

konularındaki görüşlerini ifade etmiştir. Parti programının ilk maddesinde yer alan *“Siyasî hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumî siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur”¹²⁵* ifadelerine yer vermiştir. Böylelikle muhalefet ve iktidar arasındaki ilişkinin saygı ve hoşgörüyle sürdürülmesine vurgu yapmıştır.

1946 yılı, Demokrat Parti programında devletçilik anlayışı hakkında şu ifadeler yer almıştır: *“Devletçiliği, iktisadî alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu biran evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadî faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yolları ile hususî teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması, manasında anlıyoruz. Özel teşebbüs ve sermaye faaliyeti ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleriyle genel menfaatin telifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz iktisadî şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur”¹²⁶*. Demokrat Parti, bu ifade ile bir yandan devletçiliğin tanımını yaparken, öte yandan devletçilik ile özel sektör arasındaki farkı dile getirmiştir. Buna göre devletçiliğin amacı, sanayi alanında meydana gelen boşluğun doldurulması, iş hacminin genişletilerek refah seviyesinin yükseltilmesi amacıyla doğrudan iktisadi teşebbüslerde bulunması olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, özel müteşebbislerin, devletin gerekli düzenlemeler eşliğinde yapacağı yardım ve teşvikler vasıtası ile menfaatlere en uygun biçimde desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Özel teşebbüsün desteklenmesi görüşü Demokrat Parti’de ana ideolojisi olan “Liberal” görüşün bir neticesidir. Bu ifadeler ile CHP hükümetlerinin o güne kadar izlediği sanayi faaliyetleri arasında pek bir fark görünmemektedir. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi devletçiliğin ilk uygulandığı dönemlerde de benzer politikaların izlendiği açıkça görülmektedir.

Demokrat Parti programında özel teşebbüs hakkındaki görüşlere bakıldığında, liberal görüşlerin ne denli ağır bastığı anlaşılmaktadır. *“İktisadî hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için hususî teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve*

¹²⁵ Demokrat Parti Programı, md. 1, Ankara, 1946.

¹²⁶ Demokrat Parti Programı, md.17, Ankara, 1946.

güvenle çalışmak şartları ve yeni yeni iş sahaları sağlanmalıdır. Faaliyet sahaları iyice hudutlanmak şartıyla, özel teşebbüslerle devlet teşebbüslerinin yekdiğerine engel olmadan ve karşılıklı yardım suretiyle birbirini tamamlayıcı bir ahenk içinde, çalışmalarının hem mümkün ve hem de faydalı olduğuna inanıyoruz¹²⁷”.

Demokrat Parti, bu ifadelerle iktisadi alanda etkin ve ana unsur olması gereken kesimin özel sektör olması gerektiğini vurgulayarak, liberalizmin sanayi ve ekonomide tam anlamıyla uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu amaçla özel teşebbüse her türlü kolaylığın sağlanmasının yanında gereken güvencenin de verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca, devletçilik ile özel sektör arasındaki sınırların netleştirilmesinden bahsedilerek önemli bir ayrıntının altı çizilmiştir. İlk bakışta oldukça basit görünen bu iş aslında o dönem adına önemli bir husustur. Demokrat Parti’nin CHP ile arasındaki en temel ideoloji farklılıklarından biri Demokrat Parti’nin liberalizmi benimsemiş olmasıdır. Yani hür teşebbüslerin desteklenmesi hususudur. Buna göre 1942 yılında teşvik kanunun sona ermesi ile birlikte yeni teşvik yasasının getirilmemesi, bunun yerine sürekli devletçi sanayi planlarının yapılması, özel müteşebbislerin milli sanayideki paylarının artmasında bir engel olarak görülmüştür. Demokrat Parti’nin bu konuda söyleyeceği her şey, CHP ile aralarındaki farkı ortaya koyacaktır. Bu sebeple liberalizmi tam anlamıyla sanayiye yansıtabilmek için devlet yatırımlarını mümkün olduğunca kısıtlamalı, ancak devlet yatırımlarının zaruret olduğu alanlarda da gereken adımın atılmasını da sağlamalıydı.

Demokrat Parti, devletçilik ile özel sektör arasındaki sınırları şu şekilde çiziyordu. *Özel teşebbüs ve sermayenin istikrar ve güvenle çalışması bakımından devlet iktisadî faaliyetlerinin hudutları kesin olarak belirtilmelidir. Bunun için:*

a) Devletin ele alacağı işlerin uzun vadeli umumî bir plâna bağlamak suretiyle önceden herkesçe imkânının temini bilinmesi

b) Devletin iktisadî hayatı tanzim yolunda alacağı tedbirler ile Gümrük, Tekel ve para politikası gibi iktisadî hayatla sıkı sıkıya ilgili konularda takip edilecek ana istikametlerin, yine herkesçe bilinmek üzere, önceden tayin ve ifadesini, lüzumlu görmekteyiz¹²⁸”.

Buna göre, devlet eliyle yapılacak yatırımların bir plan haline getirilmesi, gümrük tarifelerinin oranlarının saptanması, hangi alanların tekele dönüşeceği ve

¹²⁷ *Demokrat Parti Programı*, md.42, Ankara, 1946.

¹²⁸ *Demokrat Parti Programı*, md.43, Ankara, 1946.

izlenecek para politikalarının önceden belirlenerek özel teşebbüsün de buna göre yönlendirilmesi vurgulanmıştır. Böylelikle özel müteşebbisin yapacağı yatırımlar hususunda, önünü görmek suretiyle tedirginliği giderilecekti.

Devletin doğrudan girişeceği iktisadi teşebbüsler 1946 Parti Programına göre iki maddede özetlenmiştir:

“a) Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği yahut yeter ve yakın kâr görmediği için girişemeyeceği, fakat bütün ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaasını sağlayacak mahiyetteki teşebbüslere girişmek; bilhassa ana sanayii ve büyük enerji santrallerini kurmak, bugün olduğu gibi demiryolu, liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek.

b) Milletin, gelecek nesillere de şamil, daimî, menfaatleri bakımından devlet elinde bulunması, daha faydalı olan büyük maden ve orman işlenmeleri kurmak. Devlet, girişeceği iktisadî işlerde, kazanç maksadından ziyade, benzeri özel işletmeleri sarsmamak kaydı ile millî ekonominin gelişmesi ve halk ihtiyarlarının karşılanması gayeleri ile hareket eder¹²⁹”. Buna göre devlet yatırımları, o dönemdeki özel müteşebbisin sermaye bakımından yetersiz kaldığı ve kâr edememe kaygısı taşıdığından pek yanaşmadığı ancak diğer sektörleri de ihya edecek yatırımlara yöneleceği belirtilmiş olup, bunun keyfi bir uygulama değil, uzun vadede memleket menfaatlerinin bir iktisası olarak ifade edilmiştir. Bu durumda devlet daha çok ulaşım, ana sanayi ya da ağır sanayiye dayanan yatırımların yanı sıra elektrik santralleri, limanlar, madencilik ve orman işletmeleri gibi yüksek sermaye ve tecrübe gerektiren sektörlerle yönelmelidir.

Demokrat Parti programına göre: *“Devleti iktisadî faaliyetleri düzenleme yolunda alacağı tedbirlerde, iktisadî hürriyetini ortadan kaldıran fiili inhisarları, milli emek ve sermayenin israfını, umumî menfaate ve içtimaî adalete aykırı istismarları önlemek gibi maksatlarla hareket eder¹³⁰”.* Buna göre devlet iktisadi faaliyetleri düzenlerken istismara yol açacak, karaborsacılık ve tekelleşme gibi sermaye faaliyetlerinin engellenerek iktisadi hayatta adalet ve hürriyetin hâkim olması gerektiği ifade edilmiştir.

1942 yılında sona eren ve daha sonrasında CHP tarafından yenilenemeyen “Teşvik Yasası” da Demokrat Parti’nin programında yer almıştır: *“Memleketin ham maddesini kullanan, halkın zaruri ihtiyaçlarını karşılayan, geniş işçi zümrelerine geçim*

¹²⁹ Demokrat Parti Programı, md.44, Ankara, 1946.

¹³⁰ Demokrat Parti Programı, md.45, Ankara, 1946.

sahaları sağlayan, dünya piyasalarına göre de rantabl olan sanayii ile umumiyetle ziraat sanayii ve küçük sanayiden millî ekonomi bakımından himayeye muhtaç görülenler ve halkın bilhassa köylümüzün boş zamanlarını kıymetlendiren el sanatları, devletçe himaye ve teşvik olunmalıdır. Bu esaslara göre tanzim edilecek bir "Sanayii Teşvik Kanunu" projesini Yüksek Meclise sunmak kararındayız. Sanayiimizin kuruluş ve işleyişinde ucuza mal etmek hedefini daima göz önünde bulundurmak icap eder¹³¹". Bu ifadelere göre özel teşebbüs, iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi yerli hammadde kullanmak suretiyle halkın zaruri ihtiyaçlarını karşılayan, ülke içerisinde işsizliğin azaltılmasına katkı sunan ve aynı zamanda dünya piyasalarına uygun, verimli üretim yapan büyük sanayi işletmeleridir. İkincisi ise tarıma dayalı sanayi ve el işçiliğine dayalı küçük atölyelerden oluşan küçük işletmelerdir. Parti programına göre bu işletmelerin himaye edilmesi amacıyla "Teşvik Yasası" çıkarılmalıdır. Ayrıca maliyetlerin düşürülmesini hedeflenip, halkın alım gücünü arttıracak tedbirler alınmalıdır.

İktisadi devlet teşekkülleri hususuna da değinen Demokrat Parti programında özelleştirmelerden de bahsedilmiştir. Bu hususta: *"Devlet tarafından kurulup, hususi ellerde daha rantabl işletilebileceği anlaşılan işletmeler, elverişli şartlarla özel teşebbüse devredilebilmelidir. Devlet işletmeleri ile benzer özel işletmeler hiçbir surette ayrı muamele ve şartlar altında bulundurulmamalıdır¹³²"* şeklinde bir bakış açısıyla devlet işletmelerinden özel teşebbüs tarafından verimli şekilde işletilebileceğine inanılan devlet işletmelerin özel sektöre devredilmesine imkân tanınması görüşünü savunmuşlardır. Böylece özelleştirmelerin önü açılmış olacaktır.

Parti programında devlet yatırımlarının özel teşebbüse göre daha verimli çalışabilmesini hedefleyecek bir takım önlemlerden de bahsedilmiştir. *"İktisadî devlet teşekküllerinde verimlerin geniş ölçüde arttırılmasını ve masraflarının mühim nispetlerde azaltılmasını mümkün görmekteyiz. Bu teşekküllerin idaresinde randıman ve rantabilite hesap ve esaslarına ve basiretli bir tüccar gibi hareket prensibine sıkı sıkıya bağlanmakla bu hedefe varılabileceğine inanıyoruz. Bu maksatla iktisadî devlet teşekkülleri idare ve murakabesinin, daha ileri ve bu müesseselerin özelliklerine daha uygun bir şekilde tanzimini ve kanununda değişiklikler yapılmasını zaruri*

¹³¹ Demokrat Parti Programı, md.46, Ankara, 1946.

¹³² Demokrat Parti Programı, md.47, Ankara, 1946.

*görmekteyiz*¹³³”. Burada bahsedilen aslında devlet işletmelerinin, “kar amacı gütmeyen zaruri işletmeler” mantığından kurtararak, özel sektörde yer alan ve temel amacı kar etmek ve büyümek olan işletmeler gibi idare edilmesi hedefler arasındadır. Çünkü devlet işletmelerinin verimliliğinin geniş ölçüde arttırılabileceğini ve masraflarını büyük oranda azaltılabileceğinin mümkün olduğunu savunmuşlardır. Bu hedef doğrultusunda bu işletmelerin daha uygun kanun ve yönetmelikler aracılığıyla verimli hale getirilebileceği düşünülmüştür. Bu görüşü destekleyecek mahiyette parti programında: “*Devletçilik politikasının devlete yüklediği her türlü ekonomik vazifelerin lâıyıkıyla başarılabilmesini, iktisadi idare cihazının iktisadi ve ticari zihniyete ve esaslara göre işlenmesine, bağlı görmekteyiz*¹³⁴” sözleri ile devletçiliğin başarılı olabilmesi için iktisadi ve ticari başarıyı esas alan bir yaklaşımla yönetilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

1946 Demokrat Parti programında: “*Mahiyetleri itibariyle devlet ve amme iktisadî teşebbüslerimden olan, Tekel idaresinin şarap, tütün ve sair fabrika ve işletmeleri gibi, iktisadî teşebbüslerin, 3460 sayılı kanunun teşkil ettiği iktisadî Devlet Tevekkülleri topluluğu; içerisine alınmasını tabii ve faydalı buluyoruz*¹³⁵” denilerek, devlete ait sanayi işletmeleri olan Tekel idaresine bağlı fabrikaların da “İktisadi Devlet Teşekkülleri” arasında yer alması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Ülkenin sanayisinin ihtiyaç duyacağı teknik eleman sıkıntısı da dile getirilmiş ve bu konuda: “*Muhtelif derecelerdeki teknik öğretim kurullarını yurdun her tarafına yaymak yönündeki çalışmaları, eğitim ve öğretim cihazımızın ekonomik kalkınmamızda da vazife alması bakımından, yerinde bulmaktayız. Bu çalışmalar iktisadî ihtiyaçlarımızla ayarlanmasını lüzumlu görmekteyiz*¹³⁶” şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre ülkemizin iktisadi geleceğinin inşa edilmesi hususunda gerekli olan teknik eleman sıkıntısının giderilmesi maksadıyla yurdun her tarafına meslek okulları açılması amaçlanmıştır.

Ülke sanayisine alt yapı teşkil edecek olan ulaştırma alanlarında da görüşlerini parti programında şu şekilde izah etmişleridir: “*Millî ekonominin gelişmesini geciktiren sebeplerden birisi de ulaştırma ekonomimizin yetersizliği ve pahalılığıdır. Ulaştırma işlerimizi bu görüşün gerekli kıldığı önemle ele almak fikrindeyiz. ...Modern yol yapım*

¹³³ *Demokrat Parti Programı*, md.48, Ankara, 1946.

¹³⁴ *Demokrat Parti Programı*, md.50, Ankara, 1946.

¹³⁵ *Demokrat Parti Programı*, md.49, Ankara, 1946.

¹³⁶ *Demokrat Parti Programı*, md.37, Ankara, 1946.

teknîği, büyük vasıtalarla, makinelere ihtiyaç göstermektedir. Demiryollarımızın inşasına devam olunmalıdır. Demir yollarımızı besleyecek kara yolları ile limanlar, depo ve antrepoların, birbirlerini tamamlayıcı surette yapılmalarını ulaştırma sistemimizin içinde görüyoruz. Ulaştırmada ucuzluğa sağlamak için her türlü taşıt vasıtalarını ve yedek parçalarının memlekete getirilmesinde kolaylık gösterilmesini, akaryakıt fiyatlarının ucuzlatılmasına çalışılmasını zarurî bulmaktadır. Umumiyetle ulaştırma, depo ve antrepo ücret ve tarifelerinin millî ekonomiye uygun olarak tespiti "Varant"¹³⁷ usulünün tatbiki, gözettiğimiz hedeflerdendir. İstikbal hava nakliyatındadır. Bu konu üzerinde Önemle duracağız. Devlet deniz işletmeciliği ile ilgili bütün vasıtalarımızla tesis ve teşekkülleri bir idare altında toplamayı gerekli buluyoruz. Özel şahıslar elindeki deniz işletmeciliğini ve şilepçiliğini himaye etmeliyiz. Türk ihracat mallarını, millî vasıtalarımızla dış pazarlara götürmek gayemiz olmalıdır. Memleketimizin üç tarafı denizle çevrilidir. Coğrafi durumumuz, endüstrisi, ticareti ve sporu ile bize, en ileri denizci bir millet olarak yetişmek fırsat ve kabiliyetini vermektedir¹³⁸. Bu ifadeler ışığında sanayinin en önemli ayaklarından biri olan ulaştırma işlerinin sağlanması için modern makineler temin etmek suretiyle yolların yapılmasına ağırlık verilmeli ve bu amaçla kara, deniz ve hava ulaşımına gereken ehemmiyetin verileceğini beyan etmektedir.

Orman ürünleri sanayisi hakkında görüşlerin de yer aldığı Demokrat Parti programında: "Ehemmiyetli tesislerin kurulmasını ve toplu istihsal yapılmasını gerektiren büyük orman işletmelerinin devlet elinde bulunmasını faydalı ve zarurî görmektediriz. Kurulacak önemli tesisleri karşılayacak büyüklükte olmayan küçük ormanlar, devletin sıkı murakabesi altında, özel teşebbüs eliyle de işletmelidir"¹³⁹ şeklinde ifade edilmiştir. Özel sektörün gücü dâhilinde olmadığından bu işletmelerin devlet eliyle kurulması vurgulanmış küçük işletmelerin de özel sektöre bırakılabileceği savunulmuştur.

Vergi politikaları hakkında şu ifadeler yer almıştır: "Memlekette iş hacmini daraltan istihsal maliyetlerine doğrudan doğruya tesir yaparak dış piyasalarla mübadeleyi güçleştiren veyahut hayat pahalılığının amillerinden olan vergi ve resimlerden değiştirmeler ve indirmeler yapılmasına, hayvan vergisinin birden veya

¹³⁷ Varant, elinde bulunduran kişiye, dayanak varlığı ya da göstergeyi, önceden belirlenen bir fiyattan, belirli bir tarihte veya belirli bir tarihe kadar alma ya da satma hakkı veren ve hakkın kaydı teslimat ya da nakit uzlaş ile kullanıldığı menkul kıymet niteliğindeki sermaye aracıdır.

¹³⁸ Demokrat Parti Programı, md.77-83, Ankara, 1946

¹³⁹ Demokrat Parti Programı, md. 70, Ankara, 1946.

tedrici surette kaldırılmasına taraftarız¹⁴⁰”. Buna göre vergi oranlarının üretim maliyetlerini arttıracak ve dış ticareti olumsuz etkileyecek konumdan kurtarıp bazı vergilerin kaldırılması, bazı vergilerde ise belirli oranlarda indirimlerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Parti programında sanayinin gelişmesi için gereken sermaye temini noktasında iç ve dış borçlanmalara da değinilmiş, *“İstihsal ve milli gelirin süratle artmasını sağlayacak işlere münhasır kalmak üzere dâhili istikrazlar ve iktisadî itidalimize uzaktan yakından dokunmayacak normal şartlarla uzun vadeli dış istikrazlar yapılmasını çok faydalı ve lüzumlu görmekteyiz. Bütün devlet iktisadî teşebbüsleri için, asıl sermayenin yanında obligasyon¹⁴¹ çıkarmak usulünden faydalanılmasını, devlet bütçesinin yükünü hafifletmek bakımından, lüzumlu sayarız¹⁴²”.* Demokrat Parti’nin sanayileşmedeki temel anlayışlarından biri de hızlı sanayileşmedir. Hızlı sanayileşmeyi sağlamak amacıyla sadece üretimi arttıracak işler ile sınırlı kalmak kaydıyla iç ve dış borçlanmalara gidilebileceği ifade edildikten sonra dış borçlanmaların iktisadi dengemizi sarsmayacak normal şartlara haiz borçlanmalar olarak tanımlamıştır. Bunun dışında devlet iktisadi teşekküllerinin tahviller üzerinden borçlanmaya gidebileceği görüşü benimsenmiştir.

Tarıma dayalı sanayinin gelişmesi için tarımda makineleşmeyi savunarak özel teşebbüsün tarımsal üretimde desteklenerek devletin sadece yol gösterici konumu ile örnek çiftlikler açarak çiftçilerin özendirilmesini amaçlaması benimsenmiştir. *“Ziraat sanatlara kredi vermek ve gelişmelerine yardım etmek yönünde Ziraat Bankasının esaslı gayretler sarf etmesine ve özel teşebbüs ve sermayeyi de bu sahaya çevirmek için her türlü teşvik ve yardımda bulunmasına ihtiyaç görmekteyiz. Devlet, elindeki mahdut imkânları ziraat işletmeciliğine hasretmektense, bundan sonra bu imkânları çiftçi kitlesinin iyi, bol ve ucuz istihsal yapmasına yardım yolunda kullanmalıdır. Bu maksatla her bölgede yeni örnek çiftlikler, fidanlıklar, hayvan ıslah merkezleri, tohum üretme ve araştırma istasyonları kurmak yolunda çalışılmalıdır. Devlet, ucuz ve her bölgenin tabiat şartlarına uygun âlet ve yedek parçaları çiftçinin ayağına götürmeli ve bu maksatla memlekette çok geniş sarf yeri olan basit ziraat âletleri sanayiinin süratle*

¹⁴⁰ *Demokrat Parti Programı*, md. 75, Ankara, 1946.

¹⁴¹ Obligasyon ya da diğer tabiri ile tahvilat, borç senedi, tahvil, seri halinde çıkartılan ve çoğunlukla faizli olan kıymetli evrak anlamına gelip bunlar genellikle hamiline yazılı olarak düzenlenmekle birlikte nama da yazılı olabilirler. Obligasyonlar, devlet, anonim şirketler veya medeni kanuna göre gayri menkul üzerine ödünç muamelesi yapan kuruluşlar tarafından çıkarılabilir.

¹⁴² *Demokrat Parti Programı*, md.72, Ankara, 1946.

kurulmasını sağlamalıdır. Ziraî kalkınmamızda devletin ağır ve geniş vazifeleri bulunduğuna inanıyoruz. Bu vazifelerin yapılması için, meseleyi bütün genişliği ile toptan ele almak ve işleri, sarf edilecek emek ve paraya nispetle verimi en çok ve tesiri millî ekonomi bakımından en geniş olanlardan başlamak üzere tertiplemek ve plânlaştırmak lâzımdır. Bilgi ile çalışan emek sermaye ve teşebbüsün ziraat sahasına dökülmesini, ziraî istihsal ve millî gelirin arttırılmasında önemli bir konu olarak görmekteyiz. Bu maksadın temini için gerekli tedbirlerin alınmasına çalışacağız¹⁴³”. Bu görüşe göre tarıma gereken önem verilerek tarımsal üretimin arttırılması amacıyla çiftçiyi kredilendirecek olan Ziraat Bankası sermayesinin arttırılmasının hedeflendiği ifade edilerek milli gelirin artması için tarımsal üretimin modernleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

1951 yılında yayımlanan “Demokrat Parti Tüzük ve Programı’nda yer alan sanayi ile ilgili görüşler, 1946 Parti Programı ile benzerlik arz etmekle beraber farklı olarak “ *Milli servetimiz olan ve memleket için büyük faydaları vadeden balıkçılığı ve her çeşit balık sanayii ve ticaretinin inkişafını sağlamak ele alacağımız mevzulardandır¹⁴⁴”* ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeye göre üç tarafı denizler ile çevrili olan ülkemizde deniz ürünleri sanayisinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Parti programında yer alan ve sanayi politikalarının belirlenmesinde etkili olacak olan görüşleri maddeler halinde belirtecek olursak:

- Devletçilik, sadece zaruret halinde, özel sektörün yetersiz kaldığı ancak varlığı ülke menfaatleri için hayati önem taşıyan alanlarda, iktisadi teşekküller kurmak suretiyle sağlanacaktır. Devletçiliğin sınırları önceden belirlenecek ve özel müteşebbise gereken güven ortamı sağlanacaktır.
- Devletçilik, özel müteşebbisin önünü tıkamayacak bilakis özel müteşebbis ile el ele vererek ülke kalkınmasına katkıda bulunulacaktır.
- Yerli hammadde kullanımına önem verilecektir.
- Geniş işçi zümrelerine iş imkânı sağlanacaktır.
- Ekonomik alanda özel teşebbüsün faaliyetleri esas alınacaktır.
- Devletin ele alacağı yatırım alanları önceden belirlenecek, herkes tarafından bilinmesi sağlanacak ve böylelikle özel müteşebbis doğru yönlendirilecektir.

¹⁴³ *Demokrat Parti Programı*, md.62-65, Ankara, 1946.

¹⁴⁴ *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, md.49, Ankara, 1951.

- Ekonomik özgürlüğü ortadan kaldıracak fiili inhisarcılık engellenecektir.
- Memleketin kalkınmasına katkı sağlayan, yerli hammadde kullanmak suretiyle, işsizliği azaltan ve ülke ekonomisine katkı sağlayan özel işletmeler devlet tarafından “Teşvik Yasası” ile korunup teşvik edilecek.
- Devlet İktisadi Teşekküllerinden gerekli olgunluğa erişmiş olanlardan özel teşebbüse devredilmesinde herhangi bir sakınca görülmeyen gerekli şartları taşımaları durumunda özel müteşebbislere devredilebilecektir.
- Balıkçılık ve deniz ürünleri sanayisi geliştirilecektir.
- Devlet teşekküllerinin masrafları azaltılacak, verimli hale getirilmesi için tüccar gibi hareket ederek gelirleri arttırılacaktır. Bu amaçla müesseseler hakkında gerekli düzenlemeler yapıp kanun ve yönetmeliklerde gereken değişiklik yapılacaktır.
- Ülkedeki teknik eleman sıkıntısının giderilmesi hususunda, yurdun her yerine teknik okullara açılacaktır.
- Sanayinin etkili gelişebilmesi için gerekli altyapının sağlanması amacıyla karayolları, demiryolları ve deniz ulaşımı gelişimi için limanların yapılması hususunda gereken adımlar atılacaktır.
- Özel müteşebbis, yetersiz kaldığı için devlet eliyle, büyük orman işletmeleri kurulacaktır.
- Vergiler, üreticinin rekabet gücünü kırmayacak, iş hacmini daraltmayacak şekilde, arttırmaya yönelik olarak yeniden düzenlenecektir.
- Milli geliri ve milli üretimi arttırmaya yönelik iç borçlanmaların yapılabileceği gibi, milli bağımsızlığa ters düşmeyecek şekilde dış borçlanmalar da yapılabilecektir.
- Tarımsal üretimin artması için çiftçi kredilendirilmek suretiyle desteklenecek, tarımda makineleşmeye gidilerek üretim kalitesi ve miktarı arttırılacak bu makineler için tamir ve yedek parça imkânları sağlanacaktır.

Genel itibari ile 1946, 1949 ve 1951 Demokrat Parti programları, aynı muhtevaya sahip olup, genel itibari ile “liberal” bir görüş benimsendiği aşikârdır. Parti programlarına göre sanayi politikaları, daha önce de sürdürülen “Karma Ekonomi” modeli üzerine inşa edilmiş, devlet teşebbüslerinin ve özel teşebbüsün birbirine uyumlu bir şekilde ülke kalkınmasında ve sanayileşmesinde hizmet etmeleri amacı güdülmüştür.

Ancak genel olarak Demokrat Parti programında, özel teşebbüse öncelik verilmesi fikri hâkimdir. Zaruri olmadıkça devletin sanayi sürecini özel müteşebbislere bırakması uygun görülmüştür. Bu hususta devletin her türlü kolaylığı ve imkânı seferber etmesi hatta yeterli olgunluğa ulaşmış devlet teşekküllerinin belirli şartları taşıyan müteşebbislere devredilmesi her fırsatta ifade edilmiştir.

1946 yılında kurulan Demokrat Parti, varlığını devam ettirebilmek ve uzun süre siyasi hayatta yer edinebilmek için mevcut iktidardan farklı söylemler geliştirmek durumundaydı. Özellikle savaş yılları ve sonrasında ülke sanayileşmesinde gittikçe koyulaşan devletçilik politikalarına karşılık özel teşebbüsün desteklenmesini hedef alan liberal politikalar benimsemesi yaşanan sürecin sonucudur. Bununla birlikte ABD'nin desteklediği demokrasi ve liberalizmin Türkiye'ye olan yansımaları, Demokrat Parti'nin halkın beklentilerine daha çok önem veren bir duruş sergilemesini sağlamıştır.

2.3. Demokrat Parti'nin CHP Hükümetleri Döneminde İzlediği Sanayi Politikaları

Demokrat Parti, oldukça tartışmalı geçen 1946 seçimleri ile 66 milletvekili sayısıyla meclise katılmıştır. Bu tartışmaların sebebi seçimin öne alınarak seçim kampanyaları için yeterli zamanın olmayışı ve seçimlerde yapılan usulsüzlük iddiaları idi¹⁴⁵. Bu fırtınalı dönemin ardından hükümet faaliyetlerine başladığında, Demokrat Parti'nin oldukça sert muhalefeti ile karşılaşmıştır. Dönemin CHP başbakanı olan Recep Peker, diğer hükümetler gibi rahat değildi. Artık karşısında gittikçe güçlenen bir muhalefet partisi vardı. Bu nedenle yapılacak olan icraatlara karşı muhalefet tepkisi de hesaba katılmak durumundaydı. Feridun Fikri Düşünel: "...muhalefet her an her dakika atının ve eyerinin üzerinde bulunacaktır¹⁴⁶" sözleriyle muhalefetin sürekli iktidarın karşısında yer alacağından bahsetmiştir.

7 Temmuz 1947 tarihinde iktidara gelen Recep Peker hükümeti, hükümet programında sanayi işleri hususunda yapılacakları şöyle anlatıyordu: "...Kalkınmamızı sağlamak amacıyla Halk Partisi hükümetleri tarafından girilmiş olan sanayi hareketine yeni şart ve imkânlardan faydalanarak, etraflı incelemelere müstenit, birbirini tamamlayıcı program ve plânlar dairesinde, hızla devam edeceğiz. Yeraltı

¹⁴⁵ Demokrat Parti bu seçimlere devlet baskısı ve seçimlere fesat karıştırma iddiaları ile mecliste çok yoğun tartışmalar yaşanmış, ancak mecliste kurulan komisyonun tahkikatı neticesinde iddialar geçersiz sayılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cem EROĞUL, *age*, s.37,40; Feroz AHMAD, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.125-126.

¹⁴⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Birleşim:3, Oturum: 2, c.1, s.65-66.

servetimizi ve su mahsullerimizi değerlendirme konusundaki çalışmaları artıracacağız. Memleketin türlü bölgelerindeki kömür kaynaklarımızı işleterek mahrukat ihtiyacını karşılamağa, büyük enerji santralleri inşa programımızı biran evvel tahakkuk ettirmeğe hususi bir dikkatle çalışacağız. Geniş halk tabakalarının ihtiyacına tekabül eden konuları ve bu arada kadın ve erkek için hazır elbise ve çamaşır fabrikaları kurma ve teşvik etme isini önemle ele alacağız. İktisadi faaliyetimizi de hususi teşebbüs ve sermayeden faydalanmak, hususi teşebbüslerle Devlet işletmeleri arasında farklı bir muameleye meydan vermemek, onların emniyetle çalışmalarına ve gelişmelerine yardım etmek. Devlet teşebbüsleriyle hususi sermaye arasında işbirliği sağlamak, Devlet işletmelerinin hususi teşebbüslerle başarılabilir sahalar yayılmalarını önlemek ve buna aykırı durumları gidermek karındayız. Yerli mallar pazarları, devlet fabrikalarında imal olunan ve kütle ihtiyacını karşılamağa yarayan malların toptancı kârı alınmaksızın toptancı ve perakendecilere mal veren depolar haline getirilecektir. Bu depolar mal miktarının azlığından doğacak dağıtma zaruretlerini karşılamak için gerekli zaman ve yerlerde dağıtma görevini de yapacaklardır. İşletmelerimizin verimini artırıcı, kalitelerini düzeltici bütün tedbirlere başvurarak ve maliyete tesir eden faktörler üzerinde durarak sınaî mamullerimizin maliyetini düşürmek, dış piyasa rekabetlerine karşı himaye isini, müstehliki de koruyucu mutedil gümrük tarifeleriyle sağlamak hedefimizdir. Kâr hadlerini de revizyona tâbi tutmak suretiyle mamullerimizin bilhassa giyim eşyasının satış fiyatlarında indirmeler yapacağız. İstihsal ve ithal imkânlarının mahdut oluşu dolayısıyla yeter miktarda elde edemediğimiz iplik hariç olmak üzere ince yünlü kumaşlar, basma, kaputbezi gibi mamullerimiz üzerindeki takyitleri de kaldıracağız. Fabrikalarımızın hammadde ihtiyaçlarını sağlamada el koyma tedbirlerine başvurmayacağız. Devlet iktisadi teşebbüslerinin ticari ve iktisadi esaslar dairesinde tam muhtariyetle idaresi, dikkat edeceğimiz işlerdendir. Bunların Devlet teşebbüsü olmalarından doğan ve arz ettiğimiz esaslara aykırı olmayan murakabe zaruretlerini de ihmal etmeyeceğiz. Balıkçılık işiyle meşgul olacağız...¹⁴⁷”.

Hükümet programının okunmasından sonra müzakerelere geçilmiştir. Bazı CHP’li milletvekilleri düşüncelerini dile getirmiş ancak muhalefet müzakerelere katılmamıştır. Bunun sebebi Demokrat Partili milletvekillerinin, hükümet programı hakkındaki eleştirilerini belirtmeden önce parti içi bir değerlendirme yapıldıktan sonra

¹⁴⁷ TBMM TD, Dönem: 8, Birleşim: 3, Oturum: 1, c.1, (14.8.1946), s.31-32.

müzakerelere geçilmesini istemişlerdir. Ancak bu teklif reddedilmiş ve yapılan oylama neticesinde Peker hükümeti güvenoyu almıştır¹⁴⁸.

Demokrat Parti'nin, Peker hükümeti döneminde en çok eleştirdiği karar, Cumhuriyet döneminin ilk büyük ölçekli devalüasyonu olan, 7 Eylül devalüasyonu olmuştur. Bu kararla Türk Lirası, dolar karşısında kur ayarlaması adı altında devalüe edilerek, 1 Dolar, 2.81 Türk Lirasına tekabül etmiştir¹⁴⁹. Demokrat parti adına Aydın milletvekili Adnan Menderes, bu devalüasyonu zamansız bulmuş, özellikle çoğunluğunu tarımsal ürünlerin oluşturduğu ihraç mallarına karşı talebin arttığı bir dönemde paranın değerini düşürmenin anlamsız olduğunu savunmuştur¹⁵⁰. Böylece sanayicinin ve üreticilerin ihracat karlarında düşüş olacağını savunan Menderes, 1 Ekim 1947'de İzmir'de yaptığı konuşmada, bu kararların pahalılığı "*şahlandıran bir kamçı*" olduğunu ve hükümetin pahalılığı önleyici tedbirler almadığını söylemiştir¹⁵¹. Menderes'e göre bu karar aynı zamanda sanayi tesisatının yenilenmesi için dışarıdan ithal edilecek makinelerin fiyatlarında artışa sebep olacağından ülke sanayisinin kendini yenileyemeyeceğinden dolayı milli sanayinin kalkınmasına engel olacağını da belirtmiştir¹⁵².

Peker hükümetinin ardından 10 Eylül 1947 tarihinde kurulan I. Saka hükümeti hükümet programında sanayi işlerine bakışını şu sözler ile dile getirmiştir: "*...Endüstride istihsalin artmasına ve rasyonel hale konmasına çalışmak büyük emelimizdir. Fabrikalarda maliyetin indirilmesine ve kalitenin yükselmesine çalışacağız. Hükümetin bu meselede ehemmiyet vereceği bir nokta da Devletçilik sahası ile hususi sermaye ve teşebbüslere ayrılan yerin uzun vadeli bir planla kesin olarak kararlaştırılıp ilan edilmesi olacaktır. Devletin hususi teşebbüslerle kendi sahası arasında rekabete girişmemesine dikkat edeceğiz. Su kuvvetinden ve linyitlerden elektrik enerjisi elde etmekle milli endüstrinin en verimli şekilde ilerleyebileceğine inanıyoruz. Bu suretle, hem maliyet fiyatlarını indirmek kabil olacak, hem de geniş ölçüde yakıt ve bilhassa ulaştırma tasarrufu elde edilecektir. Bu işi önemle takip edeceğiz. İstihsalı arttırma bahsinde madenlerimizin milli servet ve ihracat bakımından*

¹⁴⁸ TBMM TD, Dönem: 8, Birleşim: 3, Oturum: 2, c.1, (14.8.1946), s.60.

¹⁴⁹ Bu devalüasyonun sebebi, savaş sonrasında, Tezel'in ifadesi ile "*savaş sonrasında kapitalist dünya piyasasının ticaret ve ödemelerinin ana kurallarını saptayan "Bretton Woods" antlaşmalarına katılabilmek, bunun içinde Türkiye'de fiyat ve kambiyo kuru kararlılığını sağlamak ...*" Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya S. TEZEL, *age*, s.168.

¹⁵⁰ TBMM TD, Dönem: 8, Birleşim: 3, Oturum: 1, c.8, (26.12.1947), s.294.

¹⁵¹ Vatan, 2 Ekim 1947.

¹⁵² Vatan, 29 Nisan 1948.

çok ehemmiyetli mevkiini göz önünde tutarak en modern şekilde makineleşmiş rasyonel bir işletmeye kavuşmasını ön plana alacağız. Bu sahada memleketin istikbalde büyük bir servet kaynağı olmaya namzet Kömür havzamızı en basta düşünmekteyiz. İstihsal seviyesini çok yakın bir zamanda yükseltmek kararında olduğumuz Havzanın, bu gayeye erişmesi için bütün lüzumlu vasıtalarla teçhiz edilmesine çalışmak kararındayız. Millî Ekonomide bir taraftan yolların, diğer taraftan limanların ehemmiyeti meydandadır. Bunun içindir ki, memleketin her tarafını birbirine bağlayan ana demir yol şebekesini tamamlamaya ve yolların müntehi olduğu limanları biran evvel yapmaya çalışacağız. Yol şebekemizin en yeni usullerle ve makineli vasıtalarla yapılmasını ve sistemli bir bakım altına alınmasını esas tutuyoruz...¹⁵³”.

Hükümet programının okunması ardından görüşmeler geçilmesi ile birlikte Demokrat Parti, mecliste görüşlerini ifade etmiştir. Partisi adına söz alan Adnan Menderes, Hasan Saka'nın açıkladığı hükümet programını değerlendirmiş ve sanayi ile ilgili görüşlerini şu şekilde eleştirmiştir: “...Sinaî istihsalı arttırmak için programda iki nokta esas olarak ele alınmaktadır. Bunlardan birisi devlet ve amme müesseselerinin fabrikalarında istihsalin artırılması ve bunların rasyonel hale konulması; diğeri hususi teşebbüs elinde bulunan veyahut hususi teşebbüs ile vücuda getirilecek endüstriye devletçiliğin hudutlandırılması suretiyle emniyet ve istikrar içinde çalışabilmek imkânlarını vermektir. Devlet işlerinde tesirli bir millet murakabesinin bir türlü kurulamamış olması, devlet elindeki sanayinin millî ekonomi yararına işlemekte bulunmasının başlıca sebebidir. Devlet iktisadi teşebbüsleri tesirli murakabeden uzak verimsiz işleyişleriyle yalnız kendi mamullerinin maliyetlerini değil dışarıdan getirilen veya hususi teşebbüs eliyle imal edilen benzerleri mamul et fiyatlarının yüksekliğine de sebep olmaktadır. Diğer taraftan devlet, sanayinin bütçeye teşkil ettikleri yük de mühimdir. Sonra bu devlet işletmelerine verilmiş olan imtiyazların, muafiyetlerin ve türlü müsaadelerin ise ekseriya halktan alınmış vergiden farkları yoktur. Devlet sanayicinin böylece imtiyaz ve muafiyetlerin arkasında gömüldükleri rehavetten kurtarılmaları kolay bir iş değildir. Unutulmamak lazımdır ki bu müesseseleri bu hale getiren Halk Partisi Hükümetlerini, onun için bunların bir devamı olarak Saka Hükümetinin programına bu mevzuda kaydettiği sözler daha ziyade bir temenni mahiyetini geçmez gibi görünmektedir. Saka Hükümetinin bu yoldaki emellerinin

¹⁵³ TBMM TD, Dönem: 8, Birleşim: 85, Oturum: 1, c.6, (13.10.1947), s.674.

tahakkukunu biz de temenni ederiz. Devletçiliğin hudutlandırılacağı ve devletçe yapılması mukarrer işlerle uzun vadeli planlara bağlanarak ilan olunacağı hakkında hükümet programında görülen fikir ve Demokrat Parti programında da aynen mevcuttur. Halk Partisinin şimdiye kadar takip ede geldiği Devletçilik politikası programında “ferdin yapamadığı işleri devlet yapar” şeklindeki vecize kılıklı bir maddeye dayanmakta idi. Sarih prensiplere dayanmayan tatbikat ise ekonomik hayata rastgele müdahalelerle biri birini nakzeden iş programları ve mütenakız Hükümet icraat ve kararlarından ibaret kalmıştır. Bu müşahedelerimize pek çok mühim misaller vermek mümkündür. Bu itibarla Halk Partisi devletçiliğini, iktisadi kalkınmayı ve cihazlanmayı hızlandıracak, aynı zamanda içtimai adalet ve tesanüt prensiplerine de yer verecek bir sistemle alakalı sanmak hata olur. Binaenaleyh geç de olsa bu gidişe son vermek lüzumunun bir Halk Partisi Hükümetince de duyulmuş olmasını memleket hesabına kar saymalıdır. Yine programda, su kuvvetlerinden ve linyitlerden elektrik enerjisi elde edilmesi madenlerimizin ve en başta kömür havzamızın “en modern şekilde ve rasyonel bir işletmeye kavuşturulması” gibi işlerden de bahsedilmektedir. Ancak bu işlerin nasıl başarılabacağı izah olunmadığı gibi, bunlar için sarfı lazım gelen paranın nerden tedarik olunacağı da gösterilmiyor. Hâlbuki mesela yalnız kömür havzamızın ıslahı 600 milyon liraya tevakkuf etmektedir...¹⁵⁴”.

Adnan Menderes, ilk olarak sanayide etkili bir rekabetinin olmayışının sebebini, sanayinin ağırlıklı olarak devlet tarafından sürdürülmesine ve kamu teşekküllerinin rekabetten uzak olması ve dolayısıyla verimsizliğin bu kuruluşların iyi idare edilmemesine bağlamıştır. Devlet teşekküllerinin vergi muafiyetleri ile ayakta kalabildiğini ve bu durumun bir rehavete yol açtığını belirtmiştir. Yapılacak olan işler için gerekli olan paranın nerden nasıl temin edileceğinden bahsedilmemesini eleştirmiştir.

10 Haziran 1948 tarihinde iktidara gelen İkinci Saka hükümeti döneminde açıklanan hükümet programı görüşmelerinde, sanayi ve ekonomi alanında herhangi bir gelişme kaydedilemediği Demokrat Parti Afyonkarahisar milletvekili Şahin Lâçin tarafından şu sözler ile eleştirilmiştir: “...Bu program bundan 9 ay evvelkinden daha basit ve aynı haleti ruhiye içinde hazırlanmış olduğundan eski Hükümetin devamı olarak kabul edilebilir... Recep Peker Hükümeti meşhur 7 Eylül kararlarıyla memleketimizde geçim seviyesini karardan birkaç gün evveline nazaran yüzde yüz

¹⁵⁴ TBMM TD, Dönem: 8, Birleşim: 85, Oturum: 1, c.6, (13.10.1947), s.680.

arttırmakla bu millete nasıl fenalık yapmışsa, birinci Saka Hükümeti de bu işleri ilgili bakanların kudretli ellerine bırakmak suretiyle aynı fenalığı yapmış ve beceriksizliğini ispat etmiştir... En mühim mesele; devletçilik sahası ile hususi sermaye ve teşebbüslere ayrılan yerlerin belirtilmesidir. Bugüne kadar hususi sermaye ve teşebbüslere yer ayrılmamış, bütün endüstride ve her nevi istihsalde koyu devletçilik ve inhisarcılık sistemi hâkim olmuştur. Türkiye'nin iktisaden yükselmesi, inhisarcılık zihniyetinden ayrılarak serbest teşebbüslere yer verilmesi ile kabil olabilir. Bütün endüstri müesseselerinin hükümetin elinde olması ve istihsal ettiği metayı hiç bir kayıt ve şarta tâbi olmadan istediği fiyata satması daha doğru bir ifade ile devletçilik ve Tekelcilik hayat pahalılığını yaratan amillerin basında gelmektedir. Hayatı ucuzlatacak, memleketi refaha götürecek ve hazinenin gelirini arttıracak yegâne yol, serbest ticarete ve rekabete imkân vermektir. Serbest ticarete imkân verilmediği içindir ki; bugün gümrük depo ve antrepoları ithal malları ile dolu olduğu halde tüccar döviz bulamamakta ve ithal ettiği malların bedelini ödeyememektedir. İthalât ve ihracat politikasına ciddî bir veçhe verilemediği için büyük şehir piyasalarında kriz başlamıştır. İflâsların artmakta olduğu söylentileri kulaktan kulağa yayılmaktadır...¹⁵⁵”.

Demokrat Parti'nin en önemli eleştirisini dile getiren Lâçin, 7 Eylül kararlarının yıkıcı etkileri karşısında hükümetin gerekli tedbirleri almadığını, CHP'nin devletçiliği koyu bir şekilde devam ettirerek fiyatları istediği şekilde belirlemesinin tekelci anlayışlara sebep olduğunu vurgulamış, ithalatın arttığını belirtmiştir.

Saka hükümetinin ardından 16 Ocak 1949 tarihinde kurulan Şemsettin Günaltay hükümeti, sanayi alanında öngördüğü işleri hükümet programında ele alırken: “...Hükümet memleket iaşesini karşılamak, milli endüstriye gerekli ham maddelerle işletme malzemeleri sağlamak, döviz kaynaklarımızı kuvvetlendirmek ve iktisâdi kalkınmamızın temelini teşkil etmek ve istihsalı arttırmak üzere ziraatımızı beş yıllık bir gelişme programına bağlayacaktır. Devlet sermayesiyle girişilen teşebbüslerde mali imkânlarımızın müsaadesi nispetinde, basta kömür havzası olmak üzere, madenlerimizi modern teknik vasıtalarla mücehhez, rasyonel çalışır ve istikrarlı bir döviz kaynağı teşkil eder hale getirmek için planlı olmak kararındayız. Yurdumuzun yakıt ihtiyacını mümkün olduğu kadar linyit kömürleriyle karşılayarak maden kömürlerimizi önemli istihsal faaliyetlerinin ham maddesi ve döviz kaynağı olarak kıymetlendirmek amacımızdır. Hususi sermayenin iktisâdi sahalarda girişeceği teşebbüsleri teşvik etmek

¹⁵⁵ TBMM TD, Dönem: 8, Birleşim: 73, Oturum: 1, c.6, (18.06.1948), s.248-249.

*ve kolaylaştırmak Hükümetin başlıca şiarı olacaktır. Değerli Arkadaşlarım, Avrupa kalkınması için Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin girişmiş olduğu büyük ölçüde yardım hareketinden gereği gibi faydalanabilmeye azami derecede dikkat göstermek kararındayız. Hükümetiniz, bu yardımı kalkınma ve istihali çoğaltma işlerinde başlıca destek saymaktadır. Birleşik Devletlerin gösterdiği bu dostane anlayış hem ekonomik kalkınmamızı sağlamaya, hem de bu sayede Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtında faydalı bir unsur olmaya çalışacağız. Bunun için lazım gelen teşkilâtı kurmak yolundayız...*¹⁵⁶” olarak ifade etmiştir.

Buna karşılık olarak Demokrat Parti adına Adnan Menderes, bugünkü vaziyetin, Saydam’dan Saka’ya kadar bütün CHP hükümetlerinin birbirine zıt politikalar güttüklerini ifade etmiş ve hükümetlerin sürekli cihan harbinin olumsuz sonuçlarının arkasına saklanarak bahaneler üretmekte olduklarını belirtmiştir¹⁵⁷. 1946-1950 yılları arasında muhalefet partisi olarak siyasi hayata atılan Demokrat Parti, CHP’nin devletçi uygulamalarını sert bir dille eleştirmiştir. Devletçiliğin sınırlandırılması ve özel teşebbüsün bir an önce desteklenerek sanayileşmeye hız kazandırılması görüşü, Demokrat Parti milletvekillerini tarafından dile getirilmiş ve her defasında üzerinde ısrarla durulan bir konu olmuştur.

CHP hükümetlerinin savaş sonrasında sanayi alanında ön gördüğü hedefleri bir türlü gerçekleştirememesi, hazırlanan kalkınma planlarının hayata geçirilememesi sürekli eleştirilmiştir. Özellikle 1948 yılında bütçede ortaya çıkan devasa açıklar, hedeflerin tutturulamamasında ana etken olmuş ve Demokrat Parti, CHP’nin hükümet programlarında ifade edilen sanayi politikalarını yüzeysel, sığ ve afakî olmakla itham etmiş, bu hedeflerin daha net ve ayrıntılı olarak izah edilmesini istemiştir.

2.4. Demokrat Parti İktidarı Dönemi Hükümet Programlarında Öngörülen Sanayi Politikaları

CHP, İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlediği politikalar nedeniyle şiddetle eleştirilmiş ve kendisinden ayrılan milletvekillerinin kurduğu muhalefet partisi karşısında, iktidarı zamanla sallanmaya başlamıştı. Demokrat Parti, halkı, özellikle de halk arasında muteber kimseler olan sermaye sahiplerini izlediği liberal politikalar vasıtası ile yanına çekmeyi başarmış ve gittikçe güçlenen bir parti konumuna

¹⁵⁶ TBMM TD, Dönem: 8, Birleşim:36, Oturum: 1, c.15, (24.01.1949), s.164.

¹⁵⁷ TBMM TD, Dönem: 8, Birleşim:36, Oturum: 1, c.15, (24.01.1949), s.166.

yükselmşti. Nitekim CHP bundan etkilenmiş olacak ki koyu devletçilikten vazgeçmiş ve savaş döneminden kaynaklanan sıkıyönetim havasını yumuşatmaya çalışmıştır.

2.4.1. 1950 Seçimleri Öncesinde Sanayicilerin Siyasi Eğilimleri

Savaş sonrasında olumsuz geçen ekonomik dönemin ardından gittikçe artan muhalefet ile birlikte Demokrat Parti, CHP karşısında her geçen gün güçlenmekte idi. Bu durumun pek çok sebebi olmakla birlikte konumuz gereği sadece ekonomik ve sanayi meselelerine kısaca değineceğiz. Daha öncede değindiğimiz gibi savaş sonrasında bir türlü rayına oturtulamayan ekonomik hayat, enflasyondaki artış ve Türk Lirasının değer kaybetmesi, daha öne hazırlanıp başarılı bir şekilde uygulanan sanayi planlarının devam ettirilememesi CHP'ye addedilen bir başarısızlık olarak görölmüştür. Ayrıca kırsal kesimde yaşayan ve tarımla uğraşan köylüden savaş döneminde alınan Toprak Mahsulleri Vergisi, köylü kesimin gözünde CHP'ye karşı negatif bir hava oluşturmuştu. 1942 yılında sona eren teşvik yasasının yenilenmemesi, savaş döneminde çıkarılan ve sermaye sahiplerini hedef alan varlık yasası, milli korunma kanunu ve benzeri kanunlar nedeniyle zengin kesimin küştürölmesi, şehirlerdeki kesimin ve özel müteşebbisin tepkisini çekmeye yetmişti. En önemlisi izlenen devletçi politikalar nedeniyle ikinci plana atılan özel teşebbüs CHP iktidarına karşı artık sesini yükseltmeye başlamıştı. Bu durum İstanbul'da toplanan "1948 İktisat Kongresi'nde" kendini göstermeye başladı. Kongrede, " *Artık devletçilik iflas etmiş bir anlayıştır. Özel teşebbüse öncelik ve imtiyazlar vermek gerekir. Batılı anlamda bir devlet olduğumuza göre özel teşebbüse dayanan bir devlet idaresini gerçekleştirmek şarttır. Halk partisinin bugüne kadar izleye geldiği ekonomi politikası belki zaruretin bir ifadesidir ama artık bu durum değişmiştir. Hele ikinci Dünya Savaşı batının zaferi ile sonuçlanınca bu daha da kesin bir hale gelmiştir. Dış dünya ile sıkı ilişkiler kurmalı ve özel teşebbüs her alanda işe başlayabilmelidir*¹⁵⁸". Bu kongre İzmir İktisat Kongresinin toplanmasında etkili olan Milli Türk Ticaret Birliğinin devamı niteliğinde "İstanbul Tüccarlar Birliği" tarafından düzenlemiş olup devletin temsil edilmediği bir kongre olmuřtur¹⁵⁹. Bu yönüyle özel teşebbüsün varlığını hissettirdiği ve demokrasi-siyaset-ekonomi ilişkisinde kendi konumunu belirlemeye başladığı bir dönem olarak kabul edebiliriz.

¹⁵⁸ İbrahim DİNÇER, *age*, s.43.

¹⁵⁹ Tunç TAYANÇ, *age*, s.120.

1948 İktisat Kongresi ile sesini duyurmaya çalışan özel sektör, devletin artık kamu hizmetlerini kapsayan sağlık, eğitim, savunma yol vesaire gibi ana hizmetlerin yanında, uzun vadede kar getirecek işler ile meşgul olmasını, sanayi ve üretim işlerinin özel teşebbüse devredilmesini istemekteydi. Batı ülkelerinin kalkınmaları özel teşebbüse bağlanmış ve bu noktada ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve dış yarımalar konusunda batı ülkeleri ile irtibata geçilmesi istenmiştir.¹⁶⁰

Kongrede, sermaye sahibi özel müteşebbisler, CHP'ye iki seçenek sunmaktaydılar. Buna göre CHP, ya özel müteşebbisleri destekleyerek devletçiliği sınırlandıracak yahut yerini Demokrat bırakacaktı. Bu durumda Demokrat Parti, şehirli zenginlerin ve daha önce topraklandırma kanunu nedeniyle CHP ile arası açılan köy ağlarının desteğini de arkasına alarak 1950 seçimlerine katılmıştır.

2.4.2. 1950 Seçimleri ve Demokrat Partinin İktidara Gelmesi

Demokrat Parti, kuruluşundan itibaren seçimlerde yaşanan olumsuzluklar neticesinde seçim sisteminin değişmesi hususundaki görüşlerini dile gitmiştir. 1908'den beri iki dereceli olan seçim sistemi kaldırılarak tek dereceli seçim sistemine geçilmesi için CHP tarafından hazırlanan kanun teklifi ile Demokrat Parti'nin seçimleri boykot etmemesini sağlayarak oluşan gergin havanın yumuşatılmasını amaçlamıştır¹⁶¹. Böylece seçimlerin meşruiyeti garanti edilecekti. Bu hususta hazırlanan seçim kanununda değişiklik tasarısı 14 Mayıs 1946 tarihinde CHP tarafından TBMM'ye sevk edilmiştir. Tasarının gerekçesinde, "...Cumhuriyetimizi bir çeyrek yüzyıllık tecrübesinden sonra milletimizin kendi vekillerini doğrudan doğruya seçmesi esasına dayanan bir seçim kanunu tasarısı vücuda getirmek uygun görülmüştür..."¹⁶² ifadesiyle milletin kaderini tayin etmesinde doğrudan kendi vereceği oyların etkili olması gerektiği ve halkın bu olgunluğa eriştiği belirtilmiştir. Seçim kanununda değişiklik tasarısı, 5 Haziran 1946 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir¹⁶³.

Her ne kadar tek dereceli seçim sistemine geçilse de, seçimlerin açık oylama ve gizli sayım usulüne göre yapılması, demokratik olmayan bir tutum olduğundan II. Saka hükümeti döneminde, Demokrat Parti tarafından milletvekilleri seçim kanununda

¹⁶⁰ İbrahim DİNÇER, *age*, s.44-45.

¹⁶¹ Feroz AHMAD, *a.g.e*, s. 125.

¹⁶² TBMM TD, Dönem: 7, Birleşim:57, Oturum: 1, c.15, (14.05.1946), s.146.

¹⁶³ TBMM Kanunlar Dergisi, C.28, (Kanun No: 4918), s.726-735; Resmi Gazete, Sayı: 6326, 06.06.1946.

değişiklik tasarısı hazırlanarak 9 Temmuz 1948 tarihinde kabul edilmiştir¹⁶⁴. Bu değişikliğe göre gizli oylama ve açık sayım usulü getirilmiştir¹⁶⁵.

Demokrat Parti, seçim yasasında yapılan değişikliği, yargı denetimine açık olmadığından yeterli görmemiştir¹⁶⁶. Bu yetersizliklerin giderebilmek adına TBMM'ye yeni bir seçim değişikliği yasa tasarısı sunuldu. Bu tasarıda daha önce giderilemeyen antidemokratik usullerin yerine yenilerinin getirilerek daha demokratik, yeni bir seçim yasası teklifi sunulmuştur. 7 Şubat 1950 tarihinde mecliste görüşülen tasarı, 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilmiştir¹⁶⁷. Yeni seçim kanununa göre seçimler, başına yargıçların getirildiği seçim kurulları tarafından yönetilecek, seçim gizli oylama ve açık tasnif şeklinde olacak, Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan “Yüksek Seçim Kurulu” ile birlikte seçimler yargı denetimine tabi tutulacaktı¹⁶⁸. Böylece, Türk Demokrasi Tarihi açısından önemli bir dönüm noktası teşkil edecek olan seçimlerin şeffaf, denetime ve yargıya açık, demokratik bir ortamda gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler neticesinde sadece 69 milletvekili çıkaran CHP karşısında Demokrat Parti, oyların % 53.35'ini alarak, 487 üyelikten 408'ini kazanmış ve seçimlerin galibi olmuştur¹⁶⁹. Seçim sonuçları basında geniş yer bulmuştur. Seçim sonuçları, Demokrat Parti'nin açık bir zaferi¹⁷⁰, demokrasinin zaferi¹⁷¹, CHP'nin geçmişteki hatalarından kaynaklanan bir yaprak dükümü¹⁷² ve milletin CHP'ye verdiği bir ders¹⁷³ olarak köşe yazılarına taşınmıştır. Birbirinden farklı

¹⁶⁴ *TBMM Kanunlar Dergisi*, C.30, (Kanun No: 5258), s.787-793; *Resmi Gazete*, Sayı: 6957, 14.07.1948

¹⁶⁵ Md.24: Oy gizliliğini sağlamak amacıyla oy pusulaları beyaz kâğıttan olacaktı. Böylece, oy gizliliğini ihlal edeceği düşünülen çeşitli renkte kâğıtlar kullanmak yolundan vazgeçilecektir. Md. 25: İklim şartları ve zamanına göre havanın erken kararması göz önünde bulundurularak bir saat kısaltılmak suretiyle oy kullanma süresi saat 8'den 18'e kadar bir zamana indirilecektir. Md 27: Oylar sandıktan parti ve aday temsilcileri ile halkın huzurunda çıkarılıp sayılacaktı. Tasniften sonra, oy pusulalarının yakılmayıp, bir süre muhafaza altına alınacaktır. Seçim sonucu sandığın bulunduğu yerde asılmak suretiyle ilan edilecektir. Bkz. *TBMM TD*, Dönem: 8, Oturum: 86 c.12, (09.07.1948) s. 1097-1098.

¹⁶⁶ 9 Temmuz 1948 seçim kanunu değişikliği Meclis görüşmelerinde seçim ve sonuçlarının yargı denetimine tabi tutulmamasını eleştirmişlerdir. Bkz. *TBMM TD*, Dönem: 8, Oturum: 86 c.12, (09.07.1948) s. 13

¹⁶⁷ *TBMM TD*, Dönem: 8, Birleşim: 4, c. 24, (16.02.1950), s.710.

¹⁶⁸ *TBMM TD*, Dönem: 8, Birleşim: 4, c. 24, (16.02.1950), s.681.

¹⁶⁹ Oyların % 53'nü alan Demokrat Parti'nin, sandalye sayısının yaklaşık % 83'ünü almış olmasının sebebi, seçim sisteminde yer alan “çoğunluk” sisteminin bir sonucu olmuştur. Cem EROĞUL, *a.g.e*, s.84; Feroz AHMAD, *a.g.e*, s. 127.

¹⁷⁰ M. NERMİ, *Yeni İstanbul Gazetesi*, 17 Mayıs, 1952.

¹⁷¹ Feridun Osman MENTEŞOĞLU, *Ulus Gazetesi*, 15 Mayıs 1950.

¹⁷² *Yeni Sabah Gazetesi*, 17 Mayıs 1950.

¹⁷³ M. TUNCER, *Yeni Asır Gazetesi*, 17 Mayıs 1950.

görüşler olsa da seçimin galibi olan Demokrat Parti iktidarı, herkese göre Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Demokrat Parti'nin seçim sonuçları ile açık ara farkla galip gelmesi, Türkiye'de ilk kez farklı bir partinin iktidara gelmesi ve yıllardır hüküm süren CHP iktidarının muhalefet konumuna düşmesi ile sonuçlanmıştır. Bu yeni dönem, Türkiye'de birçok konuda ilklerin yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Seçim sonuçlarına, CHP'nin izlediği politikalar kadar¹⁷⁴, Demokrat Parti'nin CHP dönemindeki eski hataları ortadan kaldıracağını vaat etmesinin yanı sıra¹⁷⁵, köylü kesimin çektiği ekonomik sıkıntılara çözüm üretmesi ve liberal görüşleri ile sermaye sahiplerini etrafına çekmesinin etki ettiği söylenebilir. Bunun dışında önemli olarak görülebilecek, CHP'nin devletçi tutumu, bürokrasiyi milletin üstünde görerek bir baskı aracı olarak kullanması, iktidar ve millet arasında bir uçurumun olmasına sebep olmuştur. Nitekim Demokrat Parti'nin seçim sloganı “ Milletin Partisi” olmakla iktidar ile millet arasında bir bağ kurma girişimi olarak belirtebiliriz. Bu sonuçlar, milli iradenin zaferi ve “Ak Devrim” olarak nitelenmiştir¹⁷⁶. Böylece Türk Siyasi Tarihinde tek partili dönem sona ermiştir.

2.4.3. I. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen Sanayi Politikaları (22.05.1950-09.03.1951)

Seçimin ardından TBMM Refik Koraltan başkanlığında toplanarak yeni hükümetin kurulması için çalışmalara başlamıştır. İlk olarak cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış ve Celal Bayar 453 oydan 358'ini alarak yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir¹⁷⁷. Adnan Menderes yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve bakanlar kurulu listesini Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a sunmuştur. Bu listeye göre¹⁷⁸

Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul)

Devlet Vekili ve Başbakan Yardımcısı Samet AĞAOĞLU (Manisa)

Devlet Vekili F. Lütfi KARAOSMANOĞLU (Manisa)

¹⁷⁴ CHP Hükümet programlarının, birbirini takip eden, uyumlu programlar olmaması, sık sık hükümet değişikliği yapması, savaş sonrası bozulan ekonomiyi düzeltmek amacıyla getirdiği ağır vergiler, izlediği koyu devletçilik politikalarıyla sermaye sahiplerini küstürmesi olarak ifade edilebilir.

¹⁷⁵ Daha önceki siyasi parti denemelerinde olduğu gibi irticai olarak görülen faaliyet ve söylemlerden çok dikkatli bir şekilde imtina etmesi ve iktidar partisinin bir oyunu neticesinde kurulmuş bir parti olmadığını noktasında halkın güvenini kazanması olarak ifade edebiliriz. Ayrıca bkz. Cem EROĞUL, *age*, s.87-88.

¹⁷⁶ Mim Kemal ÖKE, Erol Mütercimler; *Yalnızlıktan Saygınlığa: Demokrat Parti'nin Dış Politikası*, Ankara, 2000, s.34.

¹⁷⁷ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 1, c. 1 (22.05.1950), s.7-8.

¹⁷⁸ Kazım ÖZTÜRK, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul, 1968, s.345.

Adalet Vekili Halil ÖZYÖRÜK (İzmir)
Milli Savunma Vekili Refik Şevket İNCE (Manisa)
İçişleri Vekili Rüknettin NASUHİOĞLU (Edirne)
Dışişleri Vekili Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul)
Maliye Vekili Halil AYAN (Bursa)
Milli Eğitim Vekili Hüseyin Avni BASMAN (İzmir)
Bayındırlık Vekili Fahri BELEN (Bolu)
Ekonomi ve Ticaret Vekili Zühtü Hilmi VELİBEŞE (İzmir)
Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili Nihat Reşat BELGER (İstanbul)
Gümrük ve Tekel Vekili Nuri ÖZSAN (Muğla)
Tarım Vekili Nihat İYRİBOZ (Çanakkale)
Ulaştırma Vekili Ahmet Tevfik İLERİ (Samsun)
Çalışma Vekili Hasan POLATKAN (Eskişehir)
İşletmeler Vekili Mehmet Muhlis ETE (Ankara)

Yeni bakanlar kurulu, 22 Mayıs 1950 tarihinde başlayan görüşmeler neticesinde, 2 Haziran 1950 tarihinde 282 kabul oyu ile TBMM’nden güvenoyunu alarak görevine başlamıştır¹⁷⁹.

Demokrat Parti, seçimlerin ardından hükümetini kurarak güvenoyu almak üzere mecliste hükümet programını açıklamıştır. Demokrat Parti, 1946-1950 yılları arasında CHP hükümet programlarının açıklanması sırasında sürekli eleştirdikleri CHP politikalarından uzak yeni politikalar ileri sürmesi halk tarafından beklenmekteydi. Seçimlerde zengin kesimin ve özel teşebbüsün desteğini arkasına alan Demokrat Parti’nin, yeni süreçte Liberal politikalar eşliğinde sanayi yatırımlarının daha çok özel sektör tarafından yapılmasını sağlayacak tedbirler alması beklentisi hâkimdi. Aslında ekonomideki en önemli mesele, yatırımların kimin tarafından yapılmasından çok CHP döneminden süregelen bütçe açıklarının ve yatırım kaynaklarının nereden ve nasıl temin edileceğidir.

Başbakan Adnan Menderes, 29 Mayıs 1950 tarihinde, Hükümet Programını açıklamak üzere kürsüye gelmiş ve milli iradenin tam ve serbest olarak yansıdığı 9. Meclis döneminin, milli tarihte her açıdan önemli bir yer arz edeceğini belirtmiştir¹⁸⁰.

¹⁷⁹ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 5, Oturum: 1, c. 1 (02.06.1950), s.144-147.

¹⁸⁰ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.24.

Menderesin ifadesi ile dönem şöyle tanımlanmıştır: “*Şüphe yok ki; on dört Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihi bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarihi günün hatırasını yalnız partimiz değil, Türk Demokrasisinin bir zafer günü olarak yâd ediyoruz*¹⁸¹”. Türk Demokrasi Tarihi açısından seçim sisteminin değişmesi hakikaten demokrasinin ve hür iradenin tam manası ile tesis edilmesini sağlamak yolunda atılan önemli bir adımdır. Diğer türlü açık oylamada halk başkalarının tesiri ve baskısı altında oy verebilirdi. Böylelikle bu durum ortadan kalkmış, seçimlerin yargı güvencesi altında demokratik bir ortamda gerçekleşmesi için özen gösterilmiştir.

Menderes, yeni hükümetin eski hükümetlerin bir devamı olarak değil, halkın iradesi ile iktidara gelmiş yeni bir hükümet¹⁸² olarak ifade ettikten sonra sabık hükümetlerin yanlış politikalarının neticesinde ülke ekonomisinin nasıl bir noktaya getirildiğini ifade etmiş ve yeni dönem hükümet programında ekonomiyi kalkındırmaya yönelik yapılacak faaliyetler hakkında açıklamalarda bulunmuştur.

Menderes hükümet programında sanayi yatırımları hususunda izleyecekleri politikaları izah etmeden evvel, önceki hükümetlerin başarısız olma sebeplerini, hükümetin baskıcı politikalarının iktisadi hayata da yansıdığını belirterek, bunun neticesinde kapitalist, bürokratik ve inhisarcı bir devlet tipinin ortaya çıktığını ifade etmiştir. İzlenen bu politikaların neticesinde devlet masraflarının arttığını ve devletin borçlanmaya sürüklendiğini, iktisadi hayatın kısırlaştırılarak iş alanlarının ve üretimin genişlenmesine engel olunduğunu ifade etmiştir¹⁸³.

Başbakan Menderes, sanayide devlet teşekküllerinin, ağır ve rekabet edemeyen işleyişini, yüksek maliyetler neticesinde alım gücünün azaldığını, bankaların gereken krediyi sağlayamadığı ve neticesinde sektörel daralmaların yaşandığını şu sözler ile eleştirmiştir: “...devlet iktisâdi teşekküllerinin ve her türlü gümrük duvarları ve türlü imtiyazlar himayesinde verimsiz çalışmaları ve mamullerini pahalıya mal edip pahalıya satmaları memleketi ayrıca tazyik eden mühim bir yük teşkil ede gelmiştir. Devlet imalatçılığı gibi devlet nakliyeciliği de bu memlekete çok pahalıya mal olmaktadır. Devlet demiryollarının, akaryakıt fiyatlarının maksat tahtında çok yüksek tutulmasına ve yolsuzluğa rağmen şimdiden motorlu nakil vasıtalarıyla rekabet edemez hale gelmiş olmasının manası budur. İnhisarcı bir zihniyetle ele alınan devlet deniz nakliyeciliğinin

¹⁸¹ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.24

¹⁸² TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.24

¹⁸³ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.25-26.

iktisadiyatımız üzerindeki menfi tesirleri yanında bir de milli ticaret donanmamızın inkişafına engel olmuş bulunmasının zararlarını ilâve etmek icap eder. Devlet bankacılığı ile devletin istikraz politikasının rasyonel bir yolda olduğu iddia olunamaz. Faiz ve Iskonto hadlerinin yükseldiği şüphe yok ki, iş ve istihsal hayatı üzerinde daima menfi tesirler icra edegelmiştir. Bundan başka, istikraz imkânları daraldıkça devlet faiz hadlerini yükseltmiş ve bu suretle de yerli sermaye terakümü ve bunun istihsale akışı önlenmiştir. Bu yüzden, memlekette, istihsal hacmimizle mütenasip bir kredi hacminin husûl bulması bir türlü mümkün olamamıştır¹⁸⁴”. Başbakanın bu sözleri, geçmişteki yapılan hataları eleştirdiği gibi bundan sonra izlenecek politikaların da bu çizgiden uzak olacağı mesajını da vermektedir.

Başbakan Menderes, sanayi politikalarını da kapsayan, iktisadi ve mali düşüncelerine göre takip edilecek yolu dört ana başlık altında ifade etmiştir¹⁸⁵. Buna göre:

1. Bütün devlet hizmetlerinin görülmesinde azami tasarruf zihniyetiyle hareket ederek devlet masraf ve külfetlerini asgariye indirmek ve devlet bütçelerini iktisadi bünyemizin gücü ile uygun ve reel olarak dengeli bir hale getirmek. Ancak bu şekilde iktisâdi bünye ferahlığa kavuşturulmuş ve yarının iktisâdi refahı ve mali istikrarı teminat altına alınmış olacaktır.

2. İktisâdi cihazlanmamızı süratlendirmek, Bu maksatla;

A) Bütçede envestisman¹⁸⁶ mahiyetinde olan kısmı, mümkün olduğu kadar genişletmek ve bunun dışındaki bütün imkânlarımızı da yalnız ve yalnız istihsale yönelik alanlara aktarmak;

B) Özel teşebbüsün kendini hukuki ve fiili emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirleri almak ve onun süratle gelişmesine yardım etmek,

C) Memlekette mevcut sermayenin istihsale akmasını kolaylaştırmak,

D) Yabancı teşebbüs sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını sağlamak ve gereklerini yerine getirmek.

3. İktisâdi cihazlarımız için devlet bütçesinden envestisman mahiyetinde ayrılacak tahsisatı memleketimizin tabii şartları göz önünde bulundurularak vücuda getirilecek bir plana bağlamak.

¹⁸⁴ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.26.

¹⁸⁵ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.26-27.

¹⁸⁶ Envestisman, sermayenin gelir getirecek kârlı işlere yatırılmasıdır.

4. *Üretim hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve her çeşit bürokratik engellerden kurtarmak.*

Demokrat parti iktidarının iktisadi hayatı kalkındırmaya yönelik belirlediği bu dört esas, sanayi politikalarının da temelini oluşturmuştur. Temel prensipler olarak kabul edeceğimiz bu esasları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Devlet kurumlarında tasarrufun sağlanması ve ülkemizin imkânları ile örtüşen gerçekçi ve dengeli bütçeler hazırlamak
- Sermayeyi, gelir getirebilecek ve üretimi arttıracak alanlara kaydırmak ve mümkün olduğunca bu alana ayrılan bütçeyi genişletmek
- Özel müteşebbislerin rahatça gelişebilmeleri için gereken şartları iyileştirmek ve kendilerini güvende hissetmelerini sağlamak
- Yabancı sermayenin ülkeye gelmesini kolaylaştıracak tedbirler almak ve gelişmiş ülkelerin teknik imkânlarından faydalanmak

Menderes'e göre bu temel esaslar üzerin inşa edilecek olan politikalar eşliğinde sanayi ve iktisadi hayat, daha ileri bir seviyeye ulaşarak gelişme kaydedecekti. Çünkü eskiden afakî planlar ve gerçeği yansıtmayan bütçe hesaplamaları nedeniyle ülke ekonomisi, gittikçe kötüye gitmekte ve devlete yük olmakla israfa sebep olmaktaydı. Dolayısıyla yeni dönemde bu hatalara düşülmeden ülke sanayisi kalkınmaya geçebilecekti.

Bu esaslardan anlaşılan ve hükümet programının başka yerlerinde de geçen ifadelerle göre¹⁸⁷ diğer bir mesele ise devlet müdahalelerini asgariye indirmek, bir taraftan devlet teşekküllerinin iktisadi sahadaki alanlarını daraltmak ve özel teşebbüse gereken kolaylığın ve güven ortamının sağlanması suretiyle mümkün olduğunca özel teşebbüsü desteklemek olarak ifade edilebilir.

Yabancı sermayenin de desteğini alarak ülke ekonomisini canlandırmayı hedefleyen Menderes, bu amaçla gerek teknik gerekse sermaye yönüyle gelişmiş ülkelerin desteğinin alınmasına kanaat getirmişti. Böylelikle birbirini tetikleyen sanayi işletmelerinin rekabet ederek Avrupa standartlarında üretim yapacak yerli sanayi işletmelerinin varlığını sağlayabileceklerdi. Çünkü üstün teknoloji ile üretim yapan yabancı işletmeler ülkede yerli sermayeye örnek teşkil edebilirdi.

Menderes, gerek parti programında gerekse hükümet programında da belirttiği gibi devletin iktisadi devlet teşebbüslerine girişmesini belirli şartlara bağlanması

¹⁸⁷ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.26-29.

hususunu şu şekilde ifade etmiştir: “Devletin doğrudan doğruya iktisâdi teşebbüslere girişmesi nazım veya murakabeci olarak iktisâdi sahada üzerine vazifeler alması ancak bir istisna teşkil etmeli ve ancak kati zaruret haline inhisar etmelidir. Bundan böyle amme karakterini haiz olmayan sahalarda işletmeciliğe geçmeyeceğimiz gibi muhtelif sebepler altında kurulmuş olan işletmeleri, amme hizmeti gören ve ana sanayiye taalluk edenler hariç, muayyen bir plan dâhilinde elverişli şartlarla peyderpey hususi teşebbüse devretmeye çalışacağız. Devlet iktisâdi teşekkül ve teşebbüslerinin iktisâdi bünye üzerinde teşkil etmekte oldukları ağırlığı hafifletebilmek için idare ve murakabelerini de daha sağlam esaslara bağlamak ve füzuli görülen teşkilâtı lağvetmek kararındayız. Ticari sahada iç dış şartların müdahaleyi zorlamadığı hallerde işi serbest ve normal kaidelere bırakmak asıl olacaktır¹⁸⁸”.

Buna göre Menderes Hükümeti, devletin iktisadi teşebbüslere girişmesini ancak ve ancak çok gerekli durumlar halinde olması gerektiğini savunmuştur. Kamuya hizmet etmeyen alanlarda devlet teşebbüslerinin olmayacağını belirtmiştir. Kamu yararına hizmet eden ve ana sanayi işletmesi olarak nitelenen devlet teşekküllerinin dışında kalan devlet işletmelerinin, elverişli şartlar sağlandığı takdirde, peyderpey özel teşebbüse devredileceğini açıklamıştır. Bu görüş daha önce hazırlanan Demokrat Parti programında da yer almaktaydı¹⁸⁹.

Menderes, Hükümet Programını açıklarken değindiği diğer bir husus ise Devlet Tekelciliğidir. Bu mesele hakkında görüşleri, diğer sanayi politikalarına paralellik arz etmekle birlikte, eki hükümetlerin izlediği politikaların aksinedir. Bu meseleye yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir: “Tekel mevzuunda asıl söyleyeceklerimiz, bir vergi olmak hedefini çoktan aşmış bulunan devlet inhisarcılığını asgari hadde indirmek kararındayız. Memleket ekonomisinde bir taraftan müstahsili diğer taraftan müstehliki yakından alâkadar eden bu konuların işletilmesinde mücerret devlet elinde bulunmaktan doğan ve hususi teşebbüslere yer vermeyen veya onlara üstün tutulan zihniyetin sona erdiğini şimdiden açıklayabiliriz. Bunlardan hangilerinin doğrudan doğruya hususi teşebbüslere bırakılması ve hangilerinin ne gibi şartlarla devlet elinde kalması gerektiğini tayinde kullanacağımız ölçü devlet masraflarına karşılık bulmak ve bunu kolayca elde etmek hedefi yerine memleket iktisadiyatını mali politikanın dar

¹⁸⁸ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.27-28.

¹⁸⁹ Demokrat Parti Programı, md.47, Ankara, 1946.

*çerçevesinden kurtararak vatandaş faaliyetine hasretmek imkânlarını aramak ve hazırlamak olacaktır*¹⁹⁰.

Bu görüşler ışığında, Demokrat Parti hükümetinin, iktisadi alandaki devlet girişimlerinin azaltılması yolunda atılacak adımlara, devlet tekelliliğinden vazgeçilmesini de ekleyebiliriz. Üretici ve tüketiciyi yakından ilgilendiren bu konuda, devletin elinde bulundurduğu imkân ve şartlar nispetinde, özel sektörün rekabet gücünü kırdığını vurgulamıştır. Bu sebeple yeni dönemde de bu zihniyeti kıracak adımların atılacağı belirtilmiştir. Bunun nasıl yapılacağını ifade ederken, meseleyi en basit haliyle gelir-gider ilişkisi üzerinden değil, ülkeyi bu dar politikalardan kurtarmak amacıyla özel teşebbüsleri bu alanlara sevk edebilecek şartların oluşturulması için çalışılması olarak belirtmişlerdir.

Gümrük mevzuatına da değinen Başbakan, gümrük tarifelerinin, uluslararası anlaşmaların gereğine göre, memleketin ihtiyaçlarını gidermek ve bunu sağlayacak şartların iyileştirilmesi amacıyla yeniden veya toptan gözden geçirilerek kanunlaştırılmasını zorunlu bir hal olarak gördüklerini belirtmişlerdir¹⁹¹.

Ülke ekonomisinde katkısı yüksek olan ve nüfusun %80'inin meşgul olduğu ziraat işleri hakkında izlenecek politikalara değinen Başbakan, öncelikle ilkel yöntemlerle yapılan üretimin ülke ekonomisine katkısının olamayacağını vurgulayıp bir an önce tarımda ve sulamada teknolojik imkânların arttırılması suretiyle üretimin arttırılmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Yine bu amaç doğrultusunda Ziraat Bankasının sermayesi ve işlevlerinin arttırılmasını amaçladıklarını belirtmişlerdir¹⁹².

Genel itibari ile parti programına sadık kalarak hazırlanan Demokrat Parti Hükümet Programı, "Liberal" bir çizgide hazırlanmıştır. Program hakkında görüşlerini belirtmek isteyen CHP oturumun Çarşamba gününe ertelenmesini istemiş ve istekleri kabul edilmiştir¹⁹³.

Hükümet programının görüşülmesine geçildiğinde muhalefetin bu konudaki görüşlerini milletvekilleri tarafından dile getirilmiştir. Bu amaçla söz alan CHP Trabzon milletvekili Faik Barutçu, hükümetin programda yer alan son dönemlere ait eleştirilere cevaben, CHP'nin cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yaptığı tüm çalışmaları ve içine bulundukları zorlukları ifade ederek partisini savunmuştur. Bunun dışında hükümet

¹⁹⁰ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.28.

¹⁹¹ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.28.

¹⁹² TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.28.

¹⁹³ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.32.

programının muğlâk ifadeler içerdiğini ve ayrıntılı bilgiler verilmediğinden bahsedilmiştir. Barutçunun açıklamaları eski CHP hükümet programlarının bir tekrarı olarak kabul edilebilir.¹⁹⁴ Ancak Barutçu'nun Hükümet programı ile ilgili değindiği çok önemli bir husus vardır. Daha önce hükümetin eleştirmiş olduğu ve vurguladığı bir konuyu şu sözler ile dile getirmiştir: *“Devletin ele alacağı işlerin uzun vadeli umumi bir plâna bağlanmak suretiyle önceden herkesçe bilinmesi imkânının teminine dair hükümetin beyannamesinde bir kayda tesadüf etmiyoruz. Vaktiyle muhalefet saflarında hararetli tartışmalara konu teşkil etmiş olan bu plân mevzuunu hükümete hatırlatmak isteriz*¹⁹⁵”. Barutçu, bu eleştirisinde haklıydı. Nitekim Demokrat Parti programında da bu ifade yer almaktaydı¹⁹⁶. Bu sebeple daha önce CHP'yi eleştirdikleri ve kendi parti programında yer almasına rağmen bundan bahsetmemeleri eleştirilmesi gereken bir konuydu. Hükümet adına söz alan Samet Ağaoğlu bu eleştiriye cevaben: *“Programda iktisadi işlerin bir plâna bağlanmadığı söyleniyor. Bu plân mefhumu garip bir mefhumdur. Plândan eğer birtakım fabrikaları gelişi güzel yan yana dizerek, milletin takatini, maliyetleri hesaplamadan, esaslı mahreçlere dayanmadan, meydana getirmek ise, yine eğer plândan maksat 10 - 20 sene müddetle hükümet mesuliyetini ve Büyük Millet Meclisi murakabesini kaldıracak, yok edecek taahhütlere girmek ise böyle bir plân mefhumu bizden çok uzaktır. Bu, ne Anayasamızla ne de parti telâkkimizle ve ne de memleketin umumi masraflarıyla kabili teliftir. Fakat buna mukabil arkadaşlar, plândan maksat memleketin iktisadi kalkınmasını muayyen bir istikamete götürmek için hazırlanmaksa bu manada plân, Menderes Kabinesi programının 8'nci sayfasında sarahaten ifade edilmiştir. Programı tetkik için iki günlük bir müddet verildiği halde gözden kaçırmışlar ve zühul etmişlerdir*¹⁹⁷”. Samet Ağaoğlu, etraflıca çizilmiş bir sanayi planının olmamasını şekilcilikten uzak kalmak olarak ifade ettikten sonra, plan yerine uygulanacak iktisadi esasların, Menderes tarafından ifade edildiğini belirtmiştir. Böylece Demokrat Parti'nin önünü görmeden bir plan yapmak yerine yaşanan gelişmeler ve ihtiyaçlara göre anlık müdahaleler şeklinde sanayi politikalarına yön vereceği anlaşılmaktadır.

Özel teşebbüsü destekleyen, teşvik eden ve yatırımların bu yolla gerçekleştirilmesini savunan hükümet, beş yıllık kalkınma planlarında olduğu gibi hangi

¹⁹⁴ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 4, Oturum: 1, c. 1 (31.05.1950), s.43.

¹⁹⁵ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 4, Oturum: 1, c. 1 (31.05.1950), s.47.

¹⁹⁶ Demokrat Parti Programı, md.43, Ankara, 1946.

¹⁹⁷ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 5, Oturum: 1, c. 1 (02.06.1950), s.96.

alanlara hangi yatırımların yapılacağını önceden bir plan dâhilinde yapmaktan vazgeçtiği anlaşılmaktadır. Bunun yerine ileride de değinilecek olan yabancı sermayeyi teşvik kanununda olduğu gibi bir takım yönlendirmelerin yapılması yolunu tercih ettiği görülmektedir. Özel sektöre hangi tarihte nereye hangi fabrikayı kuracağını belirtmek mümkün değildir. Demokrat Parti'nin liberal sanayileşme anlayışı da burada kendini gösterip devletin özel sektörü yönlendirme ve teşvik etme gibi anlayışlarla murakabe pozisyonunda olacağı söylenebilir. Bu durumda özel sektörün yapacağı yatırımların alanlarına ve hangi alanlarda ne ölçekte tesislerin kurulacağına tabii olarak özel sektör karar verecektir. Böylesi bir durumda devlet özel sektöre ilişkin planlamasını ancak ve ancak gelişmesini arzu ettiği alanlara teşvikler yaparak belirleyebilir. Nitekim Nizamettin Ali Sav, 1950 yılında yazmış olduğu eserinde bu durumu şöyle izah etmektedir: “*Planlı sanayiden anlaşılan şudur: Ferdin teşebbüsüne dokunulmayacak, mülkiyet hakkı baki kalacak, fakat istihsal, tedavül ve istihlak hedef rakamlarını gerçekleştirecek surette cereyan edecektir*¹⁹⁸”. Yani önemli olan planlı sanayide özel sektöre doğrudan müdahale etmek yerine üretimin hedefleri tutturacak şekilde gelişimini sağlamaktır. Dolayısıyla CHP, devletçi sanayileşme politikasını savunsa da aslında Demokrat Parti'nin her şeyi akışına bırakması doğru değildi. Nitekim en azından çıkaracağı teşvikler aracılığı ile özel sektörü gelişmesini istediği alanlara yönlendirmesi ve desteklemesi gerekirdi.

Zamanla görüleceği gibi devletin üretim işlerinden tamamen çekilmesi söz konusu değildir. Demokrat Parti iktidarına göre, belirli sektörlerin devlet eliyle yürütülmesi sebebiyle oluşan israf ve işlerin ağırdan alınması gibi nedenlerden sektörel körelmelerin de meydana geldiği görülmektedir. Bu durum devleti zarara uğrattığı gibi özel sektöründe rekabet gücünü kırmaktadır. Bu nedenle Demokrat Parti, bazı özelleştirmeleri savunmaktadır. Bu konuyla ilgili Menderes hükümet programında: “*Bundan böyle amme karakterini haiz olmayan sahalarda işletmeciliğe geçmeyeceğimiz gibi muhtelif sebepler altında kurulmuş olan işletmeleri, amme hizmeti gören ve ana sanayiye taalluk edenler hariç, muayyen bir plan dâhilinde elverişli şartlarla peyderpey hususi teşebbüse devretmeye çalışacağız. Devlet iktisâdi teşekkül ve teşebbüslerinin iktisâdi bünye üzerinde teşkil etmekte oldukları ağırlığı hafifletebilmek için idare ve murakabelerini de daha sağlam esaslara bağlamak ve fuzuli teşkilâtı lağvetmek*

¹⁹⁸ Nizamettin Ali SAV, *age*, s.115.

*kararındayız*¹⁹⁹”. Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi hükümetin amacı devletçiliği tamamen ortadan kaldırmak değil, devlete yük olan kurumların kapatılması ve özel sektörün kendi imkânları ile yürütebileceği alanların devredilmesini savunmaktadır. CHP eski devlet bakanı Cemil Sait Barlas bu özelleştirme planlarını şiddetle eleştirmiş ve bu durum için “*Bir insafsızlık şaheseri*” ifadesini kullanmıştır²⁰⁰

Muhalefetin hükümet programı hakkındaki görüşlerini belirtmesinin ardından söz alan Menderes, sanayideki plansızlık iddialarına şu şekilde cevap vermiştir: “*Muhterem arkadaşlar; gariptir ki, uzun vadeli iktisada kalkınma teşebbüslerinin bir plâna bağlanması lüzumundan bahseden ve programımızda buna dair bir ifadeye rastlamadığını söyleyen muhalefet sözcüsü, kendi partisi iktidarda iken böyle bir plân yapmak söyle dursun, bugüne kadar muhtelif bakanlıkların birkaç yıllık çalışmalarını dahi esaslı hiçbir programa bağlayamamış olduğunu bilmekte değil midir? Hâlbuki bizim programımızda envestisman mahiyetinde olan Devlet teşebbüslerinin bir plâna bağlanması hususu açıkça ifade edilmiş bulunmaktadır*²⁰¹”. Menderes, iktisadi devlet teşebbüslerinden gelir getirecek mahiyette olanlar ile ilgili bir planlamanın yapılacağını yinelemiştir.

Menderes, dış ticaret ile ilgili olarak, gayelerinin maliyetleri düşürerek yüksek kalitede mal üretimini sağlayacak politikalar ile uluslararası fiyatlar ile tesviye ederek liberal esaslara bağlı kalarak dünya ticaretine uyum sağlamayı amaçladıklarını belirtmiştir²⁰².

Uzun süren görüşmelerin ardından oylamaya geçilmiş ve 487 üyeden 282 kişi oylamaya katılmış ve 282 milletvekili de olumlu yönde oy kullanarak, I. Menderes Hükümeti, görevine başlamıştır. Oylamaya aralarında Demokrat Parti milletvekillerinin de olduğu 192 kişi katılmamıştır²⁰³.

2.4.4. II. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen Sanayi Politikaları (09.03.1951-17.05.1954)

I. Menderes Hükümeti yaklaşık 10 ay süreyle iktidarda kalmış ve bu sürede, yerel seçimler yenilenmiş, askeri ve bürokratik kadrolarda değişiklikler yapılmış, Kore’ye asker gönderme kararı alınmış ve ezanın Arapça okunma yasağı

¹⁹⁹ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.27-28.

²⁰⁰ *Son Posta Gazetesi*, 26 Temmuz Çarşamba.

²⁰¹ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 5, Oturum: 2, c. 1 (02.05.1950), s.138.

²⁰² TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 5, Oturum: 2, c. 1 (02.05.1950), s.138.

²⁰³ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 5, Oturum: 2, c. 1 (02.05.1950), s.143.

kaldırılmıştır²⁰⁴. Demokrat Parti'nin iktidar olduğu bu dönemde parti içi çatışmalar nedeniyle partiden istifalar olmuştur. Hükümetten ilk istifa Milli Eğitim Bakanı Avni Başman'dan gelmiş, ardından Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger, Menderesin sürekli müdahalelerine dayanamadığı gerekçesi ile istifa etmiş ve Maliye Bakanı Halil Ayan'nın Menderes ile düştüğü fikir ayrılığından dolayı istifa etmesinden sonra hükümet 8 Mart 1951 tarihinde istifa etmiştir. Demokrat Parti'nin bu kadar kısa bir sürede iç çekişmelere maruz kalmasında Menderes'in Atatürk ve İnönü gibi "Tek Adam" olma düşüncesinin olması ihtimaller arasındadır. Çünkü gelen istifaların arkasında yukarıda belirtildiği gibi Menderes ile olan anlaşmazlıklar yatmaktadır.

9 Mart 1951 tarihinde, II. Menderes Hükümeti kurulmuştur. İkinci Menderes Hükümeti kabinesi şöyledir²⁰⁵:

Bakanlar Kurulu

Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul)

Devlet Vekili ve Başbakan Yardımcısı Samet AĞAOĞLU (Manisa)

Devlet Vekili Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur)

Devlet Vekili Refik Şevket İNCE (Manisa)

Adalet Vekili Rüknettin NASUHİOĞLU (Edirne)

Milli Savunma Vekili A. Hulusi KÖYMEN (Bursa)

İçişleri Vekili Halil ÖZYÖRÜK (İzmir)

Dışişleri Vekil Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul)

Maliye Vekili Hasan POLATKAN (Eskişehir)

Milli Eğitim Vekili Ahmet Tevfik İLERİ (Samsun)

Bayındırlık Vekili Kemal ZEYTİNOĞLU (Eskişehir)

Ekonomi ve Ticaret Vekili Mehmet Muhlis ETE (Ankara)

Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili Ekrem Hayri ÜSTÜNDAĞ (İzmir)

Gümrük ve Tekel Vekili Rıfkı Salim BURÇAK (Erzurum)

Tarım Vekili Nedim ÖKMEN (Maraş)

Ulaştırma Vekili Seyfi KURTBEK (Ankara)

Çalışma Vekili Nuri ÖZSAN (Muğla)

İşletmeler Vekili İbrahim Hakkı GEDİK

²⁰⁴ Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınları, Ankara, 2011, s.202-203.

²⁰⁵ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 56, Oturum: 1, c. 1 (26.03.1951), s.28-29.

Yeni kabinede bazı değişiklikler olmuş, sanayiye ilgilendiren İşletmeler Bakanlığına İbrahim, Hakkı Gedik, Ekonomi, Çalışma Bakanlığına Nuri Özsan, Ticaret Bakanlığına ise Mehmet Muhlis Ete getirilmiştir. Başbakan Adnan Menderes, Hükümet programını açıklamak üzere söz almış ve eski Demokrat Parti hükümet programı ile yeni Demokrat Parti hükümet programı arasında esaslı bir değişikliğin olmadığını belirtmiştir²⁰⁶

Menderes, yeni hükümetin sanayi politikalarına ilişkin olarak, üretimi ve üreticiyi desteklemek ve teşvik etmenin yanı sıra tüketici haklarının da savunucusu olacaklarını belirtmiştir²⁰⁷. Bunun dışında sanayi ve maden işlerinde üretimi arttırmanın ana gayeleri olduğunu ifade etmiş ve üretimin kaliteli, ucuz ve bol miktarda piyasaya arz edilmesi için çalışacaklarını beyan etmiştir²⁰⁸.

Devletçilik ve özel sektör ilişkilerinin önceki hükümet programında bahsedildiği üzere olacağını şu sözler ile dile getirmiştir: *“Devlet işletmeciliğinin sadece ana sanayiye taalluk eden işlerle amme karakterini haiz işlere hasredilmesi ve bunlar haricindeki sahalarda yeniden iktisâdi teşebbüslere girişilmemesi evvelce muhtelif mülahazalarla Devlet tarafından kurulmuş işletmelerden bu ölçüye uymayanlarının da muayyen bir plan dâhilinde ve elverişli şartlarla peyderpey hususi teşebbüslere devrine çalışılması ve bu suretle Devletin, iktisadın içinde değil üstünde yer alması şeklinde ifadelendirebileceğimiz temel görüşümüz üzerinde duracağız. Devlet elindeki işletmelerden her biri bugüne kadar ayrı ayrı incelenmiş ve bunlardan hangilerinin, ne gibi şart ve usullerle hususi teşebbüse devredilebileceği yolundaki çalışmalar ilerlemiştir. Bu işletmelerden hususi teşebbüse devredileceklerin devirleri anına kadar rasyonel ve rantabl bir şekilde idameleri ve hususi ellere geçerken ekonomik değerlerinde her hangi bir zaif unsuru bulunmaması da üzerinde duracağımız bir mevzu olacaktır²⁰⁹”*. Bu ifadelere göre daha önceki hükümet programına sadık kalınmış ve daha önce bahsedilen kamu yararına yönelik olmayan iktisadi devlet teşekküllerinin özel teşebbüse devredilmesine yönelik çalışmalar yapıldığından bahsedilmiştir.

Tekel konusuna da değinen Başbakan Menderes, ülkedeki iş hacminin daralmasına sebep olduğundan dolayı ülkedeki kibrit ve av malzemeleri tekellerinin tamamen kaldırılmasına yönelik çalışmaların sona erdiğini ve bunun dışında kalan

²⁰⁶ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.60.

²⁰⁷ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.63.

²⁰⁸ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.63.

²⁰⁹ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.63-64.

ispirto ve içki üretiminin özel sektör tarafından da üretilebilmesine müsaade edecek çalışmaların da tamamlanarak, bu konularla ilgili kanun tasarılarının hazırlandığını belirtmiştir²¹⁰. Bu ifadeyle Menderes hükümetinin belirli alanlarda izlenen devlet tekeli politikasından vazgeçerek, söz konusu alanlarda özel teşebbüsünde faaliyet gösterebilmesini amaçladıklarını belirtebiliriz.

Gümrük konusunda ise daha önce de belirtildiği üzere değişiklik yapılması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Gümrük tarifesinin gerek tasnif ve gerekse resim hadleri bakımından yurdun ekonomik ve mali ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ve milletlerarası çalışmalarla ahenkli olarak yeniden tanzimini lüzumlu görmekteyiz. Gümrük ve tekel kaçakçılığı ile müessir bir tarzda mücadele için gerekli tedbirleri almak kararındayız*”²¹¹. Gümrük tarifeleri noktasında ithalat ve ihracat mallarının yurdun ekonomik ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde, uluslararası çalışmalarla uyumlu olarak yeniden ayarlanması gerektiği vurgulanarak ülke ticaretinin dış ülkeler ile entegrasyonuna dikkat edilmeye çalışıldığı söylenebilir. Diğer bir nokta ise gümrük ve tekel kaçakçılığının yasaklanması ve etkili bir şekilde mücadele edilmesi için gereken tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.

Sanayi ve ticaretin en önemli unsurlarından biri olan ulaşım hakkında: “...*Kara, deniz ve demiryollarından mürekkep münakale sisteminin ahenkli şekilde ve birbirini tamamlayıcı olarak geliştirilmesi gerektiğine kani bulunuyoruz*”²¹² sözleri ile ülkedeki ulaşımın sanayiye olumlu anlamda tetikleyecek bir şekilde, karayollarının demiryolları ile birlikte limanlara ulaşabilecek bir şekilde tasarlanarak geliştirilmesini hedeflediklerini belirtmiştir.

Hükümet programında ye alan en önemli ifadelerden birisi de yabancı sermayenin ülkeye girmesini hedefleyen ifadedir: “*İstihali hızlandırmaya matuf olarak, ecnebi sermayenin memlekete gelmesini sağlayabilecek bir kanun tasarısı da hazırlanmıştır*”²¹³. Ülke kalkınmasında sadece yerli imkânlar neticesinde hâsıl olan kaynakların dışında, yabancı sermayeye de önem verilerek, söz konusu sermayenin ülkeye taşınabilmesi için gereken yasal düzenleme üzerinde çalışıldığı belirtilmektedir. Böylece ülke kalkınmasına ayrılan bütçeler azaltılıp başka alanlara sevk edilebilecek ve yabancı sermaye ile birlikte üretim yapan yerli sanayici rekabet anlayışı gereği kendini

²¹⁰ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.64.

²¹¹ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.64.

²¹² TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.64.

²¹³ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.63.

geliştirmek zorunda hissedecekti. Bu konuya ileriki bölümlerde ayrıca ayrıntılı olarak değinilecektir.

Menderesin hükümet programını açıklamasının ardından görüşmelere geçilmiş ve sözü muhalefet almıştır. Muhalefetin program üzerinde çalışmak isteği üzerine müzakereler üç gün sonraya ertelenmiştir²¹⁴.

2 Nisan 1951 Pazartesi günü, meclis hükümet programını müzakere etmek üzere tekrar toplanmış ve muhalefet adına sözü Faik Barutçu almıştır. Barutçu, hükümet programlarında sanayi politikalarından ziyade, fiyat artışlarının alım gücünü zorladığını, Türk parasının değer kaybettiğini dile getirerek para ve maliye politikalarını eleştirmiştir²¹⁵.

Genel olarak görüşmelerde, demokratik esaslar üzerinde durulmuş ve sanayi işlerinden pek bahsedilmemiştir²¹⁶. Görüşmelerin ardından oylamaya geçilmiş ve hükümet, 346 oy alarak görevine başlamıştır²¹⁷.

2.4.5 1954 Seçimleri ve III. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen Sanayi Politikaları (17.05.1954- 09.12.1955)

2 Mayıs 1954 tarihinde yenilenen genel seçimler, %88.63'ü bulan bir katılım oranıyla gerçekleşti. Seçim sonuçlarına göre oyların %56.61'ini alan Demokrat Parti birinci sırada, %34.78 ile CHP ikinci sırada yer aldı. Buna göre Demokrat Parti oylarını %3 oranında artırmış iken, CHP ise %5'lik bir kayıpla seçimleri tamamladı. Bu sonuçlara göre Demokrat Parti, milletvekillerinin %92.98'ini alarak 503 milletvekili çıkarırken, CHP ise %5.52'lik oranla ancak 31 milletvekili çıkarabildi²¹⁸. Bu sonuçlara göre Demokrat Parti, oy oranını arttırmakla birlikte, halkın genelinden desteğini arkasına almıştı. Bu sonuçlara göre, Demokrat Parti'nin iktidardaki ikinci dönemi başlamıştır. Seçim sonuçları, CHP içerisinde çöküntü ve dağılmaya sebep olmuştu²¹⁹. Yeni dönemin, Demokrat Parti açısından ise yükselişin zirvesi ve çöküşün başlangıcı olarak değerlendirildiği gibi²²⁰, Demokrat Parti'ye yöneltilen eleştirilerin sebebinin eski

²¹⁴ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (02.04.1951), s.66.

²¹⁵ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 59, Oturum: 1, c. 6 (02.04.1951), s.76-84.

²¹⁶ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 59, Oturum: 1, c. 6 (02.04.1951), s.92-94, s.99-100, 112-114, 114-119.

²¹⁷ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 59, Oturum: 1, c. 6 (02.04.1951), s.124.

²¹⁸ C. EROĞUL, *age*, s.138-139.

²¹⁹ Tevfik ÇAVDAR, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1955*, Ankara, 1996, s.49.

²²⁰ Şevket Süreyya AYDEMİR, *İkinci Adam (1950-1964)*, c.3, İstanbul, 1983, s.155.

iktidarlarını ve prestijlerini kaybedenlerin eski güçlerine kavuşma arzusunun bir tezahürü olarak ta nitelendirilmiştir²²¹.

Seçim sonuçlarının açıklanması ile birlikte meclis toplanmış ve yapılan oylama neticesinde Refik Koraltan tekrar Meclis Başkanlığına seçilmiştir²²². Ardından yapılan cumhurbaşkanlığı seçim sonucuna göre Celal Bayar, tekrar Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir²²³. Göreve gelen Bayar, Demokrat Parti adına hükümeti kurmakla görevlendirdiği Adnan Menderes, kabinesini kurarak meclisin güvenoyuna sunmuştu²²⁴. III. Menderes Hükümeti şu şekilde kurulmuştur:

Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul)

Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı Fatin Rüştü ZORLU

(Çanakkale)

Devlet Vekili Mükerrerem SAROL (İstanbul)

Devlet Vekili Osman KAPANI (İzmir)

Devlet Vekili Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul)

Adliye Vekili Osman Sevki ÇİÇEKDAĞ (Ankara)

Milli Müdafaa Vekili İbrahim Etem MENDERES (Aydın)

Dâhiliye Vekili Namık GEDİK (Aydın)

Hariciye Vekili Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul)

Maliye Vekili Hasan POLATKAN (Eskişehir)

Maarif Vekili Hüseyin Celal YARDIMCI (Ağrı)

Nafia Vekili Kemal ZEYTİNOĞLU (Eskişehir)

İktisat ve Ticaret Vekili İbrahim Sıtkı YIRCALI (Balıkesir)

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Behçet UZ (İzmir)

Gümrük ve İnhisarlar Vekili Emin KALAFAT (Çanakkale)

Ziraat Vekili Nedim ÖKMEN (Maraş)

Münakalat Vekili M. Muammer ÇAVUŞOĞLU (İzmir)

Çalışma Vekili Hayrettin ERKMEN (Giresun)

İşletmeler Vekili Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur)

²²¹ H. Bayram KAÇMAZOĞLU, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul, 1983, s.167.

²²² TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 1, Oturum: 1, c. 1 (14.05.1954), s.5-6.

²²³ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 1, Oturum: 1, c. 1 (14.05.1954), s.6-8.

²²⁴ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: Olağanüstü, Oturum: 2 c. 1 (17.05.1954), s.17-18.

Yeni kurulan kabinede değişiklikler olmuş, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına İbrahim Sıtkı Yırcalı, Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığına Emin Kalafat, Çalışma Bakanlığına Hayrettin Erkmen ve İşletmeler Bakanlığına da Fethi Çelikbaş getirilmiştir. Hükümetin göreve başlaması için gereken güvenoyundan önce hükümet adına Başbakan Adnan Menderes, Mecliste hükümet programını okumak üzere kürsüye gelmiştir. Meclisi selamlamanın ardından yeni kurulan hükümetin farklı bir partinin iktidarı olmadığını, hükümet programında esaslı bir değişikliğe gidilmediğini sadece yaklaşımlarda değişiklik olabileceğini ifade etmiştir²²⁵. Menderes, yeni hükümet programını açıklamadan önce geride bırakılan dört yılın muhasebesini yaparak, bundan sonraki sürecin de bu çalışmaların bir devamı niteliğinde olacağını ve liberal politikalara devam edileceğini açıklamıştır²²⁶. Bu bağlamda yaptığı açıklamalar ile 1950-1954 yılları arasında hükümetin iktisadi alanda yaptığı faaliyetleri 5 başlıkta toplamıştır²²⁷. Buna göre 1950-1954 yılları arasındaki hükümet politikalarına göre tarımın, sanayi ve ticaretin ve geçim kaynağının % 80'ni oluşturduğunu ifade eden Menderes, tarımın büyük bir dikkat ve ehemmiyetle ön plana çıkarıldığını belirtmiştir. İktisadi alanda teçhizatlaşmayı sağlayarak tüm gücüyle iktisadi kalkınmaya yönelik faaliyetlere harcadığı ifade etmiştir. Özellikle özel teşebbüsün korunması, desteklenmesi ve sermayenin üretime aktarılması hususunda sadece yerli imkânların değil, çıkarılan kanunlar vasıtasıyla yabancı sermayeyi de kapsayacak şekilde, topyekûn olarak ülke kalkınması yolunda desteklendiğini ifade etmiştir²²⁸.

Menderes, 1950 yılına göre bir misli artan ülke kaynaklarının aynı şekilde bundan sonraki süreçte de ülke kalkınmasına süratle aktarılacağını ifade etmiştir²²⁹. Menderes, öncelikle paranın kıymetinin korunması hususunda şunları belirtmiştir: *“...Binaenaleyh para kıymetinde yapılacak ayarlama veya düşürmelerin süratli inşâ ve inkişâf safhasında bulunan milli ekonomimizi ve milli kalkınma hamlelerimizi sekteye uğratmaktan başka bir netice vermeyeceğine kaniyiz. Görülüyor ki, memleketin iktisadi ve mali durumunda bizi bu neviden ameliyelere zorlayan hiçbir sebep mevcut değildir...”*²³⁰. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Türk Lirasının değerini korumaya

²²⁵ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.21.

²²⁶ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.21-22.

²²⁷ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.26.

²²⁸ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.26.

²²⁹ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.26.

²³⁰ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.27.

yönelik tedbirleri almak suretiyle üreticiyi ve tüketiciyi koruyarak ülke ekonomisinin ve sanayinin zor durumda kalmasının önüne geçileceği belirtilmiştir.

Başbakan Menderes, üretimi desteklemek üzere sanayicilerin ihtiyaç duyduğu kredi imkânlarının sağlanması gerekliliğini şu sözler ile dile getirmiştir: “...*Milli istihşali arttırmaya matuf gayretlerin ve bilcümle iktisâdi faaliyetlerin müsait kredi imkânlarına, sağlam esaslar üzerine kurulmuş kuvvetli ve mazbut banka hizmetlerine ihtiyaç arz etmekte olduğu malumunuzdur. İstihşale sermaye yatırımlarının teşviki ve milli tasarrufun istihşal faaliyetlerine tevcihi için Bakanlar Kanunu ile menkul kıymetler ve kambiyo borsaları mevzuatının bu yeni anlayışla ele alınmasını ve bilhassa sanayi erbabı ve madencilerle denizcilerimizin kredi imkânlarına kavuşturulmasını icap ettirmektedir. Gerek bu sahaların ve gerek diğer istihşal ve iş kollarının ihtiyaçlarını göz önünde tutarak hazırlanacak olan yeni kanun tasarıları önümüzdeki devrede tetkik ve tasvibinize arz olunacaktır. Bu memleketin iktisâdi kalkınmasının süratle tahakkuk ettirilmesinde ve istihşal hacminin arttırılmasında hulasa umumiyetle iktisâdi faaliyetlerde hususi teşebbüs ve sermayeyi esas addetmekte ve ona en büyük kıymeti atfetmekteyiz...*²³¹”. Kredi meselesi, gerek parti programında, gerekse 1951 Sanayi kongresinde dile getirilen ve acil çözüm üretilmesi istenen konuların başında gelmekteydi. Nitekim istihşalin arttırılması hususunda, sanayicinin sermayece yetersiz kaldığı durumlarda, sanayiciye destek olacak banka kredilerinin temin edilmesi oldukça önemliydi. Böylelikle yeni yatırımların yapılması ve mevcut işletmelerin genişletilmesi için gereken sermaye temin edilebilecekti. Ayrıca sanayinin gelişmesine yönelik kanunların bir an önce çıkarılması için gereken çalışmaların yapılacağı ifade edilmektedir.

Devlet teşekkülleri ve özel sektör ilişkilerine değinen Menderes, konuyla ilgili olarak daha öncede ifade edildiği gibi, özel teşebbüs ve sermayenin geliştirilmesi amacıyla gereken güven ortamının oluşturularak özel teşebbüs ile devlet teşekküllerin eşit şartlarda çalışabilmesi için gereken şartların sağlanacağı belirtilmiştir. Bu amaçla özel teşebbüsün devlet yardımlarından istifade ettirileceği ve sanayiciye geniş imkânların tanınacağını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, küçük sanayi erbabının ve esnaf teşekküllerinin çağdaş devletlerdeki seviyeye ulaştırılması için kredi ihtiyaçlarının karşılanacağını belirtmiştir²³².

²³¹ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.27-28.

²³² TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.28.

Başbakan Menderes, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve petrolerin işletilmesi ile ilgili olarak kararlı bir tutum sergileneceğini ve petrol işletmelerinin bir an önce açılması için gereken her türlü zorluğun üstesinden gelineceğini ifade etmişlerdir²³³. Bu bağlamda ifade ettikleri sözler önem taşımaktadır: “*Memleketimize gelerek, yerli sermaye ve teşebbüsün yanı başında ve onunla iş birliği halinde çalışmak isteyen yabancı sermaye ve teşebbüs erbabı ve teknisyenlere her türlü kolaylık ve imkân sağlanmış bulunmaktadır. Bu vadideki faaliyetlerimize ve yabancı sermayenin memleketimize akmasını temin hususundaki gayretlerimize hızla devam edileceğiz*”²³⁴. Menderes bu ifadesinde, yabancı sermayenin yerli sermayeye eşlik ederek, bir yandan ülkeye sermaye akışını gerçekleştireceğini, öte yandan yabancı sermaye ile birlikte ülkeye gelecek teknik bilgi ve elemanlar aracılığı ile sanayinin gelişmesine katkı sağlayacağını hedeflemişti. Bununla birlikte Menderes’e göre, yeraltında çıkarılmayı bekleyen petrolerin bir an önce çıkarılarak, neticelerinin ileriki yıllara yansımaları beklenmekle birlikte, ülke ekonomisine akacak sermayenin yaşanılan döviz sıkıntılarını gidereceğini düşünmüştür.

Menderes’e göre sanayinin, iktisadi kalkınmaya bağlı olarak ülke genelinde bu denli hızlı gelişmesi, kolay ve rahatça yapılacak türden bir iş değildir. Üstelik daha önceki CHP iktidarları döneminde, sanayinin ihmal edildiği, geri plana itilerek üretimin azaldığı, en basit tüketim mallarının dahi ithal etmek suretiyle temin edildiği bir dönemden, bugünlere büyük bir çaba ve emek harcanarak gelindiği ifade edilmiştir²³⁵. Ancak son dönem CHP hükümetleri savaş sırasında ve sonrasında yaşanan darboğazların içerisinde sürekli bütçe açıkları vermek suretiyle, yüksek savunma bütçelerinden geri kalan kısıtlı sermayenin doğru alanlara aktarılması hakikaten zor görünmekteydi. Oysa Demokrat Parti, Marshall yardımları sayesinde ve savaşın yıkıcı tesirlerinin son bulduğu bir dönemde ekonomik bir genişleme yaşamaları gayet tabiidir. Dolayısıyla CHP ve Demokrat Parti dönemlerini içerisinde bulundukları şartlara göre değerlendirdiğimiz takdirde bu ifadelerin biraz abartılı olabileceği düşünülebilir. Ayrıca ilerde değinileceği gibi 1955’ten sonra başlayan ekonomideki gerileyiş, halkı CHP dönemindeki günlere geri götürecek ve temel ihtiyaç malları için kuyruklar oluşmaya başlayacaktır²³⁶.

²³³ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.28.

²³⁴ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.28.

²³⁵ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.29.

²³⁶ Feroz AHMAD, *age*, s.139.

Sanayi konusunda izlenecek politikalara değinen Menderes hedeflerini ve izlenecek metotları şu sözler ile ifade etmiştir: “...Bir taraftan ihracatımızı artırıp ithalâtımızı memleketimizde kuracağımız sanayi mamullerinin istihlâki suretiyle azaltmak için istihsal hacmini artıracak envestismanlara gitmek diğer taraftan da iktisâdi kalkınma dolayısıyla artan istihlâk seviyesini tatmin etmek, yabancı memleketlerden geniş miktarda ithalât yapılmasını icap ettirmektedir. İktisâdi kalkınma devrelerinin zaruri bir şartı bulunan bu yüksek seviyeli ithalâtın mucip olduğu muvakkat tediye güçlükleri ve geçici döviz darlığının tesirlerinin izalesi mevzuu üzerinde dikkat ve hassasiyetle durulmakta devam olunacaktır. Memleketin iktisâdi kudretini arttırmaya ve bütün vatandaşların istihsal faaliyetlerini desteklemeye matuf temel tesislere ait sermaye yatırımlarını uzun ve orta vadeli dış kredilerle finanse etmek hususundaki faaliyetlerimize hız ve vüsat verilecektir. Memleketimizin bugünkü geniş ihtiyaçları, mahrumiyetleri ve dertleri 1950 senesine kadar yapılan yatırımların hiç bir mana ifade etmeyecek kadar az ve verimsiz sahalara tevcih olunmasından ileri gelmektedir. İktidarımız tarafından girişilmiş bulunan muazzam sermaye yatırımları tahakkuk ettikçe, kurulan tesisler işletmeye açıldıkça müstakbel refah ve kalkınmamızın kaynakları da süratle inkişafa mazhar olacaktır. Son dört yıl içinde sarf ettiğimiz gayretler neticesinde süratle artmaya başlanmış bulunan milli istihsalimiz ve daha şimdiden birkaç mislini bulmuş olan ihracat kudretimiz sayesinde ve yakın bir istikbalde, hâlihazır geçici tediye güçlüklerimizin bertaraf edildiği ve dış mali ve iktisâdi münasebetlerimizde hakiki ve çok yüksek seviyeli bir muvazeneye ulaşıldığı vakit bugünkü çalışmalarımızın ve gayretlerimizin kıymet ve ehemmiyeti daha iyi anlaşılmış olacaktır...”²³⁷. Demokrat Parti, daha önceki politikalarında herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Yeni dönemde de yerli üretimin arttırılması hususunda gerekli tedbirlerin alınacağı ve ithalatın imkânların elverdiği ölçüde yerli üretimler ile karşılanacağı, böylece dış ticaret açığının azaltılarak döviz darboğazlarının engelleneceğini ifade etmiştir. Yine buna bağlı olarak, sanayicilerin orta ve uzun vadeli dış krediler ile destekleneceği belirtilmiştir. Sınırlı kaynakların, isabetli alanlara yatırılması suretiyle, sanayinin ileri götürülebileceği hükümet programında belirtilmiştir.

Sanayiciler üzerinde ağır yükler oluşturan ve maliyetleri arttırarak fiyatların yükselmesine yol açan vergilerin sanayiciyi ezmeyecek şekilde tekrar gözden

²³⁷ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.29-30.

geçirileceğini ifade eden Menderes, bu amaçla ilk olarak imalat vergisini kaldırdığını duyurmuştur²³⁸.

Hükümet Programının okunmasının ardından muhalefetin program hakkındaki görüş ve temennilerini ifade edebilmeleri amacıyla oturumun 26 Mayıs 1954 tarihinde tekrar toplanmasına karar verilmiştir²³⁹.

CHP adına parti programını değerlendiren, Server Somuncuoğlu, iktisadi ve sanayi politikaları iki açıdan eksik bularak eleştirmiştir. Buna göre ilk eksiklik hükümetin sanayi politikalarını bir programa dâhilinde yürütmediğidir. Sanayinin yoğunlaşacağı alanlar ve bölgeler, fiyat politikaları, kredi imkânları ve üretim araçlarının belirli bir plana bağlı olarak belirtilmediğini dile getirmiştir. İkinci olarak eksiklik ise iktisadi faaliyetleri koordine edecek bir kurumun olmayışdır. Ülkemizde hem devlet teşekküllerini, hem de özel sermayeyi yönlendirecek, sanayinin ne ölçüde ve hangi alanlarda olması gerektiğini belirleyebilecek bir kurumun gerekli olduğunu savunmuşlardır²⁴⁰. CHP'nin bu eleştirisi daha önceki eleştirileriyle benzerlik taşımaktadır. CHP bu eleştirilerde haklı görünse de, Demokrat Parti iktidarının liberal bir politika izlemesi nedeniyle herhangi bir plan yapması oldukça zor görünmektedir. Ancak hususi teşebbüsleri hangi alanlarda teşvik edeceğini bir program halinde önceden belirterek özel teşebbüsü yönlendirmesi önemli bir zorunluluktur. Çünkü sanayinin belirli alanlara sıkışıp kalmasını engelleyecek, geri kalmış sektörlerin ihya edilmesini sağlayacaktı. Bu yönüyle bu eleştiri haklı ve yerinde bir eleştiri olarak görülebilir.

Muhalefetin eleştirilerinden sonra Demokrat Parti adına söz alan Samet Ağaoğlu, Demokrat Parti iktidarının plansız, programsız bir şekilde kalkınmaya çalıştığı ifadesine cevaben, gelişmiş memleketlerde izlenecek planın, parti programından ibaret olduğunu vurgulamış ve kendilerinin de plan-program olarak daha önce belirledikleri parti programına uygun hareket ettiklerini dile getirmiştir²⁴¹. Ardından söz alan Menderes, CHP'nin plansızlık eleştirileri hakkında: “...Eğer bu memleketin kaderi onların plânlılığı yüzünden kendi devirlerindeki “gibi 20 sene olduğu yerde kalmışsa ve kendi zuumlarınca bizim plansızlığımız yüzünden dört sene içinde su noktaya varmışsa, o plân kahrolsun, bu plansızlık mübarek olsun...”²⁴²” sözleri ile cevap vermiştir. Daha sonra Demokrat Parti adına söz alan Samet Ağaoğlu hükümete yöneltilen plansızlık

²³⁸ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.30.

²³⁹ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (24.05.1954), s.34.

²⁴⁰ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 4, Oturum: 1, c. 1 (26.05.1954), s.51.

²⁴¹ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 4, Oturum: 1, c. 1 (26.05.1954), s.69.

²⁴² TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 4, Oturum: 1, c. 1 (26.05.1954), s.79.

eleştirilerine şu şekilde cevap vermiştir: “Bugüne kadar bu kürsüden müteaddit defalar birçok hatip tarafından, bir plân yoktur, bir program yoktur, plânlara bağlamak lâzımdır, programlara bağlamak lâzımdır, diye konuşulmuştur. Hangi programlar? Hangi plânlar? Kendilerinin yaptığı beş senelik programlara mı? Plân ve program mefhumunu gayet iyi idrak etmek lâzımdır. Totaliter rejimlerin plân ve programları başka türdür, gelecek Hükümetleri angaje eder, doğmamış çocukları angaje eder. 20 senelik plânlar yaparlar. Demokratik rejimlerde ise plân her şeyden evvel partilerin programlarıdır, arkadaşlar. Bu programın tatbiki hususunda partinin programı dışına katiyen çıkılmamak suretiyle her gelen Hükümetin, öne alacağı meseleler vardır, arkaya bırakacağı meseleler vardır. Derhal arz edeyim, yalnız arz ettiğim şekilde plân anlayışını tenkit ediyorum. Korkarım ki, içlerinden birisi, Samet plansızlık fikrindedir, diye yazar. Hayır... Yalnız anladığınız manada plân fikrinin aleyhindeyim. Hükümet iktisadi edebiyatından, hayat pahalılığı mevzuunu çıkarmıştır, dediler. Bir partinin grubu namına konuşulurken kelimelere çok dikkat etmek lâzımdır. Demek ki, program da iktisadi meselelere ait bütün o kısımları edebiyattan mı addediyorlar? Öyle mi? Nasıl olur? Dört seneden beri başlamış bir iktisadi gelişmenin devamını gösteren bir program karşısındayız. Dört seneden beri yapılmış olan nihayetsiz iktisadi işler vardır, tohumları atılmış nihayetsiz, iktisadi işler var nihayet plân halinde ve tahakkuk etmesi için tedbirleri alınmış birçok işler var. Bütün bunlar bir edebiyattan mı ibarettir?...²⁴³”

Demokrat Parti her ne kadar planlı sanayileşmeyi parti programına sadık kalmak olarak anlamış olsa da, kısa bir süre sonra elde edilen başarının dış yardımlar ile kabaran ekonomik göstergelerden kaynaklandığı gerçeğiyle yüzleşecek ve yanıldıklarını anlayacaklardır.

Müzakerelerin ardından oylamaya geçilmiş ve III. Menderes Hükümeti, 491 kabul oyu ile 26 Mayıs 1954 tarihinde görevine başlamıştır. Yeni dönem sanayi politikalarında belli bir değişiklik görülmemektedir. Hükümet programına göre geçmiş yıllarda uygulanan sanayi politikalarına devam edileceği belirtilmiştir. Demokrat Parti bu dönemde oy oranını arttırıp tek başına iktidar olduğu için başta anayasal düzenlemeler olmak üzere birçok antidemokratik olarak telakki edilen uygulamaları kaldırması beklenirken, tek parti döneminde olduğu gibi iktidarın elini güçlendirdiği için demokratikleşme yolunda beklentilerin aksine pek bir değişiklik yapmamıştır. Bu durum, İkinci Menderes Hükümeti döneminde Millet Partisi milletvekili Osman

²⁴³ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 4, Oturum: 1, c. 2 (26.05.1954), s.69.

Bölükbaşı tarafından şu şekilde eleştirilmiştir: “...Kanunlar aynı kanunlar. O halde değişen ne? Hukuk devletinde teminat, şahıslardan gelmez. Kanun ve müesseselerden gelir. Müesseseleri kurmazsak, kanunları değiştirmezsek, nasıl olur da bu memlekette demokrasiyi kurduk, pürüzsüz bir hukuk devleti tesis ettik iddiasıyla milletin karşısına çıkabiliriz. Sakin olunuz Sayın Celâl Bayar’ın sözlerini burada nakletmiş bulunuyorum. Ben fazla bir şey ilâve ettiğime kani değilim. Meslekten yetişmiş birçok insanlar mevcut iken öyle vali tayinlerine şahit oluyoruz ki, idareyi demokratlaştırma politikasıyla taban tabana zıttır. Kusura bakmayın, sizinkilerin sözlerini tekrarlıyorum, kendiminkileri de müsaade buyurun bir defa tekrarlayayım. Yeni Hükümetin programında hâkimlerin teminatının arttırılacağı ileri sürülmektedir. Acaba bu teminatı arttırmaktan maksat nedir? Adalet cihazını icra kuvvetinin nüfuz ve tesirinden tamamıyla masun bulunduracak bir sisteme doğru mu gidiyoruz?...²⁴⁴” Osman Bölükbaşı’nın önceki dönemde yaptığı bu eleştirilerin gereği yapılmamış olacak ki, benzer eleştirileri bu dönemde de devam ettirmiştir. Buna göre: “...Demokrat Parti’nin muhalefetteki mücadelesinde bir bayrak olarak kullandığı ve bir ayda değiştirileceğini vaat ettiği antidemokratik kanunlar, iktidarlarının ilk yıllarında Cumhurbaşkanının Meclis nutuklarındaki sarıh beyanlarına rağmen itina ile muhafaza olunmakta ve bunlara yenileri ilâve edilmektedir...²⁴⁵” Bölükbaşı’nın bu ifadeleri karşısında Demokrat Parti adına konuşan Samet Ağaoğlu, Bölükbaşının sürekli aynı sözleri tekrar edip durduğunu belirtip kısa bir demokrasi dersi vermiştir: “...Yürütelim arkadaşlar, bu mevzuları yürütelim. Bir anayasa mahkemesi teşkil edelim, hatta onun üstünde başka mahkemeler kuralım. Bu gün dünyada Demokrasi dışında tek fikir kalmadı. En müstebit memleketlerden en hür idarelere kadar hepsi demokrasiye istinat etmektedirler. Şayet İngiltere’de Anayasa mahkemesi yoksa İngiltere’de demokrasi mevcut değil midir? Bunlar teknik mevzulardır; her zaman ortaya atmak hata olur. Ve şimdiden sonra bu hatadan içtinap etmek lâzımdır. Demokrasi bir milletin kendi kendini idare etmesi rejimidir. En kaba, ilk mekteplerden itibaren okutulan değişmez kaide budur. Türkiye’de Türk milleti kendi kendini idare etmeye başlamıştır. Büyük Millet Meclisi 1950 ve 1954 senelerinde en hür millet reyile toplanmış bulunmaktadır²⁴⁶...” Ağaoğlu, demokrasiyi tanımlarken, kısa sığ ve ilkel bir biçimde ele almış, sadece yönetim ile alakalı kısma değinmiş ve insan hak ve hürriyetlerine değinmemiştir. Oysaki demokrasi

²⁴⁴ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 59, Oturum: 2, c. 2 (02.04.1951), s.108.

²⁴⁵ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 4, Oturum: 2, c. 1 (26.05.1954), s.62.

²⁴⁶ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 4, Oturum: 2, c. 1 (26.05.1954), s.69.

Ağaoğlu'nun bahsettiğinden daha büyük ve geniş manada hürriyetleri kapsayan bir kavramdır. Oysa Demokrat Parti iktidarının, Bölükbaşı'nın bahsettiği düzenlemeleri yapmaması Demokrat Parti'ye ve Türk Demokrasi Tarihine büyük kayıplar verdirmiştir. Denilebilir ki, Demokrat Parti de zamanında eleştirdiği CHP gibi tek başına iktidar olmanın verdiği rahatlıkla hareket etmekte, özellikle partisine faydası dokunan anti-demokratik uygulamaları görmezden gelmekteydi. Konumuz gereği üzerinde çok durmuyoruz.

2.4.6. IV. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen Sanayi Politikaları (09.12.1955-25.11.1957)

6-7 Eylül olaylarıyla başlayan ve gittikçe alevlenen tartışmalar nedeniyle ve yolsuzluk iddiaları nedeniyle III. Menderes Hükümetinde görev alan bakanlar yoğun baskılar neticesinde istifalarını Başbakan'a sunmuş ve akabinde zor durumda kalan Menderes, istifa etmek üzereyken Sarolist Formül olarak ta tarihe geçen Demokrat Parti Milletvekili Mükerrer Sarol'un formülü ile durumu kurtarmıştır. Buna göre Menderes, kürsüye çıkacak ateşli bir konuşma yaparak sadece kendisi için güvenoyu isteyecekti. Bunun üzerine Menderes kürsüye çıkmış ve etkili bir konuşma yapmış ve gereken güvenoyunu almıştır. Bunun üzerine Bayar hükümeti kurma görevini tekrar Menderes'e vermiştir²⁴⁷. Menderes, muhalefetin yoğun tepkilerinden dolayı eski bakanların çoğunu değiştirmiş ve yeni kabinede dokuz yeni bakana yer vermiş ve Mecliste güvenoyu almak üzere hükümet programını açıklamıştır. Yeni kurulan hükümet kabinesi şöyledir²⁴⁸:

Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul)

Devlet Vekili Mehmet Cemil BENGÜ (Ordu)

Devlet Vekili Semi ERGIN (Manisa)

Devlet Vekili Emin KALAFAT (Çanakkale)

Devlet Vekili Hüseyin Celal YARDIMCI

Adliye Vekili Hüseyin Avni GÖKTÜRK (Niğde)

Milli Müdafaa Vekili Adnan MENDERES (İstanbul) Vekâlet

Dâhiliye Vekili İbrahim Etem MENDERES (Aydın)

Hariciye Vekili Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul)

²⁴⁷ Hüseyin ŞEYHANLIĞOĞLU, *age*, s. 212-213.

²⁴⁸ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 12, Oturum: 2, c. 8 (09.12.1955), s.235-236.

Maliye Vekili Nedim ÖKMEN (Maraş)

Maarif Vekili Ahmet ÖZEL (Sivas)

Nafia Vekili M. Muammer ÇAVUSOGLU

İktisat ve Ticaret Vekili Fahrettin ULAS (İstanbul)

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Nafiz KÖREZ (Manisa)

Gümrük ve İnhisarlar Vekili Hadi HÜSMAN (İstanbul)

Ziraat Vekili Esat BUDAKOGLU (Balıkesir)

Münakalat Vekili Arif DEMIRER (Afyonkarahisar)

Çalışma Vekili Mehmet Mümtaz TARHAN (Ankara)

İşletmeler Vekili Samet AGAOGLU (Manisa)

Kabinenin açıklanmasının ardından hükümet programına geçilmiştir. Menderes, hükümet programını açıklarken ilk olarak geçmiş yıllara dair genel değerlendirmeler yaptıktan sonra yeni dönemde izlenecek olan iktisadi meselelere ve sanayiye dair hedeflerini açıklamıştır. Buna göre ilk olarak 1950'den beri takip ettikleri tarımsal kalkınma politikalarına devam edileceği, birçok alanda sanayinin hammaddesi olan tarımsal üretimin modern tekniklerle geliştirilmeye devam edileceğini belirtmiştir²⁴⁹.

Sanayi politikaları ile ilgili hedefler doğrultusunda atılacak adımları sıralayan Menderes, konuyla ilgili ilk olarak, bütçedeki yatırım işlerine ayrılacak miktarın arttırılması suretiyle, yapılacak yatırımların ülkenin doğal kaynaklarını göz önünde bulundurarak, bir plan dâhilinde yürütüleceğini ifade etmiştir²⁵⁰. IV. Menderes Hükümeti programı da öncekiler gibi Demokrat Parti programında belirtilen esaslara dayanmaktadır. Burada da devlet yatırımlarının belirli bir plan dâhilinde gerçekleşeceğinden bahsedilmektedir. Buradan anlaşılan Demokrat Parti iktidarının devletçilikten tamamen vazgeçmediği ve özel sektör ile devlet yatırımlarının beraber görüldüğü karma ekonomi modelini devam ettirdiği söylenebilir.

Menderes, özel teşebbüs ile alakalı olarak devletin zararlı müdahalelerinden ve bürokratik engellerden kurtararak süratle geliştirilmesi gerektiğini, bunun yanı sıra sermaye birikimin sağlanması ve sanayi faaliyetlerine aktarılması için gerekli tedbirlerin alınacağını belirtmiştir. Halkın temel ihtiyaçları, sanayicinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve yedek parça ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla sanayi yatırımlarının

²⁴⁹ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 14, Oturum: 1, c. 8 (14.12.1955), s.252.

²⁵⁰ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 14, Oturum: 1, c. 8 (14.12.1955), s.252.

arttırılarak genişletilmesi suretiyle yaşanan sıkıntıları giderecek adımların atılacağı belirtilmiştir²⁵¹. Menderes'in özel sektörün gelişimine ilişkin izleyeceği politikaları ifade eden bu sözleri, daha önceki parti ve hükümet programlarında da geçtiği biçimde tekrar edilmiş olup yeni hükümet döneminde de bariz bir değişiklik olmamıştır.

1951 Sanayi kongresinde, sanayiciler tarafından dile getirilmiş olan Ekonomi Bakanlığının müstakil olarak bir Sanayi Bakanlığının kurulması talebi, Menderes tarafından altı yıl sonra da olsa dikkate alınmış ve İşletmeler Bakanlığı yerine Sanayi ve Maddin Bakanlığının kurulacağını dile getirmiştir. Ayrıca memleketin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının daha verimli bir şekilde sevk ve idaresi için Enerji Bakanlığı kurulması konusunda da çalışmaların yapıldığını dile belirtilmiştir²⁵².

Hükümet programının iktidar tarafından açıklanmasının ardından, muhalefetin isteği üzerine görüşmelere 16 Aralık 1955 tarihinde devam edilmiştir²⁵³. CHP adına sözü, Genel Başkan İsmet İnönü almıştır. 1955 yılına dek hükümet programlarına karşı yapılan değerlendirmeler genellikle partide Genel Başkan Yardımcısı, Grup Başkan Vekili gibi farklı statülerde görev alan kişiler tarafından yapılırken, bu dönemde ilk kez genel başkan statüsünde bir değerlendirme yapılmıştır. Bunun sebebi Demokrat Parti'nin giderek zayıflayan bir trende girmesi ve özellikle 6-7 Eylül olaylarının Demokrat Parti iktidarı üzerinde oluşturduğu olumsuz havadan ötürü, CHP yapılacak eleştirilerin en üst perdeden olması gerektiğini düşünmüştür. İnönü, oldukça sert bir dille hükümeti eleştirmiş, siyasi ve iktisadi huzurun bir an önce tesis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İnönü'ye göre izlenen mali ve iktisadi politikaların yanlış olmasının su götürmez bir gerçek olduğunu ifade ettikten sonra herkesçe malum olan iktisat ve sanayi alanında yer alan eksikliklerin teoride değil, pratikte görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla, sanayileşmenin verimli bir plan dâhilinde yürütülmesi ile mevcut sıkıntıların halledilebileceğini, aksi takdirde iktisadi ve toplumsal hayatta onulmaz yaralar açacağını ifade etmiştir²⁵⁴.

İnönü konuşmasında, iktisadi kalkınma için son sekiz sene boyunca o döneme dek görülmemiş fırsatların elde edildiğini, 1947 yılından beri dış yardım gördüklerini ancak Menderes'in plansız ve yanlış politikaları nedeniyle hem yerli kaynakların, hem de dış yardımların son derece zayıfladığını belirtmiştir. Ardından sanayileşmenin ve

²⁵¹ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 14, Oturum: 1, c. 8 (14.12.1955), s.253.

²⁵² TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 14, Oturum: 1, c. 8 (14.12.1955), s.254.

²⁵³ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 14, Oturum: 1, c. 8 (14.12.1955), s.255.

²⁵⁴ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 1, c. 8 (16.12.1955), s.264.

iktisadi hayatın sorunlarını dile getirmiştir. Buna göre ilk olarak, ithal kökenli hammadde ve yedek parçanın yeterince sağlanamaması nedeniyle bazı fabrikaların tamamen veya kısmen tatil edildiği ve yaşanan arz kıtlığı nedeniyle fiyatların sürekli yükseldiğinden bahsetmiştir²⁵⁵.

İnönü, Demokrat Parti iktidarının izlediği dış ticaret politikalarının neticesinde 5 yıl önceki dış ticaret açığının 62 milyon iken, 1955 Ekiminde 10 aylık borcun 482 milyona çıkarak bir yılda dokuz kat arttığını ifade etmiştir. Buna karşılık Menderes'i bu konularda haber yapılmaması konusunda basına baskı yapmaktan öteye gitmemekle suçlamıştır. Dış borçların artması ile başlayan ödeme güçlüğü Düyun-u Umumiye ile bağdaştırmıştır²⁵⁶.

Aslında İnönü'nün kaçırdığı bir nokta ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkilerden bağımsız olmadığı idi. Çünkü Marshall yardımları ve Avrupa Ekonomik İşbirliği ile olan ilişkiler aslında siyasi ilişkilerin bir neticesi idi. Dolayısıyla ülke ekonomisinin liberal eksene kayması, Demokrat Parti politikalarının bir gereği değil, bilhassa girmiş olduğu siyasi ilişkilerin de bir neticesidir. Eğer CHP iktidar olup, Sovyet tehdidi karşısında ABD ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkilere girmiş olsaydı yaşanan durum değil sadece iktidar partisi değişecekti diyebiliriz. Ancak anlaşılması gereken bir durum da, Demokrat Parti'nin çıkış noktasında bile ABD ile yakın görüşleri bünyesinde barındırmasıdır. Yani ABD'nin demokrasi söylemlerini, CHP karşısında var olabilmek, liberal ve demokratik bir parti olabilmek adına devşirdiğini ifade edebiliriz. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi Demokrat Parti'nin yatırımları planlı bir şekilde değil de ihtiyaçlara binaen yapması ve özel sektörü yönlendirememesi büyük bir eksikliktir. İnönü'yü haklı çıkaracak olan mevzu alınan dış borçların gelişi güzel, plansız harcanması ve bu borçların ödemesinde yaşanan zorluklar, dış ticaret açığında yaşanan artışlar ve enflasyonun artmaya başlaması bir süre sonra 1958 Kararları olarak bilinen devalüasyona yol açacaktır.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün ardından Demokrat Parti adına söz alan Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger, İnönü'nün getirdiği eleştirilere şu şekilde cevap vermiştir: *"...Her türlü istihsalin artırılması yolunda teşviklere yardım görmemiş olan eski Türkiye'nin bu çeşit meseleleri yoktu, olamazdı, olmamıştır. Onun için istihsal ettiği kadar satan, sattığından elde ettiği dövizlerle ancak cari ihtiyaç maddelerini temin eden*

²⁵⁵ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 1, c. 8 (16.12.1955), s.264.

²⁵⁶ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 1, c. 8 (16.12.1955), s.265.

ve böylece istihsal ve istihlâk seviyelerinde senelerce en ufak bir inkişaf göstermeden, nüfusunun büyük ekseriyetini nebatî bir hayat yaşamaya mahkûm eden Türkiye'yi idare etmek çok kolaydı. O Türkiye'yi idare etmiş, olanlar, bugünkü Türkiye'nin hayatî meseleleriyle karşı karşıya gelmekten derin bir haşyet duymaktadırlar. Biz muhalefetin, Türkiye'nin kalkınma hamlesi karşısındaki infialini ve heyecanını böyle görüyor ve böyle izah ediyoruz. Hâlbuki Türkiye'yi kuru, mutakabbız, gayrimünkeşif bir iktisadî hayata mahkûm ederek, hikmetî hükümet adına bir kalkınma hamlesinin zarurî olan meselelerinden ve darlıklarından tevakkîye çalışılmasında biz, çok derin bir gafletin tesirlerini görürüz...²⁵⁷”. Buna göre Demokrat Parti İktidarının, Türkiye’yi bitkisel üretim yapan ziraat toplumu şeklinde yıllarca gelişim göstermeden yaşamaktan kurtardığını, ancak gelinen bu düzeyde ülke idaresinin artık kolay olmadığını belirtmiştir.

Cumhuriyetçi Millet Partisi adına söz alan Osman Bölükbaşı, uzun uzadıya demokratikleşme meselelerine değinmiş ve Demokrat Parti İktidarını ülkede demokrasinin tam anlamı ile tesis edilmesi için gereken adımları atmamakla suçlamıştır. Ardından sanayileşmenin siyasi endişelerden uzak, ilmi esaslara dayalı ve ciddi tetkikler ile genel bir plan ve program çerçevesinde sağlanabileceğini ancak Demokrat Parti’nin, gereken plan ve programı vaktinde yerine getirmedigine değinmiş, programda sanayileşmenin ve iktisadî politikaların geniş tafsilatlarla izah edilmediğinden yakınmıştır²⁵⁸.

Menderes yapılan eleştirilere cevap vermek üzere kürsüye gelerek muhalefeti çok sert eleştirmiştir. Öncelikle sanayi kalkınmanın bir plana bağlı olarak sürdürülmemesi eleştirisine cevaben bu eleştirilerin sürekli olarak Demokrat Parti’nin başına vurulan adeta bir balyoz olduğunu bu mevzunun artık gündeme getirilmemesini istemiştir. Çünkü 1946 yılında CHP tarafından bir kalkınma planı hazırlandığını ancak gerekli şartlar sağlanamadığından uygulanmadan rafa kaldırıldığını belirtip, zaten hükümetin devlet teşekküllerine ait planlamalarını ilgili meclis komisyonlarında görüşüp plan haline getirdiğini arzu ettiği takdirde İnönü’nün de bu komisyon toplantılarına katılabileceğini belirtmiştir²⁵⁹.

Borçlanma hususunda ise, borçlanma ile istikrazın anlam olarak aynı olsa bile istikrazın kulağa daha hoş geldiğini belirten Menderes, CHP’nin de borçlanmak

²⁵⁷ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 1, c. 8 (16.12.1955), s.283.

²⁵⁸ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 1, c. 8 (16.12.1955), s.278.

²⁵⁹ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 2, c. 8 (16.12.1955), s.304.

istediğini ancak kaynak bulamadığını, sırf bu yüzden 1946 Kalkınma Planının uygulanamadığını ifade etmiştir. Ayrıca doğru yatırımlara aktarıldığı takdirde borçlanmanın o kadar korkulacak bir şey olmadığını da dile getirmiştir. Demokrat Parti iktidarının da aldığı borçları ülke kalkınması yolunda harcadığını ve bunun meyvelerinin nesiller boyu devam edeceğini belirtmiştir²⁶⁰.

Menderes'in bu açıklamalarına karşılık Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu oldukça önemli noktalara değinmiştir: *"...Menderes, 1950 deki programda beyan ettiği zirai ve iktisadi politikayı aynen muhafaza ettiğini ifade ediyorlar, hâlbuki biz bu politikanın terk edilmesini veya hiç olmazsa revizyona tâbi tutulmasını beklerdik. Filhakika bugünkü sıkıntılar bu politikadan doğmuştur. Bir tarafta köylü borca müstağrak, diğer tarafta en zaruri ihtiyaç maddelerini teminden aciz durumdadır. Hayat pahalılığının süratle artışı karşısında buğday fiyatları âdeta dondurulmuş durumdadır. Nazari olarak yapılan bir iki kuruşluk zam da türlü sebeplerle köylünün eline geçememektedir. Bu durum karşısında kredi imkânlarının artırılması yerinde olmakla beraber kuraklık sebebiyle teraküm etmiş borçların taksite bağlanması zarureti aşikâr bulunmaktadır. Toprak tevzi islerinde hâkim olan politik hislerin terki icap eder. İthal edilen traktörlerin çeşitli olması, kalitelerinin tetkike tâbi tutulmaması, lâstik ve yedek parça yokluğu gibi sebeplerle memleket bir traktör mezarlığı haline gelmiştir. Bu halin de en kısa zamanda giderilmesi lâzım gelir. İktisadi cihazlanmamızı ve iktisaden gelişebilmemiz hakkındaki vaatler ise iflâs etmiş bir politikanın tekrarından başka bir şey değildir. Bugün iktisaden ne kadar mahvolduğumuz ve nasıl perişan bir duruma düştüğümüz yaşanan bir vakiadır. Dış tediye vasıtalarımızın tükendiği, vadesi gelmiş borçlarımızın ödenemediği, devlet borçlarının 2,5 milyarı aştığı ve halen zaruri ihtiyaç maddelerinden sıkıntı çektiğimiz bugünlerde Hükümet Reisinin - hâlâ, yatırımları genişleteceğiz, sıkıntısı çekilen maddeleri de geniş tahsislerle temin edeceğiz, demesini ciddî bir taahhüt olarak kabul etmemekteyim..."²⁶¹.* Öncelikle, Menderes'in iktisadi kalkınmada 1950'den beri parti programına bağlı hareket ediyoruz ifadesine karşılık, ülke ekonomisinin geldiği noktanın başarısız olduğunu, hiç değilse parti programında ısrar edilmeyip revize edilmesini talep etmiştir. Ayrıca ülkeye getirilen traktörlerin farklı markalarda olduğunu, birçoğunun yedek parçası olmadığı için kullanılamadığını

²⁶⁰ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 2, c. 8 (16.12.1955), s.304.

²⁶¹ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 2, c. 8 (16.12.1955), s.314-315.

belirtmiş ve artan devlet borçlarına rağmen hala daha yatırımlar için borçlanmaya gittiğini belirterek eleştirmiştir.

Genel itibari ile IV. Menderes Hükümeti programında, daha önceki hükümet programlarına bağlı ve parti programında geçen esaslara uygun olarak özel teşebbüsü destekleyen liberal politikalar benimsenmiştir. Bu bakımdan önceki hükümet programlarına nazaran köklü bir değişiklik görülememektedir. Oldukça hararetli ve çekişmeli geçen tartışmaların ardından yapılan güven oylaması neticesinde 455 oyun 398'ini alarak görevin başlamıştır²⁶². Demokrat Parti'ye karşı oluşan muhalefetin gittikçe koyulaştığı yapılan görüşmelere yansımakla birlikte, Menderes'in yapılan eleştirileri bir tarafa bırakarak Demokrat Parti programından taviz vermemesi dikkat çekicidir.

2.4.7. 1957 Seçimleri ve V. Menderes Hükümeti Programında Öngörülen Sanayi Politikaları (25.11.1957-27.05.1960)

Girdiği seçimler ile iki dönem başarılı olarak iktidara gelen Demokrat Parti, 1957 seçimlerinde ilk kez yüzde ellinin altına düşse de üçüncü kez iktidara gelmiştir. 1957 seçimleri, ekonomik alanda yaşanan sıkıntılar muhalefete istedikleri fırsatı vermiş ve oluşan baskılardan bunalan Menderes, güven tazelemek için erken seçim kararı almıştır. Ancak bu seçime üç muhalefet partisi olan İnönü başkanlığında CHP, Osman Bölükbaşı'nın başkanlığında MCP ve Lütfi Karaosmanoğlu başkanlığında HP birleşerek seçim ittifakı yapmışlardır²⁶³.

Demokrat Parti ülke genelindeki hâkimiyetini pekiştirmek adına rakip olarak gördüğü CHP üzerinde baskılarını arttırmış ve CHP'nin bazı mal varlıklarına el koymak üzere kanun çıkarmış ve devlet radyosunu kendi propagandalarını yapmak üzere kullanmıştır²⁶⁴. Bu yönüyle muhalefet döneminde eleştirdiği CHP politikalarını kendisi de uygulamaya başlamıştır. Bu girişimler aslında Demokrat Partiyi çöküş götüren en önemli etkenler arasında yer alacaktır.

1957 yılında yapılan seçimler neticesinde Demokrat Parti, oyların%47'sini alarak 424 milletvekili çıkarırken, Demokrat Partiyi 178 milletvekili ile CHP izlerken,

²⁶² TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 2, c. 8 (16.12.1955), s.328.

²⁶³ Hüseyin ŞEYHANLIĞOĞLU, *age*, s. 216-217.

²⁶⁴ Sedef BULUT, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı(1957-1960) : Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara, Sayı 4, (Yaz) 2009, s.126.

Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi 4'er Milletvekili çıkarabilmişlerdir²⁶⁵. Bu sonuçlara göre Demokrat Parti yine iktidarı elinde tutacak güce sahip olmasına rağmen oylarında düşüş yaşanmıştır. CHP ise büyük bir atılım gerçekleştirip sandalye sayısını nerdeyse beş katına çıkarabilmiştir. Bu noktada Demokrat Parti'ye karşı halk arasında yükselen bir muhalefetin olduğunu söyleyebiliriz.

Hükümeti kurmakla görevlendirilen Menderes'in kurduğu yeni kabine şu şekildedir²⁶⁶:

Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul)

Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı Ahmet Tevfik İLERİ (Samsun)

Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı Medeni BERK (Niğde)

Devlet Vekili Samet AĞAOĞLU (Manisa)

Devlet Vekili Emin KALAFAT (Çanakkale)

Devlet Vekili Muzaffer KURBANOĞLU (Manisa)

Adliye Vekili Esat BUDAKOĞLU (Balıkesir)

Milli Müdafaa Vekili Semi ERGİN (Manisa)

Dâhiliye Vekili Namık GEDİK (Aydın)

Hariciye Vekili Fatin Rüştü ZORLU (Çanakkale)

Maliye Vekili Hasan POLATKAN (Eskişehir)

Maarif Vekili Hüseyin Celal YARDIMCI

Nafia Vekili İbrahim Etem MENDERES (Aydın)

Ticaret Vekili Abdullah AKER (İzmir)

Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekili Lütüf KIRDAR (İstanbul)

Gümrük ve İnhisarlar Vekili Hadi HÜSMAN (İstanbul)

Ziraat Vekili Nedim ÖKMEN (Gaziantep)

Münakalat Vekili Fevzi UÇANER (İzmir)

Çalışma Vekili Hayrettin ERKMEN (Giresun)

Sanayi Vekili Samet AĞAOĞLU (Manisa)

Basın - Yayın ve Turizm Vekili İbrahim Sıtkı YIRCALI (Balıkesir)

İmar ve İskân Vekili Medeni BERK (Niğde)

Koordinasyon Vekili Ahmet Sebati ATAMAN (Zonguldak)

²⁶⁵ Sedef BULUT, *agm*, s.131.

²⁶⁶ TBMM TD, Dönem: 11, Birleşim: 10, Oturum: 1 c. 1 (04.12.1957), s.57.

Buna göre yeni kabinede sanayi işlerine ilişkin olarak, Sanayi Bakanlığına Samet Ağaoğlu, Çalışma Bakanlığına Hayrettin Erkmén, Ticaret Bakanlığına Abdullah Aker, Gümrük ve İhisarlar Bakanlığına da Hadi Hüsman getirilmiştir. Burada dikkati çeken bir ayrıntı da Sanayi Bakanlığı ile Koordinasyon Bakanlığıdır. Yeni kurulan Koordinasyon Bakanlığı, diğer bakanlıklar ve kurumlar arasında ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amacıyla kurulmuştur. Özellikle plansız sanayileşme üzerinden sürekli eleştirilmesi Demokrat Partiyi böyle bir bakanlığı kurmaya sevk etmiş ve sanayileşme hususunda, ekonomi, maliye, sanayi, ulaştırma ve gümrük bakanlıkları arasında koordinasyonu sağlaması düşünülmüştür²⁶⁷. Sanayi Bakanlığı ise 1951 Sanayi Kongresinde dile getirilmişse de ancak 1957 yılına gelindiğinde kurulabilmiştir.

Menderes 4 Aralık 1957 tarihinde mecliste yeni kurulan hükümet için güvenoyu almak üzere hükümet programını meclise arz etmiştir. Yeni hükümet programında genel bir değişikliğin olmadığını belirten Menderes, önceki Demokrat Parti hükümetlerinde izlenen ve parti programında belirlenmiş olan hedefler doğrultusunda çalışmaya devam edeceklerini belirtmiştir. Menderes, sanayileşmenin gereğini şu sözlerle vurgulamıştır: *“...İktisadi cihazlarımızda çok ilerlemiş, ileri bir refah seviyesine ulaşmış, her sahada lüzumlu tesis ve müesseselerini vücuda getirilmiş milletlerle yan yana yaşamak, iktisadi işbirliği yapmak, onlarla baş başa ve müdavi şartlarla siyasi münasebetler tesis ve idame etmek mecburiyetindeyiz. Hem buna muvaffak olabilmek, hem de vatanımızın kâin bulunduğu dünyanın bu çok nazik yerinde millî mevcudiyetimizi ve istiklâlimizi emniyet altında bulundurmak en mukaddes vazifemizdir. Bu dünyada yalnız başımıza ve kendi kendimize yaşıyor olsak, belki başka bir hayat tarzı ve daha ağır ve batı bir tekâmül seyri takip edip etmemek hususu münakaşa görülebilir. Fakat öyle bir vatanda yaşamaktayız ki, hudutlarımızı her tarafa karşı müdafaa etmek mecburiyetindeyiz ...”²⁶⁸*. Menderes, bu sözler ile sanayileşmenin önemini vurgulamış ve ülkenin varlığını devam ettirebilmesi için iktisadi alanda da modern ülkeler ile rekabet edebilecek düzeye çıkılması gerektiğinin zaruri olduğunu vurgulamıştır.

Yeni dönem sanayi politikalarına değinen Menderes izleyecekleri politikaları şöyle özetlemiştir: *“...Hatırlatmamıza müsaade buyrulsun ki, Birinci Hükümet programımızda gerek bütçe ile alâkalı, gerek İktisadi Devlet Teşekküllerince ele alınan envestismanları bir programa bağlamak hususu derpiş edilmişti. Filhakika bu*

²⁶⁷ Ramazan KURTOĞLU, *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*, Ankara, 2012, s.482.

²⁶⁸ TBMM TD, Dönem: 11, Birleşim: 10, Oturum: 1 c. 1 (04.12.1957), s.57-58.

*envestismanlar, programları dâhilinde yapılmakta ve bunların murakabesi her yıl Büyük Millet Meclisince icra edilmekte ise de bugün vasıl olmuş bulundukları vüsat ve şümul bakımından zaman zaman sıkı bir revizyona tâbi tutulmaları zarureti aşîkârdır. Bu itibarla, gerek bütçe içi ve gerek İktisadi Devlet Teşekküllerine ait envestismanları, birinci programımızda olduğu gibi, bir plâna bağlamak hususundaki prensibimizin kemaliyle tahakkuku üzerinde dikkatle duracağız...*²⁶⁹” Menderes, devlet yatırımlarına ilişkin sanayi politikalarının zaten planlı olarak yürütüldüğünü ancak değişen şartlar neticesinde devlet teşekküllerinin işleyişi ile ilgili düzenlemelerin yapılması gerektiğini belirtmiştir.

1956’dan sonra başlayan ekonomik durgunluk ve gerilemeye rağmen Menderes mevcut ekonomik durumdan gayet umutlu bir şekilde bahsetmiştir: “...*Gerek Devlet eliyle, gerek hususi sektörce yapılmakta olan işler ve kurulan tesisler peyderpey memleket hizmetine girmekte ve bu suretle millî ekonomimizde ferahlatıcı tesirler başlamış bulunmaktadır. Dışarıya ödenen dövizlerin tasarrufunda ve madde bolluğuna doğru gitmekte tesirleri aşîkâr bulunan bu cihetin paramızın kıymetinin muhafazasındaki rolüne ayrıca işaret etmek isteriz. Yine bu mevzuda yabancı sermaye ile mesai teşriki ve kuracağımız yeni ve zaruri tesisler için uzun vadeli krediler akdi hususunda teşebbüs ve gayretlerimizin gittikçe artan neticeler vereceğine kani bulunuyoruz...*²⁷⁰” Ayrıca Menderes, paranın değerini korumaktan bahsetmiş ancak 1954-1957 yılları arasında piyasa dolaşan Türk Lirası %19 artmıştır²⁷¹. Bir bakıma Menderes ekonomik sıkıntıları aşma noktasında para basma yoluna gittiği söylenebilir. Ancak bu uygulama 1958 Kararları olarak bilinen tarihi devalüasyonun en büyük tetikleyicisi olmuştur.

Menderes konuşmasında sanayileşme ve iktisat politikalarını şu şekilde toparlayıp özetlemiştir: “... *Hülasa; bütçelerimizin iktisadi bünyemize uygun, tasarrufa riayetkâr ve muvazeneli olarak tanzim ve tatbiki, İktisadi Devlet Teşekkülleri ve müesseselerinin programlarının sıkıca ve yeniden gözden geçirilerek kendi kendilerini idare edebilir hale getirilmeleri, Devlet borçlarının ekonomik nizama menfî tesirler yapmayacak şekilde tanzimi, banka kredilerinin spekülâtif maksatlara tahsisini önleyecek murakabenin takviyesi, dış tediye imkânlarımızın artırılması, yabancı kaynaklardan daha fazla istifadeler sağlanması, madde bolluğu teminine gidilmesi gibi*

²⁶⁹ TBMM TD, Dönem: 11, Birleşim: 10, Oturum: 1 c. 1 (04.12.1957), s.59-60.

²⁷⁰ TBMM TD, Dönem: 11, Birleşim: 10, Oturum: 1 c. 1 (04.12.1957), s.57.

²⁷¹ Cem EROĞUL, *age*, s.201.

*tedbirler iktisadi ve malî politikamızın esasını teşkil edecektir. Görülüyor ki, fiyat nizamının makul ve tabîî hadlerle muhafazası ve paramızın kıymetinin korunması hususu bu suretle çok veçhemi tedbirlerle temin edilmek yolunda, olacaktır. Şimdiye kadar yaptıklarımızın millî ekonomimiz üzerindeki tesirleri ve yarattığı neticeler muazzam olmuştur. Memleketimizin iktisadi ölçüleri, istihsal, istihlâk rakamları dünün Türkiye'si ile artık hiçbir suretle kıyas edilemeyecek hadlere varmış bulunuyor. Binaenaleyh, bugüne kadar elde edilen neticelerin bundan böyle ki mesaimiz neticelerini son derece semereli kılmakta büyük tesirleri olacaktır...*²⁷²” Menderes’in hükümet programına ilişkin bu ifadelerine bakıldığında, ekonomide ve sanayileşmede birçok aksaklığın yaşandığı fark edilmektedir. Bütçelerin gözden geçirilmesi, devlet teşekküllerinin plan ve programının yeniden ele alınması, dış borçların ödeme imkânlarının arttırılması, yabancı sermayenin ülkeye daha fazla çekilmesi, üretimi arttıracak tedbirlerin alınması, para politikalarının yeniden düzenlenmesi gibi tedbirlerin alınacağını ifade etmiştir.

Menderes, yeni hükümet programını açıkladıktan sonra CHP milletvekilleri programı incelemek için iki gün mühlet istemiş ancak Demokrat Partili milletvekillerinin yoğun baskısı ile karşılaşmışlardır. CHP’nin isteği mecliste oylanmış fakat kabul edilmemiştir. Aşırı sert bir havada gerçekleşen seçimlerin meclisteki görüşmelere de yansıdığı görülmektedir. Nitekim oylama neticesinde istekleri geri çevrilen CHP’li milletvekilleri duruma itiraz etmişler ancak sözlü sataşmalar bile neticeyi değiştirmemiş ve görüşmelere devam edilmiştir²⁷³. Bu durum akıllara 1946 seçimlerinden sonra kurulan Recep Peker hükümetin programını açıkladıktan sonra Demokrat Partililerin iki gün mühlet isteğinin reddedilmesini akıllara getirmektedir²⁷⁴. Demokratik vaatlerle iktidara gelen iktidar partisinin bu tutumu şık olmamıştır. Aslında Demokrat Parti’ye yönelik muhalefetin ve baskının gittikçe artması, Menderes ve arkadaşlarında bir an önce hükümetin kurulması düşüncesini hâkim kılmıştır. Ancak bu demokratik bir düşünce değildir. Dikkat edilirse iki parti de ciddi muhalefetler ve baskı karşısında aynı yola başvurmuştur.

CHP adına söz alan genel başkan İsmet İnönü, öncelikle seçimler hakkındaki düşüncelerini ifade etmiş ve dış politikaya ilişkin görüşlerini arz etmiştir. Konuşmasında iktisadi meselelere de değinen İnönü programı şu şekilde eleştirilmiştir:

²⁷² TBMM TD, Dönem: 11, Birleşim: 10, Oturum: 1 c. 1 (04.12.1957), s.60.

²⁷³ TBMM TD, Dönem: 11, Birleşim: 10, Oturum: 1 c. 1 (04.12.1957), s.63-65.

²⁷⁴ TBMM TD, Dönem: 8, Birleşim: 3, Oturum: 2, c.1, (14.8.1946), s.60.

“...Sayın Başbakanın teşkil ettiği hükümetlerin iktisadi ve malî politikasında, enflasyon temel taşı olmuştur. Parada enflasyon, fiyatlarda enflasyon. Enflasyon, bir safhasıyla de, fiyatlarda kabarmadır. Bu kabarma hali, para hacminin malda hizmet arzına nazaran şişmesini vücuda getirdiği gibi, para kıymetine itimadın sarsılmasına, fiyatın kabarmasına yol açar. Para kıymetine itimadın sarsılması için, başka bir unsur olmasa, kudretini enflasyondan almak isteyerek ayakta durmaya çalışan bir iktisadi politikanın sahibi Hükümetin vücudu başlı başına amme itimadını sarsan bir sebeptir. Harici ticaretin normal şekillere girebilmekten her gün uzaklaşması, altın ve döviz fiyatlarının daimî yükselme suretinde bir istikametten bir türlü ayrılamaması, ham madde, yedek parça, işletme malzemesi gibi mübrem ithal mallarının kıfayetsiz kalması; ticaret piyasasındaki keşmekeşin mütemadiyen ağırlaşması, iktisaden zayıf tabakaların her gün biraz daha sefaletle uğraması, Hükümete itimadı kıran başlıca amillerdir. Hükümetçe, durmadan şiddetlendirilen döviz takibatı, haricî vaziyetimizdeki iktisadi güçlüğü; Millî Korunma ile durmadan şiddetlendirilen iktisadi takyitler, dâhilî vaziyetimizdeki iktisadi vahameti artırmaktadır. Dâhilen, haricen iktisadi bir örfî idare altında yaşamaktayız. İş başında olan hükümetler, beş sene evvelki liberasyon vaziyetini, hatta 15 - 20 güne kadar iade edeceğini basın toplantısında ilân ettikten , beş sene aynı vaatleri türlü şekilde tekrar ettikten sonra, şimdi yeniden itimat istiyor. Aynı Hükümet, her kesin gözünün içine bakarak, gelirini-giderini şuraya buraya dağıtıp, denk olmayarak hazırladığı bütçeleri denk diye getirip ilân etmektedir. Hükümet, memleket islerinde, malî ve iktisadi meselelerde plân - program diye bir mefhum tanımamakta ısrar eder, durur. Hükümet dün, pahalılıktan bahsedenlerin aklına sayıyordu. Bugün, pahalılığa karşı polis tedbirleri ile mücadele etmeye çalışarak itimat istiyor. İktisadi ve malî sahada memleketi huzurdan mahrum etmiş ve yokluğa getirmiş olan Şartların yeni bir tecrübeden geçmelerine hiçbir sebep yoktur. Hükümete, muhalefetin itimat etmemesi, tabii görülmek icap eder...”²⁷⁵” İnönü, giderek yükselen enflasyonun hükümet tarafından görmezden gelindiğini ifade etmiş ve bunun sebebini piyasadaki Türk Lirası hacminin fazlalığına bağlamış, yükselen altın ve döviz fiyatlarının dış ticareti sekteye uğrattığını belirtmiştir. Millî Korunma kanunu ile ekonominin sürekli baskı altında tutulduğunu ve gelişiminin engellendiğini ifade eden İnönü, hükümetin mali ve iktisadi meseleleri plansız ve programsız bir şekilde yürüttüğünü ve halkın pahalılık karşısında çaresiz bırakıldığını sözlerine eklemiştir.

²⁷⁵ TBMM TD, Dönem: 11, Birleşim: 10, Oturum: 1 c. 1 (04.12.1957), s.79-80.

Hükümet programında yer alan kalkınma meselelerine de değinen İnönü konuyu şu sözler ile eleştirmiştir: “...Bizim iktisadi dertlerimizin başında programsızlık ve plansızlık vardır. Hükümet program ve plân hususunda şimdiye kadar takip ettiği usule devam edeceğini söylüyor. Hükümet, murakabe ile program ile isin bitmeyeceğini söylüyor, icra salâhiyetinden bahsediyor. Daha Hükümetin itimat oyu almadan çıkarılan kararnameler göz önüne alınırsa tekrar kararnameler devrine gireceğimiz anlaşılıyor...”²⁷⁶ Bu sözler ile İnönü, Hükümetin ısrarlı bir plansızlık içerisinde olduğunu belirtmiştir. CHP’nin de ısrarla planlı sanayileşmeden bahsettiğini görmekteyiz.

Görüşmelerde hükümet programı yerine daha çok seçim esnasında ülkede cereyan eden radyoların propaganda aracı olarak kullanılması, bazı illerde meydana gelen vakalar konuşulmuştur. Uzun süren tartışmaların neticesinde oylamaya geçilmiş ve Demokrat Parti 133 ret oyuna karşı 403 kabul oyu ile gereken güvenoyunu almış ve görevine başlamıştır²⁷⁷.

²⁷⁶ TBMM TD, Dönem: 11, Birleşim: 10, Oturum: 1 c. 1 (04.12.1957), s.80.

²⁷⁷ TBMM TD, Dönem: 11, Birleşim: 10, Oturum: 1 c. 1 (04.12.1957), s.121.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1951 SANAYİ KONGRESİ VE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SANAYİ POLİTİKALARINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

3.1. 1951 Sanayi Kongresinin Düzenlenmesi Sanayi Politikalarına Olan Etkileri

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte, sanayi politikalarını, hükümet programına uygun bir şekilde sürdürebilmek için ülkede izlenecek sanayi politikalarının esaslarını belirlemek adına Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından bir kongre yapılmasına karar verilmiştir²⁷⁸.

370 tüccar, 355 sanayi ve ticaret odası temsilcisinin katıldığı kongre, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete'nin açılış konuşması ile başlamıştır. Ete konuşmasında, geçmişte izlenen sanayi politikalarını değerlendirmiş ve 1950 yılına kadar olan cumhuriyet dönemini iki ana döneme ayırmıştır. Buna göre birinci dönem 1923-1938 yılları arasındaki yılları kapsayan dönemdir. Ete, bu dönemi özel teşebbüs ve sermayenin dikkatsizliğini gören devletin, iktisadi boşluğu doldurmak adına muhtelif iktisadi devlet teşekküllerinin kurulduğu dönem olarak ifade ettikten sonra ikinci döneme geçer. 1938-1950 yılları arası bu dönemi ise bozulmanın başladığı, devlet işletmelerinin vasıta olmaktan çıkıp, gayeye dönüştüğü “devlet kapitalizmi” dönemi olarak ifade etmiştir²⁷⁹.

Ete, 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidarı ele aldığı zaman, memleketin sanayisinin özellikle de özel sektöre dayalı sanayinin, şuursuz politikalar neticesinde tamamen başıboş olduğunu belirtmiş, memleketteki sanayi işletmesi sayısının ve yurt genelindeki dağılımının, bu sanayi işletmelerinin kapasitelerinin, sanayi işletmeleri arasındaki bağın izah dahi edilemeyecek durumda olduğunu belirtmiştir²⁸⁰. Bu ifadeler her ne kadar siyasi konumun gerektirdiği eleştiriler gibi görünse de, Demokrat Partiyi

²⁷⁸ Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete'nin Başbakan Menderes'e yazdığı yazıda “ Sanayi Politikamızın ana hatlarını tayin etmek ve memleket sanayiinin temel davalarını ele almak üzere Bakanlığımızın 09.14. 1951 Pazartesi günü saat 15.00'te Ankara'da Dil-Tarih- Coğrafya Fakültesi Salonunda Sanayi Kongresi toplanması kararlaştırılmıştır” BCA, 030.01/76.479.12,

²⁷⁹ Akşam Gazetesi, 10 Nisan 1951.

²⁸⁰ Akşam Gazetesi, 10 Nisan 1951.

kuran milletvekillerinin de o dönemlerde CHP çatısı altında görev yapmış olmaları, eleştirilen konularda kendi paylarının da olduğu gerçeğini gizlememektedir.

Ete, CHP'nin izledi politikalarının üç açıdan yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu görüşe göre, ilk olarak sanayinin kalkınması için gerekli alt yapı ve şartların uygun hale getirilmeden sanayileşmeye çalışmasıdır. İkinci olarak devlet parası ile sanayileşmenin esas alınması ve bu şekilde özel teşebbüsün çalışma alanlarının daraltıldığıdır. Son olarak, CHP'nin sadece devletçilik modeli ile kalkınmayı esas alarak büyük işletmeler kurması, milli kalkınmaya katkı sağlayan küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihmal edilmesine sebep olduğundan izlenen sanayileşme politikalarının başarısız olduğunu ifade etmiştir²⁸¹. Muhlis Ete'nin durumu bu şekilde izah etmesinin en önemli sebebi partisinin liberal görüşleri ile alakalıdır. Çünkü üç maddede yer alan ortak eleştiri, özel teşebbüsün ihmal edilmesi ve devletçiliğin sanayileşmenin ana unsuru olarak görülmesidir.

Sanayi kongresinin düzenlenme amacına değinen Bakan Ete, bu konuyla ilgili olarak, sanayinin muhtaç olduğu en önemli ihtiyacın, memleketin iktisadi bünyesine uygun bir sanayi kanunu olduğunu belirtmiştir. Mevcut kanuni düzenlenmeler için yapılan çalışmaları kâfi görmeyip daha etkin bir kanun yapabilmek için yabancı ve yerli birçok uzmana başvurulduğunu ancak istenilen neticenin alınmadığını dile getirmiştir. Bu nedenle uygulama bakımından davanın ana sahibi olan sanayiciler ile bir araya gelerek sanayi politikalarının esasları hakkında gerekli istişarelerin yapılması adına böyle bir kongre yapıldığını ifade etmiştir²⁸².

3.1.1. Kongrede Oluşturulan Komisyonlar ve Çalışma Konuları

Kongre başlamadan evvel bakanlık, sanayi kongresinde görüşülecek konuları belirleyerek bu konular üzerinde çalışmak, tartışmak ve sonuca bağlamak üzere komisyonlar kurmuştur. Bu komisyonlarda görev alacak kişiler kongre esnasında seçilmiş ve her komisyon en az 15 üyeden oluşmuştur. Komisyonlarda birer başkan ve başkan yardımcısı, bir sözcü ve 2 raportör bulundurulmuştur²⁸³. Ekonomi Bakanlığının düzenlediği Sanayi Kongresi beş ana komisyondan oluşmuştur. Bu komisyonların görüşeceği konular ana maddeler halinde belirtilerek katılımcılara yol gösterilmiş ve

²⁸¹ *Akşam Gazetesi*, 10 Nisan 1951.

²⁸² *Akşam Gazetesi*, 10 Nisan 1951.

²⁸³ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1951, s. 4-5.

böylece konunun gündeminden saparak başka yerlere gitmesi engellenmeye çalışılmıştır. Buna göre komisyonlar ve gündem maddeleri şöyledir²⁸⁴:

A- Sanayi Politikasının Ana Hatları

a) *Yeni sanayi politikasının hedefi*: Yurdun doğal zenginliklerini kıymetlendirmek suretiyle ihracatı teşvik edici sanayi otarşik²⁸⁵ bir maksat güden ithalatı azaltıcı sanayi oluşturulması. Tespit edilecek hedefe göre, sanayinin programlaştırılması, bu programlaştırmanın şekli, şartları ve sınırı.

b) *Özel teşebbüs işletmeleriyle devlet sanayi İşletmeleri arasındaki ilişki*: Devletçilik prensibine uygun olarak sanayi alanında alınan tedbirler ve bunların isabet derecesi. Devlet Sanayinin sınırlarının net ve kesin bir şekilde çizilmesi, devlet İşletmeleri ile özel teşebbüs işletmeleri arasında her bakımdan eşitlik sağlanması. Devlet işletmeleri ile özel teşebbüs işletmeleri arasında hammadde, işçilik, fiyat ve arz bakımlarından karşılıklı anlayışa dayanan faaliyet programlarının düzenlenmesi suretiyle ülke ihtiyacının en uygun şekilde karşılanması imkânlarının neler olacağı hususları.

c) *Özel teşebbüse emniyet ve istikrar temini*: Yerli ve yabancı özel sermayeyi sanayi alanına girmekten alıkoyan engeller ve bunların ortadan kaldırılması yolları. Özellikle emniyet ve istikrar şartlarının oluşturulma çareleri.

d) *Dış ticaret politikasının sanayi politikasıyla uyumlu bir şekilde yürütülmesi*: İthal rejimi ile sanayi politikası arasındaki bağıllık. Sanayi ürünlerinin ihraç imkânları ve teşvik yolları.

e) *Yabancı sermaye politikası*: Sanayi alanında yabancı sermaye ile yerli sermayenin işbirliğinde hâkim olması gereken prensipler; yabancı sermayenin müstakil faaliyeti halindeki prensipler; yabancı sermayeyi ülkeye çekme yolları ve şartları.

f) *Sanayi eğitimi*: Ülkede sanayi anlayışını ve sevgisini yaratmak için geniş halk kitlelerini eğitim yolları, radyo ve diğer basın ve sanayi dergilerinden faydalanma imkânları. Bir sanayi müzesi oluşturulma şartları.

B- Sanayinin Teşkilatlandırılması

Sanayinin biri meslek grupları (birlikler halinde), diğeri mahalli olarak (odalar halinde) teşkilatlandırılması ve her iki yönde teşkilatlanmanın temsil, ortak çıkarlar, aidat bakımlarından birbirine kaynaştırılması. Mesleki ve bölgesel teşkilatlanmanın

²⁸⁴ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 11-14.

²⁸⁵ Otarşi, bir ülkenin ekonomik olarak kendi kendine yetebilirliğiğidir.

zirvesini teşkil eden bir Sanayi Şurası oluşturulması, sanayi birlik ve odalarıyla sanayi şurasının faaliyet şekli, yetki ve vazifeleri; kendi mensupları ve devlet ile olan ilişkileri, sanayiciler arasındaki sorunların halledilmesi imkânı, hammadde tedarikinde, teknik rasyonelleşmede, fiyat ve kalite değerlendirilmesinde, sanayi sicil ve istatistik oluşturulmasında bu teşkilatlanmanın rolünün nasıl olacağı.

C-Sanayinin Teşvik ve Himayesi

a) Teşvik ve himaye edilecek sanayi kollarının özellikleri, ülkenin ekonomik bünyesi ve mali imkânları göz önüne alınarak, hangi özellikteki sanayi kollarının teşvik ve korunması gerektiğinin tespiti ve bunlar arasında koruma derecesinin tayini.

b) Özel vasıflara sahip olan sanayi kollarının gelişmesi için, uygulanması gereken teşvik ve koruma tedbirlerinin tespiti.

c) Muamele vergisinin, sanayinin gelişimini engelleyen, mükellefleri değişik oranlarda baskı altına alan ve vergi ahlakı üzerinde olumsuz etkisi olan bir vergi olmaktan çıkarılarak, yeniden düzenlenmesi.

d) Gümrük tarifelerinin sanayi politikasıyla uyumlu olarak düzenleneceği istikametler ve gerekli olan ıslah hareketleri.

e) Sanayinin sermaye ve kredi ihtiyaçlarının karşılanması: sanayinin ihtiyaç duyduğu işletme kredisinin vade, faiz, teminat ve diğer yönlerden karşılanma şekil ve şartları. Bu ihtiyacı karşılayacak mali kuruluşların hukuki kimliği ve mali kaynakları. Sanayinin uzun vadeli, düşük faizli tesis kredisi ihtiyacı ve bu ihtiyacın karşılanması (Marshall yardımından ve Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası'ndan faydalanma imkânları).

f) Sanayi ürünlerinin ihracını mümkün kılacak ve teşvik edecek özel tedbirler.

g) Sanayide üretimi arttırma tedbirleri: Çalışma sürelerinin uzatılması, kadın ve çocukların daha fazla çalıştırılması, çalışma zorunluluğu getirilmesi, atıl duran veya verimli çalışmayan işletmelere iktisadi ve teknik yardımlar yapılması, sanayi işletmelerine imalat programları verilmesi.

D- Sanayinin Murakabesi

a)*Tesis yeri denetimi:* Sanayi tesis yerinin oluşturulmasında teşebbüs sahibinin tam serbestiye sahip olup olmaması, şehir imar planlarındaki sanayi bölgeleriyle mevcut sanayi tesis yerinin tespitinde belediyenin sanayi teşkilatıyla işbirliği yapması.

b) *Tesisat denetimi:* Proje ve tesis safhalarında sanayi tesislerinin rasyonellik derecelerinin, teknik bakımdan en uygun şekilde kurulmalarının, kurulmuş olan sanayi

tesislerinin muhafazalarının ve tekniğin gelişmesine paralel olarak ıslah ve yenilenmelerinin denetlenmesi.

c) Sanayinin enerji bakımından denetimi: Enerji kaynaklarına göre, sanayinin coğrafi olarak planlanması, her bölgede kurulan sanayi işletmelerinin faydalanacakları enerji dallarının tespiti.

d) Sanayi üretiminin denetlenmesi: Ham ve yardımcı maddelerden mevcut tesisattan azami fayda sağlanmasını mümkün kılacak üretim usul ve vasıtalarının düzenlenmesi bakımından sanayinin denetlenmesi. Sanayi yöntem ve araçlarındaki yeniliklerden özel teşebbüse bilgi verilmesi.

e) İnsan emeğinden faydalanmanın denetlenmesi: Sanayi personelinin ve işçisinin günün ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte yetişmesinin ve insan emeğinden en verimli şekilde faydalanmanın denetlenmesi, sanayide personel ve özellikle kalifiye işçi yetiştirilmesi. Mesleklere ve mahalli şartlara göre işçi ile işveren arasındaki ilişkilerin denetlenmesi, iş uyuşmazlıklarının çözüm imkânları.

f) Kalite Kontrol: Sanayide kullanılan ham ve yardımcı maddeler ile sanayi mamullerinde kalite kontrolü ve bu kontrolün en etkili şekilde yapılma şartları. Norm ve standartların tespiti ve uygulamanın denetlenmesi, kalite ve norm kontrolünde mesleki teşkilatlanmadan faydalanma imkânı, sanayi ürünlerinin markalaşması ve yerli malı damgası, bunun uygulama ve kontrol şekilleri.

g) Yedek parça ihtiyacı: Özel ve devlet sanayi işletmelerinin yedek parça ihtiyaçlarının en ekonomik şekilde karşılanması maksadıyla bir büro tesisi. Yedek parça ihtiyaçlarının bu büroya bildirilerek siparişlerin bu büro tarafından verilmesi.

h) Muhasebe ve maliyet prensiplerinin tespiti: Sanayi işletmeleri için, muhasebe ve maliyet esas ve prensiplerinin bütün olarak değerlendirilmesi; kıymet, amortisman, tecdit fonu esaslarının tespiti.

i) Maliyetlerin denetlenmesi: Çeşitli sanayi ürünlerinde maliyetlerin, yabancı ülkelerdekine kıyasla yüksek olmasına neden olan unsurların denetlenmesi, bunların ortadan kaldırılması imkânları, maliyet denetlemesinin devlet tarafından mı yoksa mesleki teşkilat tarafından mı yapılacağı, aynı branşa mensup işletmeler arasında yapılacak işletme karşılaştırmalarının maliyet denetlenmesi bakımından faydası ve etkilenme derecesi.

j) *Fiyat ve kar haddi denetlemesi*: Sanayi yarı ve tam mamullerinin fiyat denetlemesi şekilleri, azami fiyat ve kâr haddi tayin usulleri, aşırı kârın tüketiciye yansıtılmasını engelleyici tedbirler.

E-Sanayinin Olağanüstü Zamanlardaki Durumu, Buna Karşı Alınması Gereken Tedbirler ve Sair Teklifler

a) *Olağanüstü zamanlarda sanayi bakımından önemli olan maddelerin stok edilmesi*: Gerek yurt savunması gerekse ordunun ve halkın gıda, giyim, barınma ve sağlığını koruma ihtiyaçları için, mevcut sanayi tesislerinin arızasız bir şekilde faaliyeti gerekli olup, bu nedenle dışarıdan ithal edilen ham ve yardımcı maddeler ile işletme malzemesi stoklarının tesisi.

b) *Stokların finansmanı ve muhafazası*: Stokların doğrudan doğruya Devlet organları veya özel teşebbüs ile devlet teşekküllerinin müştereken finansmanı imkânları, önemli maddelerden kendi nam ve hesabına stok yapmak isteyen sanayicilere kredi kolaylıkları gösterilmesi ve stokların muhafazasına yardım edilmesi.

c) *Stokların düzenlenmesi*: gerek yurt dışından ithal edilen olağanüstü durumlarda önemi olan ham ve yardımcı maddeler ile işletme malzemesinin, gerekse yurt içinde üretilen ve ihtiyaca yeter miktarda olmayan sanayi ham ve mamul maddelerinin düzenlenme esasları, bu düzenlemede mesleki kuruluşlardan yararlanma imkânı.

Bakanlığın, görüşülecek olan konuları bu şekilde tasnif edip komisyonlara ayırması, yerinde bir karar olmuştur. Böylece, komisyonların çalışmalarını daha pratik ve daha verimli bir şekilde yürütebilmesi amaçlanmıştır. Özellikle seçilen başlıklar ve içerikleri ayrıntılı olarak belirtilerek, ülke sanayisi hakkındaki konuların tafsilatıyla görüşülüp etkili sonuçların elde edilmesi amaçlanmıştır.

Komisyonların açıklanması ve üyelerin belirlenmesinden sonra komisyonlar çalışmalarına başlamıştır. Her komisyondan kendi içerisinde bir başkan seçerek, önceden belirlenmiş gündem maddeleri hakkında istişare etmek suretiyle müşterek bir rapor hazırlanması istenmiştir. Bu raporların hazırlanmasından sonra komisyon sözcüleri tarafından okunması talep edilmiştir²⁸⁶.

²⁸⁶ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 67.

3.1.2. Sanayinin Ana Hatlarının Belirlenmesi Komisyonu Raporu

İlk olarak, “Sanayi Politikalarının Ana Hatları” komisyonu başkanı İzzet Akosman, komisyonun hazırladığı raporu okuyarak kongre heyetine arz etmiştir. Akosman ve komisyon üyelerinin hazırladığı raporda, o güne kadar izlenen sanayi politikalarının şuurlu ve istikrarlı bir vaziyet arz etmediğini, hâlbuki sanayileşmenin temel şartının hedef ve istikametini açıkça belli ve istikrarlı olmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca devletin hedefini ve istikametini, sermaye sahiplerine bildirmesi suretiyle, devletten görecekları yardım ve himayeyi önceden bilen yatırımcıların, kendilerini buna göre ayarlamalarının mümkün olacağını ifade etmiştir²⁸⁷.

Hükümetin hedeflerini belirtmesinden kastın, sadece sanayi yatırımlarını kayıt altına almak ya da sınırlandırmak değil, yatırımcıya gereken güveni sağlayarak aydınlatmak ve olgunlaştırmak suretiyle kendilerine yardım etmek olduğunu ve devletin otarşi gibi dış kapalı politikalar izlemesinin söz konusu olamayacağı belirtmiştir²⁸⁸.

Raporda, ithalat ve ihracatın birbiriyle alakalı olduğundan beraber ele alınması gerektiği ifade edilmiş ve dış ticarete bağlı olarak izlenecek sanayi politikalarında önceliğin memleketin refah seviyesinin yükseltilmesine verilmesinin amaçlanmış olması gerektiği dile getirilmiştir. Bununla beraber iç pazarda gereken başarının gösterilemediği takdirde dış pazarda da başarısız olunacağı, bu nedenle izlenecek politikalarda, sanayi ürünlerinin mahiyetlerine göre iç ve dış pazar şartlarının göz önünde bulundurulması gerektiği işaret edilmiştir²⁸⁹.

Sanayi için gereken hedef ve politikaların belirlenmesi hususunda kıstasların, ülkenin iktisadi bünyesine uygun olması gerektiği vurgulanmıştır. Böylece gerçekleştirilmesi zayıf ihtimalli olan afakî planlar ve güç yetirilemeyecek programlar ile zaman kaybedilmeyecektir. Rapora göre iktisadi bünyenin bir neticesi olan zirai üretilere yönelerek, bu alanda ve diğer alanlarda gereken vasıtaların imaline ve tesislerin kurulmasına hükümetin destek vermesinin önemi belirtilmiştir. Devletin, mamullerin ithalatı yerine, mamulü üreten tesislerin kurulmasına destek olması istenmiştir. Bazı el emeğine dayalı sanayi kollarının, kendi kendini idame ettirinceye kadar devlet tarafından himaye edilmesi gerektiği vurgulanmıştır²⁹⁰. Burada dikkati çeken diğer bir husus ta zirai üretimin ülke ekonomimizin ve sanayimizin karakteristik

²⁸⁷ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 67.

²⁸⁸ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 67-68.

²⁸⁹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 68.

²⁹⁰ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 68.

bir neticesi olduğundan ilk olarak bu alanlara gereken yatırımların yapılmasının lüzumlu olduğunu belirtmişlerdir.

Rapora göre sanayinin bir program dâhilinde yürütülmesinin zaruri olduğu ancak bu vesileyle özel teşebbüsün ufkunun daraltılmasının yahut vesayet altına alınmasının doğru olmadığını dile getirilmiştir. Komisyona göre program ifadesinin, belirli bir zaman diliminde, kamu hizmetleri, ağır sanayi veya Milli Savunma Sanayisi ile ilgili olmak üzere, devletin kendi üzerine almak zorunda olduğu işleri ve özel müteşebbislerinde destekleyeceği konuları içeren uzun vadeli bir plan olması gerektiği ifade edilmiştir. Böylelikle devlet yatırımlarının sınırlarının kesin bir şekilde belirlenmesi üzerine özel müteşebbislerin önünün açılarak her türlü yatırım yapma hususunda serbest bırakılmasını talep etmişlerdir²⁹¹.

Raporda dile getirilen devlet yatırımlarının belirli bir programa bağlanması talebi, Demokrat Parti programında zaten yer almaktaydı²⁹². Ancak bahsedilen programda önemli bir ayrıntı da özel sektörün destekleneceği alanların önceden belirtilerek programa dâhil edilmesi idi. Demokrat Parti, parti programında özel sektörün yönlendirileceği alanları belirtmek yerine devletin üstleneceği alanları belirtmiş olup bu konuya yönelik net bir ifade kullanmamıştır.

Raporda yapılacak programın, uzmanlar ve yetkili işadamlarından oluşan bir “Sanayi Şurası” tarafından hükümete teklif olunması, hükümetin programı Meclisin onayına sunması ve kanun haline getirmesi ve hükümetin zaruri bir durum olmadıkça bu programın dışına çıkmaması gerektiği belirtilmiştir. Zaruri değişiklikler kavramı biraz daha açılmış ve söz konusu değişikliklerin ancak yetkili mercilerin onayından geçirilerek yapılabilmesi esasına bağlanması, aksi takdirde özel müteşebbisin beklediği güven ve istikrar ortamının oluşamayacağı komisyon tarafından dile getirilmiştir²⁹³.

Komisyon raporunda, sanayi tesisi kurmak isteyen müteşebbislerin, teknik ve iktisadi açıdan aydınlatılması ve geliştirilmesi doğrultusunda, bu tesislere ait her türlü etüt ve incelemeleri yapmak üzere uzman kişilerden oluşan bir “Sanayi Enstitüsü”

²⁹¹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 69.

²⁹² “Özel teşebbüs ve sermayenin istikrar ve güvenle çalışması bakımından devlet iktisadî faaliyetlerinin hudutları kesin olarak belirlenmelidir. Bunun için:

a) Devletin ele alacağı işlerin uzun vadeli umumî bir plâna bağlamak suretiyle önceden herkesçe imkânının temini bilinmesi

b) Devletin iktisadî hayatı tanzim yolunda alacağı tedbirler ile Gümrük, Tekel ve para politikası gibi iktisadî hayatla sıkı sıkıya ilgili konularda takip edilecek ana istikametlerin, yine herkesçe bilinmek üzere, önceden tayin ve ifadesini, lüzumlu görmekteyiz”, Demokrat Parti Programı, md.43, Ankara, 1946.

²⁹³ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 69.

kurulması gerektiğinden bahsedilmiştir. Hazırlanan programlar kapsamında devletin teşvik edeceği girişimlerde, yapılacak teşvikin mahiyeti ve miktarı hakkında bu enstitülerin görüşünün alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu enstitülerin, Üniversiteler, Maden Tetkik Arama, Harita, Meteoroloji, İstatistik, Elektrik Etüt İşleri ve ilgili İktisadi Devlet Teşekküllerinin birliklerinden istifade edilmesi gerektiği tavsiye edilmiş ardından bahsedilen programın hazırlanması durumunda devlet ve özel sektörün kendiliğinden birbirinden ayrılacağı vurgulanmıştır²⁹⁴.

Raporda, devlet yatırımları ile özel teşebbüs işletmeleri arasında bağlı oldukları kanun ve mevzuat bakımından herhangi bir eşitsizliğin olmadığı vurgulanmıştır. Ancak uygulamada finansman, lisans, kontenjan ve benzeri konularda farklılıkların olabileceği, bu farklılıkların ortadan kaldırılması için, hammadde, döviz tahsisi, yabancı uzman, gerçek maliyetin tayin edilmesi gibi konularda aynı imalat kolunda yer alan devlet teşekkülleri ve özel sektör yatırımları arasında eşitliğin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir²⁹⁵. Bu ifadeye göre mevcut kanun ve yönetmeliklerin teoride ve pratikte farklılık arz ettiği anlaşılmaktadır.

Özel teşebbüslere gerekli güven ve istikrarın sağlanması için devletin iktisadi faaliyetlerinin kesin ve açık bir şekilde sınırlarının belirlenmesi bu durumun kanunlaştırılması suretiyle kesinlik kazanması gerektiği belirtilmiştir. Bununla beraber devletin tekelliliği bırakıp, hangi alanlarda ne şekilde yatırımlar yapacağını açıkça belirtmesi gerektiği ifade edilmiştir²⁹⁶. Böylece özel teşebbüs önünü görerek yapacağı yatırımların heba olmayacağı ve rekabet edebileceği bir piyasanın oluşması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca raporda, devlet ve belediyeler tarafından yapılan fiyat kontrollerinin, daha önce zikredilen Sanayi Şurasının tetkikinden sonra günün şartlarına uygun hale getirilmesi gerektiği görüşü belirtilmiştir²⁹⁷.

Raporda, mali mevzuatlarda istikrarın temin edilmesi gerektiği ve her türlü mali mükellefiyetin neticelerinin göz önünde bulundurulmasının elzem olduğuna işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra ülkenin en acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere teşvik olunacak sanayi için, Amerika, İngiltere, İtalya, Almanya ve İsrail ülkelerinde olduğu gibi beş senede amortisman kabul edilmeli ve aynı şekilde gelişmesi istenen ana sanayiye yatırılacak sermaye gelirlerinin % 7'si gelir vergisinden muaf tutulması talep

²⁹⁴ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 69-70.

²⁹⁵ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 70.

²⁹⁶ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 70.

²⁹⁷ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 71.

edilmiştir. Devletin, idari formalite ve müdahaleleri nedeniyle güven ortamının sağlanmasına engel olduğu gibi maliyetlere dahi yansıdığı, bu nedenle idari müdahalelerden vazgeçilerek sanayici üzerinde oluşan baskının kaldırılması talep edilmiştir. Bundan dolayı, iş kanununa göre belediyelerin iş yeri kapama yetkileri kaldırılması, bunun yerine mensup olduğu Ticaret ve Sanayi Odasının görüşü ve ilgili Bakanlıkların onayına bırakılması istenmiştir²⁹⁸. Komisyon bu isteği ile iktidarın ve bürokrasinin sanayici üzerindeki keyfi uygulamalarından oluşan baskıyı kaldırmak istediği anlaşılmaktadır.

Uluslararası taahhütler ve Avrupa Birliğine dâhil olunması gibi nedenlerle ithalatın sınırlandırılmayacağı, sene sonuna kadar tamamen serbest ekonomi modeline geçilmesi ön görüldüğü için, yerli sanayiye koruyan tedbirlerin alınması talep edilmiştir. Bununla birlikte, yerli ve yabancı sermayenin sanayide yapacakları tesisat, makine, yedek parça ve bunlara bağlı malzemeler, üstün bir ithalat politikası gereği gümrük muafiyetlerinden faydalandırılması istenmiştir. İhracat hususunda ise maliyetlerin düşürülerek kalitenin artırılması için gayret sarf edilmeli, yurttan bulunmayan hammadde, yardımcı madde ve ambalajların ithalatının basitleştirilmesi talep edilmiştir. Ayrıca ihracatın, gelir vergisi ve diğer muafiyetlerden istifade ettirilmesi talep edilmiştir²⁹⁹.

Burada bahsedilen ithalatın serbestleştirilmesi konusunda sanayicilerin haklılığı ortaya çıkacak ve izlenen serbest gümrük politikaları neticesinde yerli sanayicinin ithal ürünleri karşısında rekabet edememesi sebebiyle 1953 yılında bu uygulamadan vazgeçilerek ithal ikameci sisteme geçilecektir³⁰⁰.

Komisyon hazırladığı raporda sanayi politikalarında yabancı sermaye ile ilgili görüşlere uzun uzadıya değinmiş, devlete ve özel müteşebbise ait sermayenin, ülke kalkınması ve refah seviyesinin yükselmesi için yeterli olmadığını ve milli tasarrufun ülkemizin kalkınmasına tek başına yetmeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle yabancı sermayeye şiddetle ve acilen ihtiyacın olduğunu ifade etmişlerdir. Yabancı sermayenin ülkeye giriş yapabilmesi için yerli sermayeye tanınan her türlü kolaylığın yabancı sermayeye de tanınarak eşitlik ilkesi doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir³⁰¹.

²⁹⁸ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 71.

²⁹⁹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 71-72.

³⁰⁰ Tezer ÖÇAL, *Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 2005, s.45.

³⁰¹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 72.

Raporda ifade edilen yabancı sermayenin ülkeye girişinin serbest bırakılması ve teşvik edilmesi görüşü, hükümet tarafından üç ay gibi kısa bir süre sonra meclise taşınmış ve yabancı sermayeyi teşvik kanunu kabul edilmiştir³⁰².

Yabancı sermayenin gelişine kolaylık sağlamak amacıyla idari ve mali kısıtlamaların kaldırılması, faiz ve kâr paylarının, tavsiye halinde getirilen sermayenin yurt dışına çıkarılabilmesi, sermayedarlara kontrol hakkının tanınması komisyon tarafından talep edilmiştir. Bu konulara yönelik bir kanunun çıkarılması ve bu alanda döviz transferlerinin tediye dengesinde yapacağı etkiler göz önünde bulundurularak, her yıl sermaye gelirlerinin % 15'inin transferi ve istenildiği takdirde yurt dışına çıkarılabilmesi öngörülmüştür. Ayrıca yabancı sermayenin kuracağa sanayi işletmelerinin kamulaştırılamayacağına dair kanuni hakların oluşturulmasını tavsiye etmişlerdir³⁰³.

Komisyon raporunda, yerli ve yabancı sermayenin kıymetlendirilmesi için bazı alanlarda sanayiye kuracak ve işletecek teknik bilgiye sahip, yabancı idareci, işletme personeli, mühendis ve ustabaşlarına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple bu kadroların ülkeye sürekli veya dönemsel olarak giriş yapabilmeleri için gereken kolaylığın sağlanması ve maaş tasarruflarını yurt dışına çıkarabilmelerine imkân verilmesi hususunda görüş bildirmişlerdir. Yabancı sermayenin doğrudan irtibat kuracağı, idari, mali ve iktisadi konularda yetkili ve süratli karar verecek bir yatırım kuruluşunun kurulması istenmiştir³⁰⁴.

Raporda son olarak, ülkedeki eğitim sisteminin ekseri memur yetiştirmeye yönelik olduğunu ve sanayinin ihtiyaç duyduğu teknik elemanların yetiştirilmesi için Milli Eğitim Bakanlığının gereken tedbirleri alması talep edilmiş ve sanayicilerin yerli mamullerin kıymetini duyuracak çalışmalar yapması istenmiştir³⁰⁵.

Genel olarak “Sanayi Politikalarının Ana Hatlarının Belirlenmesi” komisyonu, çalışmalarında sanayinin mevcut durumu ve ülkenin içinde bulunduğu iktisadi vaziyeti göz önüne alarak, Demokrat Parti'nin ekonomideki temel politikası olan liberal görüşler ekseninde düşüncelerini ve taleplerini hazırladıkları raporda ifade etmişlerdir. Rapor aslında Demokrat Parti'nin parti programı ve hükümet programları ile benzerlik arz

³⁰² TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 107, Oturum 1, c. 9, (01.08.1951.) s.493.

³⁰³ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 72.

³⁰⁴ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 72-73.

³⁰⁵ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 73.

emektedir³⁰⁶. İlerde de görüleceği gibi burada müzakere edilerek alınan kararların birçoğu kanunlaşarak yürürlüğe girecektir. Bu nedenle diyebiliriz ki, Demokrat Parti, ileride izleyeceği sanayi politikalarında bu rapordan istifade etmiştir.

Komisyon raporunda daha önce belirtilen konular üzerinde çalışarak meydana hazırlanan rapora göre izlenmesi gereken sanayi politikalarını kısaca şu ana maddeler halinde ifade edebiliriz:

Yeni sanayi politikasının hedefi;

- Sanayi politikası uzun vadede istikrarlı olmalıdır.
- Sanayi politikasının hedefleri, kendi kendine yeten bir anlayıştan uzak, yatırımcıya ışık tutan ve yatırımcının ilerisini görebilecek şekilde yatırımlar yaparak kendini güvende hissetmesine yönelik olmalıdır.
- Sanayi politikalarında, iktisadi imkânlar, müteşebbislerin nitelik ve nicelik bakımından durumu ve devlet imkânlarının kapasitesi göz önünde bulundurulmak suretiyle iktisadi bünyeye uygun, ulaşılması mümkün olan hedefler belirlenmelidir.
- Sanayi politikalarında amaç, ülkedeki refah seviyesinin yükseltilmesi olmalı, dış pazarda başarılı olmanın yolu öncelikle iç pazarda başarılı olunması şeklinde telakki edilmeli ve ithalat-ihracat ilişkilerine bu açıdan yaklaşılmalıdır.
- Tarım ülkesi olunması hasebiyle, öncelikle tarımsal üretimi arttıracak tedbirlerin alınmasına yönelik faaliyetlere hız verilmelidir.
- Devlet, kendi başına ayakta durana dek küçük sanayi işletmelerini desteklemelidir.

Devletçilik ve özel sektör ilişkileri;

- Sanayi politikalarının programlaştırılması zaruridir. Sanayinin programlaştırılmasında hedef, devlet yatırımlarının ve özel teşebbüslerin hangi alanlarda olacağını net bir şekilde ifade eden programlar hazırlanarak yatırımcının önünü görmek suretiyle kendini güvene hissetmesini sağlamak olmalıdır.

³⁰⁶ Özel teşebbüsün desteklenmesi, devletçiliğin sınırlandırılması, tekellerin kaldırılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, yabancı sermaye ile yerli sermayenin eşit şartlara sahip olması gibi birçok konuda Demokrat Parti programı ve hükümet programları ile benzerlik arz etmektedir.

- Programlarda devlete düşen sanayi alanları, ağır sanayi, amme hizmetleri, Milli Savunma sanayisi gibi üzerine almak zorunda olduğu alanlar ile sınırlandırılmalıdır.
- Bu programlar, uzmanlarda ve yetkili işadamlarından oluşması icap eden “Sanayi Şurası” tarafından hazırlanmalıdır.
- Sanayi Şurası tarafından hazırlanan programlar meclis tarafından kanun haline getirilmelidir.
- Ülkede sanayiciye yol göstermek, bir nevi danışmanlık yapmak üzere bir “Sanayi Enstitüsü” kurularak yapılacak yatırımlarda müteşebbislere teknik yardımlar sağlanmalıdır.
- İktisadi devlet teşekkülleri ile özel müteşebbisler eşit şartlarda rekabet edebilmeli ve devlet teşekküllerine sağlanacak her türlü kolaylık özel sektöre de sağlanmalıdır.

Hususi Teşebbüse Emniyet ve İstikrar Sağlanması;

- Devletin yatırım alanları net bir şekilde çizilerek özel sektör yönlendirilmeli, bu sınırlar yasalarda belirtilmek suretiyle yatırımcıya gereken emniyet sağlanmalıdır.
- Müteşebbisi ilgilendiren kanun ve mevzuatlar güncellenmeli ve iktisadi, idari ve mali kısıtlamalar kaldırılmalıdır.
- Sanayiciler, bazı vergi indirimleri ve muafiyetleri sağlanmak suretiyle teşvik edilmelidir.

Dış Ticaret politikası;

- Yerli ve yabancı sermayenin ülkeye getireceği malzeme, tesisat, yedek parça gibi ithal edeceği mallara gümrük muafiyeti getirilmelidir.
- Yerli malları, ithal ürünleri karşı sıkı gümrük politikaları ile korunmalıdır.

Yabancı Sermaye Politikası;

- Ülke sermayesinin yeterli olmamasından dolayı yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için her türlü kolaylık sağlanmalı, bu konudaki idari ve mali kısıtlamalar kaldırılmalıdır.
- Yabancı Sermaye, yerli sermaye ile eşit haklara sahip olmalı ve her alanda çalışma hakkına sahip olmalıdır.

- Yabancı yatırımcıların yurt dışına belirli oranda sermaye çıkarabilmesine olanak sağlanmalıdır.
- Yabancı sermaye yatırımlarına devlet tarafından el konulmayacağına dair güvence verilmelidir.
- Yerli ve yabancı sermaye yatırımlarında çalıştırılmak suretiyle ülkeye gelecek olan yabancı, idare ve işletme personeli, mühendis ve ustabaşı gibi teknik elemanların gelmelerindeki zorlukların kaldırılması gerekmektedir.

Sanayi Terbiyesi;

- Ülkede sanayinin ihtiyaç duyacağı teknik elemanların yetiştirilmesi hususunda teknik okulların açılması ve meslek okullarının yaygın hale getirilmesi gerekmektedir.

Sanayi politikalarının ana hatlarının belirlenmesi komisyonu, yaptığı müzakereler neticesinde sanayinin gelişmesi için izlenecek politikalar hususunda, beklentilerini, taleplerini ve görüşlerini bu şekilde izah etmiştir.

3.1.3. Sanayinin Teşkilatlandırılması Komisyonu Raporu

Komisyon, İlhan Cıvaoğlu başkanlığında toplanarak sanayinin ülkedeki teşkilatlanması konusunda görüşmelere başlamıştır. Komisyonun vazifesi, sanayi işletmelerinin gerek kendi aralarında, gerekse ilgili devlet kurumları arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere, ülke ekonomisine katkı sağlayacak pratik bir yapılanma ile teşkilatlanmanın en münasip bir şekilde sağlanması yönünde görüşler belirtmektir. Komisyon sanayideki teşkilatlanmayı; Sanayi Odaları, Sanayi Birlikleri, Sanayi Şurası ve ilgili Devlet Teşkilatı olmak üzere dört gruba ayırmıştır³⁰⁷.

Komisyon, öncelikle sanayinin teşkilatlanmasına yönelik teklifleri belirtmiş ve ardından, bu tekliflerin müzakeresine geçilmiştir. Komisyona gelen teklifler şu ana başlıklardan oluşmaktadır³⁰⁸:

A- Ticaret Odalarının Teklifi: Bu teklife göre Ticaret ve Sanayi Odalarının ayrı ayrı teşkilata sahip olmakla birlikte aynı çatı altında ve müşterek masraflar ile toplanmaları prensibi savunulmuştur.

B-Sanayicilerin Teklifi: Sanayiciler, sanayinin geliştiği bölgelerde Sanayi Odalarının ayrı olarak kurulmasını ve bir üst yapıyı teşkil eden Birliklerin, bu şekilde

³⁰⁷ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 80-81.

³⁰⁸ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 81-82.

kurulan Sanayi Odalarından, Sanayi ve Ticaret Odalarından gelen sanayi temsilcileri tarafından oluşmasını teklif etmişlerdir.

C-Komisyonunda Yapılan Diğer Teklifler: Meslek gruplarından oluşan odalardan başka, yurt içinde aynı meslek gruplarının, sadece meslek ve teknik bakımdan birleşmelerini ve bu şekilde müşterek mesleki ve teknik işlerde ilerlemelerinin sağlanabileceği göz önüne alınarak Sanayi ve Ticaret Odalarına paralel ikinci bir teşekkülün kurulmasını teklif etmişlerdir³⁰⁹.

D- Sanayi Şurasına Ait Teklifler: Memlekette sanayinin genel problemlerini tetkik etmek, sanayi planlarını hazırlamak ve bu hususta hükümete teklifler götürmek gibi görevlere haiz bir Sanayi Şurası'nın oluşturulması sanayiciler tarafından talep edilmiştir. Bu şuranın sanayicilerden, ilgili devlet kurumlarından, ilmi ve teknik kuruluşlardan oluşan bir teşekkül olması teklif edilmiştir.

Komisyon, teklifler üzerinde müzakerelerini tamamladıktan sonra raporunu hazırlamış ve bir sonuç bildirgesi olarak okumuşlardır. Bu rapora göre, 5590 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları-Ticaret Odaları-Sanayi Odaları ve Ticaret Borsası Birliği Kanunu'nda adı geçen meslek gruplarının aynen kabul edilmesi kararlaştırılmış ve sanayi bakımından ileri gitmiş olan İstanbul, İzmir, Adana, Ankara ve Bursa'da sanayi odalarının müstakil olarak kurulması görüşü benimsenmiştir. Ayrıca sanayinin topluca bulunduğu yol ve piyasa bakımından müşterek bağları bulunan, belirlenecek sayıda illerden oluşan bölgelerin oluşturulmasına karar verilmiştir. Sanayi odalarının bir araya getirilmesi suretiyle, Sanayi Odaları Birliğinin oluşturulması kararlaştırılmış ve bu birliğin sanayi odalarının göndereceği temsilcilerden oluşması teklif edilmiştir³¹⁰.

Komisyon, 5590 sayılı kanunda mevcut olmayan fakat ülke sanayisinin müşterek sıkıntılarını incelemek, geleceğe dönük gelişmesini belirleyecek planlama işlerini hazırlamak, araştırma enstitüleri kurmak amacıyla hükümete teklifler sunacak bir "Sanayi Şurası" kurulması gerektiğini ifade etmişlerdir³¹¹.

Komisyon Raporunda, meslek dallarını geliştirecek, problemlerine çözümler üretecek, yaptığı araştırma, inceleme ve yayınlar ile mensuplarını aydınlatmak, mesleki norm ve standartlar ile muayene ve kontrol usullerini belirleyecek ve meslek mensuplarını bir araya getirerek ülke sanayisinin kalkınmasına katkı sağlayacak mesleki

³⁰⁹ Bu teklifte illerde yer alan sanayi ve ticaret odalarının dışında mesleki birliklerinde kurulması istenmiştir. Bu ifadeye göre anlaşılan, bugünkü manada mühendis odalarına benzer bir oluşumdan bahsedilmiştir.

³¹⁰ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 82.

³¹¹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, 1951 Sanayi Kongresi, s. 83.

cemiyetlerin kurulmasını ve bu teşekküllere “Meslek Odaları” adının verilmesini teklif etmiştir³¹².

Sanayi Şurasının, ilgili devlet kurumlarının temsilcileri, sanayi birliğinin temsilcileri, meslek birliğinin temsilcileri ile ilim ve teknik kurullarının temsilcilerinden oluşması ve sanayi politikalarının, en yetkili merci olarak bu kurulun hazırladığı raporlar, projeler ve planlar istikametinde yürütülmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir³¹³. Sanayi Şurasının adı, daha sonra kongrede yapılan itirazlar neticesinde, “İktisat Şurası” olarak değiştirilmiştir³¹⁴.

Komisyon, ayrıca Ekonomi ve Ticaret Bakanlığından ayrı olarak acilen bir Sanayi Bakanlığının kurulmasını teklif etmiş ve bakanlığın sadece sanayi işlerine yoğunlaşması hasebiyle ülke sanayisinin kalkınmasına fevkalade faydalarının olacağını savunmuştur³¹⁵.

Sanayinin teşkilatlanması komisyonu, ülkedeki mevcut teşkilatlanmanın sanayinin gelişmesine uygun bir yapıda olmadığını düşünerek sanayicilerin ihtiyaç duyduğu şekilde bir güncelleme yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Komisyon, Sanayi ve Ticaret odalarının birbirinden ayrılması gerektiğini ifade ederken, sanayicinin ve tüccarın birbirinden farklı çalışma usulleri ve vazifeleri olmaları nedeniyle mensup oldukları odaların birbirinden ayrılmasının daha uygun olacağını düşünmüşlerdir.

3.1.4. Sanayinin Teşvik ve Himayesi Komisyonu Raporu

Komisyon, sanayinin teşvik edilmesi ve korunması hususlarını görüşmek üzere, Ali Tahsin Balkanlı başkanlığında toplanmış ve kendilerine önceden belirtilen konuları görüşmek üzere dört ayrı gruba ayrılmıştır.

A- Teşvik ve Himaye Hakkındaki Genel Görüşler

Komisyonunda yer alan bu grup, sanayinin son yıllarda himaye edilmekte sıkıntılar çekildiğini, tarım ile sanayi sektörleri arasında ayrımın yapıldığını ve tarım sektörünün her zaman daha fazla himaye gördüğünü belirtmişlerdir. Oysaki tarımın gelişmesinin, sanayinin gelişmesine bağlı olduğunu, gelişmiş bir sanayiye sahip olamayan toplumların, tarım sektöründe de başarısız olduklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle sanayinin himaye ve teşvik edilmesine dair bir mevzuatın çıkarılması

³¹² Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 83.

³¹³ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 83-84.

³¹⁴ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 101.

³¹⁵ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 84.

gerektiğini, bakanlığın da bu görüşte olduğunu belirtmiş, sanayinin gelişmesi ile sanayiye bağlı kollarında gelişeceğini belirtmişlerdir³¹⁶. Tarımın gelişmesinin sanayinin gelişmesine bağlı olduğu görüşü biraz iddialı bir fikir gibi görünse de, kalkınma politikalarında tarıma önceliğin verilmesi, Türkiye'nin sanayi ülkesinden çok bir tarım ülkesi olduğu görüşünün hâkim olmasından kaynaklanmaktadır.

Raporda ülke kalkınmasına büyük faydalar sağlayacak sanayi kollarının teşvik ve himaye edilmesi neticesinde, ekonominin gelişmesine tesir edecek döviz tasarrufu sağlanması, iş imkânlarını genişletilmesi, tarımsal kalkınmayı sağlayacak gelişmelerin kaydedilmesi gibi olumlu gelişmeleri beraberinde getireceği savunulmuştur. Bu amaçla “Sanayi Teşvik İdaresi” adında bir kurulun kurulması gerektiğini ifade etmiştir³¹⁷.

Komisyon grubu, gümrük ve muamele vergilerinin yeniden düzenlenmesini talep etmiştir. Ayrıca yerli mallarındaki yüksek fiyatlara, sanayiciden ağır vergilerin alınmasının, fiili bir tekelleşmenin olduğu elektrik, havagazı ve akaryakıt gibi enerji kaynaklarının yüksek maliyetli olmasının, ithal mallarına koyulmayan vergilerin, yerli mamullere koyulmasının yol açtığını ifade etmiştir. Bu nedenle yerli sanayi mamullerinin, yabancı ülkelerdeki mamul fiyatları ile kıyaslanması için öncelikle ülke sanayisinin ağır vergilerden kurtarılması gerektiği ifade edilmiştir³¹⁸.

Komisyon, ülkede temin edilemeyen ve temel ihtiyaç olarak addedilen mamullerin hammadde ithalatının serbest bırakılması ve vergiden muaf tutulmasını talep etmiş ve yurt dışına çıkacak hammaddeden alınacak vergilerin arttırılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca yerli hammaddenin dünya genelindeki fiyatlara endekslenmesinin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber, kontrolsüz ve sınırsız yapılan ihracatlar nedeniyle yerli üreticinin hammadde sıkıntısı çektiği, bu nedenle yapılacak hammadde ihracatlarının yerli sanayi ihtiyacını karşılayacak düzeyde stoklanmasının ardından yapılması gerektiği komisyon grubu tarafından ifade edilmiştir³¹⁹.

Ülkeye ithal edilen malların, herhangi bir kalite standardına tabi tutulmadığını ifade eden komisyon grubu, bu malların bazen çürük, bazen eksik olarak giriş yapabildiğini ve halkın bu malların ucuzluğuna yönelerek tükettiğini, bu durumun ülkede kaliteli malların fiyatlarının yüksek olarak algılanmasına sebep olduğunu

³¹⁶ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 102.

³¹⁷ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 103-103.

³¹⁸ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 103.

³¹⁹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 104.

vurgulamıştır. Bu nedenle ithal mallarının, sağlık, emniyet ve kalite bakımından kontrollere tabi tutulması gerektiği ifade edilmiştir³²⁰.

Patent ve marka mevzuatının güncel ihtiyaçlara cevap veremeyecek düzeyde olduğunu, bu nedenle sahtekârlıkların ve taklit ürünlerin piyasada dolaşabildiğini ifade eden komisyon, haksız rekabeti önleyecek kanunların çıkarılmasını istemiş ve devlet alımlarında % 10 pahalı bile olsa yerli üretimlerin tercih edilmesi talep edilmiştir. Bu alımlarda özellikle yok olmaya yüz tutan küçük el sanatlarının ihya edilmesi gerektiği, bu nedenle yerli mallarını teşvik edecek kanunlara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Marshall Planından temin edilen yardımların, tüketim mallarını üretecek sanayi işletmelerinin kurulmasına yönelik yatırımlara harcanması gerektiği ve sanayi işlerini yürütecek müstakil bir Sanayi Bakanlığının kurulması talep edilmiştir³²¹.

Yukarıda bahsedilen ve gerçekleştirilmesi uzun bir vadede olan işlerin dışında acilen uygulanması gereken faaliyetleri de sıralayan komisyon, gümrük tarifelerinin acil olarak revize edilmesi gerektiğini dile getiren komisyon, bu düzenlemeler yapılınca dek bazı sanayi mamullerinin ülkeye girişlerinin engellenmesi ve ithalat lisansı zorunluluğu getirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bazı mamullere uygulanan vergi indirimleri nedeniyle yerli sanayicinin rekabet etme imkânının bulunmadığı ifade edilmiş, bu nedenle ithalatı kontrol edecek bir heyetin oluşması gerektiği, bu heyetin en önemli vazifesinin, kalite kontrolü yapması ve ithal mallarının yerli muadillerini ve yeterlilik oranını araştırmak olacağı vurgulanmıştır³²².

Komisyon, özel teşebbüsün himaye olunacağı alanların ve ne ölçüde himaye edileceklerinin önceden belirlenerek yatırımcıya gereken güven ortamının sağlanmasını zaruri gördüklerini belirtip, yerli malı kullanımının özendirilmesi için ilkokuldan itibaren gereken telkinlerin yapılmasını talep etmişlerdir³²³.

B- Vergi Sistemi ve Sanayi

Komisyonun ikinci grubu, ülkede yer alan vergi sisteminin sanayicilere olan etkileri üzerine çalışmalar yaparak gerekli düzenlemeler hakkında görüşlerini aktarmışlardır. Konuya muamele vergisi ile başlayan komisyon, bu verginin çeyrek asırdır, üretici üzerinde ağır yüklerinin olduğunu, üreticinin % 18 ile % 22 arasında değişen oranlarda muamele vergisi ödediklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle, muamelat

³²⁰ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 105.

³²¹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 105-106.

³²² Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 106-107.

³²³ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 107.

vergisinin, sanayicinin çektiği zorluklar göz önünde bulundurularak yeniden gözden geçirilmesi ve sadece belirli sanayi gruplarından değil tüm üreticilerden alınmasını talep etmişlerdir³²⁴.

Gümrük vergisi hususunda, ülke ekonomisinin yabancı ülkelere karşı hala yeterli olgunluğa erişemediğinden dolayı yabancı mallara karşı korunması gerektiği ifade edildikten sonra, gümrük kanunun yerli üreticiyi himaye edecek surette değiştirilmesi gerektiği izah edilmiştir. Gümrük oranlarının, ekonomik işbirlikleri dâhilinde belirlendiğinden bu durumun liberal politikaları olumsuz etkilediği ve acilen yeni gümrük kanununun çıkarılıp uluslararası gümrük tarifelerinin revize edilerek yerli üreticiyi koruyan tedbirlerin alınması gerektiği dile getirilmiştir. Ülke sanayisine katkı sağlayacak mamullerin üretimi için ithal edilen hammaddelere gümrük muafiyetlerinin getirilmesi ve yerlisi üretilen malların ithalat vergisinin en az yerli mamulün kıymetinin yarısı kadar olması talep edilmiştir. Bunun dışında ülkede bulunmayan sanayi malzemelerinin ithalinin teşvik kapsamında değerlendirilmesi istenmiştir. Gümrük mevzuatının iki ay içinde tamamlanmasını ve daha pratik hale getirilmesini talep etmişlerdir³²⁵.

Yerli sanayi ürünlerinin alınan yüksek vergiler nedeniyle ithal mallara nazaran yüksek maliyetli olması, tüketicinin yabancı menşeli mallara yönelmesine yol açmakla beraber hem yerli mallarına olan talebi azaltmakta hem de dış ticaret açığının artmasına sebep olmaktaydı. Sanayicilerin gümrük politikalarında değişiklik talep etmesinin sebebi yerli malların ithal mallarına karşı korunarak mevcut sanayinin gelişmesi ve ayakta kalmasının sağlanmasıydı. İlerde de değinileceği gibi bu amaçla ithal ikameci politikalar izlenecektir.

Komisyon, ihraç mallarının gelir vergisinden muaf tutulmasını talep etmiş ve sanayiciye uygulanan gelir vergisinden kazanç elde eden Maliye Bakanlığının sanayinin gelişmesi ile gelirlerini arttırarak bu açığı kısa zamanda kapatacağı ifade edilmiştir. Yeni hazırlanacak teşvik kanununda da, sanayi şirketlerinin kurumlar vergisinden muaf tutulması ve kurumlar vergisinin hesaplamasında sadece sermaye değil, kar ve sermayenin hesaba katılarak tahsil edilmesi talep edilmiştir. Eski sanayi makinelerinin gelişmemiş ülkelere satışının, gelir vergisinden muaf tutulması da talepler arasındadır.

³²⁴ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 109- 112.

³²⁵ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 112-115.

Enerji sarfiyatından kaynaklanan vergilerin yeniden hesaplanarak, adil bir vergilendirme sistemi getirilmesi istenmiştir³²⁶.

Komisyon raporunda, sanayi makineleri ve motor vergilerinin adaletsiz bir mantıkla alındığını, sanayicinin zaten birçok kalemde vergi vermek sureti ile vazifesini ifa ettiğini belirtip, çalışmayan veya atıl durumdaki araçlardan bile vergi alınmasını haksız bularak bu vergilerin kaldırılmasını talep etmişlerdir. Ayrıca belediyelerin, kendi elektrik enerjisini üreten sanayiciden bile enerji tüketim vergisini almasını haksız bularak enerji tüketim vergisinin yeniden ele alınarak adil bir şekilde güncellenmesini talep etmişlerdir³²⁷.

Devlete ait olan denizyolu ve demiryolu nakliye vasıtalarında, iktisadi devlet teşekküllerine yapılan indirim ve kolaylıkların, aynı şekilde özel teşebbüse de yapılmasını talep eden komisyon, sigorta primleri hususunda da bir düzeltme talep ettikleri görülmektedir. Bunun dışında belediyelerin tahsil ettiği tabela vergisinin, bazı zamanlarda çok uçuk fiyatlara çıkabildiği ve bunun önüne geçebilecek bir düzenlemenin yapılması gerektiği ifade edilmiştir³²⁸.

Raporda, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan bir kararname ile sanayicilerin ihtiyat akçesini devlet tahvillerine yatırılması uygulaması eleştirilmiş, devlet tarafından himaye edilmeyen sanayicinin, bu uygulamadan muaf tutularak hiç değilse kendi imkânları ile ayakta kalabilecek sermayeye sahip olmaları gerektiği ifade edilmiştir. Yine, şirketlerin kuruluşu esnasında gereken formalitelerin ve hisse senetlerinin damga vergisinden muaf tutulması talep edilmiştir³²⁹.

Komisyon son olarak, işçi mevzuatı ile ilgili olarak, işçilerin hastalık, iş kazası, ihtiyarlık sigortası ve işten ayrılma tazminatları gibi sanayici tarafından gerçekleşen ödemelerin mutlaka olması gerektiği ancak bu ödemelerin oranları ve miktarları konusunda sanayiciyi ezmeyecek bir düzenleme yapılması gerektiği ifade edilmiştir. İşten ayrılma tazminatının, sigortalar kurumu tarafından karşılanması suretiyle, vergiler altında ezilen sanayicinin yükünün azaltılması gerektiği ifade edilmiştir³³⁰. Sanayi kongresinde dile getirilen bu talep, kısa bir süre sonra gündeme alınacak ancak işçilerin

³²⁶ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 115-118.

³²⁷ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 118-119.

³²⁸ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 120-121.

³²⁹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 121.

³³⁰ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 121-122.

özlük haklarından sadece hafta tatili ve genel tatil günlerinde ücret ödenmesine dair bir kanun çıkarılacaktır³³¹.

C- Sanayi Kredisi

Komisyonun bu grubu, sanayicinin ihtiyaç duyduğu kredinin temin edilmesi konusunu ele almıştır. Mevcut sanayinin ayakta kalması ve gelişmesinin her şeyden evvel sermaye kaynaklarına bağlı olduğu ifade edilmiştir. Ülkede sermaye birikiminin, tasarruf tedbirlerine bağlanmış olması görüşü, geline nokta yetersiz bir girişim olarak görülmüştür. Bu durumda, sanayicinin ihtiyaç duyduğu kredinin sadece tasarruf yolu ile elde edilemeyeceğinin anlaşıldığı belirtilmiştir. Bu nedenle devletin sanayiciye gereken sermayeyi sağlayacak bazı adımlar atması talep edilmiştir. Bu sıkıntılara yönelik atılan en müspet adımın 1950 yılında Türkiye Sınaî Kalkınma Bankasının kurulması ve Marshall yardımlarından sanayiciye kredi olarak verilmek üzere gelen 40 Milyon Liranın banka vasıtasıyla sanayicilerin hizmetine sunulduğu ifade edilmiştir. Komisyon, çıkarılacak kanunlar ile Merkez Bankasının sanayiciye kredi verebilecek hale getirilmesini ve diğer bankalarında kredi verebilmesi için Merkez Bankasının öncülük yapmasını istemiştir³³².

Demokrat Parti Hükümeti, sanayicilerin sadece sanayi işlerine matuf bir bankanın kurulması talebini değerlendirmiş ve 1950 yılında Sınaî Kalkınma Bankasını kurmuştur³³³. Böylece sanayi kongresinde alınan kararların ciddiye alındığı ve bu kararlar doğrultusunda somut adımlar atıldığı ifade edilebilir.

Öte yandan sanayicilerin, genel olarak ya da mesleki zümrelere ayrılmak suretiyle bir araya gelip tasarruflarını birleştirerek, kredi imkânı sağlayacak kooperatifler kurmaları gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, sanayicinin devlet teşekküllerine ortak olabilmesi için talep edilen teminat mektuplarını hususunda, sanayiciye destek olmak üzere Sümerbank'ta cüzi bir sermaye ayırması talepler arasına girmiştir³³⁴.

Sanayinin ihtiyaç duyduğu tesisat ve malzemelerin alımı hususunda Türkiye Sınaî Kalkınma Bankasının sanayiciye kredi sunması, bunun dışında milli bankaların ve kurulabilirse Sanayi Kredi Kooperatiflerinin de sanayi işletmelerine hammadde temini için 6 ile 9 ay arasında değişen vadelerle kredi sağlaması istenmiştir. Bu kuruluşların

³³¹ *Resmi Gazete*, Sayı: 7885, 15.08.1951.

³³² Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 122-123.

³³³ Cumhurbaşkanlığı, *Türkiye'de Sanayi Kredisi*, TSKB Yayınları, İstanbul, 1951, s.109.

³³⁴ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 124-125.

kredi verirken formalitelerle uğraşmak yerine pratik bir surette işletmenin verimli çalışmasına, rasyonellik oranına, işletmenin sahip olduğu sermaye miktarına ve işletmenin isabetli esaslar ile seçilmesine dikkat edilmesinin yeterli olacağı ifade edilmiştir. Taşrada kalan küçük sanayi işletmelerinin de merkeze uzak olmaları hasebiyle, yine taşrada kurulacak olan şubeler ve mahalli sanayi kooperatifleri tarafından finanse edilmeleri vurgulanmıştır.³³⁵ Bu şekilde kredi ihtiyacının pratik ve hızlı bir şekilde, ülke genelinde temin edilebilmesi ile üretimin hızlanmasının hedeflendiğini belirtebiliriz.

D-Üretimi Artıracak Tedbirleri ve Çalışma Süreleri

Komisyonunda kurulmuş olan bu grup, üretimde sanayinin payının arttırılması için ne tür tedbirler alınması gerektiğini müzakere etmiştir. Buna göre, üretimi arttırmak için çalışma süresinin 8 saatle sınırlı kalması gerektiği ifade edilip, günde 3 saatten fazla olmamak kaydıyla senelik 400 saat ek mesai uygulanması uygun görülmüştür. Hazırlanacak yeni bir iş kanunun tüm ülkeye uygulanarak sağlıklı çalışma koşullarının sağlanması suretiyle verimliliğin arttırılması hedeflenmiş ve iş kanununda yer alan kıdem tazminatı ile ihtiyarlık sigortasının mahiyet bakımından benzer olması nedeniyle birleştirilmesi talep edilmiştir³³⁶.

Teknik imkânların iyileştirilerek verimin arttırılması hedeflenmiş bu amaçla, tesis ve makinelerin modernizasyonunun gerekli olduğu, işçi ve teknik personelin makine kullanımı konusunda eğitilerek verimin arttırılması amacıyla Sanayi Şurası ve ilgili Bakanlığın işbirliği yapması gerektiği belirtilmiştir. Makine ve işçilerin boş kalmaması için hammadde ihtiyacının zamanında karşılanmasına yönelik hükümetin gerekli kolaylığı sanayiciye sağlaması ve enerji ihtiyaçlarının istikrarlı ve asgari fiyatlardan temin edilmesi talepler arasında yer almıştır³³⁷.

Sanayinin dünya piyasaları ile rekabet edebilecek düzeyde verimli olabilmesi için, sanayicinin teknik konularda muhatap olabileceği, güncel bilgileri ve yayınları tercüme ederek sanayicinin hizmetine sunacak istihbarat servislerin ve araştırma enstitülerinin kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Tesislerin yenilenmesini zorlaştıran amortisman ve tecdit fonu miktarlarının yeniden düzenlenmesi gerektiği ifade edilip, sanayi istatistiklerine kolayca ulaşabilecek bir yöntemin geliştirilmesi talep edilmiştir³³⁸.

³³⁵ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 130-131.

³³⁶ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 132-133.

³³⁷ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 133.

³³⁸ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 134-135.

Sanayinin Teşvik ve Himayesi Komisyonu, o dönem sanayicilerinin, muzdarip oldukları hususları dile getirmeleri ve sanayinin teşvik ve himaye edilmesi hususunda ihtiyaç duyulan değişikliklerin ve düzenlemelerin dile getirilmesinden müteşekkildi. Sanayiciler liberalizmin getirdiği rahatlık içerisinde yapılmasını arzu ettikleri hemen her konuyu dile getirmişlerdi. Çünkü bu kongre direk olarak Ekonomi Bakanlığı tarafından düzenlediği için arzu ve isteklerin sadece bir fikir olarak değil, sıkıntıların giderilmesi noktasında rasyonel bir adım olarak görüşmüştür. Sanayiciler oldukça uzun süren ve yoğun geçen bu komisyon görüşmelerinde genel olarak şu konuları dile getirmişlerdir:

- Sanayicinin desteklenmesi için tarıma gösterilen önem ve teşvikin sanayiciye de gösterilmesi
- Sanayiciden alınan gümrük, muamelat, gelir ve kurumlar vergisi gibi birçok kalem altında alınan vergilerin yeniden düzenlenerek sanayicinin ağır vergiler altında ezilmekten kurtarılması
- Sanayicinin ihtiyacı olan hammaddelerin, gerek yurtiçinden, gerekse yurtdışından temin edilmesinde gerekli kolaylığın sağlanması
- Yerli üretime yetmeyen hammaddenin yurtdışına çıkarılmasının engellenmesi
- Yerli mallarının teşvik edilmesi ve gümrük kanunları ile korunması
- Yerli ve ithal mallarının belirli kalite ve standartlara tabi tutulması
- Benzer ya da aynı markalar adı altında sahte mal üretiminin önüne geçilmesi
- Devlet alımlarında önceliğin yerli mallarına verilmesi
- Devlete ait nakliye araçlarının kullanımında belirli indirimlerden faydalanılması
- Enerji kaynaklarının arttırılarak istikrarlı ve ucuz bir şekilde sanayiciye sunulması
- Sanayiciye sunulan kredi imkânlarının arttırılması ve kolaylaştırılması
- Sanayi Kredi Kooperatiflerinin kurulması
- Çalışma şartlarını ihtiva eden mevcut kanununun güncellenerek çalışma saatinin 8 saat olarak belirlenmesi
- Sanayicinin kullandığı makine ve teçhizatın modernize edilmesi
- İşçi ve teknik elemanların makine kullanımı ve yenilikler hakkında eğitilmesi

- Sanayicinin teknolojik gelişmelerden haberdar olması için istihbarat servislerinin kurulması
- Dünyada sanayi alanında meydana gelen gelişmeleri araştırmak ve sanayiciye aktarmak üzere araştırma enstitülerinin kurulması

Bu talepler vasıtasıyla sanayiciler, devletin sanayiciyi koruyabilmesi ve teşvik edilebilmesi için hükümetin afakî, muğlâk ve içeriği tam olarak belli olmayan vaatler yerine sanayicilerin talep ettiği bu somut adımları atması durumunda ülkede sanayinin gerçek anlamda yükselişe geçebileceği düşünülmüştür.

3.1.5. Sanayinin Denetimi Komisyonu Raporu

Sanayi Kongresinde, sanayinin denetlenmesi ve olağanüstü durumlarda alınması gereken tedbirler konusunu demokratik ve liberal bir bakış açısıyla inceleyen dördüncü komisyon, Ömer Lütfi Bilkan başkanlığında toplanmıştır. Komisyon, bu bakış açısıyla “Denetim” meselesini üç şekilde tecelli edilmesini uygun görmüştür³³⁹. Buna göre sanayi kuruluşları üç gruba ayrılmış olup birincisi, kamu yararı için kurulan devlet teşekkülleri, ikincisi devlet kredisi kullanılarak kurulan sanayi işletmeleri ve üçüncüsü ise tamamen özel teşebbüse ait sanayi işletmeleridir.

A- Kamu yararı ve emniyetini sağlamak amacı ile kurulmuş olan sanayi tesisleri ve işletmelerin, milli servet ve milli enerjiyi ihtiva ettiğinden bu tarz işletmelerin kurulurken devletin geleceğe dönük hedefleri göz önünde bulundurarak denetime tabi olması gerektiği ifade edilmiştir.

B- Kişisel yarar güden özel teşebbüs kuruluşları eğer devlet himayesi ve kredisi ile kurulduğu takdirde bu kuruluşların da devlet tarafından denetlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

C- Devlet himayesi ve kredisi kullanmadan, tamamen kişisel gayretler neticesinde kurulan işletmelerin her konuda serbest olması gerektiği ancak devletin yapacağı her çalışmada bu tarz işletmelere yardımcı olması gerektiği vurgulanmıştır.

Komisyon, bu net çizgileri çizdikten sonra, tesis yerinin, kullanılan tesisatın, enerji kaynaklarının, sanayi üretiminin, işçiliğin, ürün kalitesinin ve maliyetlerin denetimleri hakkındaki düşüncelerini ve taleplerini ifade etmişlerdir. Bu amaçla ilk olarak tesis yerlerinin denetimi hakkında görüşlerini belirtmişlerdir. Komisyon,

³³⁹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 150.

sanayide başarılı olmanın başlıca şartının, tesis yerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi olarak ifade etmiştir. Devlet teşebbüsü ya da özel teşebbüs olsun, bir fabrika kurulduğunda, sermaye, hammadde, insan kaynakları, teknoloji, enerji kaynağı, yönetim, pazarlama ve nakliye hususlarının yabancı ülkelerde büyük önem arz ettiğini, bu sebeple ülkede kurulacak tesis yerinin tespitinde bahsedilen tüm değerlere yakınlığı hesap edilerek belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir³⁴⁰.

Sanayide kullanılacak tesisatın denetimi hususunda, kurulacak fabrikaların amacını ve projelerini ayrıntılı olarak hazırlayarak, devletin göstereceği bir sanayi etüt bürosuna danışması gerektiğini belirtmişlerdir. Böylece sanayi işletmelerinin uygun şekilde kurularak ileriye yönelik genişleme ve büyümesinin de hesaba katılarak daha verimli hale getirilebileceği ifade edilmiştir. Aynı zamanda kurulacak tesislerin modern makineler ile donatılarak verimliliğin artırılmasının hedefler arasında olması gerektiği dile getirilmiştir. Bu amaçla müteşebbisi yönlendirecek bir “Sanayi Etüt Mercii”nin kurulması teklif edilmiştir³⁴¹. Böyle bir birimin oluşturulması fikri diğer komisyonlarda da dile getirilmiştir. Aslında sanayicilerin böyle bir talepte bulunmalarında 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisinin etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü 1932 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kapatılmış ve yerine Devlet Sanayi Ofisi ve Sınaî Kredi Bankası adında iki ayrı kurum kurulmuştur. Böylece banka kredi sağlarken, ofis ise devlet teşekküllerinin açılması, denetimi ve geliştirilmesi amacıyla hizmet vermiştir. Özel müteşebbis bir yandan Sanayi Kalkınma Bankasının kurulmasını talep ederken öte yandan sanayi ofisine benzeyen sanayi şurası adında bir kuruluş vasıtasıyla özel sektörün yönlendirilmesini ve geliştirilmesini talep etmiştir.

Enerji kaynaklarının denetimine de değinen komisyon, sanayicinin ihtiyacı olan elektrik enerjisinin ucuz ve yüksek verimle, sanayiciye ulaştırılmasını talep edip, kömür ihtiyacının da, üretim ve nakliye sorunlarının giderilmesi suretiyle üreticiye ulaştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Yapılacak yeni barajlar sayesinde, hidroelektrik santralleri ile elektrik enerjisinin üretilmesi için hazırlanmış projelerin hayata geçirilerek, üreticinin enerji ihtiyacını karşılanması dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra, maliyetlerin artmasında birinci derece rol oynayan elektrik ve havagazından alınan istihlak vergilerinin düşürülerek sanayiciye destek olunması gerektiği vurgulanmıştır³⁴².

³⁴⁰ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 150-153.

³⁴¹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 152-153.

³⁴² Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 153-154.

Sanayinin kalkınması hususuna da değinen komisyon, ülkede en modern teçhizat ve tesisatın bulunmasına rağmen, sanayinin bir türlü istenilen düzeyde verimli olmadığını dile getirmiş ve bunun sebebinin sanayide modern yönetim ve işletme tekniklerinin tatbik olunamamasına bağlamıştır. Bu nedenle hükümetin kuracağı bir teşkilat sayesinde uluslararası yeni teknikler öğrenilebileceği ve istenilen başarının yakalanabileceği belirtmiştir.³⁴³

Sanayinin en önemli unsurlarından biri olan insan kaynaklarının kullanımı ve eğitimi hususuyla ilgili olarak, işçi ve teknik elemanların gerekli eğitimlere tabi tutulması suretiyle üretimde yüksek verimin alınacağını dile getiren komisyon, işçilerin çırak, amele, alışkan, kalfa ve usta şeklinde tasnif edilmesini tavsiye etmişlerdir. Bu amaçla ülke sanayisinin ihtiyaç duyduğu işçi kadrolarının, eğitim kurumları tarafından meslek kollarına ayrılarak eğitilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra, sanayi politikasının gidişatı ile ilgili olarak ülkenin ileride ihtiyaç duyacağı işçi miktarının belirlenerek gerekli eğitimlerden geçirilmesiyle yaşanan eleman sıkıntısının da giderilmesi hedefler arasına girmiştir. Bu konuda işçi, usta, teknisyen, tekniker, mühendis gibi sanayinin bel kemiği konumundaki insan kaynaklarının eğitimi için, üniversitelerle işbirliği yapılması ve bu meselenin enine boyuna görüşülmesi amacıyla, hükümet tarafından “ Teknik Öğretim Kongresi” adıyla bir kongrenin düzenlenmesi gerektiğini tavsiye etmişlerdir³⁴⁴. Bu kongre sayesinde ülkedeki teknik elemanların eğitim ve uygulama sıkıntılarının giderilmesi hedeflenmiştir.

Komisyon, üretimde kalitenin artırılması konusunda ilk olarak kamu yararının gözetilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu amaçla hammadde ve mamul kalitesinin sıkı bir denetim ve kontrol sistemine tabi tutulmasını zaruri gördüğünü ifade etmiştir. Denetim ve kontrollerin ilk olarak hammaddelerden başlayarak, modern işletme esaslarına dayalı olarak, üretimin her safhasında gerekli denetlemenin ilgili kurum tarafından yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Sanayide üretim normlarının oldukça önemli olduğunu dile getiren komisyon, bu normları tatbik edecek kurumların ülke geneline yayılarak üretim kalitesini artırması amacıyla hükümet tarafından teşkilatlandırılması gerektiği dile getirilmiştir³⁴⁵. Böylece uluslararası rekabette kaliteli ürünlerin büyük katkısı olacağı düşünülmüştür.

³⁴³ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 155-156.

³⁴⁴ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 156-157.

³⁴⁵ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 158-159.

Sanayide ihtiyaç duyulan diğer bir hususunda yedek parça sıkıntısı olduğunu dile getiren komisyon, bu sıkıntının yerli üretim parçalarla telafi edildiğini ancak bazı parçaların üretiminin yetersiz ve istenilen kalitede olmaması nedeniyle bazı fabrikaların üretimlerinin durduğunu dile getirmiştir. Bu amaçla gerek nakil araçlarında, gerekse sanayi tesisat ve teçhizatlarında ihtiyaç duyulan yedek parçaların temin edilmesi için devlet tarafından bir büro kurulması gerektiği ifade edilmiştir³⁴⁶.

Mamullerin maliyet hesaplarının üretici ve tüketici haklarının göz önünde bulundurulması suretiyle hesaplanması gerektiğini ifade eden komisyon, ülkede mamul fiyatlarının diğer ülkelere nazaran yüksek olmasının sebeplerinin tespit edilerek ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Üreticilerin serbest piyasa anlayışı ile istediği fiyatlandırmayı yaparak sanayiciyi zor durumda bırakmaması için, bu işlerin devletin murakabesi ile olması gerektiği ifade edilmiştir³⁴⁷. Böylece olağanüstü zamanlarda aşırı kar amacı güden karaborsacılık gibi faaliyetlerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Fiyat tespitinde, hammadde, işçilik, ücretler, sigorta primleri, kira, nakliye gibi unsurların göz önüne alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Komisyon, milli servetin, milli kaynakların ve milli emeğin daha verimli bir şekilde kullanılması amacıyla sanayinin, devlet teşekküllerini ve özel teşebbüsü içine alacak ve himaye edecek şekilde müstakil olarak kurulması gereken Sanayi Bakanlığına bağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Böylece ülkedeki sanayi ile alakalı tüm kurumların tek çatı altında toplanması ile tek merkezden sevk ve idaresinin mümkün olacağı tavsiye edilmiştir³⁴⁸. Bu karar, önemli görüldüğünden daha önceki komisyonlar tarafından da dile getirilmiştir.

Sanayinin olağanüstü zamanlardaki durumu ve alınması gereken tedbirler hususunda ise olası savaş durumlarında, ihtiyaç duyulan maddelerin, hangi şartlarda, ne miktarda stoklanması gerektiğini içeren görüşler de ifade edilmiştir³⁴⁹.

3.1.6. 1951 Sanayi Kongresi Hakkında Genel Bir Değerlendirme

1951 Sanayi Kongresi, Demokrat Parti'nin ilk icraatları arasında yer almakla birlikte, Ekonomi Bakanlığı tarafından düzenlenmesi nedeniyle de resmi bir kongre hüviyeti taşımaktadır. Kongrede, özel müteşebbislere söz verilmesi ve sorunların dile

³⁴⁶ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 159-160.

³⁴⁷ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 160-161.

³⁴⁸ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 162-163.

³⁴⁹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 163-166.

getirilerek çözüm yollarına dair önerilerin sunulması, Demokrat Parti'nin sanayide liberal politikalar güdeceğinin önemli ve somut bir adımı olarak kabul edilebilir. Böylece iktidarı boyunca izleyeceği liberal politikalara giriş yapmıştır³⁵⁰. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ekonomi Bakanlığının kongre hakkında, “sanayi politikamızın ana hatlarının belirlenmesi amacıyla” ifadesini kullanmış olması, kongrede alınacak kararların sanayi politikalarının şekillenmesinde oldukça önem arz etmesi anlamını taşımaktadır.

Kongre, komisyonlar halinde çalışan sanayicilerin, yeni iktidardan beklentilerini ifade etmeleri açısından büyük bir fırsat olmuştur. Savaş sonrasında, devlet temsilcilerinin bulunmadığı 1948 İktisat Kongresinde bira araya gelen sanayiciler, sürekli hükümetin özel teşebbüse karşı olan ilgisizliğini dile getirmiş, sanayicilerin adeta içini döktükleri bir kongre olmuştur³⁵¹. 1951 Sanayi Kongresi ise İzmir İktisat Kongresi gibi sanayicinin ve devlet adamlarının bir araya gelerek sanayinin sorunlarını ve çözüm yollarını dile getirdikleri bir kongre olmuştur.

Kongrede alınan kararlar oldukça önemli olup kısaca, Sanayi Şurasının kurulması, Sanayi Bakanlığının kurulması, Ticaret Odalarından ayrı olarak Sanayi Odalarının kurulması, Sanayi Enstitülerinin kurulması, sanayiciden alınan vergilerin yeniden gözden geçirilmesi, sanayinin enerji ihtiyacının ucuz ve yeterli düzeyde karşılanması ön görmüştür. Bununla beraber üretimde kalitenin artırılması için kalite kontrol standartlarının yurt genelinde faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarında yaygınlaştırılması, teknik elemanın eğitimi gibi meseleler görüşülmüştür. Ancak bu temennilerin tamamının karşılanması için hükümet kadar müteşebbislerin de gerekli gayret ve fedakârlığı göstermesi gerekmektedir. Nitekim ileride de değinileceği gibi sanayicilerin kendi sermayelerini arttırmak kadar ülke menfaatlerini de düşünmeleri gerekirken, müteşebbislerin büyük büyük bir kısmının savaş döneminde karaborsacılık yoluyla zengin olduğu göz önünde bulundurulursa ülke sanayisinin istenilen düzeye çıkması zor görünmektedir.

³⁵⁰ İbrahim DİNÇER, *age*, s. 51.

³⁵¹ Tunç TAYANÇ, *age*, s. 119-120.

3.2.Demokrat Parti Döneminde Sanayi Politikalarına İlişkin Çıkarılan Yasalar

Gerek parti programında, gerekse hükümet programlarında liberal sanayileşmeyi esas alan Demokrat Parti İktidarı, devletçilikten liberalizme doğru bir geçiş süreci başlatmıştır. Bu süreçte koyu devletçilik politikalarından kaynaklanan ve 1951 Sanayi kongresinde sanayiciler tarafından da dile getirilen sanayileşmenin önündeki engellerin kaldırılması ve sanayileşmenin istenilen düzeyde gelişebilmesi için beraberinde bir takım yasal düzenlemeleri gerektirmiştir. Bu yasal düzenlemeler sayesinde özel sektöründe önü açılarak ve Demokrat Parti'nin arzu ettiği Liberal Sanayileşme politikaların hayat bulması hedeflenmiştir.

Demokrat Parti iktidarının sanayi politikalarını gerçekleştirebilmesi yolundaki en büyük engel sermaye sorunu olarak görülmüştür. Ardından sanayicilerin gelişimini engelleyen devlet tekelinin kaldırılması ve gümrük yasalarının güncellenerek sanayicilerden alınan vergilerin yeniden düzenlenerek bazı muafiyetlerin getirilmesi sanayi politikalarının arasında yer almıştır. Demokrat Parti İktidarının, bu sorunları ortadan kaldırabilmek adına bir takım radikal yasalar çıkarması bir zorunluluk olarak karşısına çıkmaktadır.

3.2.1. 5821 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

Yabancı sermaye, ülkeye sıcak para, üretim ve hizmet akışını sağladığı için bir nevi kredi görevi görmektedir³⁵². Bu konuda önemli olan yabancı sermayenin, ne şartlarda ülkeye giriş yapacağı ve hangi alanlarda kullanılacağıdır. Kapitülasyonların olumsuz etkileri ve nihayetinde Avrupa ülkelerine teslim olmuş Osmanlı ekonomisinin, Duyun-u Umumiye tarafından yönlendirilmesi ve devrolunan Osmanlı Borçları, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti nezdinde derin yaralar bırakmıştır. Dolayısıyla, yabancı sermayeye olan bakışın pekiyi olmadığını, bu nedenle cumhuriyet döneminde “milli burjuvazi”, “milli ekonomi” gibi kavramların ön plana çıkarılması suretiyle, kendi kendine yeten bir sanayi politikası izlendiğini daha önceki bölümlerde izah etmiştik.

Ancak zamanla değişen şartlar ve ülke ekonomisin, uluslararası ekonomilere uyum sağlaması için öncelikle kendi sanayisini belirli bir seviyeye getirmesi

³⁵² Kadir ÖZER, “Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.1,Sayı1, Haziran 1993, s.123.

gerekmektedir. Demokrat Parti iktidarına göre ülke sanayisini bu seviyeye getirmenin yolu, iktisadi devlet teşekküllerinin girişimlerinden ziyade, özel teşebbüslerin teşvik edilmesi neticesinde elde edilebileceği şeklinde değerlendirilmiştir. Mevcut sermayeye ek olarak yabancı sermayenin de ülkeye çekilmesi suretiyle üretimin arttırılması ve maliyetlerin azaltılarak sanayinin kalkınmasına hız kazandırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla 1 Ağustos 1951 tarihinde 5821 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarılmıştır. Kanunun gerekçesinde ülkenin ihtiyaç duyduğu iktisadi kalkınma ve üretimin arttırılması için geniş ölçekte sermaye yatırımlarını gerektiği ve bunun için gereken tesisat ve teçhizatın ithal edildiği, bunun için yerli sermayenin dışarı akıtılması nedeniyle dış ticaret açıkları oluştuğu vurgulanmıştır. Bu nedenlerden ötürü ülke ekonomisinin kalkınması için yabancı sermayenin yapacağı yatırımlara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir³⁵³.

Kanunun gerekçesinde belirtilen diğer bir nokta ise, yabancı sermayenin hangi alanlarda faaliyet göstereceğinin belirlenmiş olması ve bunu takip etmek üzere devlet memurlarında bir heyetin oluşturulmasıdır³⁵⁴. Böylece yapılan yatırımların ihtiyaç duyulan alanlara yapılması için tedbir alınmıştır. Tasarıya göre yabancı müteşebbisler, yerli müteşebbisler ile aynı haklara sahip olacaklardı³⁵⁵. Böylece geçmişte olduğu gibi yabancı sermayenin piyasayı ele geçirmesi ve yerli yatırımcılardan üstün ve geniş haklara sahip olamayacağına dair meclise ve yerli yatırımcılara güvence vermişlerdir.

Meclis genel kurulu görüşmelerinde kanun, maddeler halinde okunarak tek tek müzakere edilerek oylanmış ve 1 Ağustos 1951 tarihinde, TBMM’de kabul edilmiştir. Kanunun birinci maddesinde, kanunun kapsadığı alan, sanayi alanlarından turizme kadar uzanan geniş bir alanı yayılmıştır. Buradaki en önemli ifade, ülkeye gelecek yabancı sermayenin, herhangi bir şekilde tekelciliğe dönüşmemesi veyahut ayrıcalıklı olmaması şartının getirilmesidir. Böylece kapitülasyonlardan kaynaklanan eskiden kalma endişeler giderilerek muhalefette ve müteşebbislerde oluşan negatif yaklaşımın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra yabancı sermayenin gelişi, milli ekonomiye katkıda bulunması ve özel teşebbüse açık olmak şartına bağlanmıştır³⁵⁶. Bu şart ile keyfiyetin devlet elinde olmasını sağlamak amacındadır.

³⁵³ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 106, S. Sayısı: 258, c. 9, s.1-5.

³⁵⁴ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 106, S. Sayısı: 258, c. 9, s.1-5.

³⁵⁵ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 106, S. Sayısı: 258, c. 9, s.1-5.

³⁵⁶ Resmi Gazete, Sayı: 7880, 09.08.1951. 1. Madde- Memleket ekonomisinin kalkınmasına yarayacak mahiyette olmak, Türk hususi sermayesine açık işlerden bulunmak, herhangi bir inhisar ve imtiyaz: tazammun etmemek şartıyla ve sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sahalarına

Kanunun ikinci maddesine göre yurtdışından gelecek olan döviz, tahviller, hisse senetleri, sanayi tesisatı ve teçhizatı, alet ve edevat, inşaat malzemeleri gibi nakdi ve gayri nakdi olarak gelen malların tümünü, o dönemdeki rayiçlerini belirlemek üzere bir komisyon kurulması amaçlanmıştır³⁵⁷.

Kanunun dördüncü maddesinde, ülkede yerli teşebbüse sağlanan ve sağlanacak olan her türlü kolaylıktan ülkeye gelecek olan yabancı sermayenin de faydalanabileceğini belirtmektedir³⁵⁸. Böylece yabancı sermayenin yerli müteşebbisler ile eşit şartlarda üretim yapabilmesinin önü açılmıştır.

1954 yılında, yabancı sermayeyi teşvik kanununda bazı değişiklikler yapılarak güncellemeye gidilmiştir. Yapılan değişiklikle 6224 sayılı Yabancı sermayeyi teşvik kanunu kabul edilmiştir 18 Ocak 1954 tarihinde kabul edilmiştir³⁵⁹. Kanunda yapılan değişikliğe göre, 5821 sayılı kanunda yabancı sermayenin belirlenmiş alanlarda kullanılması şartı kaldırılmış, bunun yerine yerli özel teşebbüslerin faaliyet alanlarında kullanılması olarak değiştirilmiş, böylece yabancı sermayenin yatırım alanlarındaki sınırlandırma kaldırılmıştır³⁶⁰. Bununla birlikte, ülke kalkınmasına fayda sağlaması ve tekeli ve ayrıcalıklı bir statü teşkil etmemesi şartları devam ettirilmiştir. Böylesi bir değişikliğe gidilmesinin sebebi muhtemelen ülkeye gelen yabancı sermayenin istenen düzeyde olmayışıdır. 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanununun çıkarılması ile

yatırılmak üzere getirilecek yabancı sermaye bu kanunda yazılı hak ve menfaatlerden faydalanır. Memlekete getirecek yabancı sermayenin birinci fıkrada yazılı vasıfları haiz olup olmadığını 7. maddede yazılı komite tespit eder. Şu kadar ki, komitece bu vasıfları haiz olduğu tespit edilen yabancı sermayenin bu kanundan faydalanmasını takdire Bakanlar Kurulu yetkilidir.

³⁵⁷ 2. Madde- Bu kanun hükümlerine göre, birinci maddede yazılı teşebbüslerin kurulması veya kurulmuş olanların tevsi veyahut işler hale konulması için hariçten getirilecek aşağıdaki unsurlar sermaye sayılır: a) Döviz olarak getirilecek nakdi sermaye; b) Tesisat, makine, alât, edevat ve bunların birlikte getirilecek yedek parçaları ile lüzumlu inşaat malzemesi; c) imtiyaz, ihtira beratı, alâmetifarika gibi gayri maddi haklar, Ayın ve gayri maddi haklar olarak getirilecek sermayenin transfere esas olacak kıymeti, giriş tarihindeki rayiçlere göre ve menşe memleketin parası üzerinden, yedinci maddede yazılı komitece seçilecek eksperler marifetiyle tespit olunur eksperler raporu Komite kararı ile tekemmül eder.

³⁵⁸ 4. Madde- Birinci maddede yazılı iş ve istihlal sahalarında yerli sermaye ve teşebbüslere sağlanmış ve sağlanacak olan her türlü hak, muafiyet ve kolaylıklardan aynı şartlarla, mümasıl iş kollarında çalışan yabancı sermaye ve teşebbüsler de istifade eder.

³⁵⁹ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 30, Oturum:1, c. 27, s.241.

³⁶⁰ Resmi Gazete, Sayı: 8615, 23.01.1954. 1. Madde- Bu kanun, yatırım yapılacak teşebbüsün: a) Memleketin iktisadi inkişafına yararlı olması, b) Türk hususi teşebbüslerine açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması, c) İnhisar ve hususi bir imtiyaz ifade etmemesi, şartıyla ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesinin kararı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasvibi ile Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye ve dışarıdan yapılacak istikrazlara tatbik olunur.

birlikte 5821 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kanunun kabul edilmesi ile 1954 yılında 150 kadar yabancı sermayeli firma yatırım yapmak amacıyla müracaatta bulunmuş, bunlar 32 tanesine müsaade edilmiştir³⁶¹.

Yabancı sermayeyi teşvik kanunu basında geniş yer bulmuştur. Akşam Gazetesinden Cevat Nizami, yabancı sermayenin teşvik edilmesinin artık dönemin şartları gereği zaruri olduğu, ancak ifrata kapılmadan, geçmişteki hatalara düşülmeden yabancı sermayenin ülkeye girişinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir³⁶². Zafer Gazetesinden Burhan Belge köşe yazısında CHP'nin meseleye partizanca yaklaşıp yabancı sermayeyi ürküttüğü, zararlı ve gereksiz bir politika izleyerek mecliste itibar peşinde olduğu belirtmiştir³⁶³. Diğer yandan, Namık Zeki Aral, yabancı sermayeye düşman olunmadığını, ancak geçmişteki acı tecrübelerden ötürü bu konuya temkinli yaklaşılması ve meselenin parti bazında değil memleket bazında değerlendirilmesi gerektiği ifade etmiştir³⁶⁴. Hüseyin Cahit Yalçın, Yeni Ulus Gazetesine yazdığı yazıda yabancı sermayenin, işe konan bir kartal gibi değil, namuslu bir ortak gibi gelmesi gerektiği belirtilmiştir³⁶⁵.

3.2.2. İşçilere Hafta Tatili ve Genel Tatil Günlerinde Ücret Ödenmesi Hakkında Kanun

Sanayileşmeye büyük önem veren Demokrat Parti İktidarı, sanayi işletmelerinin ana unsurlarından olan işçilerin haklarını iyileştirmek adına hafta sonu tatilinde ve genel tatillerde işçilere ücret ödenmesi hakkında kanun çıkarmak üzere bir kanun tasarısı hazırlamış ve meclise sunmuştur. Tasarının gerekçesinde, işçilerin verimli çalışabilmeleri için dinlenmeleri gerektiği ancak buna mukabil tatil günlerinde ücret alamadıkları ifade edilmiştir. Neticede düşük ücretle çalışan işçilerin herhangi bir tasarruf yapma imkânlarının bulunmadığı belirtilmiş ve toplamda yıllık 10-15 gün için hiç değilse yarım günlük yevmiye ödenmesinin etik açısından doğru olacağını savunmuştur. Bu ödemelerin İran, Pakistan Şili, Venezüella gibi ülkelerde uygulandığını ifade etmiştir³⁶⁶.

³⁶¹ Abdullah TAKIM, *Demokrat Parti Ekonomisi*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2011, s.108,109.

³⁶² Cevat NİZAMİ, *Akşam Gazetesi*, 1 Ocak 1954.

³⁶³ Burhan BELGE, *Zafer Gazetesi*, 15 Ocak 1954.

³⁶⁴ Namık Zeki ARAL, *Yeni Ulus Gazetesi*, 3 Şubat 1954.

³⁶⁵ Hüseyin Cahit YALÇIN, *Yeni Ulus Gazetesi*, 15 Şubat 1954.

³⁶⁶ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 111, S. Sayısı: 278, c. 9, s.1-9.

Hükümetin bu uygulamadaki diğer bir amacı, Sovyetlerde cereyan eden işçi eksenli hareketlerin ülkemize yayılmasını önlemek için işçilerin haklarında bir iyileştirilme yapılmasını sağlamaktır. Böylece hükümete karşı olası yapılanmaların da önüne geçilebilecekti.

Tasarı mecliste görüşülmüş ve kanunlaşmıştır. Bu kanun ile birlikte işçilere hafta sonları ve genel tatil günlerinde yarım gün yevmiye ödenmesi kararlaştırılmıştır³⁶⁷. Ayrıca bu kanunla işçilere evlenme durumunda üç gün ve birinci dereceden yakınların ölümü durumunda da iki güne kadar ücretli izin verilmesi³⁶⁸ bayram gibi genel tatil günlerinde çalışanlara günlük ücretlerinin % 50 fazlası ile ödenmesi³⁶⁹, iş kazası veya hastalık geçirenlerin ücretlerinin Sigortalar Kurumu tarafından ödenmesi³⁷⁰ ve kanun dışında yer alan mukavelelerin geçersiz olması ve bu kanuna uymayan işverenlerin cezalandırılması gibi haklar verilmiştir³⁷¹. İşçilere hafta tatili ve genel tatil günlerinde ücret ödenmesine dair kanun Resmi Gazetede yayınlanarak 1 Mart 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁷².

3.2.3. Kibritin Tekelden Çıkarılması Kanunu

Demokrat Parti programlarında ve hükümet programlarında ele alınan sanayi politikalarına göre, devletin elinde bulundurduğu tekellerin serbest bırakılarak özel sermayeye devredilmesi belirlenen hedefler arasındaydı³⁷³. Bu amaçla kibrit tekelinin özel sermayeye devredilmesi konusunda bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarıyla,

³⁶⁷ Madde-1 İş Kanununun uygulanmakta olduğu İşyerlerinde haftanın tatilden evvelki günlerinde devamlı olarak çalışmış olan işçilere çalışılmayan hafta tatili günü için işveren tarafından bir iş karşılığı olmaksızın yarım gündelik ücret ödenir. *Resmi Gazete*, Sayı: 7885, 15.08.1951.

³⁶⁸ Madde-2 Çalışmadığı halde kanunen iş müddetinden sayılan zamanlarla günlük ücret ödenen veya ödenmeyen kanuni tatil günleri; evlenme halinde üç güne kadar; ana veya babanın, karı veya kocanın, kardeş veya çocukların ölümü halinde iki güne kadar verilmiş izin müddetleri ile işveren tarafından verilen diğer izinler fiilen çalışılmış günler gibi hesaba katılır. *Resmi Gazete*, Sayı: 7885, 15.08.1951.

³⁶⁹ Madde-3 İş Kanununa tabi olan işyerlerinde çalışana işçilere 2739 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu ile bu kanuna ek 3466 sayılı kanunda yazılı bulunan genel tatil günlerinde çalışmadıkları takdirde bir iş karşılığı olmaksızın o güne ait ücretleri yarım olarak, tatil yapmayarak çalıştıkları takdirde ise çalıştıkları bu günlere ait ücretleri % 50 fazlasıyla ödenir. *Resmi Gazete*, Sayı: 7885, 15.08.1951.

³⁷⁰ Madde-6 İş kazaları ile meslek hastalıkları ve hastalık ve analık sigortaları kanunları hükümlerine göre İşçi Sigortaları Kurumunca ödenek verilmekte olan sigortalı işçilere, iş göremezlik süresine dâhil olan hafta tatili günlerine ait ödenekleri aynı ölçülere göre kurum tarafından verilir. *Resmi Gazete*, Sayı: 7885, 15.08.1951.

³⁷¹ Madde-13 B u kanun hükümlerine uygun o l a r a k işçilerine hafta tatili ve genel tatil günleri ücretini vaktinde ödemeyen veya ödememek maksadıyla ücretlerde indirme yapan işveren veya işveren vekilleri, ödemedikleri hafta tatili ve genel tatil günleri ücretleri yekûnunun iki misli miktarında ağır para cezasına çarptırılırlar. B u maddenin tatbiki ile ilgili dâvalara sulh ceza mahkemelerince bakılır. *Resmi Gazete*, Sayı: 7885, 15.08.1951.

³⁷² *Resmi Gazete*, Sayı: 7885, 15.08.1951.

³⁷³ *TBMM TD*, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29. 05,1950), s.28.

devlet kibrit üretiminden elde ettiği kazancı, kibrit üretiminin özel teşebbüse devredilmesi suretiyle elde edilecek olan tüketim, gümrük ve gelir vergilerinden karşılanabileceği ve devletin üretici olmaktan çıkmakla zarara uğrama riskinden kurtulacağı ifade edilmiştir³⁷⁴.

Tasarı görüşmeleri bir hayli uzun sürmüştür. Çünkü muhalefetin devletçi yaklaşımları karşısında oldukça liberal politikalar izleyen Demokrat Parti, sanayi politikalarının bir gereği olarak gördüğü, sanayideki devlet ağırlığını hafifletmek ve özel teşebbüse yer açmak fikri, muhalefet ile iktidarı karşı karşıya getirmiştir. Muhalefetin yoğun baskılarına karşılık olarak Gümrük ve Tekel Bakanı Sıtkı Yırcalı, tekellerin kaldırılmasına bir yerden başlanılması gerektiği, tekellere iktisadi bir teşekkül halini verdikten sonra şartlar müsait olduğunda özel teşebbüse devredilmesini planladıklarını ifade etmiştir³⁷⁵.

Görüşmeler neticesinde kibrit tekelinin kaldırılması kanunu kabul edilmiş, buna göre kibritin imali, ithali ve satışı serbest bırakılmış, imal veya ithal edilen her bin adet kibrit çöpünden 60 kuruş tüketim vergisi alınması kararlaştırılmış ve tekel idaresinin de gerekli gördüğü hallerde kibrit imaline devam edebilmesine karar verilmiştir³⁷⁶.

Kibrit, belki günümüzde basit bir ihtiyaç maddesi olarak görülse de tekelden çıkarılması, Demokrat Parti sanayi politikaları ışığında gerçekleştirdiği önemli bir adımdır. Bu adım ileride yapılacak olan özelleştirmelerin önünü açacak bir adım olduğundan, oldukça çetin geçen kanun görüşmeleri nihayetinde kanunlaştırılabilmiştir. Bu kanunun kabul edilmesiyle devletçi ve sınırlandırılmış sanayi politikalarından vazgeçildiğini söyleyebiliriz.

3.2.4. Petrol Kanunu

Petrol kanunu, yabancı sermayeyi teşvik kanunu ile ilişkilendirildiğinden bu kanuna da yer verme ihtiyacı hissedilmiştir. Demokrat Parti İktidarı, Petrol Kanununun gerekçesinde petrolün önemini vurguladıktan sonra, petrolün bulunması halinde ülkeye gelecek dövizler vasıtasıyla ülke ekonomisinin yükselişe geçeceğini savunmuştur. O dönemde geçerli olan 792 sayılı Petrol Kanununun ihtiyaçlara cevap verebilir nitelikte olmaması nedeniyle yeni bir kanuna ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Petrol kanunundaki temel amaç, ülkemizdeki teknik imkânların ve tecrübelerin petrol çıkarılmasına yetecek

³⁷⁴ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 24, c. 12, S. Sayısı: 15.

³⁷⁵ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 24, c. 12, S. Sayısı: 12.

³⁷⁶ Resmi Gazete, Sayı: 8026, 05.02.1952.

ölçüde olmaması, istenilen seviyeye gelinceye kadar petrol üretiminden elde edilecek gelirden mahrum kalınacak olması nedeniyle bu konuda yabancı sermayeye müsaade edebilecek tarzda bir kanun çıkarılmasını sağlamaktır³⁷⁷

Nihat Erim, Yeni Ulus Gazetesine verdiği demeçte durumu değerlendirirken, yabancı ülkeler ile olan ilişkileri siyasi ve ekonomik anlamda karşılıklı eşitlik üzerine olmasına dikkat etiklerini belirtmiş, artık ülkelerin dışa kapalı politikalar yerine uluslararası işbirliklerine gitmeleri gerektiğini savunduktan sonra CHP'nin bu kanunu, yabancı sermayeyi teşvik yasası gibi ölü doğurmaya çalıştığını ifade etmiştir³⁷⁸.

Kanun, Meclis Genel Kurulunda görüşülmeye başlanmış CHP grubu adına söz alan Cemal Reşit Eyüboğlu, partisinin görüşlerini dile getirmiştir. Buna göre, petrolün sadece ekonomik değil siyasi bir konu olduğunu, böylesi önemli bir konunun yabancı bir uzman³⁷⁹ ile bakanlığın dar bir kadrosu tarafından hazırlanmasını eleştirmiştir. Ardından tasarının birinci maddesinde yer alan *“Bu kanunun maksadı, Türkiye Cumhuriyetinin petrol kaynaklarının hususi teşebbüs ve yatırımları eliyle süratle, fasılasız ve verimli olarak inkişaf ettirilmesini ve kullanılmasını sağlamaktır”* ifadelerini eleştirmiştir. Buna göre devletin petrol işlerinden uzaklaştırılması ve fiiliyatta petrol işlerinin yabancı şirketlere bırakılması manalarının hâsıl olduğunu belirtmiştir³⁸⁰. Aslında CHP bu iddialarında haksız da sayılmazdı. Çünkü ülkede petrol arayabilecek çapta yerli müteşebbis olmadığından petrol işlerinin yabancılara bırakılması, bu kanunun en doğal sonucu olacaktır.

Kanun, Demokrat Partili milletvekillerinin sayıca üstünlüğü neticesinde kabul edilmiştir. 6326 sayılı Petrol kanunu ile sanayi politikalarını etkileyecek olan bazı maddelere değinmek gerekmektedir. Kanunun 2. Maddesinde *“Bu kanunun maksadı, Türkiye Cumhuriyetinin petrol kaynaklarının hususi teşebbüs ve yatırımları eliyle süratle, fasılasız ve verimli olarak inkişaf ettirilmesini ve kullanılmasını sağlamaktır”*³⁸¹ ifadesi yer almaktadır. Bu maddeye göre petrol arama ve çıkarma işlerine ilişkin yatırımların özel teşebbüse bırakılması öngörülse de ülkede yer alan müteşebbislerin gerekli donanım, tecrübe ve imkânlara sahip olmadığı aşikârdır. Daha önce çıkarılan yabancı sermayeyi teşvik kanunu neticesinde, yerli müteşebbisler ile eşit şartlara sahip olan yabancı müteşebbislerin petrol alanındaki boşluğu doldurması anlamına

³⁷⁷ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 57, c. 29, S. Sayısı: 195-196, s. 1-26.

³⁷⁸ Yeni Ulus Gazetesi, 27 Ocak 1954.

³⁷⁹ Demokrat Parti söz konusu kanunu ABD’li uzman Max Ball’a hazırlatmıştır.

³⁸⁰ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 57, Oturum: 1, c. 29 (04.03.1954), s.209.

³⁸¹ Resmi Gazete, Sayı: 8659, 16.03.1954.

gelmektedir ki bu durum petrol gibi hayati öneme sahip milli bir kaynağın yabancı ellere emanet edilmesi anlamına gelmektedir.

Oluşan bu endişeleri giderebilmek adına kanunun 4. Maddesinde, petrol aramalarına müsaade edilebilmesi için, talebin milli menfaatlere uygun olması, talibin tatbik olunan kanunlara riayet etmesi, kendisine referans sayılabilecek daha önceki çalışmaları ve mevcut sermayesine dikkat edileceği ifadeleri yer almaktadır³⁸². Böylece arama faaliyetlerinde bulunacak şirketlerin milli menfaatlere ters düşmemek kaydıyla, arama ve çıkarma işlerini yürütmesine izin verilmiştir. Kanunun 12. Maddesinde yabancı devletlerin doğrudan veya dolaylı yollardan tesiri altında kalabilecek şahısların petrol aramalarına müsaade edilmeyeceği belirtilmiştir. Bununla beraber 13. Maddede üretimin ilk olarak ülke ihtiyacının karşılanmasına yönelik olması gerektiği belirtilmiştir³⁸³. Menderes, 1954 yılında hükümet programını açıklarken petrol kanunu ile ilgili olarak şu sözleri sarf etmiştir: *“Memleketin sanayileşmesinde, zengin tabii kaynaklarımızın ve petrollerimizin bir an önce işletmeye açılmasında ve milletimizin hizmetine arzında yabancı sermaye ve teknik bilginin teşviki mesaisine verdiğimiz ehemmiyet, her türlü menfi neşriyat ve propagandalara rağmen, milletimizin tasvibine mazhar olmuş bulunmaktadır”*³⁸⁴. Bu açıklamaya göre, halkın petrol yasasını benimsediği ifade edilip her türlü propagandaya karşılık Petrol Yasasının uygulanmaya devam edileceğini ifade etmiştir.

Petrol kanunu, o dönem açısından sanayide yeterli sermaye ve birikime sahip olmayan yerli müteşebbislerin yerine, bu alanda uzmanlaşmış ve sermaye sahibi yabancı müteşebbislerin bir an önce ülkemizdeki petrol rezervlerini arayıp çıkarması suretiyle ülke ekonomisine katkı sağlamak amacı ile çıkarılan bir kanundur.

3.2.5. Sanayiye İlişkin Vergilerde Yapılan Düzenlemeler

Sanayiciler üzerinde ağır yükler oluştururken, devlet gelirleri açısından da önemli bir gelir kaynağı olan vergiler sanayinin gelişimi konusunda oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Savaş süresince alınan, Aşar vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Yasası ve Milli Korunma Kanunu gibi olağanüstü vergiler, üreticiler ve sermaye

³⁸² Resmi Gazete, Sayı: 8659, 16.03.1954.

³⁸³ Resmi Gazete, Sayı: 8659, 16.03.1954.

³⁸⁴ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: Olağanüstü, Oturum: 2 c. 1 (17.05.1954), s.21.

sahipleri üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur³⁸⁵. Bu nedenle eğer Demokrat Parti halkın desteğini almaya talip olduğu takdirde benzer uygulamalardan kaçınması gerekmektedir.

Demokrat Parti programında vergi sistemi ile alakalı görüşler şu şekilde ele alınmıştır: “*Memlekette iş hacmini daraltan istihsal maliyetlerine doğrudan doğruya tesir yaparak dış piyasalarla mübadeleyi güçleştiren veyahut hayat pahalılığının amillerinden olan vergi ve resimlerden değiştirmeler ve indirmeler yapılmasına, hayvan vergisinin birden veya tedrici surette kaldırılmasına taraftarız*³⁸⁶”. Yine Demokrat Parti’nin kendi yayınladığı ve 1950-1953 yılları arasında gerçekleştirdiği faaliyetlerin anlatıldığı eserde bu konuda “ *...Vergi tatbikatı ile memleketin iktisadi inkişaf politikasının hem ahenk olmasını temin etmek, yani memleket ziraatını, sanayiini ve ticaretini baltalayacak vergi tatbikatından kaçınmak...*³⁸⁷” şeklinde bahsedilmiştir. Demokrat Parti, sanayileşmeyi sekteye uğratan, maliyetleri yükselterek fiyat artışlarına sebep olan ve dış ticareti zorlaştıran vergilerin yeniden düzenlenmesi ve indirim yapılması gerektiği kanısındadır.

Demokrat Parti’ iktidarının teorideki bu vergi politikalarına karşılık, pratikte uyguladığı vergi politikaları şöyledir³⁸⁸:

- 1950 yılında Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Vergi Usul Kanunu ve Esnaf Vergisi kanunları yürürlüğe konmuştur.
- 1954 yılında yürürlüğe giren Gümrük Kanunu yeniden düzenlenmiş ve yeni tarife cetvelleri düzenlenmiştir. İhraç edilen veya transit geçen eşya vergi kapsamının sınırları dışında tutulmuştur.
- 1956 yılında kabul edilen Gider Vergileri Kanunu ile mallar üzerinden alınan özel tüketim vergileri devlet açısından önemli bir gelir kaynağı oluşturduğundan aynen bırakılmış, gider vergileri içindeki eski muamele vergisinin yerini İstihsal Vergisi ile Hizmet Vergisi almıştır.
- Küçük işletmelerle yönelik ve verimliliği düşük Esnaf Vergisi 1955 yılında kaldırılmış, yüksek gelirli esnaf gelir vergisi kapsamına alınmış, ayrıca, gelir vergisi tarifi 1958’de yeniden düzenlenmiştir.

³⁸⁵ Mustafa ALBAYRAK, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşmenin İlk On Yılı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 1, Ankara, 2014, s.296.

³⁸⁶ *Demokrat Parti Programı*, md. 75, Ankara, 1946.

³⁸⁷ Demokrat Parti, *Yeni İktidarın Çalışmaları* (22.05.1950-22.05.1953), Ankara, 1953, s.233.

³⁸⁸ Güngör ÖZCAN, “Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.12, Sayı 2, Aydın, 2014, s.271.

- 1957 yılında kabul edilen Hususi Otomobil Vergisi bir kısmi servet vergisi niteliği taşımaktaydı. Servet transferini vergilendiren Veraset ve İntikal Vergisi'nde 1959 yılında yapılan değişiklikle hem belirli tanımlamalara açıklık getirilmiş hem de muaflık sınırları ve tarife yeniden düzenlenmiştir.

Yapılan vergi düzenlemelerinde karışık ve muğlak olan vergilerin yeniden düzenlendiği görülmektedir. Böylece değişen şartlara ve gelişen sanayiye uygun vergi düzenlemeleri yapılmak istenmiştir.

Sanayileşmede en çok ihtiyaç duyulan konu finansman iken Demokrat Parti'nin ülke gelirlerini arttıracak tedbirler arasında yeni vergilerin alınmasına yönelik bir hedefin olmayışı oldukça ilginçtir. Halkın Demokrat Parti'ye oy verme sebeplerinden biri de savaş döneminde alınan ağır vergilerden bıkmış olmasıyken Demokrat Parti'nin yeni vergilerden bahsetmesi elbette ki şık olmazdı. Ancak Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında söz konusu finans kaynaklarının büyük kısmını dış yardımlardan ve emisyon yolu ile karşılanacağı düşüncesi, iktidarı vergilerin ağırlaştırılmasına tevessül ettirmemiştir³⁸⁹. Demokrat Parti döneminin başında alınan vergilerin bütçe gelirleri içerisindeki payı %34 seviyesindeyken dönemin 1960'a doğru %27-28 oranlarına düşmüştür³⁹⁰. İzlenen bu vergi politikaları neticesinde devlet gelirlerinde ciddi açıklar oluşmuş ve bütçeler kapatılması mümkün olmayan açıklar vermiştir. Dış ödemelerde yaşanan ödeme güçlüğü, piyasada dönen Türk Lirası hacminin çok yüksek olması, 1958 İstikrar kararlarının uygulanmasına yol açmıştır.

3.2.6. Demokrat Parti Dönemi Milli Korunma Kanunu ve Sanayileşmeye olan Yansımaları

Milli Korunma Kanunu, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Refik Saydam hükümeti tarafından 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Ocak 1940 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş olup bu yasa genel veya yarı seferberlik durumunda hükümete iktisadi alanda olağanüstü yetkiler verilmesini amaçlayan bir yasadır³⁹¹.

³⁸⁹ Nevin COŞAR, "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.60, s.1, Ankara, 2005, s.30.

³⁹⁰ Yakup KEPENEK, *age*, s.86.

³⁹¹ Mustafa ALBAYRAK, "Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XXIV, Sayı 67-68-69, Ankara, 2007, s.219.

Demokrat Parti 1956'dan sonra ekonomik alanda yaşadığı sıkıntılar iyice belirgin hale gelmesiyle bir takım tedbirler almaya başlamıştır. Bu durumun sebebi ithalatın artması karşısında daralan yerel üretimin ve azalan ihracatın neticesinde Demokrat Parti iktidarının yatırım kaynaklarını para emisyonu ile iç ve dış kredilere bağlamış olmasıdır. Bu nedenle 1956'dan sonra müteşebbislere kredi verilen sanayi yatırım alanları daraltılmış ve kredi miktarları sınırlandırılmıştır. Milli Korunma Kanunu tekrar uygulanmaya konulmuş ve hükümet gerekli gördüğü malların fiyatlarını belirlemeye başlamıştır³⁹².

CHP döneminde çıkarılan bu yasa 1956 yılında Demokrat Parti iktidarı tarafından tekrar ele alınarak bazı maddeleri değiştirilmiştir. 6 Haziran 1956 tarihinde TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde Millî Korunma Kanununun 31. , 43. , 53. , 54. , 55. , 56. , 57. , 58. , 59. , 63. , 65. , 66. ve 69. maddeleri değiştirilmiştir³⁹³.

Milli Korunma Kanununda yapılan değişiklikle hükümete savaş dönemini andıran olağanüstü yetkiler vermiştir. Barış döneminde, hükümetin bu denli yetkilerle donatılmasının asıl sebebi, aslında alınan kararlarda kendini belli etmektedir³⁹⁴. Buna

³⁹² Nevin COŞAR, *agm*, s.37.

³⁹³ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 2, Oturum: 73, c. 12 (06.06.1956), s.83.

³⁹⁴ Madde 31- Bir kişinin bir malın hem toptancılığını, hem ithalatçılığını hem de perakendeciliğini yapamayacağı, ithalatçı kârının % 20'yi, toptancı kârının % 10'u, perakendeci kârının % 25'i geçemeyeceği, yurt dışından getirilen eşyaların iki yıl geçmeden ve ticarî amaçla satılmasının yasaklanması

Madde 56- Stok yasağına uymayanlara 10.000 liradan az olmamak üzere para ve 3 -5 yıl arasında değişen hapis cezası, mal biriktirmek yasağına uymayanlara 100-1.000 lira para cezası, belirlenen sınırın bir katından fazla mal stoku yapanlara 3 ay-2 yıl arasında hapis cezası verilmesi, herhangi bir özrü olmadan malını gümrükten çekmeyenlere 5. 000-50. 000 lira para ve 3-5 yıl arasında hapis cezası verilmesi, gümrükten çekilen malları ihtiyacı olanlara hükümetin belirlediği fiyatlarla satmayanlara 10. 000-50. 000 lira para ve 3-5 yıl hapis ve satışın yapıldığı tarihteki fiyatlar arasındaki fark tutarının on katı ağır para cezası verilmesi, suçun yinelenmesi durumunda ise bu cezanın iki kat olarak uygulanması; yurt dışından getirilen malları, iki yıl geçmeden ticarî amaçlı satanlara 500-5. 000 lira para ve 6 ay-3 yıl arasında hapis cezası verilmesi Madde 57- Hükümetçe belirlenen fiyatlara uymayan, ithalatçı, toptancı, perakendeci üç işi birden yapanlara, kâr sınırlarını aşanlara, yurt dışından getirilen eşyalar konusundaki yasaklara uymayanlara 10-30 yıl ağır hapis ve 10.000-30.000 lira para cezası verilmesi, suça konu olan malın değeri ve miktarı az ise 5.000-20.000 lira para ve 3-10 yıl hapis; çok az ise 1-3 yıl hapis ve 1.000-10.000 lira para cezası ile kişilerin iş yerlerinin kapatılarak mallarına el konulmasına, 3-15 yıl arasında ticaretten yasaklanması öngörülmüştür. Konu edilen bu suçları işleyenlerin köy bakkalları, seyyar satıcılar, küçük tüccar, esnaf ve tellallar veya bir hizmet ve emek karşılığı çalışanlar olması durumunda 3 ay-2 yıl hapis ve 1.000-5.000 lira para cezası ile 3 ay-1 yıl arasında ticaretten yasaklanma cezası, suçun yinelenmesi durumunda ise bir yıldan az olmamak üzere hapis ve 2. 500 lira para cezası verilmesi; kâr sınırlarına uyulmaması, malların satışa sunulmaması, satmaktan kaçınılması, saklanması, ya da satılmış gibi gösterilmesi durumunda ise 1 ay-1 yıl hapis ve 2.500 lira para cezası verilmesi; fatura vermeyenlere 1-3 yıl hapis ve 5.000-25.000 lira para cezası ile o süre içinde ticaret yerinin kapatılması, malın değeri az ise bu cezanın yarısının uygulanması; fatura suçunu işleyenler köy -mahalle bakkalı, seyyar satıcı, küçük tüccar, esnaf ve tellallar ise 3 ay-2 yıl hapis ve 1.000-5.000 lira para cezası ve iş yerinin o süre içinde kapatılması; ziraî ürünlerde hükümetin koyduğu yasaklara uymayanlara 250-1.000 lira para cezası verilmesi; satıcının alıcıya mal durumu ile bilgi vermekten kaçınması halinde 500-5.000 lira para, 1 hafta-1 ay hapis, kapatma ve ticaretten yasaklanma cezası verilmesi; etiket veya fiyat listesi asmayanlara 3 ay-2

göre bu durumun sebebi; sahtekârlık, tüketim mallarının stoklanması, karaborsacılık, aşırı kar haddeleri koyulması, ithalatın gümrük yasalarında belirlenen usullerde yapılmaması, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artması, devlet teşviklerinin kötüye kullanılması ve devleti aldatıcı girişimlerde bulunma, resmi satış fiyatlarının üzerinde satışlar ve üretimi yavaşlatacak sebepler oluşturmak gibi durumların oldukça sık görülmesidir. Mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye ulaştırılmasında görev üstlenen çiftçi, esnaf, tüccar ve sanayici kesim, kısa yoldan zengin olma amacı güderek arz- talep dengesinde bozulmalara sebep olmuştur. Milli Korunma Kanunun Demokrat Parti dönemindeki en önemli gerekçesi tüketici haklarını koruyarak üretimi arttırmak, vergi kaçakçılığını önlemek, karaborsacılığı ve hayat pahalılığını engellemektir. Çünkü kanunda yer alan devletin, özellikle de Demokrat Parti gibi liberal düşüncelere sahip bir iktidarın fabrikalara, nakil vasıtalarına ve benzeri şekillerde sanayiciyi zor durumda bırakacak müdahalelere yönelmeyeceği muhtemeldir. Bu yönüyle Demokrat Parti İktidarı döneminde çıkarılan Milli Korunma Kanunu'nun CHP'nin savaş döneminde çıkardığı Milli korunma Kanunu ile benzer endişeler taşıdığını söyleyebiliriz.

yıl hapis ve 1.000-5.000 lira para cezası, 3 ay-1 yıl ticaretten yasaklanma iş yerini kapatma cezası verilmesi, ancak iş yerinin yaşamsal öneme sahip bir yerde olması durumunda, kapatma cezasının verilmemesi Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa ALBAYRAK, *agm*, s.220-227.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İZLENEN SANAYİ POLİTİKALARININ UYGULANIŞI VE SANAYİDE YAŞANAN GELİŞMELER

4.1. Devletçilikten Liberalizme Geçişte Sanayileşmenin Yeniden Şekillendirilmesi

Demokrat Parti açısından, sanayi politikalarının parti ve hükümet programlarında etkili şekilde ele alınması kadar bu programlara uygun bir biçimde tatbik edilmesi de bir o kadar önem arz etmekteydi. Menderes, parti ve hükümet programlarında ifade edilen sanayi politikalarına iktidarının sonuna kadar sadık kalmış ve on yıllık iktidarı boyunca tutarlı ve birbirinin devamı niteliğinde olan sanayi politikalarını baskılara ve ekonominin kötüye gitmesine rağmen değiştirmemiştir. Menderes'e göre sanayi politikaları sonuna kadar doğrudur. Ancak yanlış giden şey bu politikaları hayata geçirebilmek için gerekli olan yeterli sermayenin temin edilemeyiştir.

Demokrat Parti, kısa zamanda gereken sanayi hamlelerini yaparak ve devletçiliğin sanayileşmedeki payını küçülterek, hızlı büyüme ilkesini benimsemiştir³⁹⁵. Bu amaçla, sanayileşme politikaları hızlı büyümeyi hedef alacak şekilde belirlenmeye çalışılmıştır. Politikaların somutlaştırılması için ilmi, teknik ve finansal açıdan bütün kaynaklardan istifade edilmeye özen gösterilmiştir.

1950-1960 dönemi, özel sektörün ön plana çıktığı bir dönem olarak bilinse de, aslında daha çok devletçilik ile özel sektör arasındaki ilişkilerin yeniden ele alındığı, ekonomiye doğrudan sanayici, toprak sahibi ve tüccar kesiminin egemen kılınmaya çalışıldığı bir dönem olarak ifade edilebilir³⁹⁶. Bu nedenle bu dönem “Liberal Ağırlıklı Karma Ekonomi Dönemi” olarak ifade edilmesi bize göre daha uygundur. Çünkü izlenen politikaların temelinde, Demokrat Parti iktidarının sürekli olarak ifade ettiği ilk olarak devletçiliğin sınırlandırılması ile başlayan bir sanayi politikası yatmaktadır. Devletçiliğin sınırlandırılması ile oluşacak boşluk ise özel sektöre ait girişimler vasıtasıyla doldurulmaya çalışılmıştır. Ancak önlerine çıkacak en büyük engel geçmişte

³⁹⁵ Osman Cenk KANCA, “ 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.9, Sayı 19, Hatay, 2012, s. 48.

³⁹⁶ Gürel TÜZÜN, “Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayii (1950-1960 Döneminde Türkiye’de Sanayileşme)”, *Türkiye Makine Mühendisleri Odası Birliği 1976 Sanayi Kongresi*, Ankara, 1976, s.3.

olduğu gibi sermaye kıtlığı ve teknik alanda tecrübeden yoksun küçük sermayedarların sanayileşme alanında yetersiz kalışıdır. Nitekim bu boşluğu doldurma konusunda geçmişteki “ekonomide yabancı sermaye tahakkümü” gibi dönemine göre haklı korkular bir kenara bırakılarak, yabancı sermayeyi teşvik kanunu çıkarılmış, para hacmi emisyon yoluyla arttırılmış ve sorunun bu şekilde çözüleceğini düşünülmüştür. Ancak daha önce de değindiğimiz gibi enflasyonu arttıran ve paranın reel değerini düşüren yüksek hacimli para emisyonu, halkın alım gücünü azaltmış, eşya fiyatlarının değerini arttırmış, dış borçların geri ödenmesini zorlaştırmış ve temin edilemeyen krediler nedeniyle yapılması düşünülen yatırımları olumsuz etkileyerek Demokrat Parti iktidarını içinden çıkılmaz ekonomik darboğazlara sürüklemiştir.

Başbakan Menderes, daha önce de değindiğimiz sanayi politikalarını da kapsayan, iktisadi ve mali düşüncelerine göre takip edilecek yolu, dört ana başlık altında ifade etmiştir³⁹⁷. Buna göre:

1- Devlet harcamalarındaki israfın azaltılarak tasarruf edilmesi ve bu tasarrufların üretime aktarılması

2- İktisadi teşkilatlanmanın gözden geçirilmesi ve sermayenin üretime yönelik alanlara aktarılması, teşvik ve himayeler ile özel sektörün önünün açılması, yabancı sermayeden ve teknikten faydalanılması

3-Sanayileşmenin bir plana bağlı kalarak gerçekleştirilmesi

4- Devletçiliği sınırlandırarak sanayileşmenin kolaylaştırması

İlk etapta sadece bir yöntem olarak duran bu ilkeleri benimseyen Demokrat Parti, fikri aşamadaki bu görüşlerini somutlaştırıp programlaştırmak adına, öncelikle 1951 yılında bir sanayi kongresi düzenleyerek, bu alanda etkili olan işadamlarının ve bilim insanlarının görüşlerine başvurmuş, böylece izlenecek sanayi politikalarının, iş dünyasının da beklentilerini kapsayan reel politikalar olmasını amaçlamıştır. Ayrıca sanayi politikalarının liberal ekseninde olması, iş dünyasının görüş ve beklentilerini daha önemli kılmış ve devletçilik döneminde ihmal edilen özel sektörün sesine kulak vermiştir. Kongrede çıkan kararlara yönelik yapılması gereken yasal düzenlemeler, kamu ve özel sektör arasındaki sınırların belirlenmesi, sanayicinin teşvik ve himaye edilmesi gibi daha birçok önemli konulara ilişkin her türlü teklif ve önerileri dikkate

³⁹⁷ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 3, Oturum: 1, c. 1 (29.05.1950), s.26-27; Resmi Gazete, Sayı 18578, 03.06.1950.

almış ve bunun gereklerine bağlı olarak sanayi politikalarını somutlaştırmaya gayret göstermiştir.

Demokrat Parti dönemi sanayi politikalarında çok eleştirilen konuların başında plansız sanayileşme gelmiştir. Menderes'in sanayi politikalarını belirten görüşlerin üçüncü maddesinde sanayileşmenin bir plan bağlama fikri uygulamaya pek yansımamıştır. Aslına bakılacak olursa CHP ile Demokrat Parti arasında ciddi bir plan anlayışı farkı vardır. Çünkü CHP'ye göre planlı sanayileşme; uzun yıllara yayılmış, yatırımın yapılacağı sektör ve bölge önceden belirlenmek üzere bir plana bağlanarak uygulanması şeklinde anlam kazanırken, Demokrat Parti ise planlı sanayileşmeyi; planlamanın uzun yıllara yaymak yerine ilgili bakanlıkların çalışmalarının meclis komisyonlarında enine boyuna tartışılarak karara bağlanması ve anlık olarak uygulanması şeklinde algılamaktadır³⁹⁸. Demokrat Parti'nin bu görüşü alışmış sanayi planları gibi durmasa da anlık değişen, şartlara göre hazırlanıp hızlı uygulanabilen küçük belki de tek maddelik planlar olarak uygulanmıştır. Mesela kâğıt ihtiyacının artması durumunda kâğıt ve selüloz fabrikası açılması, devlet teşekküllerinin ihtiyacı karşılamaması durumunda mevcut tesislerin genişletilerek üretimin artırılması gibi uzun vadeli olmayan şartların ve ihtiyaçların öngördüğü kısa planlar yapılmıştır. Ancak bu planların tamamının yer aldığı büyük bir planın olmaması bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Sanayileşmenin tamamını bir ünite olarak düşünürsek ve her bir bölümün diğer sanayi yatırımlarından ve milli menfaatlerden bağımsız olarak gelişmesi, sanayinin arzu edilen şekilde birbirine bağlı olarak gelişmesi yerine müstakil, birbiri ile irtibatsız ve bir bütünü meydana getirmekte yetersiz olarak şekilleneceği büyük bir ihtimaldir.

Özel sektörün daha fazla kâr getiren sektörleri tercih etmesi, diğer sektörlerin ihmal edilmesine sebep olmuştur. Buna karşılık beş yıl sonrasında ulusal ve küresel şartların ne şekilde gelişebileceği öngörülemediğinden planların hüsrana uğrama ihtimali oluşmakta, böylece beşer yıllık planlar yerine ihtiyacın gerektirdiği adımların o dönemki şartlara göre uygulanması daha pratik ve etkili bir uygulamaydı. Zaten sanayileşmenin temel sorunu planlı sanayileşme değil, sanayi hamleleri için yeterli sermayenin bulunamamasıdır. Sırf bu nedenle 1946 ve 1947 planları uygulanamadan rafa kaldırılmıştır. Bu konuya ilişkin Menderes şu açıklaması dikkate değerdir: *“Demokrat Parti İktidarı, plan proje yapmak suretiyle memleket ekonomisini tepeden ve*

³⁹⁸ TBMM TD, Dönem: 10, Birleşim: 15, Oturum: 1 c. 8 (16.12.1955), s.278

*bir merkezden idare edilir bir güdümlü ekonomi halinde kalkındırmak prensibini men eden bir iktidardır, Dünyanın bütün ekonomileri, totaliter devletlere has beş yıllık planlarla değil, hususi teşebbüsün ve vatandaş zekâsının kendi mahsulü olarak meydana gelmiştir*³⁹⁹”. Menderes’e göre, ekonomiye yön verecek olan devlet değil, özel teşebbüsün faaliyetleridir. Ayrıca planlı ekonominin, komünist ülkelere has bir uygulama olduğunu belirten Menderes, her ne kadar bu sözleri ifade etmiş olsa da aslında kendisi de devletçiliği terk etmemiş ve gerektiğinde yeni devlet teşebbüslerinin açılmasını da ihmal etmemiştir. Bununla birlikte özel sektörü doğrudan belirli alanlara da bir takım teşvikler ile yönlendirmemiş ve spontane bir tarzda sanayileşmenin müsebbibi olmuştu. Bu durum milli sanayileşme yerine montaj sanayisinin ana sebebi olmuştur.

Demokrat Parti’nin üç yıllık faaliyetlerini ele alan “Yeni İktidarın Çalışmaları” adlı eserde, sanayi politikalarına ilişkin olarak şu görüşler ifade edilmiştir⁴⁰⁰ : “*Milli sanayimizdeki terakki veya tedennileri layıkıyla ve yakinen takip edebilmek için müesseselerin hüviyetlerini tanıyarak bünyelerindeki inkişafı ve terakkileri sahipsiz bir şekilde tespit etmek, şayet gerileme izhar ediyorsa bunun sebep ve illetlerini arayarak kurtarıcı ve harekete geçirici çarelere müfit bir hale ve emin bir merhaleye ulaştırmak için gerekli tedbirlere geçilmiş bulunmaktadır.*” Bu ifade ışığında, öncelikle sanayi tesislerinin mevcut durumunun nicelik ve nitelik bakımından tespit edilmesi ve mevcut sıkıntıların tespit edilip ortadan kaldırılması ve gelişmeye açık hale getirilmesinin hedeflendiği söylenebilir.

Demokrat Parti, sanayinin mevcut durumunu saptayıp buna uygun politikalar geliştirebilmek adına sanayi sayımları ve anketler düzenlemiştir. Böylece kalkınması elzem olan alanlara öncelik verilmesi amaçlanmıştır. Özellikle halkın ihtiyaç duyduğu ve üretimi yerli imkânlar ile sağlanabilecek mamullerin üretim miktarları ve işletme sayılarının tespit edilmesi yapılacak olan yatırımların bölgesel dağılımı ve mamul cinsleri açısından oldukça önemliydi. Bu sebeple yapılan anket ve sayımlar, sanayi politikalarının şekillenmesinde büyük önem arz etmiştir.

Sanayi politikalarının somutlaştırılmasında bir diğer etken ise yerli ve yabancı uzmanların hazırladıkları raporlar olmuştur. Alanında önemli sayılabilecek akademisyen, iktisatçı ve mühendisler hazırlatılan raporlar sanayi teşekküllerinin

³⁹⁹ Tunç TAYANÇ, *age*, s.137.

⁴⁰⁰ Demokrat Parti, Yeni İktidarın Çalışmaları (22.05.1950-22.05.1953), Ankara, 1953, s.214.

cinslerini, bölgelerini, kapasitelerini ve üretim tarzlarını belirleyecek kadar öneme sahip olmuştur. Özellikle Marshall yardımlarının ne şekilde harcanacağı hususunda dışarıdan getirilen uzmanların hazırladıkları raporlar, sanayi politikalarının şekillenmesine yönelik ileride ayrıntılı olarak ele alınacak olan ilginç öneriler ihtiva etmişlerdir. Ancak Menderes'in bu programlara ne kadar uyduğu ayrı bir tartışma konusudur. Çünkü dış yardımların kesilmesinin bir sebebi de Menderes'in hazırlanan raporların ana teması olan "sadece tarıma dayalı sanayileşmeyi" kabul etmeyişi, tarıma dayalı sanayileşme ve bayındırlık alanına harcanması gereken kredilerden, ağır sanayiye teşkil edecek devlet teşekküllerine de pay ayrılması ABD ve Dünya Bankası ile olan ilişkileri bozmuştur. İlerleyen bölümlerde yeri geldikçe bu konuya değinilecektir⁴⁰¹.

İstifade edilen diğer bir konu ise gelişmiş ülkelerin sanayi politikalarıdır ki, gerek yurt dışına gönderilen uzmanlar, gerekse yurt dışından getirilen uzmanlar aracılığı ile gelişmiş ülkelerdeki sanayi uygulamaları hakkında bilgiler edinilerek Türkiye'de de benzer politikaların uygulanması konusudur. Bu amaçla daha önceki dönemlerde de yabancı uzmanlardan istifade edildiğini söyleyebiliriz.

CHP döneminde uygulanan planlı ve devletçi sanayi politikaları tarım toplumu olmanın verdiği zorlukların yanı sıra, ülkenin sanayi mamulleri ihtiyacının milli imkânlar ile üretilmesini amaçlarken, sanayileşmeyi devletçilik politikaları vasıtasıyla devlet tekeline alarak özel sektörün gelişimini de sekteye uğratmıştır. Çünkü kâğıt, çimento, şeker gibi önemli sektörleri elinde bulunduran devlet teşekkülleri ile rekabet edemeyen özel sektör, kendisine imalat sektörü gibi basit, karmaşık olmayan, ileri teknoloji ve sermaye gerektirmeyen halkın gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, sınırlı bir gelişim alanı oluşturmuştu. Aslında her ne kadar özel sektör gelişmek istese de devlet teşekküllerinin bazı vergilerden muaf olması, işgücü konusunda zorluk çekmemesi, kar-zarar endişesi taşımaması gibi bazı faktörlerden kaynaklı rahatlık, özel sektörün bu kurumlar ile rekabet edebilmesinin önünde büyük bir engeldi. İşte bu noktada Demokrat Parti, daha önceki bölümlerde bahsi geçen liberal ekonomi ekseninde hareket ederek sanayinin sadece devlet eliyle olamayacağını, bunun yerine özel sektörün teşvik edilerek devletin daha çok gerekli şartları sağlayarak denetim ve teşvik vazifesi üstlenmesini savunmuştur. Bu nedenle sanayide, devlet ve özel sektör arasındaki hudutların belirlenmesini, sanayicinin teşvik edilmesi, sanayinin ticaret

⁴⁰¹ Gülten KAZGAN, *age*, s.85-86.

politikalarına uygun olarak programlanmasını ve dış ticaretin gelişebilmesi için şartların milli sanayiye uygun hale getirilerek gerekli tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir.

Demokrat Parti programında teorik olarak ifade edilen sanayi politikalarının pratiğe aktarılması, dönemin şartları açısından kolay olmamıştır. Özellikle liberal politika izleyecek olması, söz konusu alanda yeterli sermaye ve müteşebbisin olmayışı, birbirini tetikleyen ve geliştiren sanayileşmenin ana unsuru sayılabilecek, ağır sanayi işletmelerinin az sayıda ve devlet kontrolünde olması gibi etkenler liberal politikaların başarı oranını da azaltmıştır. Elbette ki bu politikaların yüzde yüz başarılı olması beklenemez. Ancak bu konuda başarılı olabilmek adına katkı sağlayacak metotlara başvurulduğunu ve sanayinin her sürecinde yer alan insanların bilgi, beceri ve tecrübelerinden faydalanılmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

4.1.1. Sanayileşmede Devletin Konumu ve Devletçiliğin Yeniden Yorumlanması

Demokrat Parti'nin sanayi politikalarının temelinde, özel sektörün önünün açılması ve Kamu İktisadi Devlet Teşekküllerinin olabildiğine sınırlandırılarak özel sektör gibi çalışıp, kâr amacı güderek hantal yapısından kurtulması gerektiği yer almıştır. Bu düşünce zamanla geliştirilerek, KİT'lerin özel sektöre devredilmesi şekline dönüşmüştür. Nitekim Menderes, *“Devlet işletmeciliğinin sadece ana sanayiye taalluk eden işlerle amme karakterini haiz işlere hasredilmesi ve bunlar haricindeki sahalarda yeniden iktisâdi teşebbüslere girilmemesi evvelce muhtelif mülahazalarla Devlet tarafından kurulmuş işletmelerden bu ölçüye uymayanlarının da muayyen bir plan dâhilinde ve elverişli şartlarla peyderpey hususi teşebbüslere devrine çalışılması ve bu suretle Devletin, iktisadın içinde değil üstünde yer alması şeklinde ifadelendirebileceğimiz temel görüşümüz üzerinde duracağız. Devlet elindeki işletmelerden her biri bugüne kadar ayrı ayrı incelenmiş ve bunlardan hangilerinin, ne gibi şart ve usullerle hususi teşebbüse devredilebileceği yolundaki çalışmalar ilerlemiştir. Bu işletmelerden hususi teşebbüse devredileceklerin devirleri anına kadar rasyonel ve rantabl bir şekilde idameleri ve hususi ellere geçerken ekonomik değerlerinde her hangi bir zaîf unsuru bulunmaması da üzerinde duracağımız bir mevzu olacaktır⁴⁰²”* sözleri ile bu duruma açıklık getirmiştir. Buradaki asıl mesele, KİT'lerin hangilerinin, ne şekilde devredileceği ve bu durumun milli menfaatlere nasıl

⁴⁰² TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.63-64.

yansıyacağıdır. Bu açıdan bakıldığında, CHP'nin sürekli olarak eleştirdiği sanayideki plansızlığın neticesinde büyük fedakârlıklar ile vücuda getirilmiş olan KİT'lerin bu politikalara bağlı olarak zamanla kaybedilmesi ve milli sanayinin ilerlemek bir yana, gerilemesi dahi söz konusu olmuştur. Dolayısıyla Demokrat Parti, yapacağı bu özelleştirmeleri kendisine yakın kesimlere devrettiği suçlamaları ile ya da özel sektörün KİT'lerin devredilmesinden kaynaklı oluşacak boşluğu dolduramaması gibi durumlarla karşı karşıya gelebilme ihtimallerini göz önünde bulundurarak hareket etmesi gerekliydi. Bu nedenledir ki, Demokrat Parti İktidarı bu riske girememiş ve iktidarı döneminde doğrudan bir özelleştirme yapmamıştır.

Özelleştirme sayılabilecek olan bu yaklaşım, Demokrat Parti'ye göre milli sanayinin gelişmesi açısından zorunlu olarak görülse de eksileri de beraberinde getirmiştir. Özelleştirmelerin gerekli görülmesinin sebebi yüksek maliyetler ve düşük kâr oranları bir yana, zarar etmelerine rağmen varlıklarının zorunlu olarak görülmesi ve aynı zamanda bu kuruluşlar ile rekabet edecek ortamı bulamayan özel sektörün kendisine küçük çaplı ve sınırlı bir alan oluşturmuş olmasıdır.

Devlet İktisadi Teşekküllerinin başındaki kişilerin devlet tarafından atanan veya azledilen, üst düzey bir devlet memuru sıfatıyla, kar ve zarar kaygısı taşımayan, sadece kuruluşun işleyişini takip eden kişilerden oluşması bile bu teşekküllerin varlığını sorgulamada bir sebep teşkil etmiştir⁴⁰³. Çünkü bu kişiler, başında oldukları kurumların kar veya zarar etmesinden dolayı kimseye karşı sorumlu değillerdi. Recep Peker'in : *“Devlet orduyu kurup yönetebiliyorsa neden sanayiye kurup işletmesin”* ifadesine karşılık, Yusuf Akçura ise: *“Türklerin sadece köylülerden ve memurlardan oluşan bir millet olarak yaşama şansı oldukça azdır, burjuvazi de gereklidir”* diyerek milli müteşebbis ve sermayenin gerekliliğini bu sözler ile vurgulamıştır⁴⁰⁴. Hakikaten devletçiliğin zorunluluğu, ideolojik olmaktan çok bir zaruret olarak görülse de uzun vadede gelişemeyen, imalat ve montaj sanayisiyle sınırlı kalmış, uluslararası rekabetten uzak bir sanayileşmenin de sebebi olacaktır. Bu durumun bir diğer sebebi de, devlet teşekküllerinin rekabetçi anlayışa sahip olmayışı ve kâr-zarar endişesi gütmeyen, ticari kurumlar olmaktan çok bürokratik kurumlara dönüşmüş olmasıdır.

Bu konudaki bir diğer sorun ise söz konusu kuruluşları devralabilecek müteşebbislerin yeterli sermayeyi bir araya getirememesi ihtimali olmuştur. Çünkü

⁴⁰³ Muhlis ETE, *Türkiye'nin Sanayi Politikası*, Ankara, 1956, s.45-46.

⁴⁰⁴ Güneri AKALIN, “Türkiye’de Özelleştirmenin Gereği ve Nedenleri”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, Sayı 36, İstanbul, 1994, s.126.

sanayicilerin büyük bir kısmı ekseriyetle küçük çaplı atölyelerde faaliyet göstermekteydi. Bu nedenle söz konusu kuruluşların, sermayelerini bir araya getirecek sermayedarların oluşturacağı çok ortaklı şirketler tarafından devralınması bu zorluğu ortadan kaldırılabildi.

Demokrat Parti iktidarının çeşitli zorluklara rağmen yaklaşık otuz yılda oluşturulan bu kuruluşları kısa bir süre içerisinde devretmesi, elbette ki olumlu karşılanamazdı. Demokrat Parti bu amaçla muhalefetten gelecek olan baskıları azaltmak için devletçiliğin sınırlarını çizmiş ve hangi alanlarda faaliyet göstereceğini belirtmiştir. Buna göre devletçiliği, öncelikle amme hizmeti sunmak üzere enerji, maden ve ağır sanayi gibi özel teşebbüsün güç yetiremeyeceği alanlarda hizmet sunmak amacıyla, “iktisadın içinde değil, üzerinde” yer alacak şekilde tanımlamıştır⁴⁰⁵. Bu tanıma göre devlet, sanayide zaruri durumlar dışında, aktif bir rol üstlenmek yerine denetleyici ve teşvik edici bir konumda bulunmayı amaçlamıştır. Böylece devlet teşekküllerinin sanayi alanındaki etkisi azaltılmaya çalışılarak uygun görülen devlet teşekküllerinin özel sektöre devredilmesi planlanmıştır.

Demokrat Parti hükümetinin, sanayideki devlet yatırımları azaltmasından başka, devlet müdahalelerini asgari düzeye çekmek, sanayicinin yatırımlarını yapabileceği güven ortamını sağlamak ve devredilmesi düşünülen devlet yatırımlarını peyderpey belirli bir plana dahilinde özel sektöre devrini gerçekleştirmeyi amaçladığı görülmüştür⁴⁰⁶. I. ve II. Demokrat Parti hükümetlerinde İşletmeler Bakanlığını ve daha sonra Ekonomi ve Ticaret Bakanlığını yapmış olan Muhlis Ete, konuyla ilgili verdiği konferanslardan oluşan eserinde bu konudan bahsederek. Buna göre hükümet, bir nevi özelleştirmelerde keyfi hareket etmemek adına, 1950 yılında, Başbakanlık Murakabe Heyeti, Sümerbank, Etibank ve Şeker Fabrikaları Genel Müdürleri ve uzmanları ve akademisyenlerden oluşan bir heyet ile toplantılar düzenleyerek bu konuda bir rapor hazırlanmasını heyetten istemiştir. Yapılan toplantılar neticesinde 1951 yılında bir rapor hazırlanarak başbakanlığa sunulmuştur. Ayrıca konuyla ilgili fikirlerini bildirmeleri amacıyla çeşitli üniversitelere başvurulmuş ancak pek esaslı bir cevap alınamamıştır⁴⁰⁷. Rapora göre, devir muamelelerinin ekonomik ve mali sonuçları ile sermaye piyasası üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak piyasadaki mevcut sermayenin hisse

⁴⁰⁵ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.63-64.

⁴⁰⁶ Muhlis ETE, *age*, Ankara, 1956, s.21.

⁴⁰⁷ Muhlis ETE, *age*, s.22.

senetlerini ne oranda emebileceği önem taşımaktadır⁴⁰⁸. Yani devredilecek kurumların sahip oldukları kıymetleri hesaplanıp hisseler bölünmüş ve bu tutar hesaplanıp piyasada dönen özel sektöre ait sermayeler tarafından satın alınabilip alınamayacağı hesaplanmıştır. Ancak bu tutarların özel müteşebbislerin gücünün üzerinde olduğu anlaşılmış, ancak bu sorunun teşvik faktörleri ile ortadan kaldırılabileceği düşünülmüştür⁴⁰⁹. Bu amaçla geniş ve samimi bir propaganda yapılması, hisse senetlerinin satışında bankaların aracı olması ve hisse senetlerinin garantisi alındıktan sonra borç karşılığında satılabilmesi, bazı hisse senetlerinin isme bazılarının da hamiline verilecek şekilde düzenlenmesi gibi bazı kolaylıklar ve tedbirler alınmıştır. Devlet işletmelerinin devrinde öncelikle küçük işletmelerden başlanması öngörülmüş ve devredilemeyenlerin ise kiraya verilmesi planlanmıştır⁴¹⁰.

Devir işlemlerin hukuki boyutlarını da ele alan heyet, Tekel gibi mülhak bütçeli idarelerin devri için özel kanunlar çıkarılmasını planlarken, diğer müesseselerin halka arzı için anonim ya da limitet şirketlerine dönüştürülmesi uygun görülmüştür. Devir işlemlerinde müesseselerde mevcut olan kıymetlerin altın fiyatlarına, demir ve çelikten üretilen tesis araçlarının ise uluslararası demir-çelik birim fiyatlarına göre belirlenmesi esası öngörülmüştür⁴¹¹. Böylece fiyatlandırılacak olan tesislerin ya doğrudan devrini, ya da hisseler bölünerek halka arz edilmesi planlanmıştır.

Demokrat Parti iktidarı, her ne kadar devletçilikten liberalizme geçişi öngören bir politika benimsemiş olsa da bu süreçte KİT'lerin devredilmesinin aksine KİT'lerin sayısını arttırarak yoluna devam etmiştir⁴¹². Sadece Devlet Deniz Yolları ve Devlet Hava Yolları, hisselendirilip halka arz edilerek anonim şirketlere dönüştürülmüş, kibrit ve çakmak üretimi devlet tekelinden çıkarılmıştır⁴¹³. Çünkü KİT'ler, siyasi gücü ellerinde bulunduran iktidarın, iktisadi gücü de elinde bulundurarak egemenliğini pekiştirmesine katkı sunmaktadır⁴¹⁴. Bununla birlikte iktidarın tekrar seçilebilme arzusu yapacağı ekonomik icraatlara bağlı olarak gelişme göstermektedir⁴¹⁵. Özelleştirmelerden kaçınılmasının diğer bir sebebi de, CHP tarafından ortaya atılan

⁴⁰⁸ Muhlis ETE, *age*, s.23.

⁴⁰⁹ Muhlis ETE, *age*, s.23.

⁴¹⁰ Muhlis ETE, *age*, s.24.

⁴¹¹ Muhlis ETE, *age*, s.25-26.

⁴¹² Sefer ŞENER, "Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, c.3, Sayı 1, Çanakkale, 2005, s.143.

⁴¹³ Gülten KAZGAN, *age*, s.84.

⁴¹⁴ Güneri AKALIN, *age*, s. 126.

⁴¹⁵ Abdullah TAKIM, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.67, Sayı 2, Ankara, 2012, s.162.

“Devleti satıyorlar” propagandasının kamuoyunda ciddi tepkilere yola açmış olmasıdır⁴¹⁶.

Aslında Demokrat Parti iktidarı tarafından terk edilen devletçilik değil planlı sanayileşmedir. Devletçiliğin şartı yatırımların iktisadi teşekküller adı altında devlet tarafından yapılması ise bu uygulamaya Demokrat Parti iktidarı döneminde de devam edilmiş⁴¹⁷, ancak yapılacak iktisadi devlet yatırımlarının yer ve zaman bildirerek, programlaştırılmış bir liste şeklinde uygulamasına rastlamıyoruz. Bu nedenle değişen tek şey bir sanayileşme de planlamanın olmayışıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bize göre bu dönemin “Liberal Ağırlıklı Karma Ekonomi Dönemi” olarak ifade edilmesi daha doğru olacaktır.

Bu dönem devletçiliğin anlaşılması açısından yapılan iktisadi devlet yatırımlarını incelemekte fayda olacaktır. Buna göre 1950-1960 yılları arasında TCDD İşletmesi, PTT İşletmesi, Denizcilik Bankası, Denizcilik Nakliyat, Türkiye Vagon Sanayii, Et ve Balık Kurumu, Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı, Türkiye Azot Fabrikaları A.Ş., Türkiye Yem Sanayii A.Ş., Türkiye Çimento Fabrikaları A.Ş., Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve Ereğli Demir Çelik Tesisleri bu dönemde birer iktisadi devlet teşekkülü halinde karşımıza çıkmaktadır⁴¹⁸. Oysaki Demokrat Parti öngördüğü sanayi politikalarında mümkün olduğunca özel sektöre ağırlık verileceğini, devletin ise sadece halkın güç yetiremediği alanlar ile ilgili planlamalar yapıp önceden bildirileceğini ifade etmişlerdi⁴¹⁹. Demokrat Parti’nin teoride ve uygulamada ortaya çıkan bu çelişkisinin sebebi, devletçiliği devlet politikası gibi göstermek yerine, Batılı devletlerin dikkatini çekmeden yaparak dış yardımlardan mahrum kalmamayı hedeflediği söylenebilir. Çünkü geçmişte devletçi bulunduğu için reddedilen kalkınma planları olunca Demokrat Parti’nin de bu devletçi adımlarını gizlediği düşüncesindeyiz.

4.1.2. Özel Sektörün Teşvik ve Himaye Edilmesine Yönelik Faaliyetler

Demokrat Parti’nin kuruluşundan itibaren ele aldığı liberal anlayışın ana unsuru olan özel teşebbüs, İkinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında spekülatif hareketlerden beslenerek kısa yollardan ve kolayca para kazanma anlayışına sahip olan küçük çaplı sermaye sahiplerinden oluşmuştur. Demokrat Parti bu kesimi ülke

⁴¹⁶ Orhan TÜRKDOĞAN, *age*, s.499.

⁴¹⁷ İsmail Hakkı YÜCEL, *Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu*, Ankara, 1997, s. 47.

⁴¹⁸ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *50. Yılda Türk Sanayii*, Ankara, 1973, s.21-55; Kahraman Emmioğlu, *age*, s.276-284.

⁴¹⁹ TBMM TD, Dönem: 9, Birleşim: 58, Oturum: 1, c. 6 (30.03.1951), s.63-64.

sanayisinin merkezine koyarak, rekabete açık, büyük sektörler de girebilen, cesur ve girişimci aktörler haline getirmeyi amaçlamış fakat bu o kadar da kolay olmamıştır. Bu nedenle kısa zamanda büyük mesafelerin alınabilmesi amacıyla izlenen hızlı büyüme anlayışı, öncelikle özel sektör açısından gerekli şartların teşvik ve himaye yoluyla sağlanmasına bağlıdır.

1950’li yıllarda, Türkiye’deki sanayinin önündeki en önemli sorun sermaye sıkıntısıdır. Küçük sermayeleri bir araya getirerek, geri kalan sermayeyi de bankalardan temin ederek bir işletme kurmak, kolay gibi görülsede, söz konusu işletmelerin yönetim, işleyiş, kâr edebilmek için verimli çalışması, üretim kalitesinde belirli bir standardın yakalanması, işgücü, teknoloji ve araştırma geliştirme gibi birçok meseleyi içerisinde barındırması nedeniyle belirli bir birikim ve tecrübe gerektirmektedir. Dolayısıyla devletin yapacağı tek şey özel sektöre sermaye tahsis etmek değil, dikkatli bir şekilde detaylara inerek eksiklerin giderilmesine yönelik tedbirler almaktır.

Demokrat Parti İşletmeler Bakanı Muhlis Ete, teşvik ve himaye edilecek özel sektöre ait sanayi işletmelerini ihtiyaç bakımından, hammadde bakımından, üretim tekniği bakımından ve sermaye bakımından olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Buna göre⁴²⁰:

A- İhtiyaç Bakımından:

- Dış piyasada sürüm imkânı olan mamul ve yarı mamule dayalı sanayi
- Zorunlu olarak görülen ve geniş bir alana hitap eden gıda, giyim, barınma, sağlığa yönelik sanayi
- Tarım ve ulaştırmaya yönelik diğer sanayi kolları ile iktisadi hayatın gelişmesine katkı sağlayan sanayi
- Halka iş sağlayabilecek mamul ve yarı mamule dayalı sanayi
- Yurt müdafaası açısından kurulması muhakkak surette önem arz eden sanayi
- Bölgesel kalkınmayı tetikleyecek sanayi

B- Hammadde Bakımından:

- Hammaddesi kolayca ve bol miktarda elde edilebilen sanayi ile kendiliğinden yetişen, başka üretim yeri olmayan, atık ürünlerin işlenmesine dayalı sanayi

⁴²⁰ Muhlis ETE, *age*, s.29-30

- Hammadde üretimi geniş halk kitlelerine iş sağlayabilecek sanayi
- Hammaddesi tamamen veya kısmen ithal edilen ancak önemli ihtiyaçları karşılayacak sanayi

C-Üretim Tekniği Bakımından:

- Mamulün üretimi el emeğine dayalı sanayi
- İleri teknoloji gerektirmeyen basit ve yöntem ve araçlar ile üretimi mümkün olan sanayi

D- Sermaye Bakımından:

- Tesis edilmesi az maliyetli olan sanayi
- Yabancı sermayeden ziyade yerli sermayeye ihtiyaç duyan sanayi

Bu tasnif, Demokrat Parti iktidarının resmi bir tasnifi olmamakla beraber, dönemin İşletmeler Bakanı tarafından kaleme alınmış olması hasebiyle parti programına ve hükümet programına uygun düştüğünü belirtebiliriz. Nitekim Demokrat Parti programının 45. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: “*Memleketin ham maddesini kullanan, halkın zaruri ihtiyaçlarını karşılayan, geniş işçi zümrelerine geçim sahaları sağlayan, dünya piyasalarına göre de rantabl olan sanayii ile umumiyetle ziraat sanayii ve küçük sanayiden millî ekonomi bakımından himayeye muhtaç görülenler ve halkın bilhassa köylümüzün boş zamanlarını kıymetlendiren el sanatları, devletçe himaye ve teşvik olunmalıdır. Bu esaslara göre tanzim edilecek bir "Sanayii Teşvik Kanunu" projesini Yüksek Meclise sunmak kararındayız. Sanayiimizin kuruluş ve işleyişinde ucuza mal etmek hedefini daima göz önünde bulundurmak icap eder*⁴²¹”. Yine 1951 yılında hükümetin himayesinde düzenlenen sanayi kongresinde de bu tasnife uygun görüşler yer almıştır⁴²².

Demokrat Parti İktidarı, doğrudan bir teşvik yasası çıkarmak yerine sanayiciye kolaylık sağlayacak tedbirler almıştır. Bu tedbirler arasında Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasının kurularak girişimcilere kredi imkânının sağlanması, Marshall yardımları ile tarımda makineleşmenin arttırılması, devlet eliyle ulaşım hizmetleri, enerji santralleri, gibi sanayi kollarına doğrudan hizmet edecek imkânların arttırılmasının yer aldığını ifade edebiliriz. On yıllık Demokrat Parti İktidarı süresince çıkarılan tek teşvik yasası

⁴²¹ *Demokrat Parti Programı*, md.46, Ankara, 1946.

⁴²² Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 105-106.

1951 Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunudur ki, bu kanun ihtiyaç duyulan sermayenin ülkeye çekebilmesi amacıyla çıkarılmıştır.

1950-1960 yılları arasında özel sektöre sağlanan kolaylıklar neticesinde, birçok anonim şirket kurulmuştur. Bu şirketler sayesinde piyasada dolaşan para belirli kişilerde yoğunlaşmaya başlamış ve böylece Milli Burjuvazi politikaları meyvelerini vermeye başlamıştır.

Tablo 7. Demokrat Parti Dönemi Kurulan Anonim Şirketler

Tarım, Gıda ve Hayvancılık Sektörü			
Firma Adı	Çalışma Alanı	Merkez	Kuruluş Tarihi
Kütahya Meyve ve Konserve San. T.A.O.	Meyve sebze ve konservecilik	Kütahya	1950
Kütahya Meyve ve Konserve San. T.A.O.	Meyve sebze ve konservecilik	Kütahya	1950
Balık Sanayii Kalkınma T.A.O.	Balık Konserve	İstanbul	1952
Kütahya Şeker Sanayiini Kalkındırma T.A.O.	Şeker Üretimi	Kütahya	1952
İstanbul Değirmencilik ve Ticaret Sanayii T.A.O.	Un Üretimi	İstanbul	1952
Trakya Sanayi ve Ticaret T.A.O.	İthalat, İhracat ve yağ sanayii	İstanbul	1953
Burdur ve Havalisi Şeker Sanayi T.A.O.	Şeker Üretimi	Burdur	1953
Ceyhan Sanayi ve Ticaret İşletmeleri T.A.O.	Nebati Yağlar	Ceyhan (Adana)	1953
Akdeniz Nebati Yağlar ve Tekstil Sanayii İşletmeleri T.A.O.	Yağ Sabun Dokuma Öğütme	Adana	1953
Antalya Konserve Sanayii T.A.Ş.	Konserve	İstanbul	1954
ÜLFET Gıda ve Sabun Sanayii T.A.Ş.	Yemeklik ve Sabunluk Yağ Üretimi	Nizip Gaziantep	1955
İzmir Bira ve Malt Sanayii T.A.Ş.	Bira ve malt içecek	İzmir	1955
Sabun ve Yağ Sanayii T.A.Ş.	Nebati yağ ve sabun	İzmir	1955
Kilis Zeytinyağı ve Sanayii T.A.Ş.	Yemeklik Yağ	Kilis	1955
Burdur ve Civarı Şeker Sanayiini Kalkındırma T.A.Ş.	Şeker Üretimi	Burdur	1955

Kırşehir Ziraî Sanayi ve İktisadi Kalkındırma T.A.Ş.	Ziraî ve ticari işler ile meşgul olmak	Kırşehir	1955
Kastamonu Yerli Mahsuller Ticaret ve Sanayii T.A.Ş.	Kendir tiftik ve ziraî mahsullerin ticareti	Kastamonu	1956
Yem Sanayii T.A.Ş.	Karma Yem	Ankara	1956
Hayvancılık Sütçülük Çocuk Mamaları Endüstrisi T.A.Ş.	Süt ve Çocuk mamaları	İzmir	1956
Kalkınan Urfa Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	Un ve unlu mamuller üretimi	Şanlıurfa	1956
Süt Hayvanları ve Süt Sanayii A.Ş.	Süt ve Süt Ürünleri	İstanbul	1956
Kırlangıç Yağ Sanayii T.A.Ş.	Zeytinyağı ve nebati yağlar	İstanbul	1956
Kauçuk Sanayii T.A.Ş.	Kauçuk İstihali	Ankara	1956
Dokuma ve Tekstil Sektörü			
Ege İplik ve Dokumacılık Sanayii T.A.O.	Pamuk ve yün ipliği ve dokuma	İzmir	1950
İstanbul Pamuklu Sanayi T.A.O.	İplik ve dokuma	İstanbul	1951
Güney Sanayi ve Ticaret İşletmeleri T.A.O.	Pamuk İplik dokuma	Adana	1951
Akala Ticaret ve Sanayii İşletmeleri T.A.O.	Pamuk ipliği ve dokuma	İskenderun	1951
Pamuk Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	Pamuk ipliği ve kumaş	Adana	1951
Pamuk İplik Sanayii T.A.O.	Her türlü İplik ve dokuma	İstanbul	1951
BOSSA Ticaret ve Sanayi İşletmeleri T.A.O.	Dokuma kumaş	Adana	1951
Akiş Pamuk İplik Dokuma ve Yağ Sanayii İşletmeleri T.A.O.	Pamuk ipliği ve pamuklu kumaş yağ üretimi	Antakya	1952
Taç Sanayii ve Ticaret T.A.O.	Pamuk ipliği ve pamuklu dokuma	İstanbul	1952
Miha Kumaş Lastik Sanayii ve Ticaret T.A.Ş.	İplik Kumaş ve lastik üretimi	İstanbul	1953
Balıkesir Pamuklu dokuma Sanayii Türk Anonim Şirketi	Pamuklu kumaş	Balıkesir	1953
Aydın Tekstil Ve Nebati Yağlar Sanayii İşletmeleri T.A.Ş.	Pamuk Alım Satımı Çırçırılama iplik ve dokuma	Aydın	1953
Ariş Sanayi v Ticaret T.A.Ş.	İplik ve dokuma	İstanbul	1954
İplik ve Dokuma Sanayii T.A.Ş.	İplik ve dokuma	Ceyhan	1954
Dinkal Sanayi ve Ticaret T.A.Ş.	İplik ve dokuma	İstanbul	1954
Bozkurt Mensucat Sanayii T.A.Ş.	İplik Dokuma	İstanbul	1954

Çamlık iplik ve Dokuma Sanayii T.A.Ş.	Pamuk İpliği ve pamuklu dokuma	İzmir	1954
Lanateks Yün Sanayii T.A.Ş.	Yün İpliği her türlü dokuma	İstanbul	1954
Manifaturacılar Ticaret ve Sanayii T.A.Ş.	Manifatura kumaş	Eskişehir	1954
Antalya pamuklu Dokuma Sanayii T.A.Ş.	Pamuklu dokuma	Antalya	1955
Benal Mensucat Sanayii T.A.Ş.	Yün İpliği dokuma	İstanbul	1955
Abana Pamuklu Sanayii T.A.Ş.	Pamuklu üretim	İstanbul	1955
Pamuklu Dokuma Sanayii T.A.Ş.	Pamuklu dokuma ve çırçır	Kahramanmaraş	1955
Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayii T.A.Ş.	Pamuklu dokuma	Adıyaman	1955
Anayün Anadolu Yün İpliği ve Dokumacılık Sanayii T.A.Ş.	Yün ipliği ve dokuma	İstanbul	1955
Yün İplik Sanayii T.A.Ş.	Yün İplik imalatı	İstanbul	1955
Mefruşat Sanayii ve Ticaret T.A.Ş.	Kumaş, Tül imal etmek	İstanbul	1956
Dokumacılık ve Halıcılık Sanayii T.A.Ş.	Dokumacılık ve halıcık	Senirkent (Isparta)	1956
Adana Tekstil Sanayi T.A.Ş.	Her nevi Tekstil imali	Adana	1956
Eskişehir Basma Sanayii T.A.Ş.	Pamuklu dokuma	Eskişehir	1956
Jüt ipliği, Çuval ve Kanaviçe Endüstrisi T.A.Ş.	Jütten İplik çuval imalatı	Ankara	1956
Sarayköy Pamuklu Sanayii T.A.Ş.	Pamuk ipliği imalatı	Sarayköy (Denizli)	1956
Yapı ve İnşaat Sektörü			
Ankara Çimento Sanayii T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Ankara	1953
Elazığ Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento üretimi	Elazığ	1953
Türkiye Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento üretimi	Ankara	1953
İnegöl Kiremit ve İnşaat Malzemesi T.A.Ş.	Kiremit tuğla ve inşaat malzemesi	Bursa- İnegöl	1953
Elka Elyafı Plaka Sanayi T.A.Ş.	İnşaat malzemesi üretimi	İstanbul	1953
Trakya Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Lüleburgaz	1954
Konya Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Konya	1954
Söke Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Söke	1954
Çorum Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Çorum	1954
Afyon Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Afyon	1954
Elazığ Altınova Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Elazığ	1954

Çukurova Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Adana	1954
Bartın Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Bartın	1954
Somaki Endüstri T.A.Ş.	Menkul gayrimenkul alım satımı	İstanbul	1954
Beton Sanayi T.A.Ş.	İnşaat	İzmir	1954
Balıkesir Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Balıkesir	1955
Gaziantep Çimento Sanayi T.A.Ş.	Çimento ve kireç imali	Gaziantep	1955
Zalko Sanayi ve Ticaret T.A.Ş.	İnşaat malzemesi imali	İstanbul	1955
Örentaş Mühendislik Endüstri Ticaret T.A.Ş.	İnşaat ve tesisat işleri	Ankara	1955
Alveriş Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	Boru inşaat ve tesisat	İstanbul	1955
Madencilik Sektörü			
Türmasan Türkiye Madeni Sanayi T.A.O.	Madeni eşya imalatı	İstanbul	1951
Mineral Sanayi ve Ticaret T.A.O.	Maden istihsali	İstanbul	1952
Kurşun Sanayi A.Ş.	Kurşun cevheri işletimi	İstanbul	1953
Yapan Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	Maden sektörü	İstanbul	1954
Kultaş Ticaret T.A.Ş.	Maden sektörü	İstanbul	1954
Türkiye Bakır Endüstrisi A.Ş.	Bakır cevheri	İstanbul	1954
Elektro Bakır Sanayi ve Ticaret T.A.Ş.	Bakır kablo	İstanbul	1954
Demir Endüstrisi T.A.Ş.	Demir endüstrisi	İstanbul	1956
İzsal Döküm Sanayi A.Ş.	Döküm işleri	İstanbul	1956
Çelik Endüstrisi T.A.Ş.	Çelik sanayi	İstanbul	1956
Polar Maden ve Sanayi T.A.Ş.	Maden sektörü	İstanbul	1956
Deri Sanayisi			
Salihli Palamut ve Valeks Sanayi Ticaret A.Ş.	Deri sektörü	Manisa-Salihli	1955
Yalvaç Debagat Sanayi T.A.Ş.	Deri ve deri mamulleri	Isparta-Yalvaç	1955
Çanakkale Palamut ve Valeks Sanayi T.A.Ş.	Deri Sektörü	Çanakkale	1956
Makine-Elektrik-Elektronik Sektörü			
Akümülatör Sanayi A.Ş.	Akümülatör üretimi	İstanbul	1954
Elsa Genel Sanayi ve Ticaret T.A.Ş.	Kaynak Elektrotu	İstanbul	1954
Türk Philips Sanayi A.Ş. (Philsan)	Elektronik ve radyo cihazları	İstanbul	1955
Gümüş Sanayi ve Ticaret T.A.Ş.	Motor Üretimi	İstanbul	1955
TELSAN Genel Sanayi ve Ticaret T.A.Ş.	Elektrik Kablosu (izoleli)	İstanbul	1956

Çeşitli Sektörler			
Türkey Endüstri ve Ticaret A.Ş.	İthalat-ihracat	İstanbul	1953
Özbucak Sanayi ve Ticaret T.A.Ş.	Ticaret ve sanayi	Adana	1953
Elli Altı Oğlu Müessesesi Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	Ticaret ve sanayi işleri	İstanbul	1954
Talisman Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Endüstriyel tesisat	İstanbul	1955
Tırsat Ticaret ve Sanayi A.Ş.	Her nevi ticaret işleri	İstanbul	1955
Örnek Umumi Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	Ticaret ve sanayi işleri	Ankara	1955
Terma Sanayi Ticaret T.A.Ş.	Sanayi tesisleri kurmak	İstanbul	1955
Adapazarı Emniyet Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	Çeşitli ithalat ve ihracat	Adapazarı	1955
Balıkesir Sanayini Kalkındırma A.Ş.	Sanayi tesisleri kurma	Balıkesir	1955
Diamantin Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Her türlü endüstri tesisat kuruluş	İstanbul	1955
Eskişehir İthalat İhracat Dahili ve Sanayi Ticaret T.A.Ş.	İthalat ve ihracat ve sanayi işleri	Eskişehir	1955
Fontemay Sanayi Ticaret T.A.Ş.	Sınai teşebbüsler kurmak	İstanbul	1956
Akay Endüstri ve Ticaret T.A.Ş.	Sınai teşebbüslere girişmek	İstanbul	1956
Tattat Ticaret ve Sanayi A.Ş.	Muhtelif fabrikalar kurmak	İstanbul	1956
Sahot Ticaret ve Sanayi T.A.Ş.	Her nevi sanayi işleri ile uğraşmak	İstanbul	1956

Kaynak: BCA: 030.018.001/002.107-147.

Demokrat Parti döneminde yüzü aşkın anonim şirketi kurulmuş olup, büyük çoğunlukla gıda, dokuma ve inşaat sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Bunun sebebi arz talep dengesi neticesinde halkın günlük ihtiyacını karşılayacak alanlarda aç bir pazarın olmasıdır. Bunun yanı sıra yüksek sermaye ve ileri teknoloji gerektiren sanayi tesisleri devlet teşekküllerinin halka arzı ile oluşturulup geri kalan tesisler ise bir araya getirilen özel sermayelerle kurulmuştur.

1950-1960 yılları arasında özel sektöre tanınan kolaylıklar sayesinde, hemen her alanda gelişme gösterilmiş, devlet teşebbüslerinin yanı sıra küçük sermayelerin bir araya getirilmesi ile büyük anonim şirketleri kurulmuştur. Böylelikle özel sektörün sanayileşmeye esaslı bir başlangıç yaptığı dönem olmuştur.

4.1.3. Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasının Kuruluşu ve Sanayinin Gelişmesine Olan Etkileri

Demokrat Parti iktidarı, sanayi politikaları gereği özel teşebbüsü krediler ile destekleyerek mevcut müesseselerin genişletilmesini ya da yeni tesislerin kurulmasını sağlayarak cumhuriyetin ilk yıllarından beri hedef olarak görülen “Milli Sermayedar” kavramını pekiştirmeyi amaçlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında önemli ölçüde sermaye sıkıntısı çeken girişimciler, kredi imkânı sağlayacak bir kuruluş noktasında büyük bir arayış içerisinde girmişlerdir. O dönemde Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Türk Sanayicisine yönelik yapacağı mali, idari ve teknik yardımlar için aracı bir kuruluşun olmaması, bu amaca yönelik bir bankanın kurulmasını zaruri kılmış, bu amaçla hükümetinde girişimleri neticesinde Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası 1950 yılında kurulmuştur⁴²³. Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasını diğer bankalardan ayıran en önemli özelliği ise sadece özel sektöre yönelik hizmet vermek amacıyla kurulmuş olmasıdır. Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası başlıca üç amaç için kurulmuştur⁴²⁴. Buna göre:

- Türkiye’de yeni özel sektöre ait sanayinin kurulmasına, mevcut bulunan sanayinin genişletilmesine ve modernize edilmesine yardımcı olmak ve sanayileşmeyi hızlandırmak
- Yabancı ve yerli özel sermayenin, Türkiye’de kurulan sanayiye iştirakine yardım etmek ve bu hususlarda girişimciyi cesaretlendirmek ve teşvik etmek
- Türk sanayisine ilişkin hisse ve tahvilatın özel mülkiyete intikaline ve özel mülkiyette kalmasına gayret etmek ve Türkiye’de sanayiye ait hisse ve tahvil piyasasının gelişmesine yardımcı olmak

Bankanın özel sektörün gelişimine yönelik vereceği hizmetler ise şu şekilde sıralanmıştır⁴²⁵:

- Özel teşebbüs girişimlerine açık kredi, rehin ve ipotek karşılığında kısa ve uzun vadede sanayi tesisi kurmak için kredi vermek; bazı hallerde de kısa vadeli işletme kredisi açmak
- Her türlü özel sanayi teşebbüslerine mali açıdan iştirak etmek
- İstisnai durumlarda tesis kurmak amacıyla özel girişimlerde bulunmak.

⁴²³ Cumhur FERMAN, , *age*, s.109.

⁴²⁴ Cumhur FERMAN, *age*, s.109-110.

⁴²⁵ Cumhur FERMAN, *age*, s.110-111.

- Banka müşterilerine mali desteğin haricinde teknik ve idari konularda yardımcı olmak
- Banka namına veya müşteri namına, rehin veya ipotekli menkul ve gayrimenkul mallara el koymak, satmak, devretmek

Görüldüğü üzere Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasını diğer bankalardan ayıran en önemli özellik sadece özel teşebbüsü hedef alan bir yapıda kurulmuş olmasıdır. Ancak bankanın gerekli durumlarda doğrudan sanayi teşebbüslerinde bulunması, devlet teşekküllerini finanse eden Etibank, Sümerbank gibi bankalardan bir farkı olmayacağından bu durumun bankanın kuruluşuna uygun düşen bir mahiyette olmadığını söyleyebiliriz.

Bankanın hedeflerini gerçekleştirmek adına ihtiyaç duyacağı sermaye, öz kaynaklar ve yabancı kaynaklar olmak üzere iki kısma ayrılmış olup, bankanın sermayesi her biri 100 TL değerindeki 125 bin adet hisse senedine bölünerek toplamda 12.500.000 TL olarak belirlenmiştir. Bu hisselerin sahipleri ve kuruluş sermayesindeki payları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Türkiye Sınâî Kalkınma Bankasının Müşterekleri ve Payları

Kurucu Üyenin Adı /Unvanı	Taahhüt Ettiği Miktar (TL)
Türkiye İş Bankası A.Ş.	3.250.000
Osmanlı Bankası	2.000.000
Yapı Kredi Bankası A.Ş.	1.250.000
İstanbul Ticaret Borsası	1.000.000
İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası	1.000.000
Selanik Bankası	500.000
Türk Ticaret Bankası A.Ş.	500.000
Türkiye Garanti Bankası	482.500
Akbank T.A.O.	250.000
Banca Commerciale Italiana	250.000
Banco di Roma	250.000
Çukurova Sanayi İşletmeleri T.A.Ş.	250.000
Holantse Bank Uni. N.V.	250.000
İzmir Pamuk Mensucat T.A.Ş.	250.000
Mensucat Santral T.A.Ş.	250.000
Tutum Bankası A.O.	250.000
Türkiye İmar Bankası A.O.	250.000
Türkiye Kredi Bankası A.O.	250.000
Mecit DURUİZ	2.500
Cabir SELEK	2.500
Hazım Atıf KUYUCAK	2.500
Nuri DAĞDELEN	2.500
Suphi ARGON	2.500
Hakkı AVUNDUK	2.500
Vehbi KOÇ	2.500
Toplam	12.500.000

Kaynak: Cumhur FERMAN, *Türkiye’de Sanayi Kredisi*, TSKB Yayınları, İstanbul, 1951, s.112.

Anonim ortaklığı şeklinde kurulan bankanın yabancı sermaye temini; yabancılara obligasyon yani tahviller satarak ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasına borçlanarak elde edilmesi planlanmıştır. Banka, 12.500.000 TL kuruluş sermayesi ve 12.500.000 tahvil yolu ile borçlanarak, toplamda 25 Milyon TL tutarında bir sermaye ile hizmet vermek üzere kurulmuştur⁴²⁶. Sermayedarlar genelde diğer bankaların iştiraki ile oluşmuş ise de münferit sermayedarların da kendini göstermeye başladığı görülmektedir.

Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası, kuruluş amacına uygun olarak özel sektöre kredi vermek ve özel teşebbüslere ortak olmak suretiyle faaliyet göstermiştir. Banka aracılığı ile 1950- 1958 yılları arasında özel sektörde 388 adet firmaya 157.578.300 TL ve 73.161.400 TL tutarında döviz cinsinden olmak üzere toplamda 230.739.700 TL kredi verilmiştir⁴²⁷.

Bankanın kuruluşundan 1958 yılına dek finanse edilen sanayi müesseslerinin aldığı kredi tutarları ve sektörleri şöyledir:

Tablo 9. TSKB'nın 1950-1958 Yılları Gerçekleşen Kredi ve İştirak Miktarları

Sanayi Türü	Kredi Tutarı (TL)	Kredi Alan Firma Sayısı
Gıda Sanayisi	33.714.500	59
İçki Sanayi	1.892.000	5
Mensucat Sanayisi	64.184.500	58
Giyim Eşyası Sanayisi	600.000	1
Kereste ve Tahta Sanayisi	7.142.400	5
Selüloz Sanayisi	1.466.200	5
Deri Sanayisi	573.500	5
Kauçuk Sanayisi	504.900	4
Kimya Sanayisi	23.479.900	41
Petrol Ürünleri	288.800	1
Taş, Toprak, Cam ve Çini Sanayisi	48.850.100	37
Maden Eritme Sanayisi	27.376.800	13
Madeni Eşya Sanayisi	6.516.100	16
Makine ve Malzeme Sanayisi	3.548.500	16
Nakliye Vasıtaları	3.318.000	7
Tamir ve Bakım	2.603.000	89
Madencilik	1.329.600	6
Diğer Sanayi	3.350.900	20
Toplam	230.739.700	388

Kaynak: BCA, 030.01/110.696.5.

⁴²⁶ Cumhur FERMAN, *age*, s.113.

⁴²⁷ BCA, 030.01/110.696.5.

Bankanın 12,5 milyonluk öz sermaye ile işe başladığı ve sekiz yılda yaklaşık 231 milyon TL kredi ile özel sektörü desteklediği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında 1951 sanayi kongresinde dile getirilen kredi temini meselesinin çözülmeye çalışıldığı görülmektedir. En yüksek kredi miktarı, Osmanlı'dan beri sanayide en iyi olduğumuz sektör olan dokuma sanayisi alanında verilmiş olup, bu kredilerle pamuklu ve yünlü ip üretiminin yanı sıra, bu sektörde kullanılacak makine ve teçhizatın da üretilmesine yönelik harcanmıştır⁴²⁸. Ardından çimento, tuğla, seramik ve cam üretimini kapsayan taş ve toprak sanayisine yönelik krediler verilmiştir. Buradan anlaşılabacağı üzere özel sektörün en yoğunlaştığı alanlar, dokuma, çimento, gıda, kimya ve kablo ve inşaat demiri üretimi yapan sanayi işletmeleridir. Zira köylerden kentlere doğru göçlerin artması neticesinde imar ve yapı işlerindeki artış, nüfus artışına bağlı tüketimin artması ve ithal edilen ürünlerin yerine artık yerli üretimlerin ön plana çıkarılması bu sektörlerin gelişimini zaruri kılmıştır.

4.1.4. Sanayi Vekâletinin Kurulması

Demokrat Parti iktidarının sanayi politikaları gereği yapmış oldukları bir diğer faaliyet ise Sanayi Vekâletinin kurulması olmuştur. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığından müstakil bir Sanayi Bakanlığının kurulması fikri, 1951 Sanayi Kongresinde ifade edilerek, sanayi işlerinin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde yeteri kadar gelişme gösteremediği, bu nedenle sanayicilerin ihmal edildiği ve prosedürlerden dolayı sistemin pratik olamadığı kongreye katılan sanayiciler tarafından dile getirilmiştir⁴²⁹. 1957 öncesinde ülkede gelişen sanayi işleri, Ekonomi ve Ticaret Vekâleti bünyesinde, “Sanayi Umum Müdürlüğü” adı altında koordine edilmiştir⁴³⁰.

Sanayi Umum Müdürlüğünün en önemli sıkıntılarından biri bakanlıkta çalışan personelin barem usulü ile çalışmaları yani devlet memurları yasası ile standart mühendis, tekniker ve teknisyen maaşı almaları olduğu, Ekonomi Bakanı Muhlis Ete tarafından dile getirilmiştir. Buna göre özel sektörde çalışan mühendis ve diğer teknik personelin devlet sektöründe çalışanlardan yıllık beş maaş fazla aldığını, bu nedenle kapasiteli mühendislerin ve diğer teknik personelin özel sektörü tercih ettiğini belirtmiş, bu durum neticesinde mevcut personelden verim alınamadığı ve bakanlık bünyesinde vasıflı eleman bulunmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Ekonomi, İşletmeler ve Çalışma

⁴²⁸ BCA, 030.01/ 110.696.5.

⁴²⁹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, s. 84.

⁴³⁰ Muhlis ETE, age, s.83.

Bakanlığının aynı binada yer almasından dolayı uzmanların çalışabileceği yeterli fiziki imkânâ sahip olmadıkları da ifade edilmiştir⁴³¹.

Teşkilât bakımından bu faaliyetlerin sevk ve idaresi, İşletmeler Vekâleti tarafından yapıldığından bu vekâlet, kuruluş gayesi olan, sırf kendine bağlı Devlet İktisadî Teşekküllerinin sevk ve idaresinden mesul bir merci olmaktan çıkmış ve fiilen bir Sinaî İstihsal Vekâleti hüviyetini almıştır.

Sanayi Bakanlığı, TBMM’nde yapılan görüşmeler neticesinde 22.05.1957 tarihinde tarafından kurulması kararlaştırılmış ve 30.06.1957 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. Sanayi Vekâletinin 6973 sayılı kanunla tespit edilen görevleri şöyledir⁴³²:

A)Memleketin Sanayi, Maadin ve Enerji işlerini umumî menfaat ve ihtiyaçlara uygun bir şekilde tanzim ve idare etmek ve bu işlerle ilgili müesseseler arasında gereken işbirliğini sağlayacak tedbirleri almak,

B)Bu kanun gereğince kendisine bağlı Devlet İşletme ve Tesisleriyle İktisadî Devlet Teşekküllerinin faaliyetlerini tanzim, teftiş ve murakabe etmek,

C)Hususî Teşebbüsün; Sanayi, Maadin ve Enerji sahalarındaki faaliyetlerini kolaylaştırma ve teşvike matuf etütleri yapmak, bunu mümkün kılacak her türlü teknik yardım ve kredi imkânlarını hazırlamak, bununla vazifeli müesseseleri kurmak veya kuruluşlarını kolaylaştırmak,

D)Umumi olarak; Sanayi, Maadin ve Enerji işlerine müteveccih resmî veya hususî yatırımların ihtiyaç ve imkânlarına göre ayarlanması için gerekli priyorete, teşvik ve koordinasyon esaslarını tespit ve tatbik etmek,

E)Sinaî mülkiyete ait işleri görmek,

F)Sanayi sicilini tutmak,

G)Bilumum Sanayi mamullerinin standardizasyonunu temin ve normlarını tespit etmek ve kalite murakabesini yapmak.

Büyük bir hızla iktisadî kalkınma yoluna girmiş olan memleketimizde bu kalkınmanın en mühim unsuru olan sinaî istihsal faaliyetimizde Devlet ve Hususi sektör farkı gözetmeksizin hükümetin iktisadi politikası icaplarına göre bu faaliyetleri tedvir ve tanzim etmekle mükellef olan Sanayi Vekâletinin sinaî istihsal kısmıdır. Kanunun çizmiş olduğu yol içinde mühim vazife almış olan Sanayi Dairesine düşen kısımlar da:

1)Memleket Sanayinin sicilini tutmak ve umumî envanterini yapmak,

⁴³¹ Muhlis ETE, *age*, s.83.

⁴³² BCA, 030.01/92.580.9.

2)Mevcut sanayinin inkişafına ve yenilerinin kurulmasına ait etütleri yapmak ve ihtiyaç derecelerine ve imkânlarına göre resmî ve hususî sektörlerde ele alınabilecek işlerin priyoritelerinin tespiti,

3)Bunlarda, ön sırada tahakkuku lüzumlu işlerin plân, proje ve rantabilite etütlerini hazırlayarak teşebbüs sahasına intikali için gerekli tedbirleri almak,

4)Vekâletle ona bağlı sınaî müessese ve işletmeler ile bu işletmeler arasında irtibat ve münasebeti tesis etmek,

5)Sanayinin finansmanına ve umumiyetle teşvikine ait esaslarını ve kanunlarını hazırlamak,

6)Alelumum Sanayi müesseseler arasında irtibat ve koordinasyonu sağlamak,

7)Teknik bilgi vererek hususî teşebbüse rehberlik etmek,

8)Standardizasyon ve norm esaslarını tespit ve tatbikini temin ve kontrol etmek,

9)Sanayi mamullerinin kalite kontrollüğünü yapmak,

10)Teknik istatistik ve neşriyat faaliyetlerini idare etmek,

11)Umumi olarak Sanayi Müesseselerine müteallik işleri mevzuat hükümleri dairesinde yapmak.

Bakanlık tarafından 1958 yılında hazırlanan Sanayi Bakanlığının vaziyeti hakkındaki raporda bakanlığın yukarıda belirtilen vazifeleri sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi için öncelikle bakanlıkta çalışan teknik personel ve uzmanların mali ve fiziki sıkıntılarının çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Raporda, bakanlıkta çalışan teknik personel ve uzmanların yarısının barem kanunu ile işe alındığını bu nedenle bakanlık işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için ihtiyaç duyulan personelin bulunamadığı ifade edilmiştir. Bu nedenle bakanlığın üzerine aldığı vazifeleri yerine getirebilmek için hâlihazırda bir bakanlık içerisinde teşkilatlanma ve bir işleyiş mekanizması kurulamadığı ifade edilmiştir⁴³³. Sanayileşmenin uzun vadeli, belirli bir uzmanlık ve dikkat gerektiren bir iş olmasından dolayı yaşanan eleman sıkıntısının yapılacak etüt ve çalışmaları olumsuz etkilediği söylenebilir. Nitekim bakanlığın içinde bulunduğu durumu çaresiz ve sitemkâr bir şekilde ifade etmesi vaziyetin ciddiyeti açısından dikkat çekicidir. Ülkenin geleceğini tayin eden bir kurumlardan biri olan Sanayi Bakanlığının bu denli basit lakin önemli bir sıkıntıya maruz kalması, ar-ge faaliyetlerine gereken önemi vermediğini gösterir. Nitekim bakanlıkta çalışan teknokrat

⁴³³ BCA, 030.01/92.580.9.

ve uzman personele, 200 ila 1000 Lira tazminat ödenerek bu açığın kapatılması için verilen kanun teklifi kabul edilmemiştir⁴³⁴. Bu sıkıntıların sebebi, devletin aldığı tasarruf tedbirleri nedeniyle, yapacağı bu uygulamanın diğer devlet kurumlarına da örnek teşkil etmemesi amacıyla ihmal edilmiştir⁴³⁵. Ancak görüldüğü üzere Sanayi Bakanlığında yaşanan bu ihmaller uzun yıllar Türk Sanayisinin gelişimi önünde çözümü basit ama etkisi büyük bir engel olarak kalmıştır.

1951 Sanayi Kongresinde de dile getirilen ve Sanayi Bakanlığının diğer önceki bakanlıklardan farklı olarak doğrudan sanayicilerin sorunları ile ilgilenmesi gereken meselelerden biri de sanayi tesislerinde kullanılan makinelerin yedek parçalarının temini noktasında bir girişimin sağlanmasıydı. Bu noktada bazı firmalar kapanma noktasına dahi gelmiştir. 1957 yılında bazı firmaların yedek parça sıkıntısı çekmesinden dolayı tesislerde üretim miktarlarının düştüğü görülmüştür⁴³⁶. Bunu aşabilmek için sanayi bakanlığının ciddi bir adım attığı söylenemez.

4.1.5. Müteşebbislerin Durumu ve Gelişimi

Osmanlı Devleti döneminde halkın ağırlıklı olarak asker ve çiftçi olarak yaşamını sürdürürken sanayi ve ticaret, azınlıkların ve kapitülasyonlardan faydalanan yabancı tüccarların eline bırakılmıştır. Ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin iktisadi alanda en önemli hedeflerinden biri de şüphesiz milli sermayedarlara dayanan milli ekonomi modelini oluşturmak olmuştur. Cumhuriyet döneminde kapitülasyonların kaldırılması ve ülkede eğitim başta olmak üzere birçok alanda yapılan düzenlemeler ile halkın bilgi, beceri ve girişkenliğini arttırarak, nitelikli bireylere dönüştürüp, sadece çiftçi ve asker olarak değil, hemen her meslek dalında kendini gösterebilecek seviyeye gelmesini sağlayarak modern, bağımsız bir ulus devlet olmanın gerekleri yerine getirilmeye çalışılmıştır. 1924 yılında Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi ile iş dünyasındaki azınlıkların hâkimiyeti iyice kırılmış ve Atatürk döneminde bazı sektörlere yabancı sermaye girişinin yasaklanması ile milli sanayici ve tüccarın yetişebilmesi için gerekli ortam hazırlanmıştır⁴³⁷. Ayrıca çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile müteşebbisler desteklenmiş ancak yeterli tecrübe ve sermaye

⁴³⁴ BCA, 030.01/92.580.9.

⁴³⁵ Muhlis ETE, *age*, s.83.

⁴³⁶ Rıza ARSLAN, Dilek SÜREKÇİ, *Adnan Menderes Hükümetinin İMF'ye sunduğu ilk Ekonomik İstikrar Programı*, Dora Yayınları, Bursa, 2009, s.169.

⁴³⁷ Necdet SERİN, *age*, s.227.

olmadığından dolayı 1933 yılından itibaren devletçilik dönemi başlamış ve 1950 yılına kadar devam etmiştir.

Devletçilik döneminde yeterli bir gelişme alanı bulamayan özel sektör savaş yıllarında aşırı devletçi uygulamalar ile ihmal edilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de oluşan yüksek enflasyon oranları neticesinde, ticaretle ve özellikle ihracatla uğraşan kesimlerin elinde yüksek miktarlarda sermaye birikmeye başlamış ve bu tüccarlar, savaş sonrasında yeni liberal dönemde oluşan müteşebbis sınıfının öncüleri olmuşlardır⁴³⁸. Örnek olması açısından savaştan önce İzmir’de faaliyet gösteren 9 büyük firma varken bu sayı savaş sırasında 41’e ulaşmıştır⁴³⁹. Demokrat Parti’nin gelişimlerine katkı sağladığı sermaye sahipleri, liberal ekonomi döneminin yapı taşları olmuş ve sanayileşme bu yapı taşları ile inşa edilmiştir. Ayrıca Demokrat Parti iktidarı döneminde izlenen liberal politikaların baş aktörleri arasında yasal ve yasal olmayan yollarla zenginleşerek ülkede belirli bir güç haline gelmiş olan bu sermaye sahipleri yer almaktadır⁴⁴⁰. Sanayici kesimi hâlihazırda devletten istedikleri imkânları bulamış⁴⁴¹ dolayısıyla bu dönemde gelişen tüccar kesimi olmuştur. Bu açıdan 1950’li yıllar, ticaret ile biriken sermaye döneminden, sanayileşme ile biriken sermaye dönemine geçiş sürecini oluşturur⁴⁴².

Menderes’in “Her mahallede bir milyoner çıkaracağız⁴⁴³” ifadesi ile başlayan süreçte kısa zamanda güçlenerek ortaya çıkan bu kesim, her ne kadar ciddi bir sermayeye sahip olsa da, sanayi hakkında çok fazla bilgi ve tecrübeye sahip değillerdi. Çünkü ticarete ve tarıma dayalı basit sanayiye dayanan mamullerin ihracatı ile zenginleştikleri için söz konusu sermaye, sanayiciliğe dayanmadığından tecrübeli sanayicilerin sayısı çok az olmuştur. Bu nedenle, Demokrat Parti, tüccar kesimini kolay kazanç elde etmekten ziyade, yüksek derecede disiplin ve teknik birikim gerektiren sanayileşme sürecine dâhil ederek sanayideki özel sektörün payını arttırmayı hedeflemiştir.

⁴³⁸ Orhan TÜRKDOĞAN, *age*, s.522.

⁴³⁹ Ahmet BÖRÜBAN, “Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayii (1950-1960 Döneminde Türkiye’de Sanayileşme)”, *Türkiye Makine Mühendisleri Odası Birliği 1976 Sanayi Kongresi*, Ankara, 1976, s.3.

⁴⁴⁰ İlker PARASIZ, *Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikrar Politikaları ve Uygulamaları*, İstanbul, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998, s. 115.

⁴⁴¹ Tunç TAYANÇ, *age*, s.119.

⁴⁴² Demet Özmen KORAY, Recep Koray YILMAZ, “ Türkiye Sermayesinde Dışa Açılma ve Teknolojik Değişim: Büyük Sanayi Sermayesi Örneği”, *Ekonomik Yaklaşım*, c. 22, Sayı 81, Ankara, 2011, s.107.

⁴⁴³ Hüseyin ÇAVUŞOĞLU, “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 19, Sayı 2, Elazığ, 2009, s.267.

Tablo 10. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Sanayicilerin Önceki Meslekleri

Meslekler	Sanayicilerin Önceki Meslek Yüzdeleri
Çiftçi	19.4
Sanatkâr ve Nitelikli İşçi	17.3
Tüccar	43
Sanayici (Baba Mesleği)	8.3
Diğer	12
Toplam	100

Kaynak: Orhan TÜRKDOĞAN, *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dünü-Bugünü-Yarını*, Töre Devlet Yayınevi, Ankara, 1981, s.456.

Tabiri caizse çekirdekten yetişerek gelen sanayicilerin oranı %8,3 gibi çok düşük bir seviyede olduğu görülmektedir. En yüksek oran %43 olup ticaretten gelen kesimden oluşmaktadır. Burada önemli olan yerli sanayicilerin, sanayi alanındaki tecrübelerinin olup olmayışdır. Elbette ki burada “Sanayici olmak için tecrübeye ve üretimden anlamaya gerek var mıdır?” sorusu akla gelebilir. Kanaatimizce Demokrat Parti’nin planlı, verimli ve uzun vadeli bir sanayileşme süreci oluşturabilmesi açısından gereklidir. Çünkü izlenen liberal politikaların aktörü konumunda olan özel müteşebbislerin gerekli tecrübeden yoksun olması, sanayi politikalarından istenilen başarının elde edilmesini zora sokacaktır. Demokrat Parti döneminde, mesleğinde teknik bilgi ve becerisi olup ve sermayesini biriktirerek sanayiye atılan %17,3’lük kesim ile %8,3 olan baba mesleğini devam ettiren sanayici kesimin dışında kalan ve sanayicilerin %43’ünü oluşturan kesimin çoğunun savaş süresince ortaya çıkan sermaye sahipleri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sanayiye olan bu yönelme aslında tüccar kesiminin daha çok para kazanma hırsından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

“Yerli Burjuvazi” ya da “Milli Burjuvazi” kavramı Demokrat Parti ile ortaya çıkan bir kavram değil, İttihat ve Terakki döneminde başlayan, İzmir İktisat Kongresiyle sanayileşmenin ve milli ekonominin olmazsa olmazı olarak görülen, Atatürk döneminde de üzerinde durulan ancak şartların müsait olmaması nedeniyle uygulanamayan önemli bir milli meseledir. Tüm gelişmiş ülkelerde olduğu gibi sanayileşmenin gelişebilmesi için sermaye sahibi kesime ihtiyaç olacaktır. Bu nedenle sanayileşmede oluşan boşluk, ya yerli sanayici ile ya devlet eli ile ya da yabancı sermayenin doğrudan veya yerli sermaye ile ortaklık kurması şeklinde doldurulacaktır.

Bu nedenle Demokrat Parti döneminde yerli burjuvazinin oluşmasından ziyade burjuvaziye toplumda ayrıcalıklı bir konuma yükseltmesi tartışılabilir. Yerli burjuvazinin siyasete ilk dokunuşu 1948 İktisat Kongresinde sesini duyurmaya çalışırken aynı zamanda politikacılara, demokraside yer alan “ben de varım” mesajını vermesiyle başlar⁴⁴⁴. Ardından Demokrat Parti’nin iktidarını pekiştirmesi konusunda sermaye sahiplerini arkasına alması ve 1951 Sanayi Kongresini düzenlemesi gelir. Aslında burada anlatmak istediğimiz sermaye sahiplerinin demokrasiye olan katılımları değil, güçlerini kullanarak iktidar üzerinde etkili olmaya başlamasıdır. Burjuvazi sermayesini CHP döneminde politik gücünü de Demokrat Parti döneminde kazanmıştır diyebiliriz.

Demokrat Parti iktidarının ilk yılları, Türkiye’de özel teşebbüsün “Altın Çağı” olarak ifade edilse de⁴⁴⁵ bu dönem aslında özel teşebbüsün ticaretten sanayiye atıldığı bir dönemdir. Çünkü 1923-1929 yılları arasında da gerekli tedbirler alınmış ve teşviklerin sağlanmış olmasına rağmen sermaye yetersizliğinden arzu edilen başarı yakalanamamıştır. Demokrat Parti döneminde ise özel sermayeye öncelik verilerek, yatırımların ticaretten sanayiye aktarması sağlanmıştır. Burada ki en önemli fark ithal edilen malların yerini yerli üretim mallara bırakmasıdır. Başka bir deyişle hazır ithal mallarını satarak para kazanan tüccarlar, sanayiye yönlendirildiği için paranın kaynağı alım satımdan ziyade üretim olmuştur. 1957 yılında Demokrat Parti adına hazırlanan Samet Ağaoğlu’nun beyanında yer alan şu sözler gelinen noktayı açıklar niteliktedir:

*“Hususi sektör piyasa ihtiyaçlarına tamamen intibak etmiştir. Bu sayededir ki sanayimiz iğneden ipliğe kadar, akla gelen gelmeyen birçok mamul maddeleriyle piyasalarımızı, dükkânlarımızı, mağazalarımızı doldurmakta ve bizi dolar sarfından ve bütün bunları dışarıdan temin etmek külfetinden kurtarmaktadır. Denilebilir ki çarşı ve pazarlarımızı dolduran malların % 90’ını daha bugünden Türk Malı olarak memleketin erk, refah ve saadetin teminatı ve müjdecisidir.”*⁴⁴⁶

Savaş sonrasında müteşebbis sayısının artması ile ülkede ihtiyaç duyulan, ancak ithal menşeli olan birçok mamul yerli imkânlar ile üretilmiştir. Böylece dış ticaret açığı azaltılmaya çalışmıştır. Cumhuriyet dönemi özel sektörün ülke sanayisi içerisindeki payı şu şekilde gelişim göstermiştir:

⁴⁴⁴ Tunç TAYANÇ, *age*, s.119.

⁴⁴⁵ Orhan TÜRKDOĞAN, *age*, s.527.

⁴⁴⁶ BCA, 030.01/ 92.579.5

Tablo 11. Cumhuriyet Dönemi Sanayide Özel Sektörün Payı

Dönem	Özel Teşebbüse Ait İşletmeler
1923'ten Önce	% 2.4
1923-1939	% 16.2
1940-1945	% 18.4
1946-1960	% 59.7

Kaynak: Orhan TÜRKOĞAN, *age* , s.527.

Özel sektörde yaşanan bu yükselişin en önemli sebebi Demokrat Parti iktidarının liberal politikalar ile özel sektörü teşvik etmesi yatmaktadır. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi İkinci Dünya Savaşı döneminde sermaye sahibi müteşebbis sayısının artmasının da bu durumun oluşmasına etki ettiği söylenebilir.

Demokrat Parti iktidarı döneminde faaliyet gösteren sanayicilerin çoğu ilk yıllarda münferit olarak hareket etmiş ve sermayelerini bir araya getirerek anonim şirketler kurmaktan kaçınmışlardır. Bunun yerine sermaye sahipleri yüksek faiz getirisi olan devlet tahvillerine yönelerek kolay kazanç peşinde koşmuşlardır⁴⁴⁷. Ancak kredili ithalatın sınırlandırılması ile tüccar kesimi, ticaretini yaptıkları malın üretimini yapmaya başlamış ve yüksek kazançlar elde etmişler ve kurdukları sanayi işletmesi bir iki yılda kendini amorti edecek düzeye gelmiştir⁴⁴⁸. Bu gelişmeler neticesinde dağılık haldeki sermaye belirli kişilerde toplanarak burjuvazi kavramını pekiştirmiştir. Demokrat Parti döneminin ikinci yarısında, gelişen özel sektörün başarısı ve aç pazardan kaynaklanan tatlı kazançlar, sermaye sahiplerini anonim şirketlerine yöneltmiş ve bu dönemde çok ortaklı şirketlerin sayısında artış görülmüştür⁴⁴⁹.

Ancak her ne kadar yerli üretimde artış sağlanmış ve yerli mallarının çeşitliliği artırılmış olsa da, hükümetin izlediği serbest gümrük politikaları üretimi azaltıp ithal malların perakendeciliğini yapan tüccarlar grubunun yeniden artmasına sebep olmuştur. Bu sebeple 1953 yılına kadar görülen hızlı sanayileşme 1956 yılından sonra düşüşe geçmiştir.

1950-1960 dönemi, müteşebbislerin tüccarlıktan sanayiciliğe yükseldiği bir geçiş süreci olmakla beraber, Menderes Hükümetlerinin verdiği destekle, günümüze

⁴⁴⁷ Muhlis ETE, *age*, s.48.

⁴⁴⁸ Şevket DAVASLIGİL, İlhan BİRKAN, Muharrem ÇIRTAN, “Türkiye’de Tekstil Sanayiinin Gelişmesi”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.2.

⁴⁴⁹ Demet Özmen KORAY, Recep Koray YILMAZ, *agm*, s.108.

kadar uzanan milli sanayici profilinin oluştuğu dönemdir. Müteşebbisler her ne kadar devletçi CHP karşısında Liberal olan Demokrat Partiyi desteklemiş olsalar da, asıl amaçları siyasal bir duruştan çok ekonomik kaygılar olmuştur. Bu kaygılar vesilesi ile devletçiliğin sınırlandırılmasını ve özel sektöre daha çok kolaylık sağlanmasını ve teşvik edilmelerini arzu etmişlerdir.

4.1.6. Sanayileşmede İşgücü ve Teknik Eğitim

Sanayinin olmazsa olmazı diyebileceğimiz teknolojinin kullanımı, belirli bir bilgi ve beceri gerektirirken bu alanda hizmet verecek olan kalifiye elemanların yetiştirilmesi de başlı başına bir iş olarak ifade edilebilir. Özellikle parlak bir sanayileşme geçmişi olmayan Türkiye açısından işgücü, sanayileşmede önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında savaşın yıkıcı etkileri nedeniyle genç ve kalifiye nüfusun çoğunun savaşlarda kaybedilmesi, nitelikli eleman konusunda büyük bir boşluk oluşturmuştur. Geriye kalan nüfusun  ocuk, yaşlı ve kadınlardan oluşan ve çoğu zirai toplumun fertlerden oluşması sanayi alanında eleman sıkıntısı yaşanmasına sebep olmuştur.

Türkiye’de alınan önlemler ve yapılan reforlar ile bu alandaki boşluk doldurulmaya çalışmıştır. Bu amaçla teknik eğitim veren kurumların açılması ilk önemli adım olmuştur. Mevcut teknik okulların idaresi için 1927’de Mesleki  ğretim Genel Müdürlüğü kurulmuřtur⁴⁵⁰.  zerk bir yapıda idare edilen bu teknik okullar, 1935 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bađlanmıřtır⁴⁵¹. Böylece teknik eğitim kurumları da diğer eğitim kurumları gibi bakanlık tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Teknik eğitimdeki önemli gelişmelerden biri de 1944 yılında İstanbul Teknik  niversitesinin a ılmasıdır⁴⁵². Teknik okullara  ğretmen yetiştirmek üzere açılan bu  niversite Türkiye’ye hizmet edecek birçok teknik adamın yetişmesine vesile olmuştur.

Demokrat Parti iktidarı döneminde de teknik eğitim meselesine ciddiyle yaklaşılmış ve cumhuriyetin ilanından beri süregelen çizgi devam ettirilmiştir.

⁴⁵⁰ Cevat ALKAN, Hıfzı DOğAN, İlhan SEZG N, *Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları*, Ankara, 1996 s.97.

⁴⁵¹ Yusuf EK NC , *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul,1990,s. 65.

⁴⁵² Erdal CEYLAN, *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi*, Edirne, 2004, s.195.

Tablo 12. Mesleki ve Teknik Okullarda Öğrenci ve Öğretmen Sayıları
(1950-1960)

Orta Dereceli Mesleki ve Teknik Okullar							
		Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
Eğitim Dönemi	Okul Sayısı	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam
1950-51	326	11.626	41.663	53.289	1.503	2.985	4.488
1951-52	340	11.651	40.246	51.897	1.515	2.886	4.401
1952-53	354	12.408	38.485	50.893	1.531	2.881	4.412
1953-54	371	12.880	45.506	58.386	1.668	3.078	4.746
1954-55	387	14.200	50.739	64.939	1.783	3.216	4.999
1955-56	415	15.715	56.960	72.675	1.863	3.431	5.294
1956-57	432	17.491	62.581	80.072	1.976	3.864	5.840
1957-58	454	9.720	66.750	86.470	2.094	4.120	6.214
1958-59	473	22.457	69.012	91.469	2.195	4.513	6.708
1959-60	503	27.467	70.543	98.010	2.404	4.978	7.382

Kaynak: Zarife KERİMOĞLU, *1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.80.

Tablo-12’de görüldüğü üzere gerek okul sayısı, gerekse öğrenci ve öğretmen sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Böylelikle özel sektörün ve devlet teşekküllerinin ihtiyaç duyacağı teknik elemanın yetiştirilmesine yönelik faaliyetler sürdürülmüştür.

1950-1960 yılları arasında teknik eleman ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak, sanayide çalışan kesimi eğitmek üzere bugünkü halk eğitim merkezleri tarzında akşamları eğitim veren teknisyen ve tekniker yetiştirmek üzere “Makine ve Motor Enstitüleri” kurulmuş, ayrıca elektrik, makine, motor ve ziraat gibi alanlarda eğitim verilmesi amacıyla muhtelif illerde “Sanat Enstitüleri” kurulmuştur⁴⁵³.

Demokrat Parti döneminde gelişim gösteren özel sektörün ihtiyaç duyacağı yetişmiş ve tecrübeli teknik personelin çoğu, daha önce Sümerbank’a ve Etibank’a bağlı olan devlet işletmelerinde uzun yıllar çalışan işçi, usta, ustabaşı ve mühendislerin emekli olması ya da istifa ederek özel sektöre geçmişlerdir⁴⁵⁴. Böylece özel sektörde eleman sıkıntısı azalırken öte yandan devlet teşekküllerinde eleman sıkıntısı yaşanmaya başlanmıştır.

⁴⁵³ Demokrat Parti, *Yeni İktidarın Çalışmaları*, s.49-50.

⁴⁵⁴ Şevket DAVASLIGİL, İlhan BİRKAN, Muharrem ÇİRTAN, *agm*, s.19.

Tablo13. 1950-1960 Dönemi Sanayide Devlet Teşekküllü ve Özel Kuruluş Kuruluş Başına Düşen İşçi Sayısı

Yıllar	Devlet Teşekkülleri	Özel Kuruluşlar
1950	738	38
1951	756	35
1952	714	36
1953	580	37
1954	591	36
1955	605	35
1956	624	32
1957	606	35
1958	661	36
1959	575	35
1960	584	33

Kaynak: Necdet Serin, *Türkiye'nin Sanayileşmesi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.164.

Tablo-13'e bakıldığında devlet teşekküllerinde çalışan işçi sayısının özel sektöre nazaran oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi devlet teşekküllerinin büyüklüğü gereği çalışan işçi sayısındaki fazlalıktır. Tabloda özel sektörde işletme başına düşen işçi sayısında istihdamın artması ve özel sektörün gelişmesine rağmen bariz bir değişiklik görülmemektedir. Çünkü her ne kadar yeni işletmeler açılrsa da açılan işletmelerin küçük olması bu durumun başlıca nedenidir. İşletmelerin küçük olmasının nedeni ise istihsal vergisinden muaf olabilmek için sanayicilerin işletmelerini küçük parçalara ayırarak az sayıda işçi çalıştırmaları nedeniyle bazen bir çatı altında birçok küçük işletmenin kurulduğu görülmektedir⁴⁵⁵.

⁴⁵⁵ Şevket DAVASLIGİL, İlhan BİRKAN, Muharrem ÇİRTAN, *agm*, s.2-3.

Tablo 14. Sanayi Gruplarına Göre Özel ve Devlet Teşebbüslerinde Kuruluş Başına Düşen İşçi Miktarı

	1950		1952		1954		1956		1958		1960	
Sektörler	Dev.	Öz.	Dev.	Öz.	Dev.	Öz.	Dev.	Öz.	Dev.	Öz.	Dev.	Öz.
Gıda	596	18	747	19	561	19	604	19	654	18	620	18
İçki	247	13	272	13	197	18	198	15	211	10	222	14
Tütün	1314	338	754	189	830	147	862	117	631	131	902	171
Dokuma	1464	72	1550	68	1277	67	1351	74	1379	69	1358	69
Giyim	842	20	861	22	882	15	1000	18	1074	16	926	172
Mobilya	173	9	152	9	177	10	160	9	163	10	170	9
Kâğıt	1567	25	1627	22	1471	33	2182	15	1664	19	1721	25
Basım Yayım	407	24	106	27	113	26	166	28	167	26	132	26
Deri Sanayisi	-	22	-	33	-	21	-	23	-	13	-	22
Kauçuk	-	80	-	84	-	70	-	58	-	41	-	65
Kimya	221	20	237	20	191	20	209	25	212	25	217	22
Petrol-Maden	127	-	80	-	175	12	146	22	160	19	141	17
Taş-Toprak	271	59	273	38	253	26	295	31	322	34	374	36
Maden eritme	1676	12	1245	13	698	12	957	22	1096	26	1078	16
Madeni eşya	455	27	421	29	512	37	412	37	598	32	478	32
Makine	259	13	357	16	314	17	260	30	311	26	305	20
Ulaşım Araçları	980	11	1354	15	1065	14	1151	14	1552	16	1163	14
Çeşitli	-	11	-	12	555	14	21	23	214	20	63	18
Ortalama	738	36	714	36	591	36	661	36	584	33	652	35

Kaynak: Necdet Serin, *Türkiye'nin Sanayileşmesi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.164.

Tablo-14'te belirtilen sektörlerdeki iniş çıkışların sebebi, makine ve teçhizatın artmasıyla beraber işgücüne duyulan ihtiyacın azalması ve yeni iş yerlerinin açılması olarak ifade edilebilir. Ayrıca devlet teşebbüslerinde bu kadar büyük rakamların çıkması, tesislerin az sayıda ancak çok sayıda işçiyi barındıran bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır.

4.1.7. Sanayileşmede Enerji Sorunun Çözümüne İlişkin Politikalar

Cumhuriyet dönemi sanayisinin en önemli sorunlarından biri de, sanayide kullanılan enerji kaynaklarının yetersiz olmasıdır. Ülkedeki alt yapı hizmetlerinin yeterliliği, sanayinin gelişimi açısından oldukça önem arz etmektedir. Çünkü kurulan tesislerin modern üretim metotlarına geçmesiyle, elektrik motorları, dizel ve benzin motorları kullanılmaya başlanmış, bu nedenle artan sanayi faaliyetleri için enerjiye duyulan ihtiyaç her geçen gün artarak devam etmiştir. Kuruluş yıllarında elektrik üretimine yönelik olmak üzere; 13'ü şirketlere, 11'i belediyelere ve 14'ü şahıslara ait

olmak üzere çoğu dizel motorlarla çalışan 38 jeneratör bulunmakta olup yıllık üretim 50 Milyon kW olup ülke genelinde kişi başına 5 kW elektrik üretimi düşmektedir. Cumhuriyetin ilk on yılında il ve ilçelerde 105 adet elektrik santrali kurulmuş olup bu santraller, Almanya, İtalya, Belçika ve Macaristan menşeli yabancı şirketlerin imtiyazında olup 1944 yılına kadar tümü devlet tarafından satın alınarak millileştirilmişlerdir. Kurulan bu santrallerin çoğunda elektrik enerjisi kömür ve dizel motorlar ile elde edilmiştir⁴⁵⁶. Bu dönemde gelişmiş bir hidroelektrik santrali henüz kurulmamıştır.

1945 yılında ülkede küçüklü büyüklü 274 adet santralden elde edilen elektrik miktarı 246 Milyon kW olarak tespit edilmiştir⁴⁵⁷. Her ne kadar bu rakamlar dönemi açısından büyük bir anlam ifade etse de ulusal sanayinin enerji ihtiyacının karşılanması açısından, olması gerekenin çok gerisinde kalmıştır.

Demokrat parti döneminde ise enerji sorununun ayrıntılı bir biçimde ele alınması için 1953 yılında I. İstişari Enerji Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongrede ülkenin enerji ihtiyacının karşılanabilmesi için, ülkede yer alan enerjinin; kaynakları, elde edilmesi, dağıtımı, tüketimi, hidroelektrik enerjisi, termik santraller ve atom enerjisine kadar birçok mesele görüşülerek, enerji kavramı ciddi bir şekilde ele alınmıştır⁴⁵⁸. Böylece 1951 Sanayi Kongresi gibi uzmanlar tarafından ülke sanayisinin önemli yapı taşlarından olan enerji meselesine ilişkin nelerin yapılabileceği görüşülmüştür.

1950’li yıllardan itibaren elektrik enerjisi üretimi sağlayan tesislerinin kurulumu kısmen ve işletilmesi ise tamamen yerli mühendisler tarafından sağlanmıştır⁴⁵⁹. Böylelikle teknik personel açısından dışa bağımlılık azaltılmaya çalışılmıştır. 1953 yılında su gücünden faydalanarak elektrik enerjisi üretmesi amacıyla hidroelektrik santralleri tesis edilmesi ile vazifeli Devlet Su İşleri (DSİ) kurulmuştur⁴⁶⁰. Türkiye’nin hemen her bölgesinin debisi yüksek akarsularla kaplı olması büyük bir nimet olacak ki ülkedeki enerji ihtiyacının karşılanmasına büyük katkılar sağlayacağından DSİ kurularak akıp giden bu zenginliğin hidroelektrik santralleri ile enerjiye dönüştürülmesi

⁴⁵⁶ Mustafa BAYRAM, “Atatürk Devrinde Elektrik Enerjisi Üretiminde ve Elektrik Tesislerinde Gelişmeler”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981,, s.2.

⁴⁵⁷ Mustafa BAYRAM, *agm*, s.4.

⁴⁵⁸ Elektrik Mühendisleri Odası, “I. İstişari Enerji Kongresi Hazırlık Komitesi Raporu”, Elektrik Mühendisleri Mecmuası, Sayı 9, 1953.

⁴⁵⁹ Muzaffer ÖZKAYA, “Cumhuriyet Dönemi Elektrik Mühendisliği Eğitimi ve Uygulamasındaki Gelişmeler”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.9.

⁴⁶⁰ Mustafa BAYRAM, *agm*, s.4.

planlanmıştır. Bu dönemde elektrik enerjisi üretimine yönelik, 1953 yılında Çukurova Elektrik T.A.Ş ve 1956 yılında Kepez Elektrik T.A.Ş., 1956 yılında yıllık 80 Milyon kW elektrik üreten Sarıyar Hidroelektrik Santrali, 64 Milyon kW üretim yapan Tunçbilek Termik Santrali ve 60 milyon kW kapasiteli Seyhan Barajı, 1959 yılında Hırfanlı Barajı ve 1960 yılında Demirköprü Barajı yapılmıştır⁴⁶¹.

Tablo 15. 1950-1960 Türkiye’de Elektrik Enerjisi Üretimi ve kaynaklara Dağılımı (Milyon kW)

Yıllar	Termik Santral	Hidroelektrik Santrali	Toplam	Termik Santral(%)	Hidroelektrik Santrali(%)
1950	759.5	30.1	789.6	96.2	3.8
1955	1491	89	1580	94.4	5.6
1960	1813.7	1001.4	2815.1	64.4	35.6

Kaynak: Timuçin TÜMER, “Hidroelektrik Enerji ve Hidroelektrik Santraller” *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100.Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.5.

Tablo-15’de görüldüğü üzere 1950 yılında toplam enerji miktarı 789 Milyon kW iken 1960 yılına dek yaklaşık 3,5 kat artarak 2815 Milyon kW’a ulaşmıştır. Ancak sanayileşmenin de bu oranda arttığını varsayarsak görülen bu artışın yeterli olmadığı anlaşılabacaktır. Yine de özellikle sanayileşmede alt yapı çalışmalarına ağırlık veren Demokrat Parti enerji sorununu ihmal etmemiş ve çözüme yönelik adımlar atmıştır diyebiliriz.

4.1.8. Sanayileşme Sürecinde İzlenen Gümrük ve Dış Ticaret Politikaları

İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan dışa açılma süreci 1950’li yıllarda da devam etmiştir. Ancak Demokrat Parti dönemi, Türkiye’nin otarşik yapıdan sıyrılıp küresel ekonomilere entegre olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁶². Cumhuriyet döneminde uygulanan içe dönük, sanayide öz yeterlilik olarak ta ifade edebileceğimiz politikaların sonu gelmiş, artık küresel ekonomiler ile yüzleşmek zorunda kalacağımız liberal bir dönem başlamıştır. Bu durum, henüz ithal ürünleri ile rekabet edilecek seviyeye ulaşmamış olan sanayinin, serbest gümrük politikaları

⁴⁶¹ Mustafa BAYRAM, *agm*, s.4.

⁴⁶² Gürel TÜZÜN, *age*, s.16.

karşısında gerilemesine ve ithalatın tavan yaparak altın ve gümüş stoklarının kısa sürede tükenmesine yol açtığı gibi⁴⁶³, yabancı sermayenin ülkeye beraberinde teknolojiyi ve kalite standartlarını getirerek üretim şartlarının belirli bir düzeye gelmesine de katkı sağlayacaktır.

Demokrat Parti, küresel ekonomiye açılabilme adına, 1950-1952 yıllarında ithalatı %65 oranında serbest bırakmış,⁴⁶⁴ bununla beraber faizleri düşürüp, fiyat kontrollerini de kaldırmıştır⁴⁶⁵. Ancak 1950 ve 1951 yılında Kore Savaşı nedeniyle tarımsal ürünlerde fiyat artışı ve Türkiye ihracatının tarıma dayalı olması, bu yıllarda dış ticaret açığını düşürmüş, 1950-1952 yılları arasında kendini fazla hissettirmemiş, ancak uzun vadede tarım ürünleri fiyatlarında görülen düşüş eğilimi ve giderek artan ithalat, dış ticaret açığını arttırmıştır⁴⁶⁶. Bu dönemde birçok firma dayanıklı ve kaliteli ithal malları karşısında tutunamayarak kapanmıştır⁴⁶⁷. Ancak bu olumsuz durum önemli sayılacak bir gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu dönemden sonra yerli üreticiler üretimin belirli bir kalite standardizasyonuna bağlanmasına ihtiyaç duymuşlardır. Halkın köyden kentlere göçmesiyle başlayan süreçte klasik, kanaatkar olmaktan çıkıp tüketim ekonomisinin bireyleri haline dönüşmesi neticesinde sanayileşmiş ülkeler kadar üretmeden, en az onlar kadar tüketen bir toplum haline gelmek maalesef ithalatın artmasında bir diğer etken olmuştur⁴⁶⁸. Sanayiciler, günlük tüketim mallarına ağırlık vererek, ağır sanayi yatırımlarından uzak kalmış, bir nevi talep, arzı oluşturmuştur.

Demokrat Parti, izlediği bu dış ticaret politikasından 1953 yılından itibaren vazgeçmiştir⁴⁶⁹. Çünkü milli sanayinin varlığı, yerli sanayiye ithal ürünler karşısında rekabet edebilecek bir düzeyde koruyacak tedbirlerin hükümet tarafından almasına bağlıydı. Bu durum, hem devlete ait KİT'ler açısından hem de milli sanayicilerin giriştiği özel teşebbüsler açısından önem taşımaktaydı. Demokrat Parti milli sanayiye korumak amacıyla, dış ticaret rejimine ilişkin Bakanlar Kurulu kararı ve bunun uygulanmasına dair koyulan genel hükümleri uygulayıp bunun yanı sıra, yerli ürünlerin ihracatını teşvik ve ithal ürünlerini kısmen ya da tamamen sınırlamak maksadıyla sanayi

⁴⁶³ Gülten KAZGAN, *age*, s.85.

⁴⁶⁴ Abdullah TAKIM, *a.g.e*, s.174, Tezer ÖÇAL, *age*, s.45.

⁴⁶⁵ Tezer ÖÇAL, *age*, s.45.

⁴⁶⁶ Gürel TÜZÜN, *age*, s.16.

⁴⁶⁷ Ali COŞKUN, "Türkiye Elektroteknik Sanayii Durumu ve Gelişmesi", *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk'ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.9.

⁴⁶⁸ Mümtaz ZEYTİNOĞLU, *Ulusal Sanayi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1981, s.30.

⁴⁶⁹ Abdullah TAKIM, *a.g.e*, s.174.

kollarına ait ithal ürün listeleri hazırlamıştır⁴⁷⁰. Bu konuda Bakanlar Kurulunun dış ticaret ile alakalı hazırladığı hükümler şöyledir⁴⁷¹:

- İthalat listelerine kayıtlı olamayan madde ve mamuller ticari maksatla yurda sokulamaz.
- İthal listelerinde kararlaştırılan, vasıflarda kaydolunan ve milli sanayinin himayesini hedef alan sınırlayıcı hükümlere riayet edilir.
- Madde ve mamullerin bir kısmının ithali belirli bir makam ya da kuruluşun iznine bağlı ise gerekli izin alınmadan ithal olunamaz.
- İthal listesinde bulunan bir kısım maddeler, diğer ithal mallarının görmekte olduğu ithal haklarından istifade ettirilemez.

Söz konusu hükümler, Demokrat Parti'ye has bir tedbir olmayıp her ülkenin uyguladığı bir sistem olmakla beraber asıl önemli olan hangi mallara ithalat sınırlaması veya yasağı getirildiğidir. Buradan anlaşılan demokrat Parti iktidarının daha önceki dönemlerde olduğu gibi “İthal İkameci” politikalar uyguladığıdır. Buna göre belirli sektörlerin gelişim gösterebilmek ve rekabet edebilmesi ve seviyeye gelebilmesi için ilgili sektörlerle ilişkin ithalat kısıtlaması getirmiştir. Bu ürünler arasında dokuma, yün ve pamuk ipliği, ipek, kerestecilik, mobilya, cam ürünleri, kâğıt, deri ürünleri, vida cıva, somon, soba gibi basit demir- çelik ürünleri gibi temel ihtiyaca yönelik ve yurt içerisinde üretilen mamuller yer almaktadır.

Dönemin İşletmeler Bakanı Muhlis ETE, İktisadi İşbirliği Teşkilatına üye olan ülkeler arasında imzalanan gümrük anlaşmalarına dâhil olan Türkiye'nin, milli sanayiye korumak adına mümkün olduğunca hassas davranarak ithalatı kontrol altına almak için milli sanayiye zarar vermeyecek şekilde koruyucu tedbirler aldığını ifade etmektedir⁴⁷². Alınan bu ilk tedbirler aslında gerçek birer çözüm olmamakla beraber sadece dış ticaret açığını kapamak üzere yapılmış bir acil eylem planıydı. Çünkü gerçek çözüm ülkede üretim kalitesini arttırmak ve ihracatın değerli mallar üzerinden yapılabilmesini sağlamaktır. Bir bakıma hammadde ya da yarı-hammadde satmak yerine işlenmiş mamul satmak, yoğun emek harcanarak üretilen ucuz mallar yerine düşük işgücü ve

⁴⁷⁰ Muhlis ETE, *age*, s.37-38.

⁴⁷¹ Muhlis ETE, *age*, s.38-39.

⁴⁷² Muhlis ETE, *age*, s.39.

yüksek fiyatlı malların ihracatını sağlamak gerekirdi ki bu sorun hala günümüzde dahi tam olarak çözülmüş değildir.

Dış ticaret açığını azaltmak için alınan önlemler neticesinde ithalat azalmış, yerli üretime talep artmış ve malların yurt içindeki fiyatları dış piyasaya göre artmıştır. Bu durum neticesinde yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar arasında yüksek oranda fark oluşmuş ve Türk Lirası değerlenmiş ancak bu kez de yerli mallardaki fiyat artışı ile ihracat azalmış ve dış ticaret açığı artarak devam etmiştir⁴⁷³. Dış ülkelerin Türk Lirasında devalüasyon yapılması gerektiği uyarılarına sıcak bakmayan Demokrat Parti, 1958 yılına geldiğinde döneminin en büyük devalüasyonunu gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Türkiye 1957 yılında vadesi gelen borçlarını ertelemiş ve 350 milyon dolarlık yeni kredi temin etmek zorunda kalmıştır⁴⁷⁴. Bunun neticesinde Türk Lirasının değeri düşürülmüştür. Devalüasyonu en çok tetikleyen faktör, oluşan açıkların, Merkez Bankasının para basması ile kapatılması düşüncesidir. Bu nedenle Türk Lirasının resmi rayici ile serbest piyasadaki rayici arasında ciddi farklar oluşmuştur. Bu durum hakkında, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği tarafından hazırlanan raporda, dış ticaretin normal şartlar altında seyredebilmesi için Türk Lirasının resmi rayici ile serbest piyasa rayici arasındaki farkın izale edilmesi gerektiği, iç ve dış fiyatlar arasındaki paritenin sağlanması, dış ticaretin düzene girebilmesi için Türk Lirasının kıymetinin ayarlanması gerektiği vurgulanmıştır⁴⁷⁵. Demokrat Parti iktidarı, bu uyarıları dikkate almamış ve zamanla borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmiştir. Ancak Dünya Bankası kredileri devalüasyon şartına bağlamış ve yeni kredi açmamıştır.

1958 yılında, Türkiye ve alacaklı ülkeler Paris'te bir araya gelmiş, Türk Lirasının değeri %70 düşürülmüştür. Buna karşılık Türkiye'ye 350 Milyon Dolarlık yeni kredi açılmıştır⁴⁷⁶. Tarihinin en kötü günlerinden birini yaşayan Demokrat Parti iktidarı, bir yandan kendi bildiğini okuyor, muhalefetin ve sanayicilerin uyarılarını dikkate almıyor, öte yandan da hala bütçelerde ve dış ticarete oluşan açıkların dış kredilerle kapatılması için başvurularda bulunuyordu. Açıkçası borcu borçla kapatarak daha büyük sıkıntıların altına imza atıyordu.

⁴⁷³ Abdullah TAKIM, *a.g.e*, s.175.

⁴⁷⁴ Kahraman EMMİOĞLU, *Türkiye'nin Sanayileşme Dinamikleri*, Elips Kitap, Ankara, 2013, s.98-99.

⁴⁷⁵ Gürel TÜZÜN, *age*, s.16-17.

⁴⁷⁶ Gürel TÜZÜN, *age*, s.17.

Tablo 16. Demokrat Parti İktidarı Dönemi Dış Ticaret (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı
1950	263	286	-23
1951	314	402	-88
1952	363	556	-193
1953	396	533	-137
1954	335	478	-143
1955	313	498	-185
1956	305	407	-102
1957	345	397	-52
1958	247	315	-68
1959	354	470	-116

Kaynak: İlker PARASIZ, *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa, 1998, s. 79.

Tablo-16'ya bakıldığında yıllara göre istikrarsız bir eğilim gösteren dış ticaret rakamları, Demokrat Parti iktidarının izlediği politikalara bağlı olarak değişkenlik arz etmektedir. 1950 öncesinde kırsal nüfusun fazla olması ve bu kesimin ihtiyaçlarının genelde yurt içinden karşılanacak türden olması nedeniyle dış ticaret açığı fazla değildir. Ancak tarımda makineleşme ve bu makinelerin ithal edilmesi, karayolu ağının genişlemesi ve otomobil ithalatı, kent nüfusunun artması ve bu nüfusun tüketim ekonomisine meyletmesi, 1950 yılından itibaren dış ticaret açığının artmasında başlıca etkenler olmuştur. Özellikle ithalatın serbest bırakılması, yerli ürünleri ithal ürünler karşısında çaresiz bırakmıştır. 1953 yılından itibaren artmaya başlayan dış ticaret açığı, serbest gümrük politikalarının yerini ithal ikameci politikalarının alması ile düzeleceği düşünülmüş ancak alınan tedbirlere rağmen istenilen seviyeye gelinebilmiştir. 1956 yılından itibaren ihraç mallarının fiyatlarındaki artış ve ithalata getirilen kısıtlamalar neticesinde geçici olarak dış ticaret açığını azalmış gibi görünse de devalüasyona giden yolun başlangıcı olmuştur. Konumuz sanayi olduğundan para politikalarına çok girmeden sanayiye ilgilendiren ihracat ve ithalat dengesini anlatmaya çalıştık.

4.1.9. Sanayi Politikalarına Dış Yardımların ve Hazırlanan Yabancı Raporların Etkisi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, yerle bir olmuş, ekonomik kaynakları tükenmiş, sanayileşmeyi gerçekleştirecek makine ve teçhizatları harap olmuş bir

vaziyete gelmişti. Türkiye ise her ne kadar savaşın yıkıcı etkilerinden uzak kalsa da savaş ihtimaline karşı aldığı tedbirler, iktisadi kalkınmayı duraksatmış ve savaşın oluşturduğu küresel krizden oldukça etkilenmişti. Bu sıkıntılı durumun ortadan kaldırılması ve dünya ekonomisinin yeniden inşa edilebilmesi amacıyla kısaca Dünya Bankası olarak bilinen uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (İBRD), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECA), Uluslararası Para Fonu (İMF) ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OEEC) gibi uluslararası ekonomik organizasyonlar kurulmuştur. Bu dönem, ABD'nin önderliğinde gelişen siyasi ilişkilere bağlı olarak ekonomik ilişkilerin de yeniden şekillendiği, yeni bir dünya düzeninin kurulduğu, Türkiye'nin ikinci liberalizm ya da neo- liberalizm olarak adlandırılan döneme geçiş süreci olmuştur⁴⁷⁷. Dolayısıyla bu dönem, Türkiye'de izlenen içedönük politikaların sona erdiği, küresel ekonomilere uyum sağlanılmaya çalışılan, kapitalist düzene giriş yapılan yeni bir bütünleşme dönemi olmuştur⁴⁷⁸. Bu sebeple bu yeni dönemde Türkiye'nin siyasi ve ekonomik açıdan şekillenmesini sadece Demokrat Parti yöneticilerinin politik çabalarına bağlamak doğru olmayacaktır. Gerçekte, Demokrat Parti her ne kadar değişmek istese de aslında bu değişim, sadece Türkiye'nin iç dinamiklerinin yanı sıra uluslararası konjonktüre bağlı, küresel faktörlerin de etkisinde kalarak gelişmiştir. Burada ifade etmek istediğimiz nokta, ortaya çıkan bu küresel faktörler karşısında CHP'nin iktidar olması durumunda bile benzer politikaları gütmek zorunda kalacağıdır. Nitekim devletçi esaslara göre hazırlanan 1947 Vaner Planı “Avrupa'nın kalkınmasına fayda sağlamayan, koyu bir öz-yeterlilik içeren, devletçi, bir plan”⁴⁷⁹ olarak değerlendirilip yardım görememiştir. Türkiye'nin bu yeni dönemde ihtiyaç duyulan dış yardımlardan faydalanabilmesi, öncelikle ulusal çıkarları bir kenara bırakıp, küresel kalkınmaya dönük sanayi politikaları izlemesi şartına bağlanmıştır. Bundan sebeple iktidara aday partilerin dış yardımlara bağlı kalkınma konusunda pek de farklı bir seçeneğinin olmadığı söylenebilir. Türkiye'nin dış yardımları sağlayan ECA, İMF ve Dünya Bankası ile olan anlaşmalarının CHP döneminde yapılmış olması, ilk kredi başvurularının 1946 Kalkınma Planı ve 1947 Vaner Planında yapılmış olmasına rağmen bu ilişkilerin faili Demokrat Parti olarak kalmıştır. Çünkü CHP, henüz ilişkiler gelişmeden iktidardan düşmüştür.

⁴⁷⁷ Çiğdem ÜNAL, *Türkiye'de Sanayi (Sanayinin Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Yapısı)*, Erzurum, 2010, s.51.

⁴⁷⁸ Gürel TÜZÜN, *age*, s.38.

⁴⁷⁹ Yahya TEZEL, *age*, s.300.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye Ekonomisi açısından önemli bir yere sahip olan Marshall yardımları, CHP döneminde alınmaya başlanmış ve Demokrat Parti'nin de sanayi politikalarının belirlenmesinde önemli bir etken halini almıştır. ABD'nin yapılacak olan Marshall yardımlarını gözü kapalı olarak dağıtması beklenemezdi. Zira yapılacak yardımların miktarının, yardım şeklinin ve nerelere harcanacağını tespit edebilmesi amacıyla bazı uzmanları Türkiye'ye göndererek çeşitli raporlar hazırlatması, belirli bir planı takip ettiklerinin göstergesidir. Buradan anlaşılan Avrupa'da ve Türkiye'de meydana gelecek olan iktisadi kalkınmanın, ABD kontrolünde gerçekleşmesinin hedeflendiğidir. Nitekim savaş sonrasında ortaya çıkan uluslararası ödeme sistemi sorunları, Bretton Woods anlaşmasında Doların altın fiyatlarına endekslenerek uluslararası kurları belirleyen para olarak kabul edilmesi ABD'ye inanılmaz derecede prestij ve ekonomik güç kazandırmıştır⁴⁸⁰.

Marshall yardımları, ABD'nin öncülüğünde Avrupa devletlerinin katılımıyla, Paris'te düzenlenen bir konferans neticesinde 16 Nisan 1948 tarihinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (OEEC) kurulması ile başlamıştır. Bu teşkilat, üye ülkelerin iktisadi kalkınmalarını sağlayacak kararlar almak, hazırlanan programları inceleyip üzerinde çalışmak ve ülkeler arasında koordinasyonu sağlamakla görevli kılınmıştır. Türkiye ise bu teşkilata 4 Temmuz 1948 tarihinde üye olmuştur⁴⁸¹. Türkiye'de Marshall yardımlarının sevk ve idaresi için Bakanlar Kurulu kararıyla, 15 Temmuz 1948 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak çalışan "Amerikan Kredileri Komitesi" kurulmuştur. Bu komitenin başlıca görevleri, "Talep edilecek krediler hususunda gerekli planları hazırlamak, ilgili kurumlar tarafından Türkiye'den istenecek bilgileri toplamak ve göndermek, yapılan yardımların doğru ve istifadeli bir biçimde yapılabilmesini sağlamak, dışarıdan gelecek olan yetkililere çalışabilecekleri imkânları sağlamak"⁴⁸² olarak belirlenmiştir.

ABD, Avrupa'nın topyekûn kalkınabilmesi için ülkeler arasında bir işbirliği yoluna gitmiş ve Türkiye bu işbirliği içerisinde bir tarım ülkesi olarak görülerek daha çok tarım ürünleri, hammadde üretimi ve bayındırlık işlerine yönelik yatırımların teşvik edilmesi uygun görülmüştür⁴⁸³. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin bir ağır sanayi ülkesi olmaktan çok tarıma dayalı ürünler vasıtası ile Avrupa'nın gıda ihtiyacını

⁴⁸⁰ Erdoğan ALKİN, *Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi*, İTO Yayınları, İstanbul, 2010, s.76-77.

⁴⁸¹ BCA, 030.01/ 125.801.5

⁴⁸² BCA, 030.18.01.02./116.48.10

⁴⁸³ Sami GÜVEN, *1950'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, 1991, Bursa, s.2.

karşıl原因 aynı zamanda hammadde ve yarı hammaddeler vasıtasıyla Avrupa sanayisine kaynak sağlayan bir ülke konumuna getirilmek istendiği g r lmektedir⁴⁸⁴. Türkiye, çok emek karşılığında düşük ücret ile satın alınabilen ürünler ihraç ederken, yüksek ücret ve düşük emeğe dayanan teknolojik ürünleri ithal etmesi durumunda uzun vadede dış ticaret açığında telafisi mümkün olmayan rakamlara ulaştığı görülmüştür.

Türkiye'nin, savaş sonrasında gerçekleştireceği atılımların önündeki en büyük engelin sermaye sıkıntısı olması dış yardımlara olan ihtiya ı artırmış ve bu konuda ABD ve Avrupa'nın direktifleri karşısında çaresiz kalmıştır. Yapılacak yatırımlara sermaye kaynağı olarak görülen Marshall yardımları, her ne kadar uluslararası yardımlaşma olarak lanse edilmiş olsa da aslında durum öyle değildir. Nitekim Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komisyonunun hazırladığı raporda gerçek amaçları şu şekilde ifade edilmiştir:

“...(Amerikan yardımı) bir hükümet girişimi olarak, başkalarının çıkarı için yapılan bir şey değildir. ABD, ne sadaka veren bir kuruluş, ne de (yapılan) ekonomik yardımlar Amerikan halkının cömert ruhunun dışarıya akmasıdır. Teknik yardım, ABD'nin dış politikasını yürütmek ve ulusal çıkarlarını dışarıda geliştirmek için mevcut araçlardan bir tanesidir⁴⁸⁵”.

ABD Senatosunda dile getirilen bu ifadeye karşılık Türkiye'yi ziyaret eden Amerikalı teknokrat Russell Dorr, İzmir gezisi sırasında gazetelere verdiği demeçlerde ABD Senatosunun tam tersi açıklamalarda bulunmuştur:

“  mit ederim ki, bu noktada bu işlerin başarılmasında başlıca amil olan Amerikan vergi mükelleflerini şükranla anarken Türk dostlarım beni mazur göreceklere. Memnuniyet verici olmakla beraber hayretle müşahede ettim ki, onlar asıl meseleyi büyük bir sarahatle görebilmişlerdir. Bu vergi mükellefleri arasında milyonlarca Amerikan  ift isi bulunmaktadır. Fakat bunlar: “ Türk  ift ilere traktör almak için dolarlarımızı vermeyiniz, daha çok pamuk ve buğday yetiştirerek bizim satış imkânlarımızı g leştirebilirler” diye düşünmemişlerdir. Bilakis Türkiye çiftçilerine makineler satın alınması için milyonlarca dolar verdiler. Amerikan vergi mükellefleri arasında yüz binlerce imalatçı bulunmaktadır. Fakat bu imalatçılar “Dolarlarımızı Türklere vermeyiniz, zira onlar  elik, mensucat ve kimyevi maddeler üzerine fabrikalar kurmak niyetindedirler. Eğer fabrika kurarlarsa bu malların Türkiye'de satışı bizim için

⁴⁸⁴ Ahmet BÖRÜBAN, a.g.e, s. 22-23.

⁴⁸⁵ Sami GÜVEN, age, s.4.

çok güç olacak” demediler. Bilakis Türk fabrikalarının kurulması için teçhizatı temin ettiler. Niçin? Çünkü birçok Türklerin sarahaten görmüş olduğu şeyi onlar da anladılar. Hür dünya mensupları bizler için herhangi bir ticari rekabet veya pazar bulma yarışından çok daha önemli olan müşterek bir gaye mevcuttur...⁴⁸⁶”

Dikkat edildiğinde Türk Milletinin aklına takılacak olan en önemli soruyu yani “ABD bize neden yardım ediyor” sorusunu bu şekilde geçiştirirken, öte yandan tarımdan ve basit imalat işlerinden bahsederken, ülkeyi ihya edecek ağır sanayiden hiç bahsetmemiş ve basın mensupları önünde algıları başka tarafa çekerek Türkiye’nin en önemli sorununun tarımsal üretime dayandığı algısını oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca Amerikalı imalatçıların Türkiye’nin kendilerine rakip olması gibi bir dertlerinin olması söz konusu değildir. Bilakis, Türkiye’de Marshall yardımları doğrultusunda gerçekleşen tarımsal makineleşme, Dorr’un bahsettiği Amerikalı vergi mükelleflerinin fabrikalarında üretildiğinden herhangi bir sorun olmamıştır.

Yapılacak yardımlar ilişkin yabancı uzmanlar tarafından çeşitli raporlar hazırlanmış ve Türk yetkililere sunularak uygulamaya koymaları istenmiştir. 1950-1960 döneminde konuyla ilgili üç önemli rapor hazırlanmıştır. Bunlar; Hiltz, Barker ve Thornburg raporlarıdır. İMF ve Dünya Bankasına göre, bu raporlar sayesinde Türkiye Avrupa’nın kalkınmasına doğrudan hizmet edecek ve Türkiye’yi de içine alacak Avrupa Ekonomisi topyekûn bir kalkınma yaşayacaktır. Ancak bu kalkınmada Türkiye’ye biçilen rol Avrupa ülkelerinin tarım ürünleri ihtiyacını karşılayacak bir şekilde sanayileşmeyi öngörmektedir.

⁴⁸⁶ BCA, 030.10./41.242.19

Tablo 17. Türkiye'ye Gelen Dış Sermaye Kaynakları⁴⁸⁷

ABD Ekonomik Yardımları				Diğer Yardım Kuruluşları	Gerçekleşen Yabancı Özel Sermaye	Gerçekleşme Yüzdesi (%)
Yıllar	Borç	Bağış	Toplam			
1946-48	45,4	-	45,4	5,0	-	70,8
1949	33,8	-	33,8	-	-	-
1950	40	31,9	71,9	80,4	-	-
1951	-	49,8	49,8	-	3,400	70,8
1952	11,2	58,4	69,6	35,2	2,993	11,1
1953	-	58,6	58,6	20	1,148	6,3
1954	-	78,7	78,7	3,8	2,598	2,4
1955	25,5	83,8	109,3	-	8,002	16,3
1956	25	104,3	129,3	-	21,605	32,3
1957	25,1	62,3	87,4	13,5	10,531	24,6
1958	23,2	90,4	113,6	125,5	15,068	26,1
1959	97,2	107,0	204,2	-	19,825	28,5
1960	26,5	99,0	126,5	37,0	18,711	38,2
1961	131	89,8	220	161,7	43,056	48,9
1962	102,5	81,6	184,2	15	87,246	65,3
Toplam	586,4	995,6	1582,3	497,1	234.183	32,8

Kaynak: Yakup KEPENEK, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 1987, Teori Yayınları, s.90.

1950-1960 yılları arasında Türkiye'ye dış sermayenin üç şekilde geldiğini görmekteyiz. Buna göre, ABD bağışları, dış yardım adı altında kredi borçlanmaları ve yabancı sermayeyi teşvik kanunu kapsamında yatırım amaçlı gelen dış sermayelerden oluşmaktadır. ABD'nin dışında yer alan diğer kredi kuruluşları, Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Birliği, İMF, Avrupa Ödemeler Birliği, OECD ve Almanya'dan sağlanan kredilerdir⁴⁸⁸. Tabloya bakıldığında, Türkiye'ye 1946-1962 yılları arasında ABD tarafından aktarılan 1,5 Milyar dolarlık yardımın, yaklaşık üçte biri borç, üçte ikisi de hibe yoluyla verilmiştir.

Bu dönemde gelen yabancı sermayenin %95'i sanayiye aktarılmıştır. Bu miktarın 1950-1965 döneminde %26'sı plastik-kauçuk, %25'i kimya, %13'ü elektrikli

⁴⁸⁷ Sadece yabancı özel sermaye rakamları Bin TL, diğerleri Milyon ABD Doları cinsindendir.

⁴⁸⁸ Yakup KEPENEK, *a.g.e.*, s.90.

ev aletleri, %11'i gıda-içki ve alt sektörlerine harcanmıştır⁴⁸⁹. Bu sektörler özellikle halkın günlük ihtiyaçlarını karşılayacak ve yüksek kazançlar elde edilmesini sağlayacağından seçilmiştir. Bu konuya ileride sektörlerin gelişimi konusunda tekrar değinilecektir.

4.1.9.1.Hilts Raporu

1948 yılında ABD Federal Karayolları Örgütü Genel Müdür Yardımcısı Harold Hilts ve beraberindeki heyetin Türkiye’de karayolu ulaşımına yönelik yapılabilecek iyileştirmeler ve yatırımları yerinde görüp incelemek üzere yaptıkları gezi ile başlamıştır. Heyet Türkiye gezisinde oldukça ilgi görmüş ve üst düzey yetkililer tarafından karşılanmıştır⁴⁹⁰.

Hilts ve beraberindeki heyet, Türkiye’deki gezilerini tamamlayarak Türkiye’deki yol ihtiyacı ve karayollarının örgütlenmesi hakkında “Hilts Raporu” olarak ta bilinen “Türkiye’nin Yol Durumu” başlıklı raporu Bayındırlık Bakanlığına sunmuştur. Hazırlanan rapora binaen, 1948-1950 yılları arasında karayolu yapımında harcanmak üzere Marshall yardımı kapsamında Türkiye’ye 1.700.000 dolar ödenmiştir⁴⁹¹.

Hilts, Türkiye’deki karayolu ağının yetersiz olduğunu belirttiği raporunda ifade ettiği bazı görüşler şöyledir⁴⁹²:

- Bayındırlık Bakanlığı’na bağlı “Karayolları Genel Müdürlüğünün kurulması ve genel müdürlüğe bağlı on bölge müdürlüğünün kurulması
- Karayolunun, demiryoluna nazaran daha kolay ve daha ucuz olması, kapıdan kapıya servis imkânının olması nedeniyle önceliğin karayolu yapımına verilmesi
- Karayolunun Van’a kadar uzatılması gerektiği ve bu bakımdan Türkiye’nin 35 bin km. uzunluğunda yeni yol yapımına ihtiyacı olduğu
- Amerika Yollar idaresine yetiştirilmek üzere teknik personel gönderilmesi
- Hibe edilen makinelerle yapılması uygun görülen yolların Amerikalı müteahhitler aracılığı ile yapılması

⁴⁸⁹ Yakup KEPENEK, *a.g.e.*, s.91.

⁴⁹⁰ Birol ÇETİN, Serap BARIŞ, Serap SAROĞLU, “ Türkiye’de Karayollarının Gelişimine Tarihse Bir Bakış”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S.10, Çankırı, 2014. s.133.

⁴⁹¹ Sami GÜVEN, *age*, s.9.

⁴⁹² Sami GÜVEN, *age*, s.9-24.

Hilts'in hazırladığı rapor, 9 yılda tamamlanması planlanan programa dönüştürülmüş ve Bakanlar kurulu tarafından 08.08.1948 tarihinde kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Bu bağlamda, 16.02.1950 tarihinde Karayolları Genel Müdürlüğü kurulmuştur⁴⁹³.

Hazırlanan rapor neticesinde karayollarına hız verilmiş ve Marshall yardımları çerçevesinde hibe edilen iş makineleri ile ilk kez “makine ile yol yapımı” başlamıştır. 1950’li yıllarda “Tekerlek Dönsün”⁴⁹⁴ sloganı ile işe başlayan Karayolları Genel Müdürlüğü, 1950 yılında 1.624 km. olan asfalt yol, 1963 yılına gelindiğinde 10.306 km. uzunluğuna erişmiş ve sonuçları daha çok planlı ekonomi döneminde görülmüştür⁴⁹⁵.

Hilts raporundaki ince detay, karayolu yapımı ile ihtiyaç duyulacak olan motorlu taşıtların gelişmemiş ülkelere pazarlanması için alt yapı oluşturmaktır. Nitekim kısa bir süre sonra Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kapsamında Ford-Koç ortaklığı ile kurulmuş olan Otosan, Türkiye’de montaj sanayisine geçişin ilk örneklerinden olmuştur⁴⁹⁶. Ancak Türkiye’de Montaj sanayisinin gelişimi planlı ekonomi döneminde “Montaj Sanayii Talimatnamesinin” yayımlanması ile yaygın hale gelmiştir. Demokrat Parti döneminde 1954 yılında “Minneapolis- Moline” firması ile anlaşarak bir traktör fabrikası, 1956 yılında Verdi Biraderler ile “Willys Jeep” ortaklaşa bir cip fabrikası ve bir de Ford- Koç firmaları ortaklığı ile kurulan Otosan’a ait kamyon fabrikası olmak üzere sadece üç adet fabrika kurulmuştur⁴⁹⁷. Bu tip fabrikaların varlığı milli otomobil sanayisinin gelişmesini de engellemiştir. Bu durumda kazanan yine gelişmiş kapitalist ülkeler olmuştur. Özellikle otomobil gibi fabrikaları diğerlerinden ayırmak gerekir. Çünkü bu tip fabrikalar kendisiyle birlikte birçok tesisin kurulmasını sağlayarak yan sanayilerin güçlenmesini sağlamaktadır. Ancak söz konusu fabrikaların ülkeye sadece vergi ve istihdam konusunda katkıları olup, öte yandan milli gelirin dışarıya akmasına sebep olmaktadır. Montaj sanayisinin temelinde aslında ithal ikameci politikalar

⁴⁹³Erdal COŞKUN, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminin ve Geleceğin Ulaştırmasına Genel Bir Bakış”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayisinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.3.

⁴⁹⁴Asım ÇAVUŞOĞLU, “Türk Sanayisinin Gelişmesinde Karayollarının Yeri ve Önemi”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayisinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.6.

⁴⁹⁵Erdal Coşkun, *agm*, s.6.

⁴⁹⁶Kahraman EMMİOĞLU, *age*, s.283.

⁴⁹⁷Kahraman EMMİOĞLU, *age*, s.278-283.

yatar⁴⁹⁸. Çünkü montaj sanayisi, ithalatın sınırlandırılması ile ihtiyaç duyulan ancak ülke şartlarında üretilmeyen ürünlerin parçalar haline ülkeye getirilmesi ve kurulan fabrikalarda bu parçaların birbirine monte edilmesi şeklinde gerçekleşir.

Her ne kadar Hilts Raporunun kapitalist ülkelere bağlı ekonomik gelişmeye yönelik bir programı içermiş olsa da, demiryolları aracılığı ile her yere ulaşmanın mümkün olmaması, ülkede makine ile yol yapımına geçilmemesi, asfalt yolların bulunmaması, köy, ilçe ve iller arasında ilkel şartlarla yapılmış toprak yolların kullanılması, aynı zamanda o dönem adına büyük bir eksikliğin dile getirilmesidir. Dolayısıyla demiryollarının maden işletmeleri ile bağlantısı olduğunu her yıl işlenmemiş ya da yarı işlenmiş binlerce ton hammaddenin yurt dışına çıkarılmasında kullanılmasını da unutmamak gerekir. Bu nedenle karayollarının ihmal edilmesinin de önemli bir eksiklik olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. En nihayetinde motorlu taşıtlar ile tanışılacağı malum olduğundan öncelikle milli araçların üretilmesine yönelik tedbirlerin alınması gerekirdi. Demokrat Parti dönemi, teknoloji ve sanayinin modern şartlarla yeniden yapılandırılmaya başlandığı, karayolları, enerji, demir çelik tesislerinin modernizasyonu, petrol rafinerisi gibi pek çok alt yapı hizmetinin sağlandığı bir dönem olarak ele alınsa bile otomobil fabrikasının da gerekli altyapının hazırlanmasından sonra planlı dönem ya da sonrasında kurulması gerekirdi. Bu açıdan Demokrat Parti'nin eleştirildiği konu, yabancı sermayeyi ülkeye sokmasıdır ki, daha önce de değindiğimiz gibi İMF, Dünya Bankası, Marshall yardımları gibi birçok konuda imzalar CHP döneminde atılmıştır. Dolayısıyla ülkenin kendi eliyle gerçekleştiremediği yatırımlar yabancı sermaye tarafından yapılmıştır. Asıl eleştiri konusu, ithalatın serbestleştirilmesi ve kontrolden çıkmasıdır ki, Demokrat Parti bu hatasını geç te olsa fark etmiş ve bu hatasından dönmüştür.

4.1.9.2.Thornburg Raporu

Thornburg Raporu, ABD'nde Kaliforniya California Standart Oil petrol şirketinin Mühendisler Meclisi Başkanlığı ve Ortadoğu Şubeler Başkan Yardımcılığını yürüten Max Weston Thornburg tarafından 1950 yılında "Türkiye'nin Bugünkü

⁴⁹⁸Haydar KAZGAN, "Cumhuriyet Döneminde Türk İmalat Sanayii", *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk'ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.8.

Ekonomik Durumunun Eleştirisi” başlığıyla kaleme alınmıştır. Amerika 20. Asır Vakfı tarafından hazırlatılan raporun önsözünde:

"Amerikan görüşlerini göz önünde bulundurmak şartı ile Birleşik Amerika'nın Türk ekonomisinin ıslahına yardımda bulunup bulunamayacağı, bulunabileceği takdirde ne gibi yardımlara ihtiyaç duyulacağı ve bunun nasıl tatbik edileceği konusunda vereceği kararlarda ön verileri sağlamayı amaçlamaktadır⁴⁹⁹."

Raporun önsözünde yapılan çalışmanın amacı oldukça açık bir şekilde dile getirilmiş olsa da başka bir bölümde de yukarıdaki amaçlarla bir alakası olmayan şu sözlere yer verilmiştir⁵⁰⁰:

"İstanbul gibi önemli birkaç limandan birine gelen bir gezgin muhakkak ki, minare ve camilerle karşılaşacak, fakat onların aşağılarında pırıl pırıl yeni binaları ve kadim surların ağır taşlarını itip dürtükleyen modern mimariyi de gözden kaçırmayacaktır. Ayrıca, orada fabrikalar, muhavvile merkezleri, tren istasyonları, büyük mağazalar, barlar, restoranlar, güzellik enstitüleri, üniversiteler, kitapçı dükkânları ve tiyatrolar da bulacaktır. Yine hatır ve hayale gelmez el tezgâhlarının sayısız mamullerinin satışa sunulduğu eski pazarlarda iki tarafı kapalı daracık sokaklara da gelecektir. Amerikan otomobillerinin eşek sırtında giden köylülerin yanı başından yıldırım gibi geçtiğini görecektir ve ayağında şalvar, gözlerinin altından peçeli bir ihtiyar kadının yanı başından geçen modern kıyafetli genç bir Türk kızının, New York'un 5. Caddesindeki yolculardan ayırmasının imkânı olmadığını müşahade edecektir."

Thornburg yaptığı bu tasvirle sanki yapılan yardımlar neticesinde gerçekleşecek büyük bir dönüşümün ipuçlarını verir gibidir. Adeta tüketim ekonomisine geçen halkın manevi değerlerini kaybetmesi, neticede özentili bir topluma dönüşmesi, ithal mallarının satıldığı bir pazardan bahseder gibidir.

20.Asır Vakfı Başkanı Evans Clark, esere yazdığı önsözde, Türkiye hakkında hazırlanan bu çalışmanın Truman Doktrininden bile önce düşünüldüğünü, çünkü Türkiye'nin komünizmin genişlemesi önünde kilit vazifesi gören bir kale konumunda olması nedeniyle Türkiye'ye yapılacak Amerikan Yardımlarının zaruri olduğundan bahsetmiştir⁵⁰¹. Bu ifade bile hem raporun, hem de yapılan Amerikan yardımlarının asıl amacının anlaşılmasına yeterlidir. Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı kullanılacak

⁴⁹⁹ Sami GÜVEN, *age*, s.25-26.

⁵⁰⁰ Sami GÜVEN, *age*, s.27-28.

⁵⁰¹ Sami GÜVEN, *age*, s.26.

askeri bir üs olarak düşünülmesi öte yandan Marshall yardımlarının sürekli olarak ülkelerin kalkınmasına öncelik verildiğinden bahsetmesi büyük bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.

Thornburg Raporunda sanayileşmeye ilişkin ifade edilen bazı görüşler özet olarak şöyledir:

- Devletçilik sonlandırılmalı ve liberal uygulamalara geçilmelidir.
- Hızlı ve planlı sanayileşme anlayışı terk edilmelidir.
- Karayolu ulaşımına öncelik verilmelidir.
- Tarımsal üretim teknikleri geliştirilmelidir
- Sanayileşmede ağır sanayi tesisleri yapmak yerine tarımsal üretimi arttıracak tedbirler alınmalıdır.
- Sanayileşmede esas, yatırımların ağır sanayi tesisleri kurmak ve işletmek yerine halkın ihtiyaçlarını karşılayacak alanlara yönlendirilmesi olmalıdır.
- İthal ikameci politikalar kaldırılmalı ve sermaye yeterli seviyeye ulaşamayan basit tesislerde heba edilmek yerine ülkede üretilmeyen malların ithaline aktarılmalıdır.
- Halkın temel ihtiyaçları karşılanıncaya kadar Kimya, Makine, Kâğıt ve selüloz gibi sektörlere girmeye lüzum yoktur
- Yabancı sermayenin ülkeye girişi serbest bırakılmalıdır.
- Enerji üretimine harcanacak yeterli sayıda tesis olmadığından gerek yoktur.
- Traktör fabrikası kurmaya gerek yoktur.

Thornburg Raporu, öncelikle Türkiye sanayisini ele alırken sadece kırsal kesimde kalan köylü nüfusu kıstas alarak, büyük sanayi işletmelerini lüzumsuz ve sermaye israfı olarak görmektedir. Thornburg'a göre henüz pulluk bile üretemeyen bir ülkenin demir- çelik, enerji, kimya gibi ağır sanayi tesislerini kurması zaman kaybından ve israftan başka bir şey değildir. Bu nedenle sanayileşmenin acil olarak devletçilik elinden kurtarılması ve halkın ihtiyaçlarına yönelik basit tarım aletleri üreten bir düzeyden başlayarak yavaş yavaş gelişmesi gerektiğini vurgulamıştır⁵⁰². Thornburg'un bu ilginç ve manidar tavsiyelerine uyulduğu takdirde Türkiye'nin sanayileşmesi mümkün olamazdı.

⁵⁰² Sami GÜVEN, *age*, s.28-106.

Thornburg Raporu Demokrat Parti İktidarı tarafından tam anlamıyla uygulanmamıştır. Çünkü Marshall yardımlarının alınabilmesi için tarımsal üretimi arttıracak bazı uygulamalar yapılmış ve sık sık tarımsal ekonomiye ağırlık verileceği söylene de, Şeker, Çimento, Kâğıt, Lokomotif Fabrikasının kurulması ve Türkiye Demir-Çelik İşletmelerinin genişletilmesi gibi hayati önem taşıyan adımlar atılmış, tersaneler yenilenmiş, enerji, yol, liman gibi alt yapı çalışmalarına hız verilmiştir. Ancak bu politikaların neticesinde dış yardımlarda azalmalar olmuş ve birçok proje yarım kalmış ve ekonomik darboğazlar yaşanmaya başlanmıştır.

4.1.9.3.Barker Raporu

Türkiye'nin kalkınmasına yönelik hazırlanan bir diğer raporda Dünya Bankası tarafından Amerikalı uzman James M. Barker'a hazırlatılan ve kendi adıyla anılan "Barker Raporu"dur. Barker, Demokrat Parti'nin iktidarı ele aldığı 1950 seçimleri akabinde çeşitli gözlemler yapmak üzere berberindeki heyetle Türkiye'ye gelerek çalışmalarına başlamıştır.

James Barker başkanlığında heyetin hazırlanan ve Türk Hükümetine sunulan raporun amacı şu şekilde özetlenmiştir⁵⁰³:

"Heyetin vazifesi, bilhassa aşağıda yazılı uzun vadeli bir politikanın tespiti bakımından Bankanın Hükümetinize tavsiyelerde bulunabilmesini mümkün kılacak bir surette Türkiye ekonomisi üzerinde geniş bir etüt yapmaktır:

1- Türkiye ekonomisinde yatırımların en iyi şekilde yönlendirilebileceği alanların belirlenmesi ve memleket ekonomisinin belli başlı sektörleri ile her sektör içerisinde çeşitli teşebbüs tipleri arasında, yatırım bakımından öncelik sırası tespitine dair olan tavsiyeler.

2- Türkiye'nin zirai ve sınaî istihsal seviyesini yükseltebilecek ve memleketin dağıtım sisteminin verimliliğini artıracak diğer metot ve tedbirler.

3- Türkiye'nin kalkınma gayelerini gerçekleştirmeye elverişli bir kamu maliyesi politikası ve idare mekanizması" oluşturulmasına yönelik teklifler"

Raporun amacını belirttikten sonra ayrıntılara geçilmiştir. Barker Raporunda ele alınan başlıca sanayileşme tavsiyeleri şöyle sıralanabilir⁵⁰⁴:

⁵⁰³ Sami GÜVEN, *age*, s.107-108.

⁵⁰⁴ Sami GÜVEN, *age*, s.108-118.

- Dengeli bir iktisadi kalkınma için öncelik tarım sektörüne verilmelidir. Çünkü Türkiye şartlarında en hızlı kalkınma tarımsal üretimle sağlanabilir.
- İleri teknoloji ve bilgi birikimi gerektiren sektörlerden (uçak fabrikası gibi) uzak durulmalıdır.
- Sanayileşme daha çok, tarım ürünleri işleme, gıdasal ürünleri üretme, hafif makineler, basit aletler, soba, pulluk, metal saban, çekiç, testere, basit pompa, inşaat malzemeleri, deri, mobilya ve ağaç işleri, sabun, aşı, böcek ilacı, seramik çömlek ve köy zanaat endüstrisi gibi hafif sanayi ürünlerine yönlendirilmelidir.
- Sanayileşmede yeterli sermaye, ileri teknoloji, bilgi birikimi ve hammadde eksikliği nedeniyle; her çeşit lüks mal, ağır makine ve metal işleri, ağır kimya sanayisi, selüloz ve kâğıt endüstrisi gibi alanlardan kaçınılmalıdır.
- Yeni demiryolu yapımından kaçınılmalı, karayolu yapımına öncelik verilmelidir.
- Devletçilikten vazgeçilmeli, devlet teşekkülleri özel sektöre devredilmeli, özel sektör ve devlet teşekkülleri eşit şartlarda geliştirilmelidir.

Barker Raporu, bu tavsiyelerde bulunurken Türk Sanayisini oldukça ilkel şartlarda göstermiştir. Bu rapor Dünya Bankasının Türkiye'ye yapacağı yardımların bir ön şartı gibi hazırlanmıştır. Bu nedenle yapılacak yardımların da bahsedilen alanlara aktararak adeta endüstriyel gelişimin kendi kontrollerinde olmasını istemişlerdir. Her ne kadar raporda bu tavsiyelerde bulunulmuşsa da Demokrat Parti iktidarı hazırlanan bu raporu fazla ciddiye almamış ve tarımsal kalkınmanın yanı sıra diğer sektörler de ağırlık vermiştir.

4.1.9.4. Hazırlanan Raporların Sanayileşme Politikalarına Yansımaları

Türkiye'nin kalkınmasına ilişkin hazırlanan raporların ana fikri, 1947 Vaner Planının reddedilmesinde de açıkça ifade edildiği gibi "Avrupa'nın topyekûn olarak kalkınmasına katkı sağlayacak" bir şekilde sanayileşmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasıydı⁵⁰⁵. Bu nedenle yatırımların bu doğrultuda yapılması ve sınırlarının belirlenmesi gerekliydi. Gerek 1946 İvedili Kalkınma Planı, gerekse 1947 Vaner Planı devletçilik esasları üzerine hazırlandığı için reddedilmişlerdi. Daha önce de değinildiği

⁵⁰⁵ Yahya TEZEL, *age*, s. 300.

gibi, ABD, İMF ve Dünya Bankası, kalkınma stratejilerini hazırlarken, Türkiye bir tarım ülkesi olarak görülmüş ve Avrupa'nın tarımsal ihtiyacını karşılayacak düzeyde sanayileşmesine yönelik sanayi hamleleri atılmasını tavsiye etmişlerdi. Bu amaçla yapılacak yardımların da bu doğrultuda harcanması hazırlanan bu raporlarda ısrarlı bir şekilde vurgulanmıştı.

Hazırlanan Raporların üç temel tavsiyesi vardı:

- Ağır sanayileşmeden vazgeçilmeli ve tarım ekonomisine ağırlık verilmeli
- Sanayileşme tarım ürünlerine ve hafif sanayiye kaydırılmalı
- Devletçilikten vazgeçilerek özel sektör ön plana çıkarılmalı

Böylece Türkiye yoğun emek sarf edip elde edeceği ürünlerin ucuz ihracatı karşılığında az emek ve yüksek fiyat karşılığında teknolojik ürünler ithal ederek uzun yıllar boyunca ABD ve Avrupa'nın ekonomik ve buna bağlı olarak siyasal hegemonyasında kalacaktı.

Yabancı uzmanların hazırladıkları bu raporlarda özellikle vurgu yapılan konu tarımsal üretimin ilkel yöntemlerle yapıldığıdır. Ancak o dönem Türkiye'si çarpıklıkların olduğu bir dönem olmuştur. Çünkü kalkınma ve modernleşme bazı bölgelerde Avrupa'ya yakın düzeyde iken bazı bölgeler hala kara saban ile üretim yapan, belki bin yıl öncesindeki yaşam tarzı hiç değişmemiş köy, kasaba ve ilçelerden oluşmaktaydı. Bir yandan Karabük Demir-Çelik İşletmesi gibi dönemine göre ileri teknoloji gerektiren tesislerde üretimler yapılırken öte yandan bazı il, ilçe ve köylerde çok basit ve ilkel bir düzeyde üretimler yapılmaktaydı. Raporlarda, ileri teknoloji gerektiren barındıran sanayi tesisleri ile kırsal yaşamdaki ilkelik karşılaştırılarak bu tesislerin bir çelişki yarattığını ve bu şekilde sanayileşmenin olamayacağı vurgulanmıştır. Bunun yerine nüfusun yaklaşık %75'ni oluşturan kırsal nüfusu da kapsayan tarımsal kalkınma modeli sayesinde ülke ekonomisi topyekûn olarak kalkınacaktı. Bu bakış açısıyla zihinlerde, tarımsal sanayileşme ile herkes traktör alıp üretimini arttırabileceği, tarıma dayalı fabrikaların kurulması ile herkesin iş sahibi olup Türkiye'nin bu şekilde bir bütün halinde kalkınacağı algısı oluşturulmaktaydı. Uzmanlar bu raporu savunurken bile çelişkiye düşerek Türkiye'de traktör fabrikasına gerek olmadığını ifade etmişlerdir⁵⁰⁶. Onun yerine metal saban, pulluk vb. basit aletlerin üretilmesi tavsiye edilmiştir.

⁵⁰⁶ Thornburg raporunda Türkiye'de traktör üretimine gerek duyulacak kadar ihtiyacın olmadığını ifade ederek fabrika kurmak yerine ithal edilmesinin daha karlı olacağını belirtiyor. Bkz. Sami GÜVEN, *age*, s.91.

Raporlarda ısrarla üzerinde durulan Türkiye'deki geri kalmışlığın, ileri teknolojiye uzak durulmasını gerektirdiğini ifade edip, Türkiye'de gerekli bilgi, teknoloji, sermaye ve diğer etkenlerin oluşmadığını belirtmişlerdir.

Raporlar her ne kadar Türkiye'nin kalkınmasına yönelik hazırlanmış gibi sunulsa da, aslında dolaylı olarak, Amerikalı ve Avrupalı şirketlerin kalkınmasına daha çok hizmet etmekteydi. Çünkü Türkiye bir yandan tarımsal üretime sevk edilirken, öte yandan ihtiyaç duyacağı tarımsal makineler ve traktörler söz konusu ülkelerden ithal edilecek ve bu şekilde kendi şirketleri zenginleşerek gücüne güç katacaktı. Yine karayolu yapımına sevk edilen Türkiye'de hâlihazırda motorlu taşıt üretilmediği için söz konusu ülkelerin şirketlerinden temin etme yoluna gidilecek ve kısa bir zamanda Türkiye dışa bağımlı bir ülke haline gelecekti.

Demokrat Parti iktidarı, söz konusu raporları ele alırken, dikkatle incelemiş ve bir kısmını tatbik etmiş ancak bir kısmını geçiştirerek bildiğini okumuştur. Menderes'in tatbik ettiği konular özel sektörün desteklenmesi ve tarım sektörünün geliştirilmesidir. Liberalizm, Parti programının ana teması olmuş ve yapılacak iktisadi faaliyetlerin özel sektörü de kapsayacak biçimde gerçekleşmesine özen gösterilmiştir. Tarımsal üretimde de gerekli adımlar atılmış, kara sabandan traktöre bireysel olarak değil, ülke olarak geçilen dönem olmuştur. Her ne kadar raporlarda bu tavsiyelerde bulunmuşsa da bu geçiş zorunlu bir geçiştir. Böylece tarımsal üretimi arttıracak tedbirler alınmıştır.

Demokrat Parti raporlarda tavsiye edilen devletçiliğin ilgası konusunda parti programında ve hükümet programında gerekli izahatı yapmış ve tavsiyelere uyulduğunu gösteren hedefler belirlenmiştir. Ancak bize göre Demokrat Parti'nin bu yaklaşımı sanayileşebilmek adına ihtiyaç duyduğu yardımları alabilmek içindir. Çünkü Demokrat Parti devletçiliği kaldırmak bir yana, ağır sanayiye ihtiva eden yeni tesisler kurmuş ve önceki tesisleri de modernize ederek genişletmiştir. Bu duruma bir örnek olarak kapatılması tavsiye edilen Karabük Demir-Çelik tesislerinin 1957 yılında ek tesislerin kurulması ile daha da büyütülmesi gösterilebilir⁵⁰⁷. Ancak bu politikaları nedeniyle dış yardımlarda ciddi düşüşler olmuştur.

Demokrat Parti bir yandan imalat sanayisinin gelişmesine yönelik yatırımlar yapmış, öte yandan milletin sermayesini merkezileştirerek halkı Anonim şirketler kurmaya teşvik etmiştir. Böylece çimento, şeker, dokuma, tekstil, kimya ve maden

⁵⁰⁷ *Milliyet Gazetesi*, 8 Ağustos 1957.

sektörlerinde yeni sanayi tesislerinin kurulmasını sağlamıştır. Öte yandan enerji, ulaşım, nakliye ve hammadde üretimi ile ilgili altyapıları yaparak gelecek yıllarda semeresi alınacak sanayi işlerinin altına imza atmıştır.

Tüm bu izahattan sonra Demokrat Parti'nin bu kalkınma raporlarını esas alarak sanayileştiğini iddia eden araştırmacıların aksine, dayatmalara rağmen Menderes Hükümetlerinin hataları da olsa, en büyük tesirleri planlı kalkınma döneminde görülecek sanayileşme faaliyetlerinin yapıldığı bir dönem olduğu görüşündeyiz.

Netice itibarı ile Demokrat Parti, bir yandan ABD yardımlarını alırken, öte yandan ABD ve Birleşik Devletlerin bir kurumu gibi hareket eden Dünya Bankasının önlerine koyacağı kalkınma stratejilerine uygun sanayi politikalarının dayatması ile karşı karşıya kalmıştır. Menderes'in bu raporlara aykırı politikaları, iktidarının ikinci yarısından sonra Dünya Bankası ile hükümetin arasının bozulması sebep olmuştur. Yardımların kesilmesi, döviz kıtlığına bağlı ekonomik darboğazlar oluşturmuş ve dış ticarete meydana gelen açıklar, borçların ödenememesi gibi sebepler nedeniyle 1958 yılında Türk Lirasında çok ciddi bir devalüasyona gidilmiştir⁵⁰⁸.

4.2. Demokrat Parti Politikalarına Bağlı Olarak Sanayi Sektöründe Yaşanan Gelişmeler

CHP iktidarının son yıllarında Türk Sanayisi, savaş yıllarının ardından yeniden toparlanma sürecine girmiş ve elindeki imkânlarla birlikte gerekli sanayi hamlelerini gerçekleştirmek için dış yardımlara da başvurarak kalkınma planlarına devam etmek istemiştir. Ancak gerekli sermaye bulunamadığı için planlı sanayileşme rafa kaldırılmıştır. 1950'ye kadar izlenen planlı sanayileşme bu dönemde terk edilmiş ve "Liberal Ağırlıklı Karma Ekonomi" modeline geçilmiştir. Bu dönemde ileriye yönelik uzun vadeli devletçi planlar yapmak yerine kısa vadede zaruret haline gelen sanayi hamleleri etkili bir şekilde uygulanmıştır. Bu dönemde devletin her alanda sanayi kuruluşlarına ihtiyacı olduğu için özel bir teşvik alanı belirlenmemiştir. Bunun yerine sanayileşmenin yapı taşlarından olan müteşebbislere kredi imkânı sağlanmış ve sanayileşmenin her alanda gelişmesi amaçlanmıştır.

Demokrat Parti İktidarı, sanayinin gelişimine yönelik izlediği politikalar neticesinde sanayi kollarında on yıllık bir süreçte oldukça önemli sayılabilecek gelişmeler kaydetmiştir. İzlenen bu politikalar teoride, devletçilikten vazgeçmek, tarıma

⁵⁰⁸ Gülten KAZGAN, *age*, s.84-85.

dayalı sanayiye yönelmek gibi bazı temeller üzerine inşa edilmiş olsa da, pratikte tam olarak bu şekilde gerçekleşmemiştir. Bunun yerine hem devletçiliğe, hem de tarım dışı sanayileşmeye yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu çelişkinin sebebi bize göre CHP döneminde olduğu gibi devletçi tutumlardan dolayı dış yardımlardan mahrum kalmamak, aynı zamanda sanayileşmenin milli menfaatler doğrultusunda gerçekleşebilmesini de ihmal etmemekten kaynaklanmaktadır. Bu sebeple bir yandan yabancı uzmanların hazırlayıp dayattıkları raporlara uygun sanayi politikaları belirlenmiş ancak uygulamada farklılık arz etmiştir. Raporlarda belirtilen sanayileşme modelinin aksine, ağır sanayiye teşkil edecek faaliyetlere girilmiş, liberal politikaların yanında devletçi politikaları da yürüterek “Liberal Ağırlıklı Karma Ekonomi” modeli uygulanmıştır.

Sanayileşme, nüfusun demografik yapısı ile doğrudan ilgili olup, arz-talep, üretkenlik, nitelikli iş gücü ve yaşam standartlarına bağlı tüketim alışkanlıkları oldukça önem arz etmektedir.

Tablo 18. 1927-1960 Nüfus ve Oranları

	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960
Nüfus.(Bin)	13 648	16 158	17 821	18 790	20 947	24 065	27 830
Nüfus Artışı %	-	1,9	1,6	1,07	2,20	2,82	2,95
Erkek oranı%	48,1	49,1	49,9	50,3	50,3	50,8	51,1
Köylü oranı	82,2	80,1	79,0	78,7	78,2	74,4	71,3

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 5.

Tablo 18’de görüldüğü gibi nüfusun artması ve nüfus artış hızının giderek yükselmesi, ülkede sanayi mallarına olan ihtiyacın da artmasına yol açmaktadır. Nüfus artışına bağlı gelişen arz talep dengesizliği fiyatlarda dalgalanmalara bazen de sanayinin yetersiz kalmasıyla ithalata yol açmaktaydı.

Tablo 19. İl ve İlçe Belediye sınırlarında Belediye Sınırlarında Yaşayan

Nüfus

Yıllar	1945	1950	1955	1960
Nüfus	4.687.102	5.244.337	6. 927.343	8.859.731

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Ankara, 2012,s.7.

1950 yılında yaklaşık 5.24 Milyon olan il ve ilçe merkezlerinde yaşayan kent merkezinde yaşayan nüfusun, 1960 yılında ise 8.85 Milyona dayandığı görülmekle beraber, tarımsal üretici konumundan hizmet ve sanayi sektörlerine kayarak tüketim alışkanlıkları değişen kent nüfusu, sanayinin gelişim yönünü de belirlemektedir. Nitekim 1950-1960 yılları arasında tüketim mallarına olan talep bu alanda sanayileşmeye de hız kazandırmıştır⁵⁰⁹. Bununla beraber artan nüfusun nitelikli olarak yetişebilmesi için gereken eğitim kurumlarının da artması ve sanayinin duyacağı teknik eleman ihtiyacının karşılanmasında ileriki yıllarda büyük önem arz etmiştir. Nüfusun büyük çoğunluğu köylü olduğundan tarımsal üretim daha ön plandadır.

Cumhuriyet döneminin yoklukları göz önünde bulundurulunca sanayileşmede hakikaten büyük zorluklar çekildiğini görülmektedir. Öyle ki yokluklar nedeniyle herhangi bir yatırım yapılmak istendiğinde, enerji, teknoloji, hammadde, işgücü gibi sorunların tamamını yerine getirmek gerekirdi. Sanayileşmek için teknik elemana, işgücüne, enerjiye, teknolojiye, hammaddeye, yollara ve ulaşım araçlarına, sanayi tesislerine ihtiyaç duyulup imkânlar sağlandığı takdirde hiç beklenmeden sanayi tesisleri kurulabilirdi. Ancak cumhuriyet dönemi, hemen her alanda eksikliklerin hissedildiği, bir dönem olmakla beraber ülkenin her alanda yeniliğe ihtiyacı olduğu görülmüştür. Bu nedenle söz konusu dönemlerde bütün bu sanayi enstrümanlarını bir araya getirip sanayileşmek bugünkü kadar kolay olmamıştır. Sanayileşmek için sanayiye meydana getiren her bir ana unsurun baştan sona yenilenmesi gerekmektedir.

Tablo 20. 1927-1961 Milli Gelir İçerisinde Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Payı (%)

	1927	1938	1945	1950	1958	1961
Tarım	67	48	53	52	44	42
Sanayi	10	16	14	16	22	23
Hizmetler	23	36	33	32	34	35
Milli Gelir	100	100	100	100	100	100

Kaynak: DPT, *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967)*, Ankara, 1963, s.8.

Demokrat Parti döneminde merak edilen en önemli konulardan biri, devletçilik sonrası izlenen liberal politikalar neticesinde sanayinin milli gelir içerisindeki payıdır. Tablo-20’de de görüldüğü gibi sanayi sektörü, 1950 de %16 iken, 1961 yılında %23’ye

⁵⁰⁹Haydar KAZGAN, *agm*, s.10.

yükselerek büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Artan nüfus ile beraber, köyden kente göçler, hizmet sektörünü etkilese de en önemli değişiklik tarım ve sanayi sektörlerinde meydana gelmiştir. Tarımsal üretimin artmasına rağmen milli gelir içerisinde edindiği payın azalması, tarım ürünlerine dayalı sanayi kuruluşlarının artmasından kaynaklanmaktadır.

Demokrat Parti döneminde de önceki dönemlerde olduğu gibi, belirli aralıklarla sanayi sayımları yapılmış, böylece sanayinin mevcut yapısı hakkında nicelik ve nitelik bakımından bilgilere ulaşarak sanayinin gelişimine uygun tedbirler almak amaçlanmıştır. Sanayinin bünyesinin belirlenmesinde faaliyet alanı, kullanılan enerji miktarı, çalışan işgücü sayısı, mülkiyetin devlet ya da özel sektöre ait olması dikkate alınmaktadır⁵¹⁰. Demokrat Parti dönemindeki sayımların ilki 1951 yılında yapılmış olup önceki sayımlara nazaran daha başarılıdır⁵¹¹. Bu sayımlarda on beygir kuvvetinden az enerji harcayan veya on işçiden az işçi çalıştıran işyerleri küçük sanayi işletmesi, on beygir kuvvetinden fazla enerji harcayan veya on işçiden fazla işçi çalıştıran işyerleri ise büyük sanayi işletmesi olarak sayılmıştır⁵¹².

⁵¹⁰ Necdet SERİN, *age*, s.157.

⁵¹¹ Haluk CİLLOV, “Türkiye’de Sanayi Sayımları” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.13,Sayı1-4, İstanbul, 1951, s.228.

⁵¹² Necdet SERİN, *age*, s.158.

Tablo 21. Sanayi Kollarına Göre Orta ve Büyük Sanayi Kuruluşu Sayısı (10 Beygir ve Daha Fazla Enerji Harcayan - 10 ve Daha Fazla İşçinin Çalıştığı İşyerleri)

Sektörler	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Gıda	939	1.010	1.057	1.185	1.205	1.295	1.326	1.281	1.365	1.453	1.638
İçki	24	29	32	39	64	46	49	54	57	57	96
Tütün	57	98	122	171	199	206	225	198	194	149	134
Dokuma	457	514	566	639	734	879	892	906	993	1.028	1.035
Giyim	27	9	14	12	17	22	26	29	36	39	51
Mobilya	234	244	239	256	261	277	426	445	469	436	424
Kâğıt	11	7	9	10	9	14	16	18	26	32	39
Basım Yayım	81	63	71	89	103	112	123	132	138	138	157
Deri Sanayisi	42	41	39	43	45	53	53	56	73	107	137
Kauçuk	48	49	56	65	65	72	92	99	144	177	149
Kimya	314	323	361	433	466	484	512	536	549	612	602
Petrol-Maden	2	3	2	3	3	5	7	8	8	7	7
Taş-Toprak	101	117	195	249	361	393	422	386	453	473	404
Maden eritme	50	38	40	51	57	67	72	83	99	119	115
Madeni eşya	76	74	76	83	88	99	114	113	156	194	174
Makine	64	61	70	79	79	113	113	141	181	192	147
Ulaşım Araçları	46	31	39	54	56	66	81	80	93	105	90
Çeşitli	42	36	38	43	56	60	65	67	87	106	106
Toplam	2.618	2.747	3.028	3.504	3.850	4.262	4.612	4.632	5.121	5.205	5.603

Kaynak: Necdet Serin, *Türkiye'nin Sanayileşmesi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.164.

Tablo-21'de orta ve büyük işyerlerinin sayıları verilmiş olup 1960 yılına gelindiğinde 1950 yılındaki işyeri sayısının önemli bir artış görülmekle beraber yıllık ortalama artış hızı %7,8'dir. En büyük artış, 1953 yılına denk gelmekte olup, artış miktarı bir önceki yıla göre artış oranı %15,7'dir. İşyeri sayılarında düzenli bir artış olmakla beraber, 1956-1957 dönemlerinde bir durgunluk dönemi yaşanmıştır. Özellikle tüketim mallarına yönelik bir artışın olduğu görülmektedir. Bunun sebebi çok fazla teknik bilgi ve sermaye gerektirmeyen işyerleri kolay kurulduğundan sayıları kısa sürede artmıştır. Ancak büyük sermaye ve teknoloji isteyen çimento, maden, petrol, kimya gibi sektörler, devlete ya da büyük sermaye sahiplerine bırakılmış ve sayılarda olağanüstü bir artış olmamıştır.

Tablo 22. Sanayi Kollarına Göre Orta ve Büyük İşyerlerine yapılan Yatırım Miktarları (Bin TL)

Gıda	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	6.532	9.095	11.467	36.682	71.356	12.7505	65.486	85.534	49.548	40.062	53.097	656.364
Özel	5.063	8.146	9.685	12.481	13.030	21.092	12.232	229.038	14.490	26.804	44.464	196.525
Toplam	11.595	17.241	21.152	49.163	84.386	14.8597	7.6618	11.4672	64.038	66.866	9.7561	852.909
İçki	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	2.701	974	971	593	8.527	8.718	593	612	96	2.985	3.606	30.376
Özel	34	350	1.034	847	1.703	538	517	98	421	1.838	1.434	8.814
Toplam	2.735	1.324	2.005	1.440	10.230	9.256	1.110	710	517	4.823	5.040	39.190
Tütün	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	405	3.214	1.494	2.796	2.512	10.187	681	9.869	195	4.619	4.418	40.390
Özel	1.259	2.142	735	807	1.202	1.035	593	1.412	905	3.661	4.351	18.122
Toplam	1.664	5.356	2.249	3.603	3.714	11.222	1.274	11.281	1.100	8.280	8.769	58.512
Dokuma	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	19.885	28.397	8.045	33.619	47.455	38.217	40.568	43.102	17.705	23.600	16.379	316.972
Özel	15.160	25.655	32.163	59.071	53.345	83.725	05.732	78.564	86.056	76.443	83.041	698.955
Toplam	35.045	54.052	40.208	92.690	100.800	121.932	46.300	121.666	103.761	10.0043	99.420	1.015.927
Giyim	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	690	776	308	388	149	5	-	399	278	403	1.063	4.459
Özel	28	36	12	17	103	117	78	150	681	930	708	2.860
Toplam	718	812	320	405	252	122	78	549	959	1.303	1.771	7.319
Mobilya	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Özel	37	6	96	51	497	202	217	436	484	580	328	2.934
Toplam	37	6	96	51	497	202	217	436	484	580	328	2.934
Kâğıt	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	1.941	7.597	9.402	3.464	19.588	1.561	2.469	2.962	2.112	3.240	24.926	79.242
Özel	41	100	201	606	185	77	508	38	1.153	608	977	4.844
Toplam	1.982	7.697	9.603	4.070	19.773	1.638	2.977	3.350	3.265	3.848	25.903	84.086
Basım Yayımları	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	2	41	-	79	123	97	97	222	161	13	672	1.508
Özel	1.012	1041	979	3.697	2.869	4.074	1.762	2.189	3.537	6.042	102.016	37.418
Toplam	1.014	1.082	979	3.776	2.992	4.171	2.859	2.411	3.698	6.055	10.888	38.926
Deri Sanayisi	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Özel	320	678	242	309	257	452	700	972	351	2.071	1.472	7.824
Toplam	320	678	242	309	257	452	700	972	351	2.071	1.472	7.824
Kauçuk	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Özel	2.324	1.523	1.442	2.694	1.954	4.026	14.390	5.405	5.707	10.242	7.450	57.157
Toplam	2.324	1.523	1.442	2.694	1.954	4.026	14.390	5.405	5.707	10.242	7.450	57.157

Kimya	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	275	97	43	254	667	602	281	1.058	2.854	6.202	5.487	17.820
Özel	4.967	5.361	7.589	14.438	14.427	14.672	21.442	17.177	19.331	33.333	36.775	189.482
Toplam	5.242	5.458	9.632	14.692	15.094	15.294	21.723	18.285	22.185	39.505	42.262	207.302
Maden Kömürü	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	-	-	-	1.281	1	154	40.410	1.895	435	5.470	6.103	55.749
Özel	-	-	-	-	94	-	-	-	104	18	43	2.270
Toplam	-	-	-	1.281	95	154	40.410	1.895	539	5.488	6.146	56.019
Taş-Toprak	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	657	821	3.415	1.086	3.997	1.159	31.265	5.164	51.735	3.575	6.941	109.815
Özel	3.232	3.290	4.347	30.941	14.642	13.496	16.636	8.764	14.621	22.513	39.451	171.943
Toplam	3.889	4111	7.772	32.827	18.639	14.655	47.901	13.928	66.356	26.088	46.392	281.758
Maden eritme	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	5.041	12.830	17.739	11.338	8.780	12.709	19.227	44.551	77.065	23.990	72.795	306.065
Özel	317	105	86	347	190	1.028	4.447	4.960	8.738	31.578	6.979	58.775
Toplam	5.358	12.935	17.825	11.685	8.970	13.737	23.674	49.511	85.803	55.568	79.774	364.840
Madeni Eşya	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	609	434	614	6.843	2.342	9.312	4.138	2.739	28.864	39.620	46.565	142.080
Özel	743	2.564	1.956	1.620	2.804	2.099	5.453	8.987	7.890	14.338	14.568	63.022
Toplam	1.352	2.998	2.570	8.463	5.146	11.411	9.591	11.726	36.754	53.958	61.133	205.102
Makine	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	962	228	315	193	164	6.694	6.694	1.075	754	613	662	18.354
Özel	621	427	1.893	673	1.183	1.968	3.003	9.193	9.274	39.926	10.768	79.229
Toplam	1.583	655	2.208	866	1.347	8.962	9.697	10.268	10.028	40.539	11.520	97.583
Ulaşım Araçları	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	2.632	3.931	4.246	6.084	3.958	4.064	3.063	4.408	4.693	8.391	11.646	56.116
Özel	89	290	254	316	1.093	844	5.064	1.290	2.434	4.600	5.764	22.038
Toplam	2.721	4.221	4.500	6.400	5.051	4.908	8.127	5.698	7.127	12.901	17.410	78.154
Çeşitli	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	-	-	-	28	8.245	401	180	406	6.952	-	666	16.878
Özel	267	1.033	459	562	825	252	1.521	1.047	1.361	4.721	6.066	18.114
Toplam	267	1.033	459	590	9.070	653	1.701	1.453	8.313	4.721	6.732	34.992
Genel Toplam	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	Toplam
Devlet	42.653	48.479	58.378	105.651	179.112	222.153	15.681	204.750	244.218	164.226	259.090	1.864.391
Özel	36.366	54.033	66.129	130.245	111.873	151.129	100.757	171.912	183.595	285.143	277.314	1.668.496
Toplam	79.019	122.512	124.507	235.896	290.985	373.282	116.438	367.662	427.813	449.360	536.404	3.532.887

Kaynak: Necdet Serin, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.145.

1950-1960 yılları arasında sanayi kollarında yapılan yatırımların ayrıntılı bir şekilde ele alındığı Tablo-22’de dönemin sanayileşme hamleleri hakkında detaylı bilgilere ulaşılmaktadır. Buna göre, devlet ve özel sektör yatırımlarının hangi sanayi kollarına, hangi yıl ve ne miktarda yapıldığı anlaşılmakla beraber, on yıl boyunca yapılan toplam sanayi yatırımları da görülmektedir.

1950 yılında başlayan devlet özel sektör yatırımlarındaki artış 1956’ya kadar düzenli olarak devam etmiş ve 1950 yılında 79 Milyon TL olan devlet ve özel sektör yatırımları 1956’da 516 Milyon TL ‘ye ulaşmıştır. Ancak 1957 yılında meydana gelen ekonomik sıkıntılar nedeniyle 367 Milyon TL’ye gerilemişse de 1958 yılında alınan ciddi tedbirler sayesinde tekrar yükselişe geçerek 536 Milyon TL’ye ulaşmıştır.

Devlet yatırımlarının en fazla yapıldığı alanlar sırasıyla gıda, dokuma ve maden eritme sektörleridir. Buna göre devlet yatırımında önceliği tüketim mallarına vererek iç pazarın belirli bir doygunluğa gelmesini amaçlamıştır. Bunun yanı sıra, dış ticaret dengesini koruyabilmek adına ihraç mallarının ana unsuru olarak görülen tarım ve hayvancılığa dayalı ürünlerin tesislerde işlenebilmesi için ciddi yatırımlar yapılmıştır.

Demokrat Parti iktidarı, dokuma sektörün ait devlet yatırımları ile sadece yeni tesisler kurmanın yanı sıra mevcut dokuma sektöründe faaliyet gösteren, Bursa Merinos Fabrikası, İzmir Basma Fabrikası, Erzincan İplik fabrikası, Malatya Bez Fabrikası ve Denizli İplik Fabrikasının yeni tesisler ile genişletilmesi ve yeni makinelerin ilavesi için ödenekler ayırmıştır⁵¹³. Böylece önceki dönemde yapılan tesislerin genişletilmesi ve modernize edilmesine de gereken önem verilmiştir. Bu durum devletçi politikaların devam ettirildiğini de göstermektedir. Çünkü parti programında ve hükümet programlarında devlet teşekküllerinin devredilmesinden bahsedilirken ve iktidarın eline “bu fabrikalarda üretim yetersiz ve makineler eski” gibi bir bahane geçmişken devretmek yerine bu tesislerin revize edilerek güçlendirildiğini görmekteyiz.

On yıllık süreçte sanayi alanında gerçekleşen 3,5 Milyar TL’lik yatırımın 1,8 Milyar TL’sinin devlet yatırımlarına ait olması, buna karşılık sadece 1,6 Milyar TL’nin de özel sektör yatırımlarına ait olması bu dönemin “liberal dönem” olarak anılmasıyla tezat oluşturmaktadır. Bu durum, Demokrat Parti’nin CHP döneminde olduğu gibi ABD ve diğer dış yardım kaynaklarından mahrum kalmamak adına, devletçilikten ve planlamadan vazgeçildiği izlenimini yaratmak için takip ettiği bir politika olduğu görüşümüzü desteklemektedir. Dolayısıyla bu dönemi daha önce de belirttiğimiz gibi Liberal Ağırlıklı Karma Ekonomi dönemi olarak isimlendirmek daha doğru olur.

⁵¹³ BCA, 030.01/ 29.170.18.

Tablo-22’de görüldüğü gibi özel sektörün en fazla rağbet ettiği sanayi sektörü dokuma sanayisi olup, on yıllık süreçte yaklaşık 700 Milyon TL yatırım yapılmıştır. Sektördeki devlet yatırımlarını da ekleyince yaklaşık 1 Milyar TL meblağına ulaşmaktadır. Tablo-22’ye bakıldığında dokuma sektöründe 1950 yılında 450 adet olan orta ve büyük sanayi kuruluşunun 1960 yılına gelindiğinde 1035 adet olduğu görülmektedir. Bu bakımdan dokuma sektörünün muazzam bir gelişme göstererek ülke sanayisinde oldukça önemli bir yer edindiği söylenebilir. Müteşebbislerin bu alana yönelmelerinin sebebi, öncelikle dokuma sanayisinde olan tecrübe ve birikimin verdiği güven, çok ileri teknoloji istememesi, ayrıca sürekli ihtiyaç duyulan genel tüketime yönelik mamuller üretilmesi başlıca sebepler arasındadır. Ayrıca dokumacılığın ticaretini yapanlar devletin sağladığı kredi imkânlarından faydalanıp ticaretten sanayiciliğe geçerek, ithal ikamesi politikasıyla iç pazarda oluşan talebin artması nedeniyle kısa zamanda zenginleşmişlerdir⁵¹⁴.

Tablo 23. 1950-1959 Sanayi Yatırımlarının Oransal Dağılımı (%)

Sanayi Kolu	Devlet Yatırımları	Özel Sermaye Yatırımları	Toplam Yatırımlar İçerisinde Sanayi Kolunun Payı
Gıda	79,9	20,1	25,2
İçki	78,4	21,6	1,1
Tütün	72,3	27,7	1,6
Dokuma	32,8	67,2	30,6
Giyim	61,2	38,8	0,2
Mobilya	20,2	79,8	1,2
Kâğıt	93,4	6,6	1,8
Basım Yayım	3	97	0,9
Deri Sanayisi	-	100	0,2
Kauçuk	-	100	1,7
Kimya	7,5	92,5	5,5
Petrol- Maden	99,5	0,5	1,7
Taş-Toprak	43,7	56,3	8
Maden eritme	81,8	18,2	9,5
Madeni eşya	63,3	36,7	4,8
Makine	20,8	79,2	3,0
Ulaşım Araçları	73,2	26,8	2
Çeşitli	57,4	42,6	1

Kaynak: Necdet Serin, Türkiye’nin Sanayileşmesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.145.

⁵¹⁴ Şevket DAVASLIGİL, İlhan BİRKAN, Muharrem ÇİRTAN, *agm*, s.19.

Tablo.23’de de görüldüğü üzere özel sektörün devlet yatırımlarını sermaye bakımından geçtiği alanlar, deri, kauçuk, kimya, dokuma, mobilya, makine ve taşı-toprak sanayisidir. Buna karşılık, petrol-maden, maden eritme, kâğıt, gıda, içki, tütün, ulaşım araçları ve giyim kollarında da devlet yatırımlarının özel sektör yatırımlarını geçtiğini görmekteyiz. Özel sektörün kısa zamanda bu kadar büyümesindeki temel faktör, öncelikle ikinci dünya savaşı sırasında tüccar kesimin hızlı bir şekilde zenginleşmesi ve sermaye biriktirmesi ile Demokrat Parti’nin özel sektöre sanayiye yönelik açtığı krediler olarak belirtilebilir. Ancak özel sektördeki hızlı çıkış, üretimde kalitenin de düşmesine sebep olmuş, devletin sağladığı krediler ile her önüne gelenin fabrika açması üretimde kaliteyi düşürmüştür⁵¹⁵. Ancak sanayileşmede özel sektörün ilk kez bu kadar desteklendiği bir dönemde bu tarz aksaklıkların görülmesi normal karşılanmalıdır. Nitekim daha önce de değindiğimiz gibi yetişen müteşebbislerin birçoğunun İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan arz-talep dengesizliğini fırsata dönüştürerek sermaye sahibi olduğunu⁵¹⁶ ve Demokrat Parti döneminde sunulan kredi imkânlarını da değerlendirerek sanayiye geçtiğini söyleyebiliriz. Bu durumda çeşitli aksaklıkların olması anormal bir durum değildir.

Özel sektörün maden, maden eritme, kâğıt üretimi gibi ileri teknoloji ve yüksek sermaye isteyen sektörlerden kaçındığı görülmektedir. Gıda ve dokumada ise özel sektöre ait işletme sayısının daha fazla olmasına rağmen, devlet teşekküllerinin büyüklüğü ve kapasiteleri göz önüne alındığında daha fazla sermaye gerektirdiği bu nedenle sermaye yatırımlarında sadece işyerlerinin sayısal üstünlüğüne bakmamak gerekir. Önemli olan nokta sanayinin sadece belirli alanlara yoğunlaşması değil, hemen her alanda halkın ihtiyacını karşılayacak ve ithalatı azaltarak dış ticaret açığını önleyecek sanayileşme politikalarının güdülmesidir.

Yapılan toplam yatırımlar arasında en düşük paylar giyim, deri, içki, tütün, mobilya, petrol ve maden sanayisidir. Bu alanlara yatırımın az olmasının sebebi, arz-talep dengesinden kaynaklandığı gibi, üretim tarzı, yüksek sermaye ve ileri teknoloji gereksinimi gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Öncelikle giyim sektöründe, tam olarak hazır giyime geçilmemesi, bunun yerine dokuma kumaşlar alınarak terzilere diktirilmesi ve sanayi sayımlarında terzilerin sayım dışı bırakılması giyim sektöründeki

⁵¹⁵ Şevket DAVASLIGİL, İlhan BİRKAN, Muharrem ÇİRTAN, “Türkiye’de Tekstil Sanayisinin Kuruluşu”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.9.

⁵¹⁶Orhan TÜRKDOĞAN, *age*, s.522.

bu düşüklüğün temel sebebidir⁵¹⁷. Maden ve Petrol sektörünün ise yüksek sermaye, tecrübe ve ileri teknoloji gerektirmesi bu alana olan rağbetin önünde engeldir. Bunun yanı sıra Türkiye’de devlet sektörünün bile petrol çıkarılması konusunda yeterli imkânlara sahip olmadığından Petrol yasası çıkarılmış ve bu iş yabancı sermayeye bırakılmıştır.

Barker Raporunda metal saban, çekiç, testere ve soba gibi ilkel araçlar üretmesi istenen bir milletin⁵¹⁸, sanayileşmede bu kadar ilerleme kaydetmesi her türlü olumsuzluğa rağmen büyük bir başarı olarak görülmelidir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri oluşturulmak istenen Milli Burjuvazinin olduğu bir dönem olan 1950-1960 yılları arası, Türk Sanayisi açısından bir dönüm noktası olmuş, 1956 yılında kurulan Gümüş Motor tarafından tamamen milli imkânlar ile yerli motor üretecek seviyeye gelmiştir⁵¹⁹. Bu nedenle Demokrat Parti dönemi sanayileşmeyi “plansız-programsız sanayileşme” süreci olarak nitelendirip bir kenara atmak kesinlikle doğru olmayacaktır.

Tablo 24. Yıllara Göre Sanayi Mamulleri Üretim Miktarları

Ürün Cinsi	1938	1946	1950	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Şeker (B.T.)	42.5	96.6	137.4	178.7	254	276.6	320.5	349.5	455.8	568.2
Zeytinyağı(B.T.)	34	28	52	83	41	90	43.2	90	66	-
Şarap (M.L.)	4.5	9.8	4.4	9.2	9.6	8.6	5	9.6	12.4	4.9
Bira(M.L.)	2.6	18.7	19.5	31.1	29.8	28.1	31.4	33.7	30.4	30.3
Rakı(M.L.)	1.8	2	6.1	9.7	10.7	10.8	14.2	14.7	16.1	11.3
İspirto-Diğer İçkiler(M.L.)	0.8	3.6	7.2	9.1	11.5	12.4	15.1	16.2	15.5	16.9
Tütün(B.T.)	13.7	2.8	2.4	3.2	2.5	3.3	2.4	2.8	3.8	3.4
Sigara(B.T.)	-	14.9	15.6	23.7	22.1	23.6	26.5	30.7	26.2	26.3
Pamuk ipliği(B.T.)	19.7	31.7	30.7	40.9	44.4	46	46	46.1	47.2	92.8
Pamuklu Dokuma(M.M.)	36.4	86.7	130.4	305	330.3	354.1	157.2	156.3	157.4	527.1
Yün İpliği(B.T.)	4.7	6.6	7.5	9.9	8.2	6.8	7.7	8	8.2	12.3
Yünlü Dokuma(M.M.)	1.9	8.3	6	8	8.6	7.9	10.1	12.2	4.9	9.6
Suni İpek(B.T.)	0.1	0.3	0.3	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.6	-

⁵¹⁷ BCA, 030.01/ 92.579.5.

⁵¹⁸ Sami GÜVEN, *age*, s.113.

⁵¹⁹ BCA, 030.01/ 85.538.8.

Kâğıt Hamuru(B.T.)	8	6	12	27	32	30	36	36	36	-
Kâğıt(B.T.)	9.1	15.4	18.2	38.3	46.7	45.3	54.3	57.7	57.7	57.6
Kereste (B.T.)	-	-	145	179.7	205	200	185	179.4	183.8	-
Çimento(B.T.)	288	324	396	708	816	972	1.260	1.512	1.743	2.040
Cam Şişe(B.T.)	5	10.4	8.3	12.6	17.1	15.3	16.7	23.3	28.4	14.4
Alkol(M.L.)	0.8	5.6	5.1	5.8	10.5	13.3	14.7	19.7	18.7	26.1
Sülfürik Asit(B.T.)	-	6.2	11.4	19.1	18.3	16.7	20.3	17.3	20.1	20.4
SÜ kostik(B.T.)	-	0.6	1.2	1.3	1.1	0.9	0.7	0.9	1.1	1.3
Ham Petrol(B.T.)	-	0.5	17.9	58	178.6	105.6	298.2	328.5	322.9	362.5
Ham Demir(B.T.)	81.3	77.9	111.2	195.7	200.8	216.5	218	230.8	237	247.6
Çelik(B.T.)	37.4	79.2	90.8	168.9	188	192.4	175.5	159.9	213.7	266
Saç ve Boru	3.2	13.6	20.4	26.4	39.1	50.1	51.2	50.3	54.2	34.9
Kok	96.91	324	432	636	612	684	720	720	720	744
Ağır yağ	-	-	4	4	32	166	-	-	-	-
B.T. :Bin Ton - M.L. :Milyon Litre - M.M. :Milyon Metre										

Kaynak: Necdet Serin, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.190.

Tablo.24'te görüldüğü üzere savaş yıllarında bile üretim azalmamış, sanayi üretimindeki artış 1960 yılına dek sürmüştür. Ancak üretimin artışındaki oranlar değişkenlik göstermiştir. Özellikle dikkat çeken nokta BBYSP'nın ardından petrol hariç hemen her alanda sanayi üretiminin olduğu görülmektedir. Ancak ülke ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmamasından dolayı yatırımların yetersizliği göz çarpmaktadır. Çünkü 1938 yılında yaklaşık 17 Milyon olan nüfusun ihtiyaçlarına karşılık, yıllık 42,5 bin ton şeker, 288 bin ton çimento, 36,4 bin ton pamuklu dokuma üretilirken, 1960 yılında yaklaşık 27 milyon nüfusun tüketimi için 568,2 bin ton şeker, 2040 bin ton çimento ve 527,1 bin ton pamuklu dokuma üretildiğini düşünürsek aradaki fark sanayileşmenin geldiği nokta açısından oldukça önemlidir. On yıllık Demokrat Parti sanayi politikaları neticesinde şeker üretimi 4,1 kat, pamuk ipliği 3 kat, pamuklu dokuma 4 kat, kâğıt üretimi 3,1 kat, çimento üretimi 6,2 kat, çelik üretimi 2,9 kat artmıştır.

Tablo.24'te 1950 ile 1960 yılları arasında çimento üretiminin 6,2 kat arttığı görülmektedir. Özellikle kente göçlerin artması ile ortaya çıkan mesken sorunu yeni

inşaatlar ile çözülmek istenmiştir. Bu amaçla 1950-1960 yılları arasında Adana Çimento, Afyon Çimento, Elazığ Çimento, Çorum Çimento, Pınarhisar Çimento, Balıkesir Çimento, Bartın Çimento, Çanakkale Çimento, Gaziantep Çimento, Niğde Çimento, Eskişehir Çimento, Söke Çimento olmak üzere 12 adet çimento fabrikası kurulmuştur⁵²⁰. Bunun yanı sıra, özel sektörün anonim şirketleri kurmaya teşvik edilmesi ile 1953 yılında İzmir Çimento, 1953 yılında Zeytinburnu Çimento, 1954 yılında Darıca ve 1954 yılında Kartal çimento fabrikaları da özel müteşebbisler tarafından kurulmuştur⁵²¹. Bu yükselişte 1953 yılında Kurulan Türkiye Çimento Sanayii T.A.Ş.'in payı oldukça büyüktür. Söz konusu anonim şirketinin kurulması ile Devlete ait çimento fabrikalarından elde edilen kârlar ile yeni fabrikalar kurulması hedeflenmiştir. Bu uygulama ile devlet, özel teşebbüsün elindeki sermayeyi yatırıma dönüştürmeyi hedeflemiştir. Kurulan çimento fabrikaları ile devlet 1959 yılından itibaren çimento ihracına başlamıştır⁵²².

Demokrat Parti iktidarının halkın temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında aldığı tedbirlerden biri de şeker üretimini arttırmak olmuştur. Tabloda yer alan şeker üretiminin 1950-1960 yılları arasında 4,1 kat arttığını görmekteyiz. Bu dönemde, Adapazarı Şeker Fabrikası, Malatya Şeker Fabrikası, Amasya Şeker Fabrikası, Kütahya Şeker Fabrikası, Burdur Şeker Fabrikası, Susurluk Şeker Fabrikası, Kayseri Şeker Fabrikası, Erzurum Şeker Fabrikası, Erzincan Şeker Fabrikası ve Elazığ Şeker Fabrikası kurularak ülkenin şeker ihtiyacını karşılayacak düzeye gelmesi sağlanmıştır⁵²³. 1956 yılında da Türkiye şeker ihraç edecek duruma gelmiştir⁵²⁴. Birçoğu günümüze kadar hizmet vermekte olan bu şeker fabrikalarının kurulması ile tarım ürünlerinin sanayiye yönlendirilmesini sağlamış böylece hammadde satıp şeker almak yerine ülke içerisinde şeker üretip ithalatın azalmasına ve ihracatın artmasına katkı sağlamıştır.

1950 1960 yılları arasında demir-çelik üretiminde de büyük artışlar olmuştur. On yıllık süreçte ham demir üretimi yaklaşık 3 kat artmışken çelik üretimi ise 7,1 kat artmıştır. Bu artışın temelinde devlet yatırımlarının arttırılarak tesislerin genişletilmesi yatmaktadır. Demir-çelik üretimindeki bu artış özellikle madenler açısından zengin

⁵²⁰ BCA, 030.01/ 95.593.6.

⁵²¹ Ayduk ÇELENK, "Türkiye Çimento Sanayiinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi" *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk'ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.6.

⁵²² Ayduk ÇELENK, *agm*, s.6-8

⁵²³ Kahraman EMMİOĞLU, *age*, s. 276-283.

⁵²⁴ Kahraman EMMİOĞLU, *age*, s. 281.

ancak maden sanayisi yetersiz bir ülke olan Türkiye'nin bu alandaki ithalatını azaltmıştır. 1950 yılında demir-çelik üretimi 138,3 bin ton iken tüketim ise 310 bin ton olmuş, 1960'a gelindiğinde ise üretim 358,2 bin ton iken tüketim ise 520,9 bin tona yükselmiştir⁵²⁵. Özellikle diğer sanayi kollarının da gelişimini sağlayan demir çelik üretimi sanayileşmenin belkemiği durumundadır. Ancak Demokrat Parti döneminde sanayileşme faaliyetlerinin genişlemesi ile demir-çelik tüketimini arttırmış böylece yapılan üretim iç tüketimi karşılayacak düzeyde olmamıştır.

Demokrat Parti iktidarı, hemen her alanda yaptığı sanayi hamleleri ile ülke sanayisinin kalkınmasına büyük hizmetler sunmuştur. On yıllık iktidarı boyunca kalkınma hızı yıllık ortalama 5,5 civarında seyretmiştir⁵²⁶. Demokrat Parti dönemin sanayileşme politikaları, her ne kadar Amerikancı⁵²⁷, dışa bağımlı-enflasyonist⁵²⁸ ve plansız sanayileşme⁵²⁹ olarak tanımlanmış olsa da, savaş yıllarında oluşan ekonomik sorunların aşıldığı, milli sermayenin ve müteşebbislerin güçlendiği bir dönem olmuştur. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda yapılan bu yatırımlar ileriki yıllarda milli sanayinin gelişmesi açısından da önemli bir temel olmuştur.

⁵²⁵ Veli AYTEKİN, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Metalürji Sektörünün Gelişmesine Toplu Bir Bakış" *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk'ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981, s.7.

⁵²⁶ Kahraman EMMİOĞLU, *age*, s.288.

⁵²⁷ Doğan AVCIOĞLU, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.

⁵²⁸ Gülten KAZGAN, *age*, s.87-88.

⁵²⁹ Tunç TAYANÇ, *age*, s.127.

SONUÇ

Demokrat Parti, aldığı radikal kararları, ezber bozan duruşu ile kuruluşundan son anına kadar sürekli tartışma konusu olarak Türk siyasi tarihine damgasını vurmuş ve Türkiye’de siyasal ve düşünsel farklılığın temeli olan çok partili hayata geçişin başlangıcı olmuştur. Bugün dahi tartışılan Demokrat Parti döneminin günümüz Türkiye’sinin ekonomik ve siyasal olarak şekillenmesinde büyük etkileri olduğunu söyleyebiliriz.

Demokrat Parti’nin liberalizmi esas alan kalkınma politikalarını benimsemesinde ulusal konjonktür kadar ABD ve Avrupa’nın benimsediği ve dayattığı ekonomik anlayışın etkisi olduğunu belirtebiliriz. Buna göre ABD ve Avrupa ülkeleri Türkiye’nin kalkınması için yapılacak hibe ve kredi yardımlarını, devletçilik yerine özel sektörü hedef alan liberal ve daha çok tarımsal kalkınmayı teşvik eden bir kalkınma modeli benimsemesi şartına bağlamıştır. Bu bağlamda söz konusu dönemde CHP’nin iktidarda kalması durumunda Demokrat Parti’den pek farklı bir ekonomik kalkınma modeli uygulayamayacağını belirtebiliriz. Çünkü ABD ve Avrupa artık devletçi kalkınma planlarına destek vermek yerine özel sektörün kalkınmasını esas alan kalkınma modellerini tavsiye etmiştir. Bu durumun bir sebebi Soğuk Savaş nedeniyle Türkiye’nin devletçi politikaların etkisiyle Komünist Rusya’ya yaklaşmasını engellemektir. Bununla beraber bir diğer sebep ise gerek ABD, gerekse Avrupa’nın her açıdan kendi kendisine yeten bir Türkiye sanayisinden ziyade, Avrupa’da kolektif bir düzen inşa ederek her ülkenin belirli bir ekonomik alanda gelişme kaydetmesine dayalı ortak bir Avrupa ekonomisi kurmayı hedeflemiş olmasıdır. Ancak bu ortak kalkınma modelinde Türkiye, Avrupa ülkelerinin tarım ürünleri ihtiyacını karşılayan bir konumda düşünülmüş ve Türk sanayisinin tarımsal ürünlere dayalı olarak kalkınması planlanmıştır. Avrupa ve ABD’nin yapmış olduğu bu sanayileşme ve kalkınma modeli uzun vadede Türkiye’nin arzu ettiği biçimde gelişmesine engel teşkil ettiği gibi ülke sanayisini şahlandıracak olan ağır sanayi hamlelerinin de ihmal edilmesine yol açmaya yönelik olduğu aşikârdır.

Demokrat Parti, CHP’nin izlemiş olduğu devletçilik politikalarından farklı olarak liberalizmi esas alan iktisadi bir anlayışı benimsemiştir. Demokrat Parti’nin iktisadi hayatta liberalizmi esas almasında özellikle ABD’nin İkinci Dünya Savaşı

sonrasında dizayn ettiği yeni dünya düzenine uyum sağlamayı bir zorunluluk olarak görmesi gelmektedir. Çünkü Demokrat Parti iktidarına göre Türkiye'nin sanayileşmesinin önündeki en büyük engel ihtiyaç duyulan sermayenin temin edilememesiydi. Demokrat Parti iktidarı, ABD'nin savaş sonrasında Avrupa'nın yeniden yapılandırılması ve kalkınmasına yardımcı olmak için kurmuş olduğu kredi kuruluşlarının yapacağı yardımlardan istifade edebilmek için ABD'nin benimsediği ve tavsiye ettiği liberalizmi Türkiye'nin de benimsemesini kaçınılmaz bir zorunluluk olarak algılamıştır. Ancak “Amerikancılık” olarak da ifade edilen bu dönemin temelleri Demokrat Parti'ye yöneltilen eleştirilerin aksine CHP iktidarı döneminde atılmıştır. Bretton Woods Anlaşmasının imzalanarak doların uluslararası akreditesinin kabulü, Dünya Bankası ve İMF kuruluşlarına üye olunması gibi en çok eleştirilen konuların tümü CHP iktidarı döneminde gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere yanı sıra CHP'nin 1947'den sonra devletçilik uygulamalarına dayalı kalkınma anlayışının zamanla kırıldığını söyleyebiliriz. CHP'nin devletçilik politikalarındaki yumuşamasında, 1946 ve 1947 yıllarında devletçilik esasına dayalı kalkınma planları için talep edilen kredilerin verilmemesi yatmaktadır.

Demokrat Parti'nin liberalizmi benimsemesinde CHP'nin savaş döneminde izlediği aşırı devletçi ve baskıcı politikalar da etkili olmuştur. Özellikle savaş döneminde çıkardığı Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi olağanüstü uygulamalar hem üreticiyi, hem de fiyat artışlarına sebep olması ile tüketiciyi bezdirmiştir. Bunun yanı sıra yıllardır izlediği devletçilik politikaları nedeniyle özel sektörün ihmal edilmesi, milli sanayicilerin CHP'ye karşı oluşan muhalefetin gittikçe artmasına sebep olmuştur. Bu muhalefetin bir yansıması olarak 1948 İktisat Kongresi'nde milli sanayicilerin şiddetli bir biçimde CHP'yi eleştirdikleri görölmüştür. Böylece Demokrat Parti, iktidar olabilmek için CHP'nin devletçi uygulamaları yerine liberalizmi benimsemeyi uygun görmüş ve iktidara gelebilmek için sanayici ve tüccarın desteğini de arkasına almayı hedeflemiştir.

Demokrat Parti iktidarı dönemi sanayi politikaları, 1923-1929 yılları arasında izlenen liberal politikalardan sonra uzun yıllar uygulanan devletçilik politikalarının ardından yeniden liberalizme geçişin göröldüğü dönem olmasından dolayı “İkinci Liberal Dönem” ya da Neo-Liberal Dönem” olarak ifade edilmektedir. Bu bakımdan devletçilik politikalarının askıya alındığı bir dönem olduğu algısı oluşmaktadır. Ancak Demokrat Parti iktidarı dönemi her ne kadar Neo-Liberal dönem olarak ifade edilmiş

olsa da, bu dönemde izlenen iktisat politikalarını “Liberal Ağırlıklı Karma Ekonomi” olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. Çünkü bu dönemde devlet yatırımları azalmamış aksine KİT’lerin sayıca arttığı, birçok devlet teşekkülünün yenilendiği ve genişletildiği bir dönem olmuştur. Bununla birlikte devletin hem parti programında hem de hükümet programlarında sanayileşmede özel sektör asli unsur olarak görülmüş ve kalkınmada özel sektöre öncelik verilmiştir.

Demokrat Parti’nin sanayileşme politikalarına ilişkin ilk görüşler 1946 yılında yayımlanan Demokrat Parti Programında ifade edilmiştir. 1951 yılında da ikinci kez basılan ve önemli farklar bulunmayan parti programında da aynı görüşler tekrar edilmiştir. Demokrat Parti hükümet programları, parti programına bağlı olarak hazırlanmış ve on yıllık iktidarlarında parti programına sadık kalınmıştır.

Gerek Parti programında gerekse hükümet programında sanayi politikalarına ilişkin ilk olarak devletçilik kavramı ele alınmıştır. Buna göre devletçilik, sadece özel sektörün tecrübe ve sermaye bakımından yetersiz kaldığı alanlarda ve kamu yararı gözetilen durumlarda başvurulacak bir uygulama olarak görülmüş böylece devletçiliğin sınırlandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu sınırlandırmanın dışında kalan alanlarda sanayileşmenin ana unsuru olarak düşünülen özel sektörün faaliyet göstermesi, Demokrat Parti’nin sanayi politikalarının temelini oluşturmuştur. Devlet, faaliyet göstereceği sanayi alanlarını ve izleyeceği para, maliye ve gümrük politikalarını önceden belirterek özel sektöre ihtiyaç duyacağı güven ve istikrar ortamını sağlamakla mükellef görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında devletin sanayileşme alanından tamamen çekilmediği bunu yerine faaliyet alanlarını önceden belirleyerek milli sanayinin gelişiminde kendisine ayırdığı alanlarda faaliyet göstermenin yanı sıra murakabe rolünü üstlendiği anlaşılmaktadır. Ancak Demokrat Parti iktidarında, devletçiliğin hâkim olacağı alanların net bir biçimde ortaya koyulmadığı, bunun yanı sıra özel sektörün gelişme göstereceği alanlara yönlendirecek teşviklerin de olmadığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi olarak hemen her sektörün istenilen seviyeye ulaşamadığı, ülke sanayisinin her alanda sanayi yatırımlarına ihtiyaç duyması şeklinde belirtilebilir.

Demokrat Parti’nin bu anlayışı aslında gelişmiş ülkelerin çoğunda olan ve hala uygulanmaya devam eden bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün dünya markalarının önemli bir kısmı özel sektöre ait işletmeler tarafından üretilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Demokrat Parti’nin uygulamak istediği liberal anlayış gelişmiş ülkelerde uygulanan sanayi politikalarından esinlenmiştir. Ancak Türkiye’de

uygulanmak istendiğinde ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Öncelikle yeterli ulaşım ağına sahip olunamaması, tarım ülkesi olup büyük ölçüde ilkel yöntemlerin kullanılıyor olması, yeterli sermaye ve tecrübenin henüz sağlanamamış olması gibi sebepler özel sektörün gelişimini engellemiştir. Bunun yanı sıra sermayedarların çoğunun savaş dönemindeki karaborsa ortamında ticaret yaparak çok büyük kârlar elde etmiş tüccarlardan oluşmuş olması da ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Zira bu tüccarların ciddi bir sanayi tecrübesinden mahrum olmaları, özverili, tecrübeli ve prensip sahibi sanayici profilinden ziyade daha çok kazanç elde etmenin derdinde olan müteşebbisler olarak piyasaya atılmaları Demokrat Parti'nin arzu ettiği özel sektör kavramının gelişimini zorlaştırmıştır.

Demokrat Parti, sabık hükümetler döneminde uygulanan devletçilik politikalarını hantal ve ağır işleyen yapısıyla ülke sanayisinin gelişimini sekteye uğratan, kar ve zarar etme endişesi taşımayan ve hesap sorulamayan bir yapıya dönüşmesini eleştirerek liberal politikalar ile birlikte özel sektörün gelişmesi neticesinde ülke sanayisinin arzu edilen bir noktaya ulaşacağına inanmıştır. Bu eleştiriler yerinde görülse de uzun süren mahrumiyet yıllarının ardından bir de İkinci Dünya Savaşı'na tanıklık eden milli sanayinin imkânsızlıklar nedeniyle gelişmemesinde sadece devletçilik politikalarının etkisi olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında da uygulamaya konulan liberal politikalar yetersizliklerden dolayı geri kalmışsa da sanayileşmede özel sektör faktöründen tamamen vazgeçilmemiştir. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi yasası 1942 yılına dek yürürlükte kalmış ancak daha önce belirttiğimiz nedenler yüzünden özel sektör istenilen düzeye çıkamamıştır. Ancak şunu da eklemek gerekir ki, ülke sanayisinin büyük bir bölümünün devlet teşekküllerden oluşması, bazı sektörlerde devlet tekelinin getirilmesi ve vergi muafiyetlerinin olması gibi etkenler karşısında devlet imkânlarından KİT'ler kadar faydalanamayan özel sektörün rekabet gücü kırılmıştır.

Demokrat Parti iktidarı, devlet teşekkülleri ile özel sektörün koordineli olarak çalışması gerektiğini savunmuş, hatta bazı devlet teşekküllerinin özel sektörün yeterli olgunluğa ulaşmış özel sektör firmalarına devredilmesi gerektiğini savunmuştur. KİT'lerin özel sektöre devri düşüncesi Demokrat Parti iktidarı dönemine ait bir fikir olmayıp, CHP'nin iktidarının son dönemlerinde hazırlanan sanayi planlarında da buna benzer fikirlerin yer aldığı görülmektedir. Ancak Demokrat Parti iktidarı döneminde herhangi bir özelleştirmenin olmadığını görmekteyiz. Bunun sebebi özel sektörün devlet

kurumlarını satın alacak sermayeye sahip olamaması olarak ifade edilebilir. Demokrat Parti iktidarı döneminde özelleştirmeler yerine bazı devlet teşekküllerinin hisselendirilip belirli oranlarda halka arz edilerek Anonim Şirketlerinin kurmayı tercih etmiştir. Bu şirketlerin başında Çimento Fabrikaları T.A.Ş. ve Şeker Fabrikaları T.A.Ş. gelmektedir. Böylece hem ülke ihtiyacını karşılayacak fabrikalar kurulmuş hem de bu fabrikaları kuracak sermayenin bir kısmını halktan temin etmek suretiyle devletin yükü azaltılmıştır. Diğer bir etken ise oluşturulan yönetim kurullarında söz sahibi olan özel sektör kâr amacı güdeceğinden söz konusu kuruluşların eskiden olduğu gibi zarar etmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Diğer bir faktör ise oluşabilecek zarar riskinin müşterekler arasında paylaştırılarak söz konusu rizikonun azaltılmaya çalışıldığı görüşündeyiz .

Demokrat Parti iktidara gelmeden önce 1945 yılında milli sanayi içerisinde özel sektörün payı %18.4 iken, 1960 yılında bu pay %59'7'ye yükselmiştir. Bu açıdan Demokrat Parti dönemi uzun yıllar devlet politikası olarak hedeflenen *Milli Sermayedar* kavramının oluştuğu dönem olmuştur. Böylece İzmir İktisat Kongresi'nden beri hedeflenen amaca ulaşılmıştır. Bu durum farklı yazarlar tarafından burjuvazi kesiminin oluşması, kapitalizmin doğuşu şeklinde ifade edilse de bu görüşlerin daha çok 1960 darbesi sonrasında yazılan eserlerden etkilendikleri anlaşılmaktadır. Öncelikle milli sermayedarların eksikliğini gerek Osmanlı Devletinin son dönemlerinde gerekse Cumhuriyetin ilk dönemlerinde büyük bedeller ödeyerek yaşayan bir ülkenin kendi sermaye sınıfını oluşturması zaruri olarak görülmüştür. Bu durum özellikle uzun yıllar yabancı sermayenin ezici üstünlüğü altında yaşamış bir toplum açısından daha büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle Demokrat Parti döneminin Türkiye'de kapitalizmin oluştuğu bir dönem olarak ifade edilmesinin politik bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Demokrat Parti'nin seçim sloganlarından "Her mahallede bir milyoner çıkaracağız" ifadesinin biraz ütöpik olsa da kısmen de olsa başarıya ulaştığını söyleyebiliriz. Ancak bu sermaye sınıfının hırslı davranarak kendi menfaatlerini milli menfaatlerin üzerinde tutmasının Demokrat Parti ile ilişkilendirilmesi doğru olmayacaktır. Bununla birlikte sermaye sahiplerinin gittikçe güçlenerek siyasal alanda belirli bir statü elde etmeleri bu sürecin doğal bir sonucudur ki, Demokrat Parti iktidarının hemen öncesinde düzenlenen 1948 yapılan İktisat Kongresi'nde belirgin bir burjuvazi sınıfının politik etkinliği açıkça görülmektedir. Ancak dikkate değer olan

sermaye sınıfının sahip olduğu birikim miktarı, sosyal ve siyasal alandaki etkisi azımsanmayacak derecede büyümüşür.

Demokrat Parti'nin sanayi politikalarını belirlemek adına yaptığı en önemli faaliyet 1951 Sanayi Kongresi olmuştur. Kongrede, Türkiye'de hızlı bir biçimde sanayileşmenin gerçekleşmesi için gerekli olan tüm etkenler uzun uzadıya akademisyenler, tüccarlar, sanayiciler ve bürokratlar tarafından ele alınarak raporlar halinde sunulmuştur. Kongreye bu denli geniş katılım sağlayarak sanayileşmeye ilişkin her kesimin fikri alınmış ve milli sanayinin modern ülkeler ile yarışabilecek düzeye gelmesi hedeflenmiştir. Komisyonlarda alınan kararlar bir araya getirilerek nihai bir rapor olarak hükümete sunulmuştur. Hükümet bu temennilerin birçoğunu zamana yayarak gerçekleştirmeye özen göstermiştir. Alınan kararlardan gerçekleştirilenlerin başında sermaye sorununu giderecek Sanayi Bankası'nın kurulması ve sadece sanayi işlerine odaklanarak prosedürleri kısaltıp sanayiciyi destekleyecek olan Sanayi Bakanlığı'nın kurulması gelmektedir. Ancak sanayici üzerinde büyük yük oluşturan vergilerin azaltılması konusunda ciddi bir çalışması olmadığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, sanayi kongresinde ele alınan, sanayiciyi destekleyecek bilimsel araştırma merkezleri ve enstitülerin kurulması hususunda atılan adımların yeterli düzeyde olmadığını da belirtmek gerekir. Demokrat Parti iktidarı da kendisinden önceki iktidarlar gibi özel sektörün daha çok yurt dışından teknik eleman ihraç etmesine müsaade etmiş, kendi teknik personelini yetiştirecek eğitim kurumlarını oluşturmakta yetersiz kalmıştır.

Demokrat Parti iktidarı döneminin sanayi politikalarının en çok eleştirilen tarafı plansızlık olmuştur. Buna göre devletin sanayileşme konusunda atacağı adımları belirli zaman dilimine yayarak önceden belirtmek üzere kamuoyu ile paylaşması gerektiği muhalefet tarafından ısrarla ifade edilmiştir. Hükümet programlarının en çok eleştirilen yönü söz konusu plan ve programlardan kaçınmış olmasıdır. Bu dönem ile ilgili hazırlanan bilimsel çalışmaların çoğunda benzer eleştirilere yer verilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak ifade edilmesi gereken ilk husus plansız sanayileşmenin doğru yada yanlış olmasından çok 1930'lu yıllardan 1950'ye kadar iktidara gelen Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin sürekli planlı kalkınma modelini benimsemiş olmasıdır. Öyle ki planlı kalkınma adeta bir devlet politikası haline gelmiştir. Bu nedenle devlet politikası olarak algılanan planlı kalkınmanın Demokrat Parti iktidarı döneminde son bulması pek alışık olunmayan bir durum olarak başarısızlıkla sonuçlanacağı imajına sebep olmuştur. Planlı

kalkınmadan kasıt hangi alalara ne ölçüde yatırımların yapılacağını önceden belirlenerek uygulamaya konulması olarak anlaşılmaktadır. Demokrat Parti adına söz alan vekiller muhalefetin bu eleştirilerini yersiz olarak ifade edip söz konusu planlamanın Meclis'te ilgili komisyonlar tarafından yapıldığını, istenildiği takdirde söz konusu toplantılara katılabileceklerini belirtmişlerse de bu açıklamalar pek tatmin edici olmamıştır. Bize göre Demokrat Parti iktidarının planlı sanayileşmeden kaçınmasının sebebi, CHP döneminde planlı kalkınma için Batı menşeli kredi kuruluşlarından talep edilen kredilerin reddedilmiş olmasıdır. Demokrat Parti, CHP gibi kalkınma planı yapıp bunu ilan etmek yerine yapacağı devlet yatırımlarını zamana yayarak gerçekleştirmiş ancak ABD'nin ve Avrupalı devletlerin tepkisini çekmemek için doğrudan bir plan için kredi talep etmemiştir. Böylece iktidara yöneltilecek baskılardan uzak, görünürde Avrupa ile entegre olmaya çalışan bir sanayileşme modeli ön plana çıkmıştır.

Demokrat Parti İktidarı döneminde karşılaşılan en büyük problemlerden bir diğeri de ABD'li uzmanların hazırladıkları raporlara uygun kalkınma modelinin dayatılmasıdır. Bu raporlara göre Türkiye'deki sanayileşme ağır sanayi yatırımlarından uzak, daha çok halkın günlük ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik basit sanayi tesislerinin kurulması, tarıma dayalı sanayileşme ve karayolu yapımı gibi altyapı yatırımlarını içine alan bir yapıda gelişmesi tavsiye edilmiş ve yapılacak kredi yardımlarını da bu raporlara uyulmasına bağlanmıştır. Türkiye'nin CHP iktidarı döneminde üye olduğu, savaş sonrası Avrupa'nın toparlanıp yeniden yapılandırılması amacıyla ABD öncülüğünde kurulan İMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı gibi kuruluşların gönderdiği teknokratlar tarafından hazırlanan ve programlaştırılan bu raporlar Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ile işbirliği içerisinde kalkınmasını tavsiye etmektedir. Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye'nin Düzeni adlı eseri başta olmak üzere ve daha birçok araştırmacının kalem aldığı eserlerde Demokrat Parti iktidarı dönemi Türkiye'de "Amerikan Emperyalizmi"nin başladığı dönem olarak ifade edilmektedir. Oysaki Amerika ile yapılan söz konusu tüm anlaşmalar CHP iktidarı döneminde imzalanmış ancak bu anlaşmaların uygulayıcısı Demokrat Parti olmuştur. Altını çizerek belirtilmesi gereken ve bu tezin en önemli noktalarından birini teşkil eden husus olarak Doğan Avcıoğlu'nun belirttiği Amerikancılığın başladığı dönem Demokrat Parti iktidarı dönemi değil CHP iktidarı dönemidir. Amerikancılık uygulamaları 27 Mayıs darbesi sonrası planlı kalkınma döneminde de açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Avcıoğlu'nu ve onu takip eden yazarların görüşleri 27 Mayıs darbecilerine olan

yakınlıkları ve ideolojik yaklaşımlarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ayrıca Avcıoğlu, akademisyen olmayıp bir gazeteci kimliğine sahip olmakla beraber CHP yönetiminde de görev yapmış birisi olarak akademik tarafsızlığı tartışmalıdır. Bu nedenle kendisi ve kendisine atıfta bulunan araştırmacıların eserlerinde Demokrat Parti iktidarı hakkında belirttikleri görüşlerin tartışmalı olduğunu söyleyebiliriz.

Bu görüşlerin başında Demokrat Parti döneminde yapılan karayolları emperyalizme açılan yollar olarak tarif edilmiş ve bu yollar aracılığı ile ithal mallarının köylere kadar ulaşması sağlanarak ithal ürünlerin satışına hizmet edeceği ve Türkiye'nin otomobil ithalatı ile ABD ve Avrupa'ya hizmet ettirildiği ifade edilmiştir. Ancak bu mantık ile bakıldığında Türkiye'de yapılan demiryollarının maden ocakları ile olan bağlantıları göz önüne alındığında milli servet olarak nitelendirebileceğimiz madenlerin hammadde ya da yarı hammadde olarak yurt dışına çıkarılmasına vesile kılındığını böylece söz konusu madenlerin işlenerek tekrar ülkeye geri döndüğünü söyleyebiliriz. Bu bakış açısıyla demiryolu yapımının da Avrupalı gelişmiş devletlere hizmet etme gayesi taşıdığı söylenebilir. Ancak ülkede ulaşım ağının yetersizliği göz önüne alındığında elbette ki demiryolu kadar karayolunun da sanayi, ticaret ve ülke kalkınması açısından elzem olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu nedenle yapılan alt yapı yatırımlarının gerekli olduğunu ve asıl sonuçlarının 1960 sonrası Planlı Kalkınma döneminde hissedildiğini söyleyebiliriz. Kısaca otomobil ithal edilmesine yol açacağından karayolu yapımından vazgeçmek pek sağlıklı bir düşünce olmayıp iktisadın en önemli ayaklarından biri olan ulaşım açısından önemi dikkate alındığında zaruri bir yatırım olduğu söylenebilir.

İkinci olarak Demokrat Parti Dönemi Türkiye'de burjuvazinin güçlenerek sınıfsal ayrışmanın olduğu bir dönem olarak ifade edilir. Daha önce de değindiğimiz gibi Türkiye'de *Milli Sermayedar* sınıfının oluşması geçmişte iktisadi hayatta yaşanan yabancı tahakkümünün ardından İttihat ve Terakki döneminden beri bir zorunluluk olarak görülmüş ancak 1950'li yıllarda gerçekleştirilebilmiştir. Demokrat Parti iktidarının en büyük talihsizliği müteşebbisler arasında savaş yıllarında karaborsacılık yaparak zenginleşmiş ve ticari ahlaktan yoksun bir kesimin de yer almasıdır. Ancak her ne pahasına olursa olsun bir ülkenin kendine ait öz sermayedar sınıfının olması zaruret bir hal olduğundan o dönemin şartları gereği seçme şansının pek olmadığını söyleyebiliriz.

Demokrat Parti iktidarı ile ilgili bir diğer görüş ise Türk sanayisinin tarıma dayalı hale getirilerek ağır sanayiden vazgeçilmesini tavsiye eden yabancı kalkınma raporlarına sadık kalındığıdır. Bu noktada Demokrat Partinin bu raporlara aslında pek de sadık kalmadığı ve raporlardan bağımsız politikalar ürettiğini söyleyebiliriz. ABD’li teknokratların hazırladığı raporlarda Demokrat Parti iktidarından talep edilen Karabük tesislerinin kapatılması isteği geri çevrilmiş, bilakis söz konusu tesisler ek yapılarla ile takviye edilerek genişletilmiş ve üretim miktarı ve çeşitliliği arttırılmıştır. Demokrat Parti Programında Kamu İktisadi Devlet Teşekkülleri’nin azaltılarak özel sektöre ağırlık verileceği belirtilmiş olsa da, aksine Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü (TCDD), Posta Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü (PTT), Denizcilik Bankası(DB), Devlet Malzeme Ofisi (DMO), gibi mevcut kurumların yapıları güçlendirilerek KİT’lere dönüştürülmüştür. Bunun yanı sıra Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri (TDÇİ) Et ve Balık Kurumu (EBK) gibi yeni KİT’lerinde kurulduğu görülmektedir. Karabük Demir-Çelik işletmesi, yük ve yolcu gemisi inşa edilen birçok tersane ve liman, dokuma ve tekstil fabrikaları gibi devlet eliyle işletilen birçok iktisadi teşekkülün büyük yatırımlar yapılarak genişletildiği görülmektedir.

Demokrat Parti iktidarı, Türkiye’de sanayileşmenin önündeki en büyük engeli sermaye sorunu olarak görmüştür. Sermaye sorununun milli imkânlar ile çözülemeyeceği aşikâr olduğundan yabancı sermayenin de yurt içine girebilmesine olanak sağlayacak 5821 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” kabul edilmiştir. Böylece Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren yabancı sermayeye karşı izlenen çekimser ve endişeli yaklaşım sona ermiş ve yabancı yatırımların ülkeye gelmesi için gerekli yasal düzenleme yapılmıştır. Bu kanun ile yabancı sermayenin sanayi, madencilik, enerji, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında yatırım yapabilmelerine olanak sağlanmıştır. Ancak 1951 yılında yapılan bu yasal düzenleme beklenen neticeyi vermediğinden 1954 yılında yeniden düzenlenerek yabancı sermayenin yatırım alanları özel sektörün yatırım yapabileceği tüm alanlar olarak genişletilmiştir. Ancak kanuna rağmen yabancı sermaye beklenen düzeyde olmamış ancak gelen sermaye ise genelde daha çok kazandıran tüketim mallarına yoğunlaşmıştır.

Yabancı sermayeyi Teşvik Yasası’nın dışında konuyla alakalı bir diğer yasal düzenleme ise Petrol Yasası olup bu kanun ile birlikte yabancı sermayenin ülke sınırları içerisinde petrol arama çıkarma faaliyetlerinde bulunmasına müsaade edilmiştir.

Kanunun gerekçesine göre ileri teknoloji ve yüksek sermaye gerektiren petrol arama-çıkarma faaliyetlerinin zaruri olup petrolün çıkarılması durumunda milli gelire ciddi oranda katkılara sağlayabileceği ancak bu faaliyetlerin milli imkânlar dâhilinde gerçekleştirilmesinin zor olduğu bu nedenle ülkeye gelecek yabancı müteşebbislerin ülke menfaatlerine zarar vermeyecek şartlar içerisinde petrol çıkarabileceği ifade edilmiştir. Ancak uzun vadede petrol aramalarının milli imkanlar ile gerçekleştirilmesi için gerekli teknolojiyi sağlayacak tedbirlerin alınmaması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Demokrat Parti iktidarının sanayileşmedeki en önemli hatalarından biri milli sermayenin ithal ürünlerine akışını engelleyememesi olmuştur. İktidarının ilk yıllarında izlediği serbest ekonomi politikası ile özel sektöre krediler sunmuş ancak ithalatın serbest bırakılması nedeniyle yatırımcı kendilerine verilen krediler ile sanayi tesisi kurmak yerine daha kârlı olduğu için ithal malların toptancılığını yapmayı tercih etmiştir. Bu nedenle kısa sürede ülke piyasası ithal mallarının akınına uğramıştır. Bununla birlikte daha da önemlisi milli sanayicinin ithal malları karşısında aciz kalması yerli üretim sektöre uğrayarak beklenen gelişmeyi tam olarak gösterememiştir. Hatasını fark eden iktidar, ithalata kısıtlamalar getirerek milli sanayiye ve yerli mallarını ithal ürünler karşısında koruyacak tedbirler almıştır. Ancak bu tedbirler uzun vadede yeterli olmamış ve dış ticaret açığının giderek büyüyerek TL'nin dolar karşısında önemli ölçüde değer kaybetmesine sebep olmuştur. Bu nedenle cumhuriyet tarihinin 1946 yılında yaşanan ilk büyük devalüasyondan sonra 1958 yılında ikinci büyük devalüasyonu yaşanarak Türk Lirası dolar karşısında 2,80 TL'den 9 TL'ye yükselerek %330 civarından bir değer kaybı yaşanmıştır. Demokrat Parti İktidarının bu durum karşısında yetersiz kalmasının bir diğer sebebi de sanayileşmeyi ve kalkınmayı sağlayacak sermayeni yabancı kaynaklardan temin etmesi ve piyasası canlandıracak bu kredi kaynaklarının kesintiye uğramasıdır.

Demokrat Parti iktidarı döneminde belirlenen sanayileşme politikaları her ne kadar milli menfaatleri ön planda tutsa da sanayileşmedeki en temel üç sorun olan sermaye, teknoloji ve müteşebbis sorunu Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi devam etmiştir. Devletçilikten özel sektöre dayalı sanayileşmeye bir geçiş dönemi olarak elbette ki bir takım sorunların yaşanması muhakkaktır. Bu sorunların aşılması için kredi sunan bankaların açılması, devletçiliğin sınırlandırılması, sanayi bakanlığının kurulması gibi somut adımlar atılmıştır. Ancak sanayileşmede itici güç olarak görülen, “bilginin

paraya dönüşmesini” sağlayacak, yeni buluşlar ve teknolojik çalışmalar yapacak bilimsel kurumlara gerekli önem verilmemiştir. Gerek Demokrat Parti iktidarının izlemiş olduğu baskıcı ve muhalefeti sindirmeye çalışan yapısı gerekse muhalefetin, içerisinde öğrencilerin ve akademisyenlerin bulunduğu muhalif kanadı sürekli olarak sokak eylemlerine teşvik ederek bilimden uzaklaşmalarına sebep olması üniversitelerin asli vazifelerinden uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Bu nedenle ülkede bilimsel çalışma yapacak kesimin politikleşmesi ile uzun yıllar devam edecek olan bir çatışmanın da temeli bu dönemde atılmıştır.

Söz konusu dönem ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların meseleye bakış açılarında ki en önemli sorun atılan adımların hemen başarıya ulaşp ulaşmadığını gözlemlemek olmuştur. Oysaki sanayileşme uzun vadeli bir olgu olmakla birlikte bugün atılan adımların meyveleri ileriki yıllarda alınabilmektedir. Bu nedenle Demokrat Parti iktidarı döneminde sanayileşme alanında izlenen politikaların neticeleri daha çok 1960 sonrasında görülmektedir. Özellikle 1963 kalkınma planında yapılacak yatırımlara zemin teşkil edecek enerji, ulaşım ve sermaye birikimi aslında Demokrat Parti döneminde kısmen sağlanabilmiştir. Bu nedenle doğrudan izlenen politikaların başarısız olduğunu söylemek pek de makul bir çıkarım olmayacaktır.

Muhakkak ki, hazırlanan programların arzu edilen bir şekilde uygulanabilmesi için yurtiçi ve yurtdışı konjonktürün müsait olması gerekir. Lakin 1945-1960 dönemi Türkiye ekonomisinin otarşik yapıdan sıyrılarak küresel ekonomiler ile entegre olduğu bir dönem olması nedeniyle her ne kadar büyük beklentiler içerisine girilmiş olsa da bu o kadar kolay olmamış ve gerçekleşme oranı beklenenden düşük olmuştur. Türkiye’nin “Küçük Amerika” yapılması arzu edilirken 1960 yılında yapılan bir darbe ile Demokrat Parti’nin liberal kalkınma macerası sona ermiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

1.1.1. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Katalogu:

030.01/125.801 030.01/110.696.5 030.01/80.507.5
 030.01/76.479.12 030.01/92.580.9 030.01/ 29.170.18
 030.01/92.579.5 030.01/85.538.8. 030.01/ 95.593.6
 030.01/76.479.12

1.1.2. Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı Katalogu:

030.10/ 268.807.30 030.10./41.242.19

1.1.3. Bakanlar Kurulu Kararları Katalogu:

030.18.01/02.116.48.10	030.018.001/002.107	030.018.001/002.108
030.018.001/002.109	030.018.001/002.110	030.018.001/002.111
030.018.001/002.112	030.018.001/002.113	030.018.001/002.114
030.018.001/002.115	030.018.001/002.116	030.018.001/002.117
030.018.001/002.118	030.018.001/002.119	030.018.001/002.120
030.018.001/002.121	030.018.001/002.122	030.018.001/002.123
030.018.001/002.124	030.018.001/002.125	030.018.001/002.126
030.018.001/002.127	030.018.001/002.128	030.018.001/002.129
030.018.001/002.130	030.018.001/002.131	030.018.001/002.132
030.018.001/002.133	030.018.001/002.134	030.018.001/002.135
030.018.001/002.136	030.018.001/002.137	030.018.001/002.138
030.018.001/002.139	030.018.001/002.140	030.018.001/002.141
030.018.001/002.142	030.018.001/002.143	030.018.001/002.144
030.018.001/002.145	030.018.001/002.146	030.018.001/002.147

2. GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Son Posta

Ulus

Vatan

Yeni Asır, Yeni İstanbul,

Yeni Sabah

Zafer

3.RESMÎ YAYINLAR

Demokrat Parti, *Demokrat Parti Programı*, Ankara, 1946.

Demokrat Parti, *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, , Ankara, 1951.

Demokrat Parti, *Yeni İktidarın Çalışmaları (22.05.1950-22.05.1953)*, Ankara, 1953.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967)*, Ankara 1963.

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, *1951 Sanayi Kongresi*, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1951.

Resmi Gazete

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *50. Yılda Türk Sanayii*, Ankara, 1973.

Türkiye Büyük Milet Meclisi Kanunlar Dergisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları Dergisi

Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, Ankara, 2012.

4.TETKİK ESERLER

4.1. Lisansüstü Tezler

Zarife KERİMOĞLU, *1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.80.

4.2.Kitaplar

AHMAD, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006,

ALKAN, Cevat, Hıfzı DOĞAN, İlhan SEZGİN, *Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları*, Ankara, 1996

ALKİN, Erdoğan, *Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi*, İTO Yayınları, İstanbul, 2010.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1997.

ARSLAN, Rıza; SÜREKÇİ, Dilek, *Adnan Menderes Hükümetinin İMF'ye sunduğu ilk Ekonomik İstikrar Programı*, Dora Yayınları, Bursa, 2009.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989.

- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1950-1964)*, c.3, İstanbul, 1983.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Yayınevi, Ankara, 2012.
- BORAY, Ferit Erden, *Öncesi ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi*, c. 4, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2010.
- CEYLAN, Erdal, *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi*, Edirne, 2004.
- CİLLOV, Haluk, *Türkiye Ekonomisi*, Arıkan Yayınevi, İstanbul, 1972.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1955*, Ankara, 1996.
- DİNÇER, İbrahim, *Sanayileşen Türkiye*, c.1, İstanbul, 1965.
- DOBB Maurice, *Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler*, çev. Feyzi Akar, Belge Yayınları, İstanbul, 1972.
- DOĞAN, Orhan, *Atatürk İlkerleri ve İnkılâp Tarihi (XIX. Ve XX. Yüzyıl Türkiye Tarihi)*, Ankara, 2011.
- EKİNCİ, Yusuf, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul, 1990.
- EMMİOĞLU, Kahraman, *Türkiye'de Sanayinin Serüveni*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.
- EMMİOĞLU, Kahraman, *Türkiye'nin Sanayileşme Dinamikleri*, Elips Kitap, Ankara, 2013
- EROĞUL, Cem, , *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- ETE, Muhlis, *Türkiye'nin Sanayi Politikası*, Ankara, 1956.
- FERMAN, Cumhur, *Türkiye'de Sanayi Kredisi*, TSKB Yayınları, İstanbul, 1951.
- GÜVEN, Sami, *1950'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1991.
- İLKİN, Selim; TEKELİ, İlhan *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982.
- İNAN, Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı*, 1933, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- İNAN, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*, TTK Yayınları, Ankara, 1973.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul, 1983.

- KAZGAN, Gülten, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009,.
- KEPENEK, Yakup, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Teori Yayınları, Ankara, 1987.
- KURTOĞLU, Ramazan, *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*, Ankara, 2012, s.482
- ÖÇAL, Tezer, *Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 2005.
- ÖKE, Mim Kemal; MÜTERCİMLER, Erol, *Yalnızlıktan Saygınlığa: Demokrat Parti'nin Dış Politikası*, Ankara, 2000.
- ÖNSOY, Rifat, *Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, İş bankası Yayınları, Ankara, 1988.
- ÖZİLGİN, Mustafa, *Endüstrileşme Sürecinde Bilgi Birikiminin Öyküsü*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009.
- ÖZTÜRK, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul, 1968.
- SAV, Nizamettin Ali, *Sanayi İktisadi ve Türk Sanayii*, Selüloz Basımevi, İzmit, 1950.
- SERİN, Necdet, *Türkiye'nin Sanayileşmesi*, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, Ankara, 1963.
- SEYİDOĞLU, Halil, *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1982.
- ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınları, Ankara, 2011.
- TAKIM, Abdullah, *Demokrat Parti Ekonomisi*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2011.
- TAYANÇ, Tunç, *Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973.
- TEZEL, Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB Yayınları, Ankara, 1995.
- ÜNAL, Çiğdem, *Türkiye'de Sanayi (Sanayinin Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Yapısı)*, Erzurum, 2010.
- YÜCEL, İsmail Hakkı, *Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyılın Toplumu*, DPT Yayınları, Ankara, 1997.
- ZARAKOLU, Avni, *Atatürk Devrimleri ve İktisadi Kalkınma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ellinci Yıl Armağanı, Ankara, 1977.

ZEYTİNOĞLU, Mümtaz, *Ulusal Sanayi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1981.

4.3.Makaleler

AKALIN, Güneri, “Türkiye’de Özelleştirmenin Gereği ve Nedenleri”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, Sayı 36, İstanbul, 1994.

ALBAYRAK, Mustafa, “Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XXIV, Sayı 67-68-69, Ankara, 2007.

ALBAYRAK, Mustafa, “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşmenin İlk On Yılı”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 1, Ankara, 2014.

AY, İsmail Cem, ”İkinci Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planının Karşılaştırmalı Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.62, Sayı 1, İstanbul, 2012.

BULUT, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı(1957-1960) : Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara, Sayı 4, (Yaz) 2009.

CİLLOV, Haluk, “Türkiye’de Sanayi İstatistikleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.16, Sayı 1-4, İstanbul, 1954.

CİLLOV, Haluk, “Türkiye’de Sanayi Sayımları” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.13, Sayı1-4, İstanbul, 1951.

COŞAR, Nevin, “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.60, s.1, Ankara, 2005.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin, “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 19, Sayı 2, Elazığ, 2009.

ÇETİN, Birol; BARIŞ, Serap; SAROĞLU, Serap, “ Türkiye’de Karayollarının Gelişimine Tarihsel Bir Bakış”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı 10, Çankırı, 2014.

DOĞANAY, Rahmi, “1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu’da Uygulanan Sanayi Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.10, Sayı 2, Elazığ, 2000.

- EZER, Feyzullah, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye’ye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Doğu Anadolu Araştırmaları Dergisi*, c.3, Sayı 2, Elazığ, Şubat-2005.
- Elektrik Mühendisleri Odası, “I. İstişari Enerji Kongresi Hazırlık Komitesi Raporu”, Elektrik Mühendisleri Mecmuası, Sayı 9, 1953.
- GÜNEŞ, Günver, “Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri”, *TÜRKLER*, c.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- KANCA, Osman Cenk, “ 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.9, Sayı 19, Hatay, 2012.
- KORAY, Demet Özmen Recep Koray YILMAZ, “ Türkiye Sermayesinde Dışa Açılma ve Teknolojik Değişim: Büyük Sanayi Sermayesi Örneği”, *Ekonomik Yaklaşım*, c. 22, Sayı 81, Ankara, 2011.
- ÖZCAN, Güngör, “ Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.12, Sayı 2, Aydın, 2014.
- ÖZER, Kadir, “Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.1,Sayı1, Haziran 1993.
- PARASIZ, İlker, *Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikrar Politikaları ve Uygulamaları*, İstanbul, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998.
- SARAÇ, Ömer Celal, “50 yıllık Cumhuriyet Döneminde Ekonomik ve Sosyal Bünyedeki Başlıca Değişmeler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesi Mecmuası*, c. 30, İstanbul, 1973.
- SEMİZ, Yaşar, “1923-1938 Döneminde Türkiye’nin Sanayi Politikası”, *TÜRKLER*, c.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- SOYLU, Perihan Ünlü; YAKTI, Özlem, “Devletçiliğe yönelmede bir köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”, *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı Sayısı, Ankara, Şubat-2012.
- ŞANLI, Bahar, *Sanayi Stratejileri ve Türk Dış Ticareti: Sanayi Stratejilerinin Türk Dış Ticaretinin Yapısı Üzerindeki Etkileri*, İstanbul, 1997.
- ŞENER, Sefer, “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, c.3, Sayı 1, Çanakkale, 2005.
- ŞENER, Sefer, Cüneyt KILIÇ, “Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye”, *Bilgi Dergisi*, c.10,Sayı 1, İstanbul, 2008.

TEKELİ, İlhan, "II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan 'Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları'", *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı*, Ankara, 1980.

4.4.Bildiriler

AYTEKİN, Veli, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Metalürji Sektörünün Gelişmesine Toplu Bir Bakış” *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.

BAYRAM, Mustafa, "Atatürk Devrinde Elektrik Enerjisi Üretiminde ve Elektrik Tesislerinde Gelişmeler”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.

BÖRÜBAN, Ahmet, "Tarihsel Gelişiminde Türkiye Sanayinin Yeri (1950-1960 Döneminde Sanayileşme)", *Türkiye Makine Mühendisleri Odası Birliği 1976 Sanayi Kongresi*, Ankara, 1977.

COŞKUN, Ali, "Türkiye Elektroteknik Sanayii Durumu ve Gelişmesi” , *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.

COŞKUN, Erdal, "Türkiye’de Cumhuriyet Döneminin ve Geleceğin Ulaştırmasına Genel Bir Bakış”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.

ÇAVUŞOĞLU, Asım, "Türk Sanayisinin Gelişmesinde Karayollarının Yeri ve Önemi”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.

ÇELENK, Ayduk, "Türkiye Çimento Sanayiinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi” *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.

DAVASLIGİL, Şevket; BİRKAN, İlhan; ÇIRTAN; Muharrem, "Türkiye’de Tekstil Sanayisinin Kuruluşu”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk’ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.

DAVASLIGİL, Şevket; BİRKAN, İlhan; ÇIRTAN; Muharrem, "Türkiye’de Tekstil Sanayiinin Gelişmesi”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi*

- Sempozyumu Atatürk'ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.
- KAZGAN, Haydar, “Cumhuriyet Döneminde Türk İmalat Sanayii”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk'ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.
- ÖZKAYA, Muzaffer, “Cumhuriyet Dönemi Elektrik Mühendisliği Eğitimi ve Uygulamasındaki Gelişmeler”, *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk'ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.
- SEYİTDANLIOĞULLARI, Mehmet, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)” *Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (14 Mayıs 2005) Prof. Dr. İ. Ercüment Kuran'a Saygı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006
- TÜMER, Timuçin, “Hidroelektrik Enerji ve Hidroelektrik Santraller” *Cumhuriyet döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi Sempozyumu Atatürk'ün 100. Yıldönümü Anısına*, İTÜ Yayınları, İstanbul, 23-26 Kasım 1981.
- TÜZÜN, Gürel, “1950-1960 Döneminde Türkiye’de Sanayileşme”, *Türkiye Makine Mühendisleri Odası Birliği 1976 Sanayi Kongresi*, Ankara, 1976.

EKLER

EK 1. Orjinalik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Murat YILDIZ
Öğrenci Numarası	101211204
Enstitü Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Mehmet ÇEVİK
Tez Başlığı (Türkçe)	Demokrat Parti Dönemi Türkiye'de Sanayi Politikaları

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam 219 sayfalık kısmına ilişkin, 02.04.2015 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespiti programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı alıntılar hariç %5, alıntılar dahil %11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azam benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Doç. Dr. Mehmet ÇEVİK
Danışman

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Anabilim Dalı Başkanı

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

EK 2. Başbakan Adnan Menderes Bursa Merinos Dokuma Fabrikası İşçileri İle Birlikte (1952)

Kaynak: <http://tekstilmuzesi.bursa.bel.tr/anilardaki-merinos>

EK 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes Şeker Fabrikasının Açılışını Yaparken (1956)

Kaynak: <http://www.turkseker.gov.tr/TurksekerTarihiResimleri.aspx>

EK 4. Başbakan Adnan Menderes Kayseri Şeker Fabrikasının Açılışını Yaparken 6 Kasım 1955

EK 5. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes Ve Dönmemin DSİ Genel Müdür Süleyman Demirel İle Birlikte Seyhan Barajının Açılışını Yaparken (1956)

Kaynak: <http://www.dsi.gov.tr/dsi-galeri>

EK 6. Yapımına 1958 Yılında Adnan Menderes'in Talimatı Üzerine Başlanan Ve 1961 Yılında Tamamlana İlk Yerli Lokomotif "Karakurt"

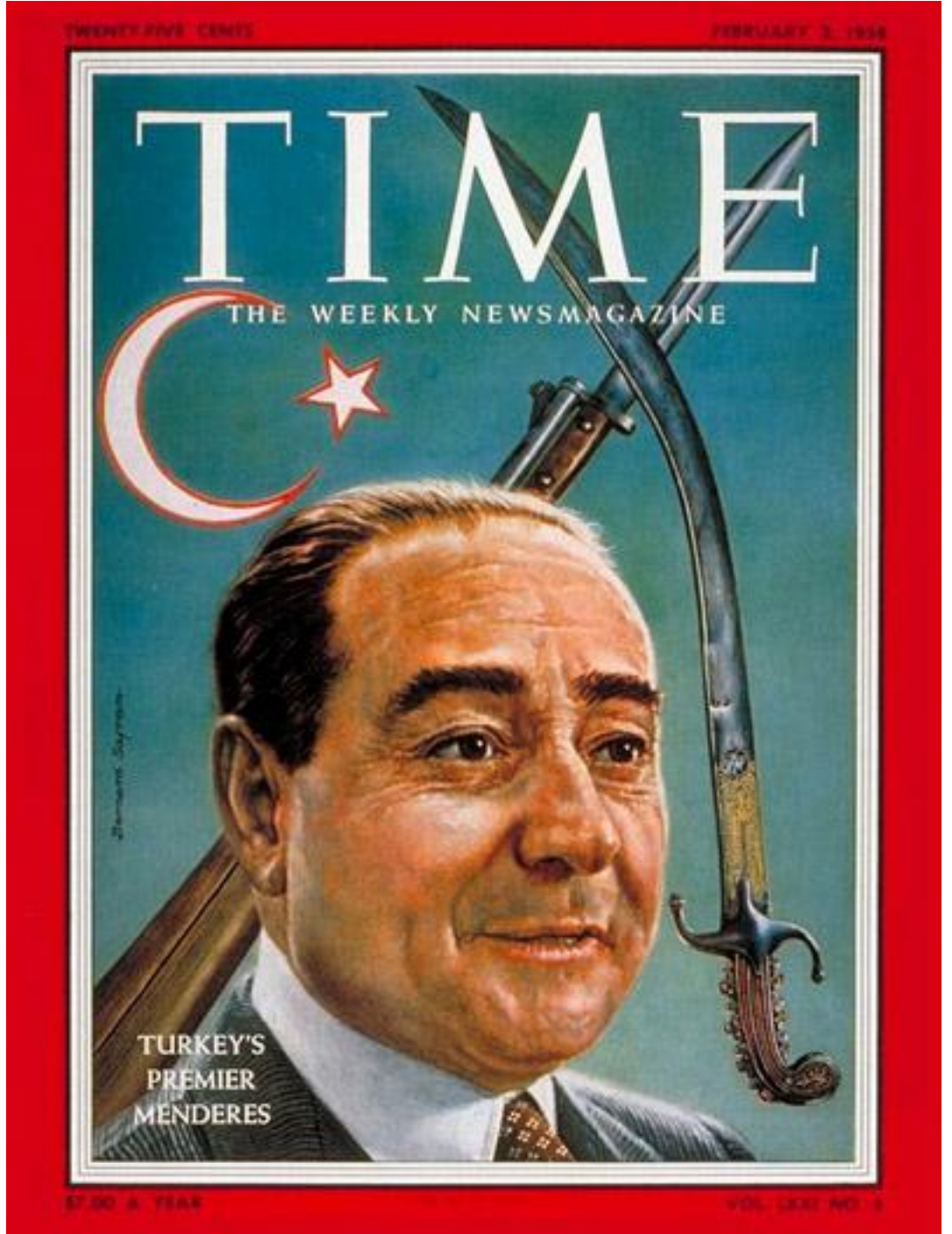

Kaynak: <http://www.eskisehiryenigun gazetesi.com.tr/gundem/karakurt-ile-baslayan-seruven-yht-ile-devam-ediyor-h4673.html>

EK 7. 1956 Yılında Necmettin Erbakan Öncülüğünde Kurulan Ve Tamamen Milli İmkânlar İle Üretilen İlk Yerli Motor Üretimi Yapılan Gümüş Motor Fabrikasında İşçiler Çalışırken

Kaynak: <http://www.habermrt.com/genel/gumus-motorun-hikayesi-kitaplastirildi-h202659.html>

EK 8. Time Dergisi Adnan Menderes'i Kapak Yaptığı Sayısı (1958)

Kaynak: <http://content.time.com/time/covers/0,16641,19580203,00.html>

EK 9. 1957 Yılında Üretime Başlanan Kayseri Şeker Fabrikası

Kaynak: <http://kartanesi-38.blogspot.com.tr/2013/02/tarihi-kayseri-fotograflari.html>

EK 10. 1951 Sanayi Kongresinin Düzenlenmesi Hakkında Başbakan Adnan Menderes'e Gönderilen Resmi Davetiye

T. C.
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı
Hususi Kalem Müdürlüğü

ANKARA 30... / 3. / 1951

Ö Z O :

Sanayi Kongresine tegrifiniz
hak.

Sayı : Genel	Özel	Eki
15736	1/169	1

Sayın Adnan Menderes
Başbakan

Ankara

Sanayi politikamızın ana hatlarını tayin etmek ve memleket sanayisinin temel davalarını ele almak üzere, Bakanlığınca 9.4.1951 Pazartesi günü saat 15 de, Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi salonunda Sanayi Kongresi toplanması kararlaştırılmıştır.

Bir hafta kadar süreceği tahmin edilen bu kongrenin gündemi ile gündemdeki konulara ait not merbuten taktim kılınmıştır.

Kongreye huzurunuzla şeref vermenizi saygılarımla arz ve rica ederim.

Ekonomi ve Ticaret Bakanı
(Muhlis Ete)

Muhlis Ete

Karşılıklarda Şube adı ve sayı yazılmalıdır.

030 01 76 479 12

Kaynak: BCA 030.01/76.479.12

Sanayi Kongresi dün çalışmalara başladı

Kongre yeni esaslar dahilinde bir Sanayi Kanunu hazırlıyacak

Ankara, 9 (T.H.A.) — İki 1930 da İzmir'de yapılan İktisat ve Sanayi Kongresinin ikincisi 21 yıl sonra bugün şehrimizde saat 15 te Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde çalışmalara başlamıştır.

Memleketimizin her tarafından davet edilen 370 tüccarla, sanayi erbabı ve Ticaret Odaları mümessillerinden 355 kadarının iştirâk ettiği kongrede B.M. Meclisi Reisi Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı Samed Ağaoglu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Gümrük ve Tekel Bakanı Hakkı Salim Burçak, Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu, Çalışma Bakanı Hakkı Gedik, Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek, bazı milletvekilleri, ilgili üniversite profesörleri hazır bulunmuşlardır.

Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete kürsüye gelerek memleketimizde sanayi hamlelerinin tarihçesini yapmış, sanayi politikasının anahtarları, teşkilâtlandırılması, teşvik ve himayesi, murakabesi ve

sanayiın olaganüstü zamanlardaki durumu ve alınması gereken tedbirlerden bahsederek ezümle şahsi teşebbüsün hükümetten azami müzaheret göreceğini ve kongreden alınacak ilham ile günün demokratik esaslarını karşılayacak yeni bir sanayi kanununun hazırlanacağını belirtmiştir.

Bunun üzerine Türk Sanayi Umum Müdür Vekili ve Kongre Genel Kâtibi Hayri Togay, kongre gündemini izah etmiş ve bundan sonra kongre başkanlık divanı seçimine geçilmiştir. Yapılan seçimde kongre başkanlığına eski Sanayi Umum Müdürlerinden Recai Tuğrul, başkan vekilliklerine de İzmir Sanayi Birliği Reisi Muhittin Alam ve İstanbul tüccarlarından Hilmi Naili Barlo seçilmişlerdir.

Saat 21 de kongre delegelerine sanayiın muhtelif branşlarında film gösterilmiştir. Komisyonlar yarın saat 10 dan itibaren çalışmalarına başlayacaklar, mesailerini bir hafta içinde bitirerek raporlarını umumî heyete arzedeceklerdir.

Ankara'da toplanacak olan sanayi kongresi

Kongrede ithalâtçılarla yerli sanayi erbabının şiddetli münakaşalara tutuşacağı söyleniyor

Pazartesi günü Ankara'da toplanacak olan Türkiye Sanayi Kongresine iştirak etmek üzere şehrimizden müracaat eden sanayicilerin sayısı yetmiş beşi bulmuştur. Fakat kongrenin diğer vilâyetlerden katılacak temsilcilerle de çok kalabalık olacağı ve neticede ele alınacak mevzuların dağılacığı göz önünde tutularak mevcudun elli kişiye indirilmesi uygun görülmüştür. Bu karara göre, İstanbul Bölge Sanayi Birliğince kongreye iştirak edenler ancak 50 kişi olarak tesbit edilmiştir.

Bölge Sanayi Birliği Umumi Kâatibi Halit Güleryüz'ün de bulunduğu sanayicilerden müteşekkil heyet bugün Ankara'ya hareket edecektir.

Bundan başka İstanbul Tüccar

Derneğini temsilen 11 ve Ticaret Odasını temsilen de 6 kişilik diğer iki heyet de pazar günü Ankara'ya gideceklerdir. Mıntaka Ticaret Müdürlüğü de kongrede hazır bulunmak üzere Başmüfettiş Hikmet Somay'ı vazifelendirmiştir.

Kongreye sanayicilerle beraber ithalâtçıların da çağrılmış bulunması toplantının münakaşalı geçeceği kanaatini tevhit etmektedir. Bilindiği gibi ithalâtçıların düşüncesi ve görüşleri ile sanayicilerin görüşü ve arzuları birbirini tutmamaktadır. Söylendiğine göre kongrede sanayicilerin bilhassa ithalâtın tahdit edilmesi hususundaki görüş ve arzuları, ithalâtçıların tarafından kabul edilmeyecek ve böylece münakaşalara yol açılmış olacaktır.

EK 13. Sanayi Kongresi Haberleri

Sanayi kongresi dün Ankarada toplandı

Bakan, sanayi sahasında alınması düşünülen tedbirleri anlattı. Sendika temsilcileri kongreyi terketttiler.

Komisyonlar bu sabah çalışmağa başladılar

Ankara 10 (Akşam) — İkinci sanayi kongresi dün saat 15 te Dil, Tarih ve Coğrafya fakültesinde çalışmalarına başlamıştır.

700 e yakın delegenin iştirak ettiği kongrede B. M. M. Reisi Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü,

Gümrük ve Tekel Bakanı Rifki Salim Burçak, Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu, Çalışma Bakanı Hakkı Gedik, Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek, bir çok milletvekilleri eski iktidar mensupları ve Üniversite profesörlerinin hazır bulundukları görülmüyordu.

Uzun bir nutukla kongreyi a-
(Devamı 2 nci sayıdede)

Kaynak: Akşam Gazetesi 10 Nisan 1951

EK 14. 1950-1954 Yılları Arasında Sermaye Yatırımlarının Artış Yüzdeleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ1950 DEN 1954'E KADAR MUHTELİF SANAYİ NEVİLERİNDE
SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEYRİ
(1950=100)

SANAYİ NEVİLERİ	Y I L L A R				
	1950	1951	1952	1953	1954
	%	%	%	%	%
GIDA	100	180	214	239	289
İÇKİ	"	-	-	-	-
TÜTÜN	"	215	76	81	121
MENSUCAT	"	171	214	393	355
GIYIM	"	300	100	150	858
TAHTA	"	161	116	88	184
MOBİLYA	"	42	800	425	4141
KAĞIT	"	265	529	1594	486
MATBAA	"	119	112	258	329
DERİ	"	221	79	101	84
KAUÇUK	"	64	61	112	82
KİMYA	"	111	199	299	299
TAŞ - TOPRAK	"	103	137	964	460
MADEN İZABESİ	"	38	3	119	68
MADENİ EŞYA	"	351	268	219	384
MAKİNE (Elektrik hariç)	"	77	336	96	191
MAKİNE (Elektrik)	"	-	400	1557	1800
NAKİL VASİTALARI	"	759	654	807	2802
DİĞERLERİ	"	404	179	219	322

-6-

030	01			123	786	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

Kaynak: BCA 030.01/123.786.13

**EK 15. Sınai Kalkınma Bankasının Müteşebbislere Aktardığı Kredilerin Miktarı
Ve Yatırım Alanları**

DEVLET-BAŞLIKLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GÜVENLİLİK ARŞİVİ

Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının kuruluşundan 30.9.1958 tarihine kadar finanse ettiği sınai müesseselerin sanayi grupları itibarile dağılışı ve her sanayi grubunun aldığı kredi miktarı ile Bankaca yapılan sermaye iştiraki

Sanayi Grubu	Kredi Tutarı TL.	Firma Adedi	Halen faaliyette bulunan işletme adedi	Kuruluş safhasında bulunan işletme adedi
Gıda Sanayii	33.714.500.-	59	58	1
İçki Sanayii	1.892.000.-	5	3	2
Mensucat "	64.184.500.-	58	55	3
Giyim Eşyası"	600.000.-	1	1	-
Kereste ve Tahta Sanayii	7.142.400.-	5	5	-
Selüloz Sanayii	1.466.200.-	5	5	-
Deri ve Mamulle-ri Sanayii	573.500.-	5	5	-
Kauçuk Sanayii	504.900.-	4	2	2
Kimya "	23.479.900.-	41	37	4
Maden Kömürü ve Petrolden elde edilen maddeler	288.800.-	1	-	1
Taş Toprak Cam Çini Sanayii	48.850.100.-	37	36	1
Maden İzabesi	27.376.800.-	13	10	3
Madeni Eşya Sa-nayii	6.516.100.-	16	13	3
Makine ve Malze-me Sanayii	3.548.500.-	16	3	3
Nakliye Vasıtaları	3.318.000.-	7	7	-
Tamir ve Bakım	2.603.000.-	89	89	-
Madencilik	1.329.600.-	6	6	-
Diğer Sanayii	3.350.900.-	20	20	-
Toplam	230.739.700.-	388	365	23

030 01 110 6965

Ek 16. 1949-1959 Yılları arasında Çimento Sanayisi Üretimleri

YATIRIMCI VEYA İSTİRAKÇİLERİN
KURUMSAL İMZA VE MÜHÜRÜ

Madde I- Falla Çimento İstihalleri

	<u>T.Çimento Sanayii</u> <u>T.İ.Ş.</u>	<u>Diğer</u> <u>Fabrikalar</u>	<u>T a b l o</u>
1949	-	375.522	375.522
1950	-	395.630	395.630
1951	-	396.324	396.324
1952	-	459.073	459.073
1953	-	530.872	530.872
1954	-	703.291	703.291
1955	-	819.308	819.308
1956	-	970.051	970.051
1957	35.810	1.187.377	1.261.187
1958	344.323	1.172.190	1.516.513
1959	698.000	1.264.500	1.962.500 (Program)
1959	211.900	444.744	656.644 (6 aylık falla)

Not:

Telakkî olunca emirleri muvacehesinde,
1949 ilâ 1959 yıllarına ait çimento istihmal miktarları ile şirketin Fabrikalarının dışında kalan hususî ve resmî sektör Fabrikalarına ait bilgiler de dahil edilerek alınışteki malûmate istinaden yeniden tanzim edilmiştir.

030	01			15	593	6
-----	----	--	--	----	-----	---

2

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Elazığ'da doğdum. İlk, orta lise öğrenimimi Elâzığ'da tamamladıktan sonra 1999 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne girmeye hak kazandım. 2003 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladım. “92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri (Değerlendirme –Transkripsiyon-Dizin)” adlı tezimi tamamlayarak 2005 yılında mezun oldum. 2004-2009 yılları arasında çeşitli eğitim kurumlarında öğretmenlik ve idarecilik yaptım. 2009 yılında Şırnak Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığında okutman olarak göreve başladım. 2010 yılından beri Bölüm Başkanlığını vekâleten sürdürmekteyim. Evli, iki çocuk babasıyım.